

ENIGMA

MŰVÉSZETELMÉLETI FOLYÓIRAT

A kiadvány megjelentetését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap.

Jelen számunk a Szépművészeti Múzeummal együttműködésben, közös kiadványként jelenik meg.

Ezt a számunkat Pataki Gábornak ajánljuk, 60. születésnapja alkalmából.

Köszönjük a segítséget a Szépművészeti Múzeumnak, továbbá azoknak, akik minden rendelkezésükre álló eszközzel támogatták munkánkat:

Bakó Zsuzsanna (Forster Központ), Illés Eszter (Szépművészeti Múzeum Könyvtár), Kovács Gergely (Forster Központ), Pálinkás Réka (Magyar Nemzeti Galéria Adattára), Hessky Orsolya (Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály), Marosi Ernő (MTA BTK MI).

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia BTK Művészettörténeti Intézet Tudománytörténeti Kutatócsoportja (Budapest) közreműködésével készült.

Lektorálta: Pataki Gábor, Tímár Árpád

Az Enigma az MTA Magyar Tudományos Művek Tára által regisztrált tudományos folyóirat, illetve Open Access rendszerű oktatási segédanyag.

ENIGMA művészetelméleti folyóirat

Alapította: Szabó Ágnes

Kiadja a Meridián-2000 Kiadói, Oktatási és Művészeti Bt.

Felelős kiadó: Vajdovich Györgyi

1037 Budapest, Erdőalja út 165/b, Tel.: 250-6247, e-mail: enigmafolyoirat@t-online.hu

Főszerkesztő: Markója Csilla

Szerkesztő: Bardoly István

Arculatterv: Kelényi Gabi

Tördelőszerkesztő: Zrinyifalvi Gábor

Terjesztő: Holczer Miklós, Tel.: 06-30-932-8899, e-mail: mholczer@gmail.com

Az ENIGMA kapható a nagyobb könyvesboltokban.

A lap előfizethető és régebbi számai megrendelhetők a kiadóban az enigmafolyoirat@t-online.hu címen.

Még kapható számaink listája megtekinthető a kiadó honlapján: <http://meridiankiado.hu>

ISSN: 1218-8069

WILDE ÉS A BÉCSI ISKOLA 2.

Szerkesztette: Markója Csilla és Bardoly István

HÍVÓSZÓ – WILDE ÉS A BÉCSI ISKOLA 1.

Vendégszerkesztő: Körber Ágnes

Marosi Ernő	5
A bécsi művészettörténeti iskola magyar kapcsolataihoz	
Max Dvořák Wilde János disszertációjáról	22
A Dvořák Verein – A bécsi művészettörténeti iskolát támogató egyesület szabályzata, 1920	24

MERIDIÁN – WILDE JÁNOS LEVELEZÉSÉBŐL 2.

Schuster Gyula levelei Wilde Jánosnak	27
Éber László és Hoffmann Edith levelei Wilde Jánosnak	30
Feleky Géza	45
Új Kisfaludysta (Petrovics Elekről)	
Meller Simon és Petrovics Elek levelei Wilde Jánosnak	49
Mannheim Károly és Zerkowitz Hanna levelei Wilde Jánosnak	69
Tolnai Károly levelei Wilde Jánosnak	74
Kovács Gergely	84
Karl Maria Swoboda néhány levele Wilde Jánosnak – Adalékok a bécsi iskola magyar kapcsolatainak recepciójához	
Végh János	91
Wilde János levelezéséből (1916–1919) – Petrovics Elek, Meller Simon, Pogány Kálmán	
Bardoly István	103
Adalékok Wilde János életéhez és tevékenységéhez (1918–1922)	
Wilde János családjának írt levelei 1920–1921	125

— |

| —

— |

| —

Marosi Ernő

A BÉCSI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ISKOLA MAGYAR KAPCSOLATAIHOZ

A TÖRTÉNETISÉG ISKOLÁJA

A „bécsi művészettörténeti iskola” tudvalevőleg olyan, önmagában is historizáló konstrukció,¹ amelynek rendeltetése az volt, hogy a bécsi egyetem Josef Strzygowski emeritálásáig (1933) általa betöltött, utána pedig megszüntetett I. sz. művészettörténeti tanszékével szemben a II. sz.-nak egyedüli létjogosultságát igazolja. Ezt a célt szolgálta a tanszék- és diszciplínatörténeti narratíva: a hagyomány visszavezetése Joseph Daniel Böhm (egyetemen kívüli) tanítására és Rudolf Eitelbergerre, a hivatkozás a perszonálunióra az *Institut für Geschichtsforschung*gal, de sajnos – Dollfuss és Schuschnigg ausztrófasiszta *Ständestaat*jának tendenciájával összhangban – már a tanulmány címében is hangsúlyozva, hogy ez „visszatekintés az ausztriai német tudományosság egy évszázadára”. Úgy mondják, legelőször az amerikai Meyer Schapiro kanonizálta a fogalmat 1936-ban a „szigorú művészettörténet-írás” törekvéseiről írott, *The New Viennese School* című recenziójával.²

Schlosser iskolafogalma, amely a bécsi zenei klasszikától és a *Wiener Werkstätte*-től kezdve számos hasonló: köztük pszichológiai-pszichoanalitikus, fizikai-filozófiai (ez utóbbi még az 1970-es években is gyanakvást ébresztett a művészettörténeti iskolával szemben Lenin *Materializmus és empiriokriticismus* című művének némely, Ernst Mach nevére emlékező hivatásos olvasójában!) csoportosulás sorába illeszkedik, tényleges oktatási programot fedett. Rendeltetése a múzeumi specialisták és műemlékvédelmi szakemberek képzése volt; e *Kunstbeamten* pályára bocsátását szolgálta a nehéz *Staatsprüfung*, amelynek részei voltak a klasszika-archeológia és a

¹ E tanulmány előzményei a szerzőtől: Marosi Ernő: A 20. század elejének magyar művészettörténetírása és a bécsi iskola. *Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből* Németh Lajos 60. születésnapjára. Budapest, 1989. 248–254.; La storiografia ungherese dell’arte nei primi decenni del XX secolo e i suoi rapporti con la „scuola di Vienna” [1986, eredetileg németül, az olasz fordítás szerzői kontroll nélkül]. *La scuola viennese di storia dell’arte*. A cura di Marco Pozzetto. Gorizia, 1996. 151–161.; Die vorbildliche Rolle der Wiener Schule in der Differenzierung der ungarischen Kunstgeschichte als Disziplin [2003]. *Kulturtransfer und kulturelle Identität. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde*. Hrsg. Károly Csúri, Zoltán Fónagy, Volker Munz. Szeged – Wien, 2008. 271–278.

² Michael Viktor Schwarz: Vorwort, Wiener Schule. Erinnerung und Perspektiven. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 53. 2004. 7–9., valamint: Hans H. Aurenhammer: Zásur oder Kontinuität? Das Wiener Kunsthistorische Institut im Ständestaat und im Nationalsozialismus. Uo., 11–54. – itt különösen: 17–25.

filozófia mellett a történeti segédtudományok is. Schlosser a bécsi „régí történeti iskola” hagyományának folyamatosságára hivatkozott, Eitelberger „összmonarchia” koncepciójának szellemében, s e tradícióban fontos szerepet tulajdonított a mintadiákként beállított cseh Max Dvořáknak, aki „soha nem tagadta meg eredeti nemzeti hovatartozását,” de „mindig hű maradt igazi szellemi hazájához”.³ Ez az elődjének áldozott tributum azért is helyénvaló, mert az I. és II. bécsi művészettörténeti tanszék közötti megkülönböztetés kártyáját először Dvořák játszotta ki a Riegl (†1905), majd Wickhoff (†1909) váratlan halála okozta szituációban, amely Strzygowski bécsi professzori kinevezéséhez vezetett.⁴ Dvořák abban az értelemben vallotta a művészettörténet egzakt tudományosságának, történettudományi orientációjának és egyben autonómiájának elvét, ahogyan legtömörebben 1907-ben fogalmazta meg: „A művészettörténetet, a dilettantizmusnak ezt a dédelgetett gyermekét [Herzenskind] nyugodtan abbahagyhatnánk, ha azon kívül, hogy a múlt korok művészeti produktumainak fokozott esztétikai élvezetére törekszik, nem támogatná közvetlenül is a történelmi fejlődés általános menetének megismerését.”⁵ Schlosser nemcsak elvi ellentétet jelentett be a két tanszék között, hanem – a kanonizáció szándékával (és mintegy az állami szolgálatra felkészítettek iránt vállalt garancia jeleként) – tanulmányának Hans R. Hahnloser által összeállított függelékében sorszámozva fel is tüntette a tanszéken általa és vállalt elődei által promoveált művészettörténészek névsorát.⁶ A magyarok: Dvořáknál: 1914 Antal Frigyes, 1918 Wilde János; Schlossernél: 1923 Gyárfás Júlia, 1925 Tolnay Károly, 1930 Fenyő Iván, 1933 Bodonyi József. Nem sok (6/169); aminek okát érdemes lenne kutatni. A legvalószínűbb, hogy a budapesti végzettség jobb ajánlólevél lehetett az itteni állami szolgálatra, mint a bécsi, s egyébként is, a magyar abszolvensek sora igen későn,

³ Julius von Schlosser: Die Wiener Schule der Kunstgeschichte. Rückblick auf ein Säkulum deutscher Gelehrsamkeit in Österreich. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Ergänzungsband, 13. Heft 2. 1934. 196.

⁴ Schwarz 2004. i. m. 8.

⁵ Max Dvořák: Spanische Bilder einer österreichischen Ahnengalerie. *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*. Hrsg. Johannes Wilde, Karl M. Swoboda. München, 1929.; Otto Pächt a szép kérdését a bécsi iskola „GretchenFrage”-jaként jellemezte, ld.: Otto Pächt: Am Anfang war das Auge. *Kunst-historiker in eigener Sache. Zehn autobiographische Skizzen*. Hrsg. Martina Sitt. Berlin, 1990. 27. – A szépség elvetése sokkoló bécsi toposzának genealógiai sorához vö.: Marosi Ernő: A művészettörténet-írás szépsége. *Magyar Tudomány*, 110. 2004. 1212–1216.

⁶ Schlosser 1934. i. m. kiegészítése a Strzygowski-tanszéken (Grazban illetve Bécsben 1932-ig) végzettek névsorával: Marco Pozzetto: Associati e laureati alla scuola viennese di storia dell’arte. *La scuola viennese di storia dell’arte*. A cura di Marco Pozzetto. Gorizia, 1996. 259–293. – Igen tanulságos, a Zentralkommission tartományonkénti 1898-as személyi állományát bemutató statisztikai táblázattal (amelyből kitűnik, hogy a konzervátorok és levelező tagok – összesen: 144:336 – száma Csehországban volt a legnagyobb: 24,24:13,39%, utána következett Galícia: 12,60:4,76%, illetve Alsó-Ausztria: 10,42: 29,54% – utolsó Magyarország 0 konzervátorral és a levelező tagok 3,47%-ával): Marco Pozzetto: La scuola di Vienna e le periferie. Uo., 107–110.

Antal Frigyes 101-es sorszámaival kezdődik. Strzygowskinál magyar nem doktorált, ami egykori asszisztense, Supka Géza itteni jelenléte és hatása ellenére valamelyest minősíti is élénk és tartós magyar (de legkevésbé művészettörténeti) recepcióját.

Az okot az osztrák és a magyar képzési rendszer párhuzamosságában kereshetjük. Ugyan mindkét hagyomány ősatya Joseph Daniel Böhm volt, Eitelberger egyetemes érvényt követelő összmonarchia-konceptiója és (immár osztrák: ilyen nacionalizmus nem létezett, csak német) birodalmi patriotizmusa (amely tehát állami lojalitásnak fogható fel) 1861 után nem érvényesülhetett, szóhoz sem juthatott Magyarországon. A magyarok bécsi tanulmányainak igényét a magyar művészettörténet-írás második generációjában találjuk – nyilvánvalóan a bécsi képzés tudományos tekintélye alapján, a tehetősebbek (gyakran nem kizárólag Bécsre irányuló) egyetemi peregrinációjának részeként, amit kiegészíthettek szakirodalmi ismeretek, bécsi stúdiumok, egy-egy szemeszternyi (a végzetek listáiban figyelembe nem vett) egyetemi tanulmányok is. Magyar művészettörténeti iskoláról éppúgy nem beszélhetünk, mint a bécsi iskola magyar filiációjáról, s az alábbiakban inkább kell foglalkoznunk a bécsi iskola módszereinek magyarországi recepciójával – amihez persze hiányoznak a megfelelő elemzések (pl. a könyvtári állományok és a bibliográfiai hivatkozások ismerete). A kor viszonyai között az alapvető szakirodalomhoz való fizikai és nyelvi hozzáférésnek nem volt akadály, és a jelek szerint Pasteiner Gyula hosszú munkássága betöltötte legfontosabb feladatát, ami az információk gyors közvetítésében állt.⁷

A látszat arra vall, hogy a bécsi iskola magyar recepciója az első világháború idején radikalizálódó liberalizmus progresszivitásával függ össze, hiszen Dvořák „késői”, „szellemtörténeti” korszakával egyidejű, amelynek termékei egyetemi kurzusainak anyaga, az ókeresztény festészet, a gótika és az „anaturalista” manierizmus interpretációi. Különösen a Greco-tanulmány olvasható úgy is (ellentétben pl. Riegl,⁸ kevésbé Wickhoff meglehetősen szemérmes modernség-szimpatiaival), mint a szerző expresszionizmus-interpretációja (Schiele, Kokoschka). Ennek a pályaszakasznak mint a szerző „érett s elméletileg döntő korszakának” a megelőzőtől való elkülönítése és fölé emelése jutott érvényre az egyetlen késői magyar nyelvű Dvořák-kiadásban is, amely nagyrészt az 1923-ban a szerkesztők, Karl Maria Swoboda és Wilde János számára (szemben az előadás-szövegekkel, amelyekre csak 1927-ben került sor) legkevesebb filológiai problémát támasztó és általuk bizonyára a legaktuálisabbnak ítélt *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte* kötetén alapul.⁹ A do-

⁷ Gosztonyi Ferenc: A Pasteiner-tanítványok. *Ars Hungarica*, 38. 2012. 11–59.

⁸ A *Stilfragen* szecessziós olvasatáról: Hans Körner: Alois Riegl und Loie Fuller – Die Selbstzeugung von Kunst im Ornament. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 53. 2004. 121–137.; Wickhoff és Riegl képi narratívájának aktualitásáról: Werner Hofmann: Fragen der Strukturanalyse [1972]. In: Werner Hoffmann: *Bruchlinien. Aufsätze zur Kunst des 19. Jahrhunderts*, München, 1979. 70–89. – itt: 71–74., 77–78. *Törésvonalak. Művészettörténeti tanulmányok*. Budapest, 1990.

⁹ Max Dvořák: *A művészet szemlélete. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1980. Az id. Radnóti Sándor utószavából, 384. másfajta indoklás: a korai művek közül néhány „kevésbé egyedi, inkább sorozatszerű

lognak más magyarázata is lehet, s erre az a tény világít rá, hogy a magyar kiadásba felvételre került a két korai nekrológ, Rieglé és Wickhoffé. Radnóti Sándor utószava fontos módszertani elvet nyilvánít ki, amikor azt állítja, hogy „a művészettörténet [e] látszatra filozófiaellenes beállítottsága ellenére az egyik legfilozofikusabb történeti szaktudomány maradt”,¹⁰ s ennek leginkább a késői művekre jellemző explicit filozofálás felel meg. A Dvořák-kiadás első kötetének címe nem a szerzőtől származik, sietős kiadása éppúgy összefügg a váratlanul elhalt professzor utódlása körüli próbálkozásokkal, amint az olvasók fontos igényére is rátapintott. A címválasztásról különféle anekdoták vannak forgalomban; nem zárnánk ki, hogy Wilde budapesti, Vasárnapi Kör-beli emlékeinek is szerep jutott egy olyan kulcsszó megválasztásában, amely e kör majdani főszereplőinek, Fülep Lajosnak és Lukács Györgynek rövid életű folyóirat-vállalkozására (A SZELLEME¹¹) emlékeztethette.

A „késői” Dvořák preferálása és kijátszása a „koraival” szemben nem specifikus magyar jelenség, hanem az ún. „művészettudomány” általános praktikája, amelyet pontosan értékelt és elutasított Otto Pächt (a maga stratégiájának megfelelően) akkor, amikor 1974-ben bevezetést írt Dvořák 1914-ben publikált, feledésbe ment, *A művészettörténeti kutatásra való nevelés legsürgősebb módszerbeli követelményeiről* szóló tanulmányához: „Ez a kicsiny, de igen súlyos írás az utolsó alkotókorszakát, az úgynevezett szellemtörténeti fázist röviddel megelőző időből származik, amely mint ismeretes, az utókor számára meghatározta a róla alkotott képet. Közlése hozzájárulhat ahhoz, hogy utólag korigáljuk ezeket a túlzottan egyoldalú és némely tekintetben félrevezető elképzeléseket a tudós szándékairól és eszmevilágáról, s ezeket helyettesítsük egy univerzálisabb szellem, egy időtlenebb Dvořák képével. Továbbá számunkra ez a 60 évvel ezelőtt írott cikk a legnagyobb mértékben aktuálisnak és programmatikus jelentőségűnek tűnik éppen ma, amikor, mielőtt még elhárult volna a műalkotások interpretációja ikonológia általi monopolizálásának veszélye, a művészettörténet újabb súlyos teherpróbának van kitéve, mivel azzal kísérleteznek, hogy – egyébként nem először – a szociológia vonzáskörébe sorolják. Sok minden, ami ellen akkoriban Dvořák fellépett, ma úgy hangzik, mintha ő élte volna át annak a régi törekvésnek legújabb fázisát, hogy a művészetet – a művészetakarás immanenciájának tagadása révén – egy még keresendő, művészeten

műalkotásokkal foglalkozik” – ami persze a könyvfestészet műveire éppoly kevésbé áll, mint az Eyck testvérek genti oltárára: i. h. 386. 13. jegyzet.

¹⁰ Uo., 373.

¹¹ A SZELLEME, filozófiai folyóirat. Az 1911-ben megjelent I. évfolyam 1. számának és programjának hasonmás kiadása. Megjelent a folyóirat szerkesztőjének és életműve kutatójának, Tímár Árpádnak tiszteletére. Budapest, 2009. Ld.: Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások, cikkek, tanulmányok. II. Cikkek, tanulmányok 1909–1916*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1995. 588. és Fülep Lajos levelezése. I. 1904–1919. Szerk. F. Csanak Dóra. Budapest, 1990. 129. sz., 3. jegyzet, 159., 154–159. sz., 188–198., 161–167. sz., 199–210. – Vö.: Paul Stirton: The Vienna School in Hungary: Antal, Wilde and Fülep, *Journal of Art Historiography*. Nr. 8, June 2013., 1–17. (A cikk ismeretét Bardoly Istvánnak köszönhetem.) (Fordítását ld. jelen számunkban – a szerk.)

kívüli X kifejezéseként ragadják meg, és hatásos támogatást adna nekünk, hogy úrrá legyünk az új válságon.”¹²

Az 1914-es Dvořák-tanulmány, amely a Strzygowski-féle tanszéktől való elhatárolódással és a Wickhoff-Riegl-féle tradícióra való hivatkozással kezdődik, tulajdonképpen Tietze 1913-ben kiadott, *Methode der Kunstgeschichte* című könyvének recenziója, s azt lényegében a bécsi művészettörténeti iskola módszertani kodifikációjaként állítja be: „Ami ez irányban [ti. a művészettörténet helyzetének megfogalmazása a történettudományok keretében] Tietze különleges érdemének tudható be, s amivel különösen Riegl elvi vívmányait jelentősen tovább építette, annak a viszonyoknak ragyogó és a régi művek művészi interpretációjára, valamint ezeknek a jelenkor művészi érzékéhez való viszonyára nézve alapvető kifejtése...”, továbbá „...anélkül, hogy tulajdonképpen polemikus lenne, éles határt von a történeti és a nem történeti művészettudomány között...”¹³ Kiemelkedő jelentőségű az a formula, amelyben Dvořák a művészettörténet sajátosságát és egyben autonómiáját megfogalmazta: „Ha tehát a művészettörténet lényegét és feladatait tekintve történeti tudomány, mégis, a történeti diszciplínák keretében önálló helyet foglal. Feladata »mindazon tények kutatása és ábrázolása, amelyek megismerhetővé teszik az emberi művészetakadás fejlődését ennek oksági összefüggésében« (Tietze). És ami ezzel a feladattal nem függ össze közvetlenül, területén kívül van. Ez vonatkozik mindenekelőtt a kultúrtörténetre, amellyel a művészettörténetet gyakran összetévesztették. [...] Hamis, ha ezektől a tudományoktól, ahogyan az olykor megesett, a tulajdonképpeni művészettörténeti problémák megoldását várjuk el. Így pl. a gótikus stílust a feudális rendszerből, a németalföldi naturalizmust a kultúra polgáriasulásából akarták magyarázni és levezetni.”¹⁴ Ez a megfogalmazás, amelynek értelmében a művészettörténeti módszer a genetikus művészetszemlélettel azonos, már lényegében azonosan jelenik meg egy „korai”, 1905-ös, „csak” stíluskritikai apparátust alkalmazó Dvořák-műben, a *Das Rätsel der Brüder van Eyck*-ben: „Minden történeti képződmény egy meghatározott történelmi fejlődési lánc szeme, és ugyanannak az anyagnak megelőző képződményei meghatározzák – így hangzik a modern egzakt tudomány előfeltétele és létjogosultságának kifejezése.”¹⁵

Tietze metodikai kézikönyve abban is megfelel a művészettörténet történettudományi definíciójának (és bécsi szervezeti helyének az *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* keretében), hogy lényegében a történettudományi hermeneutika alapművé, Johann Gustav Droysen *Historik*-ján alapul (1868-tól számtalan

¹² Max Dvořák: Über die dringendsten methodischen Erfordernisse der Erziehung zur kunstgeschichtlichen Forschung. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 27. 1974. 7–19., eredetileg: *Die Geisteswissenschaften. Wochenschrift für das gesamte Gebiet der Philosophie etc.* Hrsg. Otto Buek und Paul Herre. 1. 1913–1914. Heft 34. 932–336. és Heft 35. 958–961. i. m. 1974. 7. O. P. szignóval. – Újabb, részletes elemzése: Ján Bakoš: Otto Pächt and Albert Kutal: Methodological Parallels. The relevancy of the evolutionary approach. *Umění*, 62. 2014. 406–422.

¹³ Dvořák 1974. [1913–1914]. i. m. 9.

¹⁴ Uo., 13.

¹⁵ Max Dvořák: *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck*. München, 1925. 4.

kiadásban), amelynek rendszerét egyezteteti Rieglnek (mindenekelőtt a *Der moderne Denkmalkultus*ban [1905]) az emlékértékekről javasolt rendszerezésével mint a *Kunstwollen* – ez esetben a recepciót meghatározó – konkrét kategóriáival. A történettudományi hermeneutikából származik a műalkotásnak – első pillantásra megdöbbentő – „lefokozása” történelmi forrássá, mivel „a művészettörténeti kutatás tárgya nem a műalkotás mint olyan [an sich], hanem a műalkotás azon a meghatározott helyen, amely a fejlődésben jut neki.” Ugyancsak Droysentől való a rendszerezés alapjául választott négy funkció: forrásismeret (*Quellenkunde* = *Heuristik*) – forráskritika (és szükséges segédtudományai) – felfogás (*Auffassung* = *Zusammenfassung der Einzeltatsachen*) – ábrázolás (megfogalmazás értelmében). Rieglnek a *Gegenwartswert* és a *Denkmalwert* módozatait tartalmazó felsorolásából erednek a klasszifikáció további kritériumai: a szándékra (*Kunstwollen*) utaló szándékos (*gewollt*), illetve szándékolatlan (*ungewollt*) források megkülönböztetése, továbbá a különbségtétel közvetett (*mittelbar* = nem a művészet fogalmára vonatkozó) és közvetlen (*unmittelbar* = a mindenkor művészetfogalomra vonatkoztatott) források között. Ebben a rendszerben a műalkotások (a történeti ábrázolás szempontjából) közvetlen források, mégpedig szándékolatlanok (pl. a középkori, a modern művészetfogalom tudatosulása előtt készült művek: ez a szempont majd fontos klasszifikációs kritériummá válik 1924-ben, Schlosser *Kunstliteratur*ében, amelynek anyaga 1764-ig, a winckelmanni művészettörténet fellépéséig terjed) vagy szándékoltak. Ezeknek történetében segédtudományok az anyagra, a tárgyra és a formára vonatkozó ismeretek, az ikonográfiai és formális analízisek. A közvetett források segédtudományi apparátusát mindenekelőtt a történeti segédtudományoknak a forrás médiumaihoz (szóbeli – írott – képi) igazodó rendszere határozza meg.

Dvořák Tietzével egyetértésben tekintette a művészettörténet-írás metodikájában célnak a kutatás és az ábrázolás kettős feladatát. Hangsúlyozta, hogy – ellentétben az esztétikával – „a művészettörténet mint történeti tudomány nem lehet szisztematikus diszciplína”,¹⁶ és nagy szerepet tulajdonított a személyes művészi invenció kutatására szolgáló kritikai módszereknek: a stíluskritikának: „Bizonyosan nagy előrelépés volt a régi műalkotások kritikájában és meghatározásában, hogy az előző évszázad utolsó évtizedeiben, ahelyett, hogy általános érzéstől vezetteték volna magukat, elkezdtek a lehető legegzezaktabb kritériumokat keresni, és azon fáradoztak, hogy ezeket a formák ábrázolásának bizonyos öntudatlan s ezért a legnagyobb mértékben objektív sajátosságaiban, a művészi kézírásban állapítsák meg. Tévedés volt azonban azt hinni, hogy ilyen kritériumokat egyszerűen természettudományos úton lehetne nyerni és kezelni.”¹⁷ Ez már a hermeneutikai kritika és a történettudományi konstrukció, illetve a természettudományos megértés és a szellem-tudományi magyarázat viszonyára vonatkozó probléma: Dvořák és Tietze a művészettörténet-írás feladatát történeti konstrukciók megalkotásában látta, amiben mindenekelőtt Wilhelm Dilthey történetiség-értelmezésének hatása alatt álltak.¹⁸

¹⁶ Dvořák 1974. [1913/1914]. i. m. 10.

¹⁷ Uo., 16.

A STÍLUSKRITIKA DISZKRIMINÁCIÓJA MAGYARORSZÁGON¹⁹

A stíluskritika köztudomásúlag viszonylag ártalmatlan, az egyéniség megállapításában (*Individualsicherung*²⁰) alapvetőként elismert és ezért ideológiával kevésbé terhelt módszer a mindennapi művészettörténeti gyakorlatban. Céljainak és alkalmazásának eltérő felfogásai mégis heves módszertani vitát keltettek a 20. század húszas éveiben. Némiképpen hasonlóságuk ellenére nem ugyanarról a vitáról van szó, amely Wölfflin „Kunstgeschichte ohne Namen”-konceptiója kapcsán a műértés vagy művészettudomány kérdésében nem sokkal azelőtt keletkezett.²¹ A „művészettudomány” (*Kunstwissenschaft*) szó akkoriban már a művészetre, sőt, különböző művészeti ágakra vonatkozó legáltalánosabb elméleti tudást jelezte, noha eredetileg, a 19. század hetvenes éveitől kezdve Giovanni Morelli ezzel különböztette meg a maga kritikai módszerét a műértőknek az összehasonlásra alapozott tudásától.²² Magyarországon 1920 után nyilván nem csak a művészettörténeti módszernek arról az empirikus megalapozásáról volt szó, ahogyan Morelli az összehasonlító anatómiát tekintette példaképének. Erről tanúskodnak e vita egyik főszereplőjének, Gerevich Tibornak vádjai, amelyekkel Hoffmann Edithet a következőképpen illette: „Nem lehet elhallgatni, hogy olyan időben, midőn a cseh-szláv műtörténeti fajelmélet az elfogulatlan külföldi kutatók előtt már hitelét veszítette, egy különben igen érdemes magyar hölgykutató a magyar miniatúrafestészet egy részét érthetetlen nagylelkűséggel, tévesen, indokolatlanul áldozta fel a cseh gyarmatosításnak.”²³

Ez az 1931-ben megjelent visszatekintés Hoffmann Edithnek egy Gyulafehérvárott őrzött kézirat miniatúráiról 1927-ban megjelent tanulmányára²⁴ vonatkozik, de Gerevich már korábban is foglalkozott vele: „A csukárdi plébános alakjai Sienából s részben a rajna-vesztfáliai iskolából származnak, amint ő maga is vesztfáliai származású volt [szignatúrája: „par manus Heinrici dicti Stephani de Westfalia plebani in Schukaria”] és a cseh művészettel szemben inkább mi voltunk az adó,

¹⁸ V. ö.: Radnóti 1980. i. m. 377–380.

¹⁹ Ez a fejezet Marosi 2008. i. m. átdolgozott magyar nyelvű változata, vö.: Marosi Ernő: A magyar művészettörténet-írás tévútjai. *Enigma*, 21. 2014. no. 80. 7–17.

²⁰ Willibald Sauerländer: Alterssicherung, Ortssicherung und Individualsicherung. *Kunstgeschichte. Eine Einführung*. Hrsg. Hans Belting et al. 3., durchges. und erw. Aufl. Berlin, 1988. 135–142.

²¹ Hans Tietze: Kunstkennner und Kunsthistoriker. *Kunstchronik und Kunstmarkt*. 55. 1919. (10. Oktober); Heinrich Wölfflin: In eigener Sache. Uo. 55. 1920. (13. Februar), 397–399.; Hermann Voss: „Künstlergeschichte” oder „Kunstgeschichte ohne Namen”. Uo., 55. 1920. (27. Februar). 435–438.

²² Vö.: Ivan Lermolieff: Die Galerien Borghese und Doria Pamphili in Rom. *Zeitschrift für bildende Kunst*, 9. 1874. 75–76. – majd: *Kunstkritische Studien über italienische Kunst*. Leipzig, 1890. előszó, V–XIV.

²³ Gerevich Tibor: Művészettörténet. *A magyar történetírás új útjai*. Szerk. Hóman Bálint. Budapest, 1931. 123. – újra kiadva: *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból*, Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1999. 226. (kommentár: Marosi Ernő).

²⁴ Hoffmann Edith: Henrik csukárdi plébános miniatör. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, IV. 1924/1926. (1927) 74–90.

mint a befogadó fél”.²⁵ Hoffmann Edith a kódex 14. századi miniatúráit óvatosan mint egy középszerű és Johannes von Neumarkt illuminátoraihoz képest régies művész munkáit jellemezte. Anélkül, hogy közvetlenül utalt volna rá, nyilvánvalóan Dvořák 1901-es, úttörő tanulmányára gondolt. Dvořák első kérdése így hangzott: „Meg lehet-e állapítani azokat az okokat és határokat, amelyek egy stílusváltozáshoz vezettek, meghatározhatók-e azok az elemek, amelyekből egy új iskola keletkezett?”²⁶ Ahogyan a kérdésfeltevés előrevetíti a későbbi tanulmányok történeti problematikáját, úgy Dvořák válasza is tipikus, mégpedig mind abban az értelemben, hogy folyamatos evolúciót, mind abban, hogy a kultúra egymást felváltó központjai közötti súlypont-eltolódást tételez fel (a *translatio imperii* párhuzamaként: *translatio studii* értelmében). Az ő feltételezése szerint Johannes von Neumarkt illuminátorainak előzményei Párizsban, illetve Toszkánában, majd Nápolyban és Avignonban keresendők. Gerevich, aki pályafutását a bolognai festészet specialistájaként kezdte, már 1909–1910-ben egy a *Rassegna d’arte*-ben közölt nagy tanulmányban²⁷ egyfelől kritizálta Bologna elhanyagolását, másfelől módszertani megfontolásból elutasította a könyv- és táblakép-festészet azonosítását legalább a 14. század közepéig. Ő, aki büszke volt múzeumi gyakorlatára, ennek alapján egész életében a doktrinérnek minősített elméleteket kritizálta.

Annak, hogy hogyan fogta fel Gerevich a stíluskritikát, legvilágosabb példája az, ahogyan a festő Kolozsvári Tamás személyiségét és az ő 1427-es oltárát rekonstruálta.²⁸ Az a keret, amelybe rekonstrukciós munkája illeszkedik, hagyományosan és különösen az olasz attribúciós gyakorlatot követve, az individualitás középső fokozatát képviseli, az iskoláét, félúton a művészegyeniség és a korstílus között. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy megalapozza a magyar iskolát (megjegyzendő, egyúttal a *novecento* római magyar iskoláját, továbbá – ahogyan Bécsben Schlosser is tette – egyben a maga művészettörténeti iskoláját is). Végül is az „első magyar képtábla-festővel” foglalkozott – ahogyan létezett toszkán, umbriai vagy holland és flamand iskola a kézikönyvek megfelelő fejezeteiben és a múzeumok külön termeiben. Mivel – anélkül, hogy ezt a fogalmat használta volna – az internacionális gótika összetevőit Észak-Itáliából és a Rajna-vidékről vezette le, egy univerzális jellegű stílusfogalom helyett egy utazás és tanulmányok során kialakult személyes stílusból indult ki. Ezért Kolozsvári Tamást először Kölnbe küldte, majd Firenzébe, lehetőleg Gentile da Fabriano műhelyébe, hogy végül annak a képviselőjét láthassa benne, amit „új realiztikus festészetnek” nevezett.²⁹

²⁵ Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. *Minerva*, 3. 1924. 98–122. – klny. 12.

²⁶ Max Dvořák: Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt. [1901]. In: *Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte*. Hrsg. Johannes Wilde, Karl M. Swoboda. München, 1929. 74–207. idézet: 74.

²⁷ Gerevich, Tibor: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel Trecento. *Rassegna d’arte*, 9. 1909. 196–199. és 10. 1910. 29–31., 46–48. – Vö.: Marosi Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995. 185–186.: 153. jegyzet.

²⁸ Gerevich Tibor: *Kolozsvári Tamás, az első magyar képtábla festő*. Budapest, 1923. kny.: *Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve*, 1. 1920–1922. [1923] 154–187.

²⁹ Uo., 16.

Fejtegetései arról, hogy ez a mentalitás – valóságérzék, a természet legapróbb részleteiben való elmerülés, szellemi odaadás³⁰ – az észak-italiai festészetben és a francia könyvfestészet hagyományában gyökerezett, elárulják, hogy Gerevich előképe Courajod-nak a franko-flamand művészetről mint a reneszánsz külön útjáról szóló elmélete volt.³¹ Ebben az értelemben Tamás mester a magyar művészettelfogás tipikus képviselőjeként jelent meg nála: nem nyers, de nem is szentimentálisan lágy, hanem a magyar lélek kiegyensúlyozottságát képviseli, amelyben merész aktivitás józansággal egyesül.³² Gerevich ezt a módszert következetesen végigvitte, egészen az ábrázolási skémákig és a fiziognómiai dokumentumokként értelmezett arctípusokig. Követőinél, főleg Genthon Istvánnál is megtalálható effajta érvelés a fiziognómiai típusokkal akkor, amikor stíluskérdésekről van szó.

Mindennek nyilvánvaló ellentéte volt Hoffmann Edith szigorú, tárgyilagos és minden patriotisztikus színezetet nélkülöző stíluskritikája. Ő volt az, aki Gerevich módszertani álláspontjával általában és különösen a nemzeti karakterológiával a leghatározottabban szembehelyezkedett.³³ Rajta kívül még a Schlosser-tanítvány Bodonyi József utasította el a magyar sajtószerségnek az emlékekre tekintet nélkül konstruált történeti állandóként való feltételezését.³⁴ Arra a kérdésre, hogyan következhetett be a magyar művészettörténet-írásban a stíluskritikának ez a meglepő ideológiai feltöltődése, csak ezeknek a két világháború közötti vitáknak az előzményeiben kereshető a válasz. Gerevich konzervativizmusa mindenekelőtt a 19. századi, nacionalisztikus színezetű művelődéstörténetnek, a régészet és a művészettörténet differenciálódását megelőző „nemzeti régiségtannak” hagyományához való ragaszkodásában és e hagyomány fenntartásában állt.³⁵ Ahhoz, hogy tagadja a szigorú tudományként felfogott művészettörténet sajátos kérdésfeltevését – amelyet mint „szobatudományt” vetett el, ugyanúgy, ahogyan a *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte* kifejezést is szójátéknak tekintette –, támaszt mindenekelőtt *conoscitore* kortársai, Arduino Colasanti és Adolfo Venturi olasz műértésében talált. Ugyanígy támaszként kínálkozott számára Benedetto Croce művészetfilozófiai álláspontja is, amely a történetiség tagadásával mindenekelőtt a művészetnek *linguistica generale*-ként való felfogását hirdette és értelmezésének módszereként a műkritikát állította. Ez

³⁰ Uo., 21.

³¹ Les origines de la Renaissance en France. – Louis Courajod: *Leçons professées à l'École du Louvre (1887-1896)*. Paris, 1901. 14. skk.

³² Gerevich 1923. i. m. 12.

³³ Hoffmann Edith: Jegyzetek a régi magyar táblaképfestészethez. *Archaeologiai Értesítő*, 50. 1937. 1–30., 177–190.

³⁴ Bodonyi József: A magyar művészettörténetírás új útjai? *Budapesti Szemle*, 64. évf. 240. köt. No. 699. 1936. 226–245. – újra kiadva: *A magyar művészettörténet-írás programjai* 1999. i. m. 265–282. (kommentár: Tímár Árpád).

³⁵ Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. 1924, 27. – A hivatkozás alapja Ipolyi Arnold koncepciója: A magyar műtörténeti emlékek tanulmánya [1878]. Újra kiadva: *A magyar művészettörténet-írás programjai*. 1999. i. m. 100–159. (kommentár: Marosi Ernő).

volt az a pont, ahol a progresszív és a történetiséget hangsúlyozó magyar művészetfilozófia elszakadt a konzervatív művészettörténeti metodológiától: Fülep Lajos 1911-ben publikálta éppen az emlékezés (a történetiség) jelentőségét hangsúlyozó Croce-kritikáját.³⁶ Úgy tűnik, hogy az első világháború után, amikor Julius von Schlosser csatlakozott Benedetto Croce *linguistica generale*-elgondolásához és fordítással is propagálta ezt a teóriát,³⁷ mindenekelőtt Bécsben tanult vagy megfordult fiatalabb művészettörténészek közvetíthettek Gerevich-hez metodológiai ösztönzéseket a bécsi professzortól – ki tudja, milyen értelmezéssel. Mindenekelőtt Genthon Istvánnak Gerevich-nekrológiájában leírt értelmezését lehet elfogadnunk hiteles forrásként. Eszerint Gerevich Antonio Abondióról írott tanulmánya³⁸ „a hatalmas császári műtörténeti évkönyvek feledhetetlen hangulatát árasztja. Nem a Max Dvořák cikkeinek szellemtörténeti íze marad az olvasó szájában, ez a tanulmány Julius von Schlosserre, annak elragadó kultúrtörténeti tanulmányaira emlékeztet, ami nem véletlen, ha arra gondolunk, hogy a Kunstliteratur szerzőjének anyja Bolognában látott napvilágot, ott, ahol az Asinelli és Garisenda tornya gyengéden egymás felé hajol, s ahol Gerevich – én láttam – a legjobban érezte magát széles e világon.”³⁹ Vajon – túl a nekrológ alkalom szülte nosztalgikus hangvételen – e kör azt remélte, hogy Schlosser és Gerevich is ilyen szelíden hajlanak majd egymás felé? A Dvořák keltette szájíz azonban biztosan nem az egyetlen keserűség volt ebben a viszonyban. Gerevich, aki a két háború közti időszakban a magyar műemlékvédelem élén állt, aligha téveszthette szem elől, hogy elvei és magatartása alapján rá is vonatkozott Riegl 1903-ban tett éles megjegyzése, amelyben a magyar műemlékvédelem alapjául szolgáló törvényt minden további nélkül mint „elsősorban állami egoisztikus érdekek által diktáltat” jellemezte.⁴⁰ A recepció tehát Rieglre is vonatkozik.

1900 körül és röviddel utána Riegl elgondolásainak magyar recepciója – különösen az emlékértékekről szólóknak és a purista restaurálás elvi elutasításának – rendkívül eleven és gyors volt: nem a bécsi iskolához való csatlakozás értelmében, hanem az aktuális szakirodalomból leszűrt tanulságokként.⁴¹ Mindenekelőtt fiatal

³⁶ Fülep Lajos: Emlékezés a művészi alkotásban, *A Szellem*, 1. évf. 1. sz., 1911. márc. 56–90. – Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások II. Cikkek, tanulmányok 1909–1916*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1995. 124–153. – a firenzei Biblioteca Filosofica vitájának jegyzőkönyve, uo. 557–570. és 588–601.

³⁷ Benedetto Croce: Zur Theorie und Kritik der Geschichte der Bildenden Kunst. Übersetzt und eingeleitet von Julius von Schlosser. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 4. 1926. 1–51. – valamint Julius von Schlosser: „Stilgeschichte” und „Sprachgeschichte” der bildenden Kunst. Ein Rückblick. München, 1935.

³⁸ Gerevich Tibor: Antonio Abondio császári és királyi udvari szobrász, festő és éremkészítő. *Klebsberg emlékkönyv*. Budapest, 1925. 463–497.

³⁹ Genthon István: Gerevich Tibor (1882–1954). *Művészettörténeti Értesítő*, 4. 1955. 124.

⁴⁰ Hasonlóan az Egyházi Államhoz és Franciaországhoz: *Kunstwerk oder Denkmal? Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*. Hrsg. von Ernst Bacher. Wien – Köln – Weimar, 1995. 102.

⁴¹ Vö.: *Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846–1930*. Ausstellungskatalog. Hrsg. Ernő Marosi. Budapest, 1983. 67–69.

művészettörténészek friss tájékozódásáról van szó, könyvek recenziói, konferenciákról szóló beszámolók, hamarosan szakirodalmi hivatkozások formájában is. A kezdeményezők közé tartozik Gerecze Péter, s mind a Műemlékek Országos Bizottságában, mind az egyetemi tanszéken (ahol Pasteiner Gyula magántanáráként hamar Gerevich ellenlábasa) a reform-elgondolások legfontosabb képviselője és hangoztatója, Éber László. E reform-szándékok megvalósítására mindkét helyen csak 1918-ban a Monarchia összeomlása és a köztársaság kikiáltása, majd az 1919-es Tanácsköztársaság nyitotta meg az alkalmat. Éber pályafutásában fatálisnak bizonyult részvétele a végül is meghiúsult reformban.⁴² Ha Éber a maga művészettörténeti publikációiban hamar alkalmazta a stílus- és a forráskritikát vagy – Émile Mâle nyomán – az ikonográfiát, a metodikai álláspontnak ebben a relativizálásában hamar kifejezésre jutott az interpretatív álláspontnak az a tudatosulása, amely megfelelt Dilthey tanításának. A progresszív fiatal generáció egy harmadik képviselőjének, a Wölfflin-tanítvány Kenczler Hugónak írásaiban kifejezésre jut a művészettörténet, esztétika és a műkritika határkérdéseinek tisztázására vonatkozó igény: „egyik tudomány sem tisztázta saját tudományának az alapkérdéseit, s így határeltolódások könnyen lehetnek napirenden. Mindketten viszont a kritikus eljárás módjával zavarták össze a saját kérdéseiket. Ez a tévedés is könnyen állhatott elő, mert esztétikus és műtörténész egyaránt szemléleti anyaguk tagítása érdekében kénytelenek voltak a modern művészet termékeivel is foglalkozni, erről tehát esztétikai és kritikai ítéletet alkotni.”⁴³ A magyar művészettörténet-írás historiográfiája számára gyakorlatilag ismeretlenek Kenczler bécsi eredetű nézetei a történetiségről, amelyek között fontos szerepet játszik az a megállapítás, hogy „a múlt művészetével szemben nincs is értelme már a szubjektív, kritikai álláspontnak. A múlttal szemben már hiába vagyunk párteberek”,⁴⁴ továbbá, hogy a művészettörténet feladata a *Kunstwollen* és az ízlés feltárása („a művészeti akarásnak, az ízlésnek az összes termékekből való lehető világos és tárgyilagos kihámozása”),⁴⁵ ezek annak ellenére is a bécsi iskola körében jelölik ki a helyét, hogy ottani tanulmányai nem dokumentálhatók.

Igen alapos tájékozottságot eláruló, 1910-es tanulmánya felhívja magára a figyelmet pl. a műkritikának a szociálpszichológiához fűződő kapcsolatáról szóló tézisével, a kanti filozófiai esztétika kritikájával és a fenomenológiai elemzés javaslatával. Filozófiai tudatosságával mintegy összekötő kapcsot alkot ahhoz az ezidőtájt fellépő budapesti radikális értelmiségi körhöz, amelynek képviselőit a metafizika iránti

⁴² Marosi Ernő: Éber László (1871–1935), a normális művészettörténész. „Emberek, és nem frakkok”. *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai. I.* Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 13. 2006. no. 47. 143–160.

⁴³ Kenczler Hugó: Művészettörténet, kritika, esztétika. *Művészet*, 9. 1910. 70. vö.: Kenczler Hugó: Stílkritika és művészettörténet, *Művészet*, 8. 1909. 278. – Kenczlerről: Bardoly István, „Tévedéseiben is becsületes idealista”. Apró adalékok Kenczler Hugó életéhez. *Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfly Katalin tiszteletére.* Szerk. Bardoly István. Budapest, 2004. 373–385.

⁴⁴ Kenczler 1910. i. m. 73.

⁴⁵ Uo., 74.

hajlam jellemezte: a fiatal Lukács Györgyhöz, a fiatalon meghalt Popper Leóhoz és a Nietzsche-interpretációját, valamint Croce-kritikáját ezekben az években alkotó Fülep Lajoshoz. E társaság radikalizációja színteréül szolgált a háború éveiben a Vasárnapi Kör. Kenczler részt vállalt ebben a radikalizálódásban, és 1919-ben mint kommunista emigráns hagyta el az országot. Radikális azonban a stíluskritika alkalmazásában lett, s a Morelli-féle módszernek a késő középkori táblakép-festészet magyarországi emlékanyagára való következetes alkalmazásában vált Szépművészeti Múzeumi kollégájának, Hoffmann Edithnek előzményévé.⁴⁶ Nemcsak módszertani példakép volt, hanem abban is, hogy a fejlődéstörténeti feltételeket a Csehország és Ausztria által kijelölt művészettörténelmi környezetben kereste – ebben kijelölve azoknak a későbbi kutatásoknak az útját is, amelyet azután osztrák kutatók: Wilhelm Suida és Otto Pächt⁴⁷ követtek, nem egyszer vitában Kenczler attribúciós javaslataival. Gerevich maliciózus rövidséggel beszélt Kenczler – nem a stíluskritika, hanem a gazdaság- és társadalomtörténet alkalmazásából következő – kudarcáról.⁴⁸

A stíluskritika magyarországi sorsa nyilvánvalóan a művészettörténeti metodika egy mellékes problémája ideologizálására mutat. Ez esetben a bécsi művészettörténeti iskola hatása nem explicit, noha a morellianus módszer fontos szerepet kapott pl. Franz Wickhoffnál és a korai Dvořáknál. Ami a művészettörténeti metodikát illeti, a Bécsben iskolázott művészettörténészek közvetítették az ottani eredményeket. A Dvořák-tanítvány Wilde János ugyan 1910-ben magyarra fordította Adolf von Hildebrand *Das Problem der Form in der bildenden Kunst* című művét, – ami inkább tartozna a wölfflini módszer kontextusába –, de ezzel csak a szélesebb körű metodikai orientációt szolgálta és inspirációs forrást bocsátott művész kortársai rendelkezésére. Wilde az ugyancsak Dvořák-tanítvány Antal Friggyessel együtt csatlakozott a Vasárnapi Körhöz. Miután többé-kevésbé aktív szerepet játszottak a forradalomban, mindketten emigráltak. Az egykori Dvořák-szeminárium az emigráns magyarok gyülekezőhelye is lett: abban a művészettörténész körben találtak második hazára, amelyet a tanszék vezetője, Julius von Schlosser 1934-ben mint az igazi bécsi iskolát határolt el Strzygowski tanszékétől. Mellékesen megemlítendő, hogy a magyar Strzygowski-recepciónak külön története van, és az *Orient oder Rom*-vita korán visszhangzik a magyar sajátosságokról és a terminológiáról szóló vitákban. A magát tőle megkülönböztető bécsi iskola historizmusával szemben az általa javasolt – és Magyarországon is propagált – „összehasonlító” módszer alapelve a (faji, nemzeti) konstans elemek egymás mellé állítása: összehasonlítás.⁴⁹ Jóllehet Strzygowski formulája (*Asien – ein Neuland der Kunstgeschichte*) mindenekelőtt a magyar régészet önálló diszciplináris fejlődésében érvényesül tartósabban, jellemző, hogy a kora középkori magyarság művészetének rekonstrukciójában megint csak Gerevich nyúlt

⁴⁶ Kenczler Hugó: Kassai oltárszárnyak a kassai és bécsi múzeumban. Adalék a felsőmagyarországi festészet történetéhez a XV. században. *Archaeologiai Értesítő*, 33. 1913. 424–443.

⁴⁷ Otto Pächt: *Österreichische Tafelmalerei der Gotik*. Augsburg – Wien, 1929. 44., 77.

⁴⁸ Gerevich 1931. i. m. – *A magyar művészettörténet-írás programjai* 1999. i. m. 230.

⁴⁹ Josef Strzygowski: Történelem, kutatás, időtlen összehasonlítás. *Magyar Művészet*, 7. 1930. 218–220.

Strzygowski teóriáihoz.⁵⁰ Végül is: magyar szempontból mindenesztől igazolható a bécsi művészettörténet Schlosser által végrehajtott kettéosztása.

„SZIGORÚ MŰVÉSZETTÖRTÉNET”

A bécsi iskola művészettörténet-írásának és problematikájának magyarországi recepciója ambivalens vagy (dominánsan) ellenséges volt, a „második bécsi iskolát” azonban tudomásul sem vették. Legfőbb, szlogenként használt „szigorú” jelzőjével kifejezett törekvését csak egyetlen képviselője, Bodonyi József kísérelte meg érvényesíteni. A szerzőt elfelejtették, és nyoma veszett.⁵¹ Amit Bodonyi képviselt: egyrészt Schlosser 1934-es elhatárolásának értelmében a bécsi művészettörténeti iskola jelentőségét magyar olvasói a múlta nézve valószínűleg jól ismerték, másrészt, az önmagát a „szigorú művészettörténet” szóhasználattal megkülönböztető „második bécsi iskola” törekvéseire való utalásait már valószínűleg kevesebben érthették. Pedig a *Pester Lloyd*-ba írt, csak a közelmúltban újra publikált nekrológiájában Julius von Schlossernak azt az érdemet tulajdonította, hogy megteremtette „azt a szilárd, valóban filozófiai alapot, amelyre egy igazi szellemtudományt építeni lehetséges”. A nekrológ szükségképpen rövid fogalmazásmódja egyben válasz is arra a két kérdésre, milyen szerepet játszott a stíluskritika a bécsi módszertanban, s arra is, miért nem azonos Schlosser álláspontja a szintén Benedetto Croce-ra hivatkozó Gerevichével: „Mivel a stílus – a szó értelme erre tanít – a művész kézírásának felel meg, a »stílus«-történetnek a nagy mesterek történetének kell maradnia, a kiemelkedő művészek stafétájának. A művészet tehát a zsenik művészete, nincs előfeltétele, nincs elő- és utótörténete, nincs fejlődése. Nem befolyásokról és benyomásokról van szó, hanem az egyszeri kifejezésről. Ezért a monográfia, még inkább az esszé a belső és nem a külső irodalmi formája minden »stílus«-történetnek. De mivel a művészet nyelv is egyben, amint a nyelv pedig művészet, ezért minden, aminek a tulajdonképpeni »stílus«-történetben nincs helye vagy létjogosultsága, a nyelvtörténetbe kerül át, amely tehát az alkotó egyéniségtől független problémák fejlődésének a megjelenítése – azaz »stílustörténet« a szó régi jelentésében.”⁵² – Amiről itt a zsenik művészetének különállása kapcsán szó van, hosszú ideig ismeretlen és idegen maradt a magyar

⁵⁰ Vö. Marosi Ernő: Utóélet vagy újjáélesztés? Kísérletek a nagyszentmiklósi kincs beillesztésére a magyar művészet történetébe. *Az avarok aranya, a nagyszentmiklósi kincs*. Szerk. Garam Éva. Budapest, 2002. 134–142.; Marosi, Ernő: Josef Strzygowski als Entwerfer von nationalen Kunstgeschichten. *Kunstgeschichte im „Dritten Reich”. Theorien, Methoden, Praktiken*. Hrsg. Ruth Heftrig, Olaf Peters, Barbara Schellewald. Berlin, 2008, 103–113.

⁵¹ Újabban ld.: Gosztonyi Ferenc: A művészettörténet bécsi iskolájának százhatvanegyedik diplomása. Bodonyi József (1908–1942). *Magyar művészettörténészek, magyar művészettörténet a vészkorszakban*. Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 21. 2014. no 80. 32–43.

⁵² Julius von Schlosser és a művészettörténet bécsi iskolája [Julius v. Schlosser und die Wiener Schule der Kunstgeschichte. *Pester Lloyd* 1939. január 14. 6]. ford. Hessky Orsolya. *Enigma*, 21. 2014. No. 80. 46–47. – az idézet: 47.

művészettörténet-írás számára. Megismeréséhez hozzájárultak Tolnay Károly – ugyanabban a bécsi környezetben született – gondolatai, elterjedésükhöz későn magyarra fordított esszéi,⁵³ éppúgy, mint a Fülep Lajos Csontváry-értelmezésének magvát alkotó kor-fogalom.⁵⁴

1939-ben azonban az új művészettörténet-írás álláspontjára való utalás csak kevesek megértésére számíthatott: a magyar művészettörténet feladatainak pragmatikus és elmélet- (vagy „szobatudomány”-) ellenes felfogása megtette hatását. Sem a Zürichben 1927–1937 között kiadott *Kritische Berichte zur kunstgeschichtlichen Literatur*,⁵⁵ sem Otto Pächt rövid életű folyóirata, a *Kunstwissenschaftliche Forschungen* (két kötete: 1931 és 1933) magyar recepciójának nincs különösebb jele. Bodonyi sommás metodikai megjegyzései (az „egyszeri kifejezés” mint a monografikus szemléletmód tárgya, a „zsenik művészetén” alapuló tulajdonképpeni művészettörténet illetve „az alkotó egyéniségtől független problémákkal” foglalkozó nyelvtörténet különválasztása) leginkább az Otto Pächt által javasolt metodikai megfontolások ismeretét és alapul vételét árulják el. Pächt „a leképezési elmélet végéről” szólva, a *Kritische Berichte* 1930–1931, 1931–1932-es 3-4. kötetében vetette el az „utáncöltő” leírás („nachdichtende Beschreibung”) létjogosultságát a tudományos elemzésben, s hangsúlyozta, hogy „A fogalmak nem a tudományos szemlélődés pótlékai és nem tárgyának leképezései, hanem jelek és szimbólumok, amelyeket úgy kell megválasztani, hogy velük egyszerűs mind valami érthetővé váljék a jelzett tárgy lényegéből.”⁵⁶ Annak a tendenciának megfelelően, amely közös alapja az „új bécsi iskola” metodikájának, Pächtnél is fontos szerepet visz a *Gestalttheorie* szemléletmódja, az a vezető szerep, amellyel fogalomalkotásában a *gestaltetes Sehen* (kb. formakapcsolatokra épülő alakzatlátás) játszik: „a leírás tárgya eleve az alakzatlátás produktuma, miáltal megragadható az alakítás elve, egy ábrázolásmód jellegzetessége, a megjelenítés törvényszerűsége, egy mű stílusa.”⁵⁷ Pächt, akit már ezidőben a késő középkori művészet kettős kötődése („Minden részlet egyszerre két különböző vonatkoztatási rendszerhez tartozik, miáltal van a tér síkra való redukálásának egy [ábrázolás] technikai és egy esztétikai problémája”⁵⁸) foglal-

⁵³ Charles de Tolnay: *Michelangelo. Mű és világkép*. Budapest, 1975. vö. (a monografikus problematika kapcsán, magyar előzmények, Cézanne és Bruegel értelmezése). Beke László: Pályakép és „világkép”. uo., 367–380.; Tolnay Károly: *Teremtő géniusok. Van Eycktól Cézanne-ig*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1987. Marosi Ernő: Utószó. uo., 245. Popper Leó *Allteig* fogalmának hatásáról: 247.

⁵⁴ Opponensi vélemény Németh Lajos Csontváry művészete című doktori értekezéséről. Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Cikk, tanulmányok 1920–1970*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1976. 477–493. – itt: 485–490.

⁵⁵ Közreadja: Rudolf Kautzsch, Wilhelm Pinder, Georg Swarzenski, Karl M. Swoboda, a szerkesztők: Frederick Antal, Bruno Fürst.

⁵⁶ Otto Pächt: Das Ende der Abbildtheorie. [1931] – In: Otto Pächt: *Methodisches zur kunsthistorischen Praxis. Ausgewählte Schriften*. Hrsg. Jörg Oberhaidacher, Artur Rosenauer, Gertraut Schikola. München, 1977. 121–128. – idézett hely: 121.

⁵⁷ Uo., 125.

⁵⁸ Otto Pächt: Gestaltungsprinzipien der westlichen Malerei des 15. Jahrhunderts [1933]. Lld.: Pächt

koztat, nagyon pontosan példázza ezt a követelményt a késő középkori ábrázoló művészet doboztér (*Kastenraum*) fogalmán: „Egy stílusjelenség megnevezésétől elvárjuk, hogy teljes konkrét szemléletességében könnyen bevészhető legyen már azzal a névvel is, amit neki adunk, és ezért egy lehető legpregnansabb nyelvi képet, egy szemléleti formulát keresünk, amellyel reményünk szerint gyorsan és alaposan megértethetjük magunkat. Így választottuk például a kézenfekvő »doboztér« terminust az architektúrák késő középkori ábrázolási sajátosságának jellemzésére. Biztos, hogy ezekben a figyelemre méltó alakzatokban van valami külsőlegesen hasonlóság egy szekrénnel vagy ládával, legjobb esetben egy játékházikóval. Természetesen senki nem gondolja, mintha a művészek úgy képzeltek volna hőseiket, mint akik efféle hajlékokban laktának. Mindenki tudja, hogy a »doboztér« kifejezés csak átvitt jelentésben értendő. A hasonlósági pont a hajlék szűkösége és ehhez még a tér kopársága.”⁵⁹ Pächt tudományos szigora tehát a művészettörténetnek a szemléletes konkrét tárgy közvetlen szemléletéből levezetett Dvořák-féle formula (és az ő esetében a kultúrtörténettel, társadalomtörténettel példázott külső történetiség elutasítása) mint bécsi iskolahagyomány messzemenő tiszteletén alapul. Nála késői, munkásságát és módszertani megfontolásait pályája végén összefoglaló előadásában ez az ikonológia és a művészetszociológia kritikájához vezetett, és a művészettörténeti módszer autonómiáját hangsúlyozó maximában jutott kifejezésre: „am Anfang war das Auge, nicht das Wort” – az 1977-ben kiadott tanulmánykötet mondat-kontextusában: „Röviden, ami szemem előtt lebegett, az volt, hogy kiindulópontokat találjak egy módszerhez, ami nem spekulatív módon kigondolt, hanem olyan észlelési folyamatok tudatosítása által nyerhető, amelyek akkor játszódnak le, amikor belenézünk magunkat a műalkotásokba. Mert az én meggyőződéseim szerint a művészet történetére az érvényes, hogy kezdetben volt a szem, nem a szó”.⁶⁰

Kérdés, hogy ami a kivételesen konzekvens Pächt esetében jogos eljárás: négy évtizednyi távlatból, egyáltalán: megváltozott történelmi szituációkból leszűrt következtetéseket alkalmazni korábbi elvi álláspontok jellemzésére, helytálló-e más metodikai felfogások esetében is. A „második bécsi iskola” meghatározó személyiségeinek esetében, helyzetük, szellemi fordulataik, működésük és álláspontjuk megértésében különösen fontos szerepet játszik fellépésük társadalmi, művészeti és tudománytörténeti körülményeinek tisztázása.⁶¹ A „szigorú művészettudomány”

1977. i. m. 17–58. idézett helyek: 18. és 17. – Ld. még: Die historische Aufgabe Michael Pachters. [1931]. uo., 59–106.

⁵⁹ Pächt 1977. i. m. 125–126.

⁶⁰ Uo., előszó, 9.

⁶¹ Ld. mindenekelőtt: Ernst H. Gombrich: Kunstwissenschaft und Psychologie vor fünfzig Jahren. *Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte: Wien, 4.-10. September 1983. Bd. 1. Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode.* Hrsg. Hermann Fillitz, Martina Pippal. Wien – Graz, 1985. 99–102. – vö.: Ernst H. Gombrich: Wenn's euch Ernst ist, was zu sagen – Wandlungen in der Kunstbetrachtung. *Kunsthistoriker in eigener Sache. Zehn autobiographische Skizzen.* 1990. i. m. 63–100. – a témához különösen: 67–76.; Pächt visszaemlékezései uo., 30–38.

elve, a „strukturált látás” követelménye és a struktúranalízis meghirdetőjének, Hans Sedlmayrnek esetében a következményeknek az előzményekkel való együtt-szemléletére az jogosít fel, hogy késői korszakában ő maga is irodalmi munkássága egységes folyamatosságában látta és publikálta korai, programatikus írásait.⁶² Amint ezidőtájt Pächt is kétféle módszertani fokozatot tételezett fel: „Egyesek az individuális objektumból kiindulva akarják kialakítani leíró fogalmaikat, és azt hiszik, hogy csak így felelhetnek meg a jelenség teljes konkrét szemléletes tartamának. Mások néhány, kevésbé deduktív úton nyert alapfogalom révén akarnak eljutni egy akár csak megközelítő leíráshoz.”⁶³ A művészettörténeti módszer fokozatainak, megismerése mélyre hatolásának megkülönböztetése 1930 táján nemcsak Sedlmayr foglalkoztatta (egyidejűleg Panofsky módszertani táblázatában ennek a képzetnek a [geo-, ikono-]gráfia illetve [geo-, ikono-]lógia utótagok feleltek meg). Sedlmayr javaslata: két művészettörténet megkülönböztetése és hierarchiájuk feltételezése az „első” „koholt, a megértés előtti művészettudomány képes lenne pl. műalkotásokat oklevelekkel datálni, lokalizálni, történeti személyiségeknek mint szerzőknek tulajdonítani, a művek objektív formáját rekonstruálni”,⁶⁴ míg a második „rendelkezik az alakzatok megértésének útjaival. Az így konstruált művészettudomány tudja – elvben – az alakzatok sajátosságait, ezek belső összefüggését és építményét kutatni”.⁶⁵ Mindenekelőtt a „helyes beállítás” kidolgozása jelenti a „második” művészettörténet témáját. Ez Sedlmayr művészettörténetének – és egyben politikai – pályafutásának is kulcskérdése. Nemcsak barokk-kutatásainak (így Johann Bernhard Fischer von Erlachra vonatkozó) eredményeit kínálta fel már 1936-ban a Harmadik Birodalom kívánatos stílusaként, hanem későbbi publikációit (*Die Entstehung der Kathedrale, Verlust der Mitte*) is nagyrészt kidolgozta vagy elkészítette még a nemzeti szocializmus bukása előtt. A helyes beállítás kérdése 1958-ban egy olyan deduktív metodikai modellben tér vissza, amelynek kiindulópontja a „műalkotás lényege”, amelyből az egyes mű (elvileg az „első” művészettörténet tárgya) elemzése indul ki, s vezet a hasonlóságok, genetikai kapcsolatok, a történések és a történet (a „második” művészettörténet kulcsfogalma) által a faktorok (vagy erők) ismeretéhez. A faktorok visszacsatolandók a műalkotás lényegéhez: ezáltal a „második” művészettörténet alá rendelődik az első. Sedlmayr kétféle művészettörténete a „második”, a helyes interpretációért felelős művészettörténet szélsőséges dominanciájának felel meg.⁶⁶ Az interpretáció ilyen fokú szembeállítás a tulajdonképpeni kutatással az a jelenség, amelyet statisztikai

⁶² Hans Sedlmayr: *Die Quintessenz der Lehren Riegls*. [1929]. és *Zu einer strengen Kunstwissenschaft* [1931] In: Hans Sedlmayr: *Kunst und Wahrheit. Zur Theorie und Methode der Kunstgeschichte*. Hamburg, 1958. újraközölve, mint *Kunstgeschichte als Stilgeschichte*: 14–34., illetve: *Kunstgeschichte als Kunstgeschichte*. 35–70 c. fejezetek.

⁶³ Pächt 1977. i. m. 122.

⁶⁴ Sedlmayr 1958. i. m. 36.

⁶⁵ Uo., 40.

⁶⁶ Uo., 185.

létszámadatok alapján Henrich Dilly a *Führerprinzip* érvényesüléseként értelmezett.⁶⁷ A náci hatalomátvétel után ugyanis a (különösen az egyetemi) művészettörténetben foglalkoztatott tudósok száma drasztikusan csökkent, miközben a professzorok aránya erősen emelkedett: nyilvánvaló, hogy az egyre inkább tekintélyelvű berendezkedésben megnövekedett azoknak a száma, akik pótolhatatlan egyéni interpretatív teljesítményeikkel vetélkedtek a hatalom kegyéért, a befolyásért és az elsőbbségért.⁶⁸

A „második bécsi iskola” szétágazó útjainak álljon itt csak egyetlen, szervezeti-tudományszociológiai aspektusa. 1930 táján mindenütt feltűnt az a reális igény és elképzelés, hogy a művészettörténet továbbfejlődése immár nem egyéni teljesítményeket, hanem kollektív munkát igényel. A csoportmunka mint követelmény megjelenik Sedlmayr-nál – mégpedig a *Führerprinzip* fent idézett elvéből következően, mint egyfajta manufakturális szolgamunka. Pächt – igaz, későbbi – módszertani fejtegetései a közösségi munkának egészen más felfogásáról tanúskodnak, és kritikája mindenekelőtt a művészettörténet két fokozatának hierarchiáját érinti, valamint azt az elképzelést, hogy a beállítással befolyásolhatók a műalkotás megfigyelhető sajátosságai is.⁶⁹ Ennek az idézett munkák terjedelméhez és tematikájához képest csak apró és árnyalatnyi különbségnek különös jelentőséget kölcsönöz egy Dilly által tett megfigyelés. Panofsky 1927-ben elvállalt egy áttekintő cikket a művészettörténet problémáiról és helyzetéről, amely a *Deutsche Allgemeine Zeitung* egy júliusi vasárnapi mellékletében meg is jelent, s újráfelfedezéséig, 1988-ig rejtve maradt. Ebben a cikkben sok egyéb módszertani és ideológiai probléma, veszély mellett Panofsky felemlítette a művészettörténet-írás munkastílusának megváltozását, és szükségesnek ítélte a munka kollektivitásának megőrzését. Zárómondatában: „Mert ahogyan bizonyára vannak a történelem területén kubikusok, akik soha nem lehetnek királyok, úgy biztos, hogy e területen nincsenek királyok, akik egyszerre mind ne lennének kubikusok is.” A *Kärner vs. Könige* mondás forrását Dilly Julius von Schlosser egy nyilatkozatában mutatta ki.⁷⁰

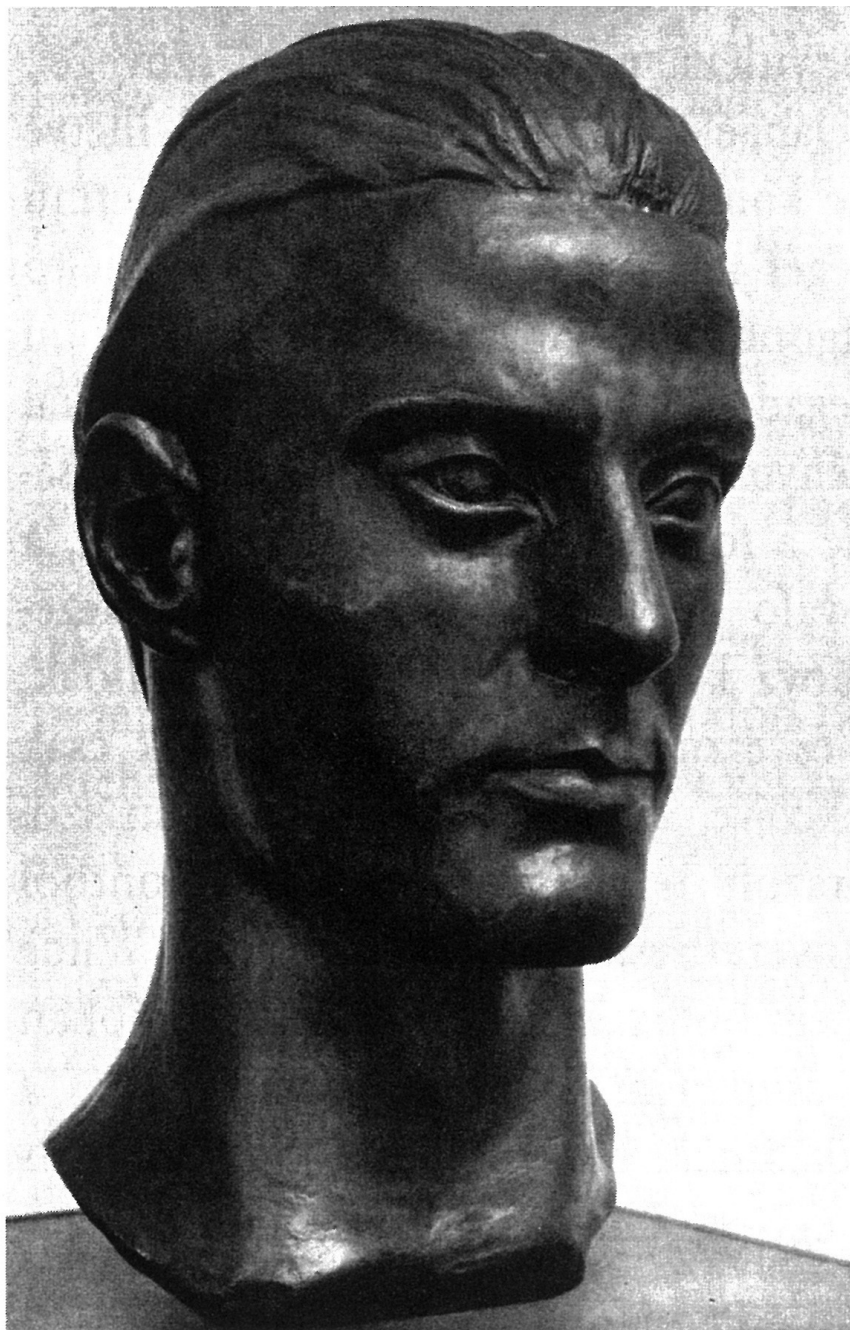
A bécsi iskola híveinek Magyarországon és Magyarországon kívül alighanem ez volt a legkisebb gondja, professzoraik pedig ha nem is királyoknak, biztosan nagy uraknak érezhették magukat.

⁶⁷ Heinrich Dilly: *Deutsche Kunsthistoriker 1933–1945*. München – Berlin, 1988. 26. – vö. uo., 23–25.

⁶⁸ Aurenhammer 2004. i. m. 34–37., 42–49.

⁶⁹ Pächt 1977. i. m. 232–233.

⁷⁰ Dilly 1988. i. m. 13–14.

Ferenczy Béni: Wilde János portréja. 1918. Bronz.
© Szentendre, Ferenczy Múzeum

MAX DVORÁK WILDE JÁNOS DISSZERTÁCIÓJÁRÓL¹

WILDE JÁNOS AZ ITÁLIAI RÉZKARC KEZDETEIRŐL ÍROTT
DISSZERTÁCIÓJÁNAK BÍRÁLATA²

Nagyrészt a legjobb metsző-katalógusokból vett anyag alapján Wilde úr a legrégebbi itáliai rézkarcok történetének bemutatását adja (Baroccióig), s ezt a feladatot kiválóan oldotta meg. Nem csak az emlékek kezelésének kritikai óvatosságát és az anyag tökéletes ismeretét kell dicsérni: azt a módot, hogy témáját, a szokásostól eltérően, nem csupán grafikai problémaként kezeli, hanem a technikai adottságok maximális figyelembevételével a festészet általános fejlődésével hozza szükségszerű összefüggésbe, különösen ki kell emelni. Az érett és eredményekben gazdag vizsgálat nagy tehetségről tanúskodik, és teljes egészében megfelel a törvényi előírásoknak.

1918. május 5. Dvořák

Egyetérték

1918. június 18. Strzygowski

Hessky Orsolya fordítása

¹ Közreadja Markója Csilla (MTA BTK MI), Bardoly István (Forster Központ).

² <http://www.univie.ac.at/geschichtegesicht/julwilde.html>; nem teljes másodpéldány: SzM Könyvtár, Adattár, Wilde János-hagyaték.

A DVORÁK VEREIN

A BÉCSI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ISKOLÁT TÁMOGATÓ EGYESÜLET SZABÁLYZATA, 1920¹

1. § A Bécsi Művészettörténeti Iskolát Támogató Egyesület célja az Alois Riegl és Franz Wickhoff által alapított, Max Dvořák által továbbvitt bécsi művészettörténeti iskola támogatása.
2. § Ez a szándék
 1. művészettörténeti oktatásban és kutatásban szükséges könyvek és fotográfiák vásárlásában,
 2. a bécsi művészettörténeti iskola céljaival összhangban egyéb, például ösztöndíjak folyósításához szükséges anyagi támogatás előteremtésében,
 3. előadások, vitaestek, vezetések stb. megtartásában valósul meg.
3. § Az Egyesület székhelye Bécsben van.
4. § Az egyesületi év január 1-től december 31-ig tart.
5. § Az Egyesület tagjai
 - a) alapítók, akik egyszeri, legalább 5000 (ötezer) korona és évi legalább 1000 (ezer) korona hozzájárulást,
 - b) támogatók, akik évi legalább 1000 (ezer) korona hozzájárulást, és
 - c) rendes tagok, akik évi legalább 50 (ötven) korona hozzájárulást tartoznak fizetni.
6. § Az új tag felvétele az Egyesület vezetőségének kétharmados többségű hozzájárulásával történik. Elutasítás esetén jogorvoslatnak nincs helye.
7. § Az Egyesületbe alapítóként és támogatóként a 6. §-ba foglalt feltételek mellett a művészet barátai és támogatói, rendes tagként a bécsi művészettörténeti iskolát (1. §) elvégző művészettörténészek vagy a bécsi iskolához másképpen közel álló művészettörténészek vehetők fel.
8. § A tagok helyhez és szóhoz juthatnak, valamint aktív és passzív szavazattal rendelkeznek az egyesületi gyűléseken.

¹ Közreadja Bardoly István, Markója Csilla, Hessky Orsolya. Fordította Hessky Orsolya. Az irat az MNG Adattár, 20151/1979/32/8. – Wilde János 1921. február 15-én Wilde Ferencnek írt levele és Max Dvořák gyászjelentései mellett található. Az első lap tetején Wilde János írásával felirat: „Ez Khuen gróf alapítása. Már megvolt az alapító közgyűlés, ősszel kezdi a Verein a működését.” A Dvořák Verein 1920. június 25-én alakult. Első – nyilvános – üléséről is beszámolt családjának Wilde: „A hét végén különben valószínűleg látni fogom, mert akkor lesz a Dvořák Verein első előadóülése (Dv[orák] előadásával Dürer Apokalipsiséről) – azon csak ott lesz Khuen.” MNG Adattár, 20151/1979/32/5.

9. § Minden tagnak kötelessége a folyamatban lévő évre következő évi tagdíját december hó folyamán befizetni.
10. § Az Egyesületből kilépni a vezetőségnek való bejelentéssel lehet.
11. § Az Egyesület céljainak eléréséhez szükséges anyagi eszközök beszerzése az 5. § meghatározott hozzájárulásokkal, valamint más rendkívüli bevételek útján történik.
12. § Az Egyesület vezetősége gondoskodik az egyleti elnökségről, amely az elnökből, ennek helyetteséből, a jegyzőből, a pénztárosból és három választmányi tagból áll. Az elnökség három tagjának az alapítók és támogatók közül, három tagjának a rendes tagok közül kell kikerülnie. Az Osztrák Történeti Intézet [Institut für Österreichische Geschichtsforschung] Művészettörténeti Tanszékének mindenkori vezetője pozíciójánál fogva az elnökséghez tartozik. Az elnökségi mandátumok ilyen elosztását az általános közgyűlés egy év időtartamra választja meg. Az elnökség három tag jelenlétével döntésképes, egyszerű, vagy tagfelvétel esetén kétharmados többséggel dönt. Azonos szavazatok esetén az elnök szava dönt.
13. § A közgyűlést és az egyéb egyesületi gyűléseket az elnökség hívja össze, ezek döntéseit köteles betartani és véghezvinni, valamint viszi az Egyesület ügyeit, amennyiben azok nem a közgyűlésre tartoznak.
14. § Az Egyesületet a nyilvánosság előtt az elnökség egyik tagja képviseli. Szerződéseket vagy egyéb, az Egyesület számára jogi kötelezettséggel járó okmányokat az elnökség két tagja írja alá.
15. § A közgyűlésre rendszeren évente novemberben vagy decemberben kerül sor. Rendkívüli közgyűlést az elnökség bármikor összehívhat. Amennyiben legalább tízen megfelelő indoklással kérik a közgyűlés összehívását, akkor annak eleget kell tenni.
16. § A közgyűlés hatáskörébe tartozik:
 - a) az elnökség és két revizor megválasztása;
 - b) az éves elszámolás jóváhagyása a revizorok ellenőrzése után;
 - c) a tevékenységről szóló beszámoló elkészítése;
 - d) az éves tagdíj meghatározása az Egyesület céljainak eléréséhez szükséges anyagi javak megteremtésének feltételeképpen;
 - e) az Egyesület szabályzatának megváltoztatása;
 - f) az Egyesület feloszlataásáról szóló határozathozatal;
 - g) az Egyesület által lezárando szerződésekről szóló határozathozatal;
 - h) a tagok egyéb beadványaival kapcsolatos határozathozatal.
17. § A 16. § lefektetett pénzösszeg felhasználásáról Prof. Max Dvořák javaslatára az elnökség dönt a 2. § lefektetett irányelvek alapján. Javaslat hiányában az elnökség maga dönt a felhasználásról.
18. § A közgyűlés határozatképes, ha legalább 20 tag jelen van. Amennyiben a közgyűlés nem határozatképes, fél óra elteltével új közgyűlés összehívására kerül sor, amely minden körülmények között határozatképes.
19. § A közgyűlés határozatairól egyszerű többséggel döntenek. A statútum változtatásaihoz kétharmados többségre van szükség.

20. § A közgyűlésről, valamint az egyesületi gyűlésekről a tagokat írásban kell értesíteni; a napirend fontosabb pontjait ebben meg kell jelölni.
 21. § Az Egyesület feloszlásakor a közgyűlés dönt az egyesületi vagyon és a gyűjtemények sorsáról.
 22. § Az Egyesület viszonyaiból következő bárminemű nézeteltérést döntőbíráóság útján kell rendezni. A civakodó felek mindegyike választ egy-egy döntőbírót, s ezek egy bírót. Ha a két döntőbíró nem ért egyet a bíró véleményével, akkor a sors dönt.
- A jelen szabályzatot az alsó-ausztriai tartományi kormányzat 1920. június 25-i leirata engedélyezte.

SCHUSTER GYULA LEVELEI WILDE JÁNOSNAK¹**Schuster Gyula² – Wilde Jánosnak, 1914. augusztus 21.³**

Kedves Wilde úr, hálásan köszönöm a lapját. Oroszország felé megyünk, sorsunk bizonytalan. Szeretnék haza nézni.....!!! Óriási lelkesedés az úton végig, magam is el vagyok ragadva indulatoktól. Éljen a kultúra, le a rusnya szlávokkal. Hálás leszek értesítéseikért. Baráti kézszorítással üdv. hálás híve

Dr. Sch.

Schuster Gyula – Wilde Jánosnak, 1914. október 8.⁴

Kedves Wilde Úr! Magyar határon vagyok, tótok között, kik éppoly kevésbé értenek bennünket, mint a galíciai lengyel és rutén. A szegény ördög jajgat, mert elviszik a szénáját, szalonnáját s fél hogy nem fizetik meg neki. Piszkosak. Vannak, kiknek férje 3szor is volt Amerikában, hogy itt házat vegyen vagy készítsen. Mi jelenleg harcon kívül vagyunk. 2. Jól érzem magam, nincs semmiben hiányom, mintha soha sem lett volna más életben részem, az újságok, melyek most gyakrabban jönnek nem is emlékeznek meg másról, csak a csatáknak borzalmas szépségeiről, a dicső meghalásról, az ágyúkról, mintha mi sem lett volna és volna a világon, *jó ez így is!* A francia és angol szlávbarátság veszélyeire, feleletül, úgy hiszem ezentúl a mi szegény

¹ Közreadja Bardoly István, Markója Csilla. Kéziratból kiolvasta és lábjegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK MI).

² Schuster Gyula (?-1970) Aradi születésű ideg- és elmeorvos, kir. törvényszéki orvosszakértő, Moravcsik Ernő, a budapesti elmeorvosi klinika vezetőjének tanítványa és első tanársegéde, utóbb az István úti szanatórium főorvosa, Csáth Géza és Kosztolányi Dezső ifjúkori barátja, Nemes Lampérth József és Ady Endre egyik kezelőorvosa. – A Wilde János ellen folytatott vizsgálat során, 1920-ban tett tanúvallomása szerint „Wildét 1911-ben ösmertem meg Bécsben. Akkor mániás zavartságban szenvedett. 1911. májustól 1912 júniusáig tartott a betegsége. Utána még sokáig nagyon depresszív volt, önbizalmát elvesztette. 1912-től 1914-ig, a háború kitöréséig járt hozzám. Én generis moraliter támasztottam alá. Bevonulásmától (1914) 1918-ig nem találkoztam Wildével. Ekkor sem tette rám kiegyensúlyozott ember benyomását. A Károlyi-forradalom alatt sem volt nálam. A bolsevizmus kitörése után felkeresett, állapota újra psychosis felé hajló volt.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 251. Kapcsolatuk Wilde Bécsbe távozása után is töretlen maradt.

³ MNG Adattár, 20151/19179/352. – Képes levelezőlap: Békéscsaba – Motor állomás.

⁴ MNG Adattár, 20151/19179/353. – Tábori postai levelezőlap. Feldpostamt No 109.

hazánkban is, ha túléli, nagy változásoknak kell bekövetkezniök. Ha az angolok bevezetik a 3 éves katonai szolgálatot, akkor új szövetségek fognak és erősebbek létrejönni, remélem, a fegyverkezéssel elkéstek már és a háborúban a mi részünkre történik meg a döntés. 3) Mi újság van otthon? Hogy van, mit csinál, új ügyköre milyen? Vigyázzon magára, ne erőltesse túl magát, készüljön a productióra, a legcsekélyebb ötlet is jön fel, hogy megmaradjon. Igaz baráti szeretettel üdv. Schuster dr.

Schuster Gyula – Wilde Jánosnak, 1914. október [8. és 14. között]⁵

Tisztelt K. Wilde Úr! Itt semmi változás, lassan hozzászoktam, hogy a háborús izgató és gondokat előidéző körülmények között kísérletező orvoshoz méltóan dolgozzam, amint veszem észre ez csapatorvosnál eddig vajmi kevés embernek sikerült; az emberek olyanok, hogy szeretik a dolgokat a legkönnyebb oldalról venni. Nagyon kevés a lelkiismeretes ember és értelmes. Talán azért is jött a csapás, mert lelkiismeretlenek voltunk s nagyon szegények észben; s az abstractionhoz nincs s nem volt fogalmunk, a jövőre nem gondoltunk, s csak a football érdekelt, míg mindennek felosztása fölött titokban tárgyaltak. Még szerencse a német barátság, honnan önfegyelmet, rendszert s autodidaxist tanulhatunk. Biztató a polgárság áldozatkészsége, a papok és arisztokraták tessék-lássék piszkos zajos adakozása régi nézetem fenntartását okozzák. A mieink a szokatlan viszonyokat tiszteletre méltó kitartással viselik immár 15 napja a föld alá ásva, esőben, sárban hidegben. Mit csinál G? Hogy van? Dolgozzon, és írja meg a Dv[orák]hoz szükséges értekezést, kell hogy ez legyen hamarosan. Én úgy hiszem, hogy a passzivitásból az események kell hogy actiókat csiszoljanak ki, kivált ott, hol kellő robbanóanyagok vannak. Írjon ismét. Igaz barátsággal üdvözlí Dr. Schuster.

Schuster Gyula – Wilde Jánosnak, 1914. október 20.⁶

Kedves Wilde Úr! Nagyon köszönöm levelezőlapjait, melyek épp úgy mint más értesülések egy úgy szólván álombeli, elmúlt idő reminisc. kellemesen keltik fel, t. i. ha harcban van az ember oly hosszú ideje, mint pl. most, akkor szinte nem is gondol arra a lehetőségre, hogy rövidesen ez a csatazörej és különös helyzet megszűnhetik, azt sem gondolja, hogy valaha másképp volt, valami kell, ami transzponálja egész gondolkodásunk hangulatának és jövőbeli reményeinek minden részletét. G. küldött hírét nagyon hálásan köszönöm. Hogy dolgozik, azt tudom. A száraz munka systemára, s amit szükséges kezdőknek, gyakorlat és olvasottságot, s kellő classicitást ad későbbre, mit ér mindez itt; Nagy László halála megrendítő és elkeserítő, kérem, pontos adatokat írjon, hacsak lehet, szegény, derék collegám tragédiájának körülményeiről. Végtelenül örülök, hogy biztos állása és positiója van és szorgalmasan dolgozik bármily keveset, mégis, valamit mégis írjon naponta a dol-

⁵ MNG Adattár, 20151/19179/354. – Tábori postai levelezőlap. Feldpostamt No 109.

⁶ MNG Adattár, 20151/19179/355. – Tábori postai levelezőlap. Feldpostamt No 105.

gozatához. Írjon G.-ról. Itt heves a harc és rettenetes az ágyútűz, mely nem kevésbé veszélyes mint lent, sőt; a lakosság fanaticus, szívszorító, elhanyagolt. Én jól vagyok, semmi bajom eddig még. Hósapkám van már. Kedvességüket nagyon köszönöm. Igaz barátsággal öleli

Sch.

Schuster Gyula – Wilde Jánosnak, Gyulafehérvár, [1918. június]⁷

B. sorait még Gyulafehérvárt kaptam kézhez, örvendek, hogy nem felejtett el, mert én sem Önt. Hogy mint van? Hol van jelenleg foglalkoztatva? Oroszországban igen sok szép művészeti élményem volt, megismerkedvén Keletnek egy részével s annak gazdagságával, csak a szabadságtól megfosztott ember képes oly hálás intenzitással felölelni a szépet, mint mi szegény hadifoglyok. Nem tudom, mennyire ismerik itt a lengyel és orosz festészetet és szépművészetet, én sok értéket találtam benne. Lehetséges, hogy néhány nap múlva Budapestre érkezem s egyről-másról beszélhetünk. Addig is minden jót igaz barátsággal

Dr. Schuster.

⁷ MNG Adattár, 20151/19179/356. – Postai levelezőlap. – Kosztolányi Dezső 1918. június 27-én írta Csáth Géza testvérének, Jász Dezsőnek: „Schuster Gyula hazajött a fogságból, aki teljesen mellettem áll.” [Az utalás Csáth Géza kényszergyógykezelésére vonatkozik.] Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Sajtó alá rend. Réz Pál. Budapest, 1996. 418.

ÉBER LÁSZLÓ ÉS HOFFMANN EDITH LEVELEI WILDE JÁNOSNAK¹

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1913. december 5.²

Kedves Uram,

Sajnos, erősen meghűltem, influenza kerülget és előreláthatólag holnap alig leszek olyan állapotban, hogy előadásomat megtarthassam.³ Nagyon kérem, legyen szíves az erre vonatkozó hirdetést a gyűjtemény ajtajára kifüggeszteni.

Szívélyesen köszöni igaz híve

Budapest, 913. dec. 5.

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1914. március 31.⁴

Kedves Uram,

Nagyon kérem, szíveskedjék engem egy fontos ügy megbeszélése végett mielőbb meglátogatni. Délelőtt mindig a hivatalban vagyok,⁵ délutánjaim, sajnos, bizonytalanok.

¹ Közreadja Bardoly István, Markója Csilla. Kéziratból kiolvasta és jegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK Művészettörténeti Intézet).

² MNG Adattár, 20151/1979/241.

³ Éber László (1871–1935) művészettörténész. 1894-ben doktorált a Budapesti Tudományegyetemen Pasteiner Gyulánál. 1897–1904 között a Magyar Nemzeti Múzeum segédőre, majd a Műemlékek Országos Bizottsága megbízott, 1906–1920 között kinevezett előadója. 1905-től a Budapesti Tudományegyetemen a művészetek történetének, ókeresztény és középkori részének magántanáraként oktatott, tehát Wilde Jánost is tanította. 1912-től pl. „Magyarországi középkori falfestmények” címmel hirdetett előadásokat, amelyeket a Műemlékek Országos Bizottsága hivatali helyiségében tartott. 1911-től már Gerevich Tibor (Az olasz trecento művészete) és Hekler Antal (A római művészettörténet alapvető problémái) is előadott a tanszéken; lehetséges, hogy Wilde őket is hallgatta. *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje. Az MDCCCCXI/MDCCCCXII tanév második felére.* Budapest, 1911. 69–70. és *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje. Az MDCCCCXII/MDCCCCXIII tanév második felére.* Budapest, 1912. 64., 74.

⁴ MNG Adattár, 20151/1979/242.

Szíves üdvözléssel őszinte híve

márc. 31.

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1914. április 20.⁶

Forster⁷ ma érdeklődött Ön iránt.⁸ Úgy látszik, a Sztr.⁹ kombináció kacsá. Én persze ódzkodtam a báró úr előtt említeni, Ő a mi dolgunkat fait accompli'nak¹⁰ tekintené.

Bejelentettem, hogy tisztelegni fog nála. Jó lenne mielőbb, lehetőleg e héten, mert meglehet, hogy a báró úr elutazik. Lakás: Lánchíd utca 4.

Legjobb reggel 9 órakor menni vagy délben 1-2 óra között.

Emlékeztetem, hogy katolikus. Ez fontos!

A báró úr excellenciás. Ez is fontos.

Úgy látom, sikerül a dolog.

Őszinte híve

Éber László

Azután Kuzsinszkyt is fel kell keresnie!

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. február 9.¹¹

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a szíves megemlékezést. Mily jó dolog lehet ott Bécsben fiatalon és gondtalanul a mi kedves kolléganőnkkel sétálni, komolykodni és moziba beülni. Reményilem, Edith majd elmeséli nekem a bécsi élményeit.

Az altmünsteri fénykép ügye ne aggassza; ugyan igen szeretném, ha elő lehetne keríteni, ámbár a cikket a megjelent kép alapján is meg lehetne írni és a fénykép inkább csak a kép elkészítéséhez lenne elkerülhetetlenül szükséges. Természetes ehhez azonban mégis jobb lenne, ha jó fénykép állna rendelkezésemre. Az altmünsteri

⁵ Éber László a Műemlékek Országos Bizottságának előadója volt. A hivatal ekkor a Szépművészeti Múzeum épületében működött.

⁶ MNG Adattár, 20151/1979/243.

⁷ Br. Forster Gyula (1846–1932) jogász. 1887-től a Műemlékek Országos Bizottsága másodelnöke, 1906–1919, 1921–1922 között elnöke.

⁸ Pontosan nem tudjuk, miről van szó, de elképzelhető, hogy az Országos Régészeti és Embertani Társulattal van kapcsolatban, aminek ebben az időben Forster Gyula volt az elnöke, Kuzsinszky Bálint a másodelnöke és Éber László a titkára.

⁹ Talán Sztrakoniczy Károly művészettörténészre utal.

¹⁰ Megmászhatatlan dolog.

¹¹ MNG Adattár, 20151/1979/244.

plébánián igen udvariatlan vagy magyarfaló emberek lehetnek, mert választ sem kaptam tőlük.

Köszönöm a Szent István templomban levő epitáfiumra való utalást. Ha nem csalódom, Johannes Keckmann staatzi plebános († 1519) síremlékéről van szó, amelynek reprodukciója a Mitt. d. Centr. Com. új. f. I. kötetében jelent meg.¹² Valóban sok rokon vonás van közte és a pozsonyszentgyörgyi oltár között,¹³ azonkívül az altmünsterihez is hasonló! Ha nem erről a síremlékről lenne szó, nagyon lekötelezne további adat közlésével! Hiszen nagyon valószínű, hogy Ausztriában igen sok ily mű maradt fenn és nem volt olaszokra szükség... hehehe! Éppúgy lehetne állítani, sőt talán még inkább, hogy a szepesszombati főoltár olasz mű.

Itthon alig van nevezetesebb újság és ami van, azt is Edith¹⁴ elmondhatta, pszichológiai jellemzés keretében. A legújabb különben, hogy Mihalik¹⁵ az idén ismét megpróbálkozott Gerevichcsel az akadémián,¹⁶ de ezt az újabb offenzívát is merészen visszavertük. Egyébként az offenzív szellem, illetőleg annak karikatúrája most grasszál itt és a polemiák egész sora várható Takács,¹⁷ Supka,¹⁸ Németh Gyula¹⁹ részéről. Pogányról gyakran kapunk hírt sógorom révén, eddig igen jól van. Antallal hosszú idő óta nem találkoztam, szinte megijedtem, oly rossz színben és hangulatban van. Talán reá nézve is jobb lett volna, ha a harctérre megy.

Nagyon örülnék, ha – akár kedves női kéz írta cím nélkül is – egyszer ismét hírt adna, még ha nem is sikerülne a fényképet előkeresnie, amivel talán nagyon is terhelem, de igyekezni fogok megszolgálni.

Kérem, nézze el soraim pongyolaságát, sietnem kellett.

¹² Albert Ilg: Die Keckmann'schen und Siegenfelder'schen Grabmäler bei St. Stephan zu Wien. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, NF 1. 1875. 86–92. és 1. t.

¹³ Éber László: A pozsonyszentgyörgyi oltár. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 1. 1918. 135–150.

¹⁴ Hoffmann Edith.

¹⁵ Mihalik József (1860–1925) művészettörténész, az MTA tagja. A Múzeumok és Könyvtárak helyettes Országos főfelügyelője. A Tanácsköztársaság alatt tanúsított magatartása miatt állásából elbocsájtották.

¹⁶ Ld.: Gerevich Tibor Mihalik Józsefnek írt levelét, 1915. február 22., illetve Ballagi Aladár és Mihalik József tagajánlását, 1916. február 20. *Gerevich Tibor*. Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. *Enigma*, 16. 2009. no 60. 89–90., 21–95.

¹⁷ Felvinczi Takács Zoltán.

¹⁸ Supka Géza (1883–1956) régész, publicista, az MTA tagja. Grazban és Bécsben tanult Jozef Strzygowskinál, majd a kolozsvári tudományegyetemen doktorált. 1904-től a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjében dolgozott. 1916–1917-ben a bécsi egyetem meghívott tanára. A Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt 1921-ben elbocsájtották; újság- és könyvírással foglalkozott és 1926–1938 között a *Literatura*, 1945–1949 a *Világ* c. folyóirat szerkesztője volt.

¹⁹ Németh Gyula (1890–1976) nyelvész, turkológus, az MTA tagja. A Budapesti Tudományegyetemen 1915-ben habilitált, 1916-ban a turkológiai tanszék rendkívüli, majd 1918-ban rendes egyetemi tanára lett.

Szíves üdvözléssel
febr. 9.
igaz híve

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. március 6.²⁰

Kedves Barátom,

Nagyon köszönöm március 4-i szíves sorait és csak most köszönöm meg az altmünsteri becses fényképet is, amely oly titokzatos módon került íróasztalomra. Abban a hiszemben voltam, hogy Hoffmann Edith hozta Bécsből, míg vele nem beszéltem.

A bécsi eptiáfiumról eléggé tűrhető fénynyomat van a Mittheilungokban, legalábbis annak a mi szempontunkból legfontosabb részéről. Azon kívül is találtam már egy csomó analógiát, így egyes kőfaragványokon kívül a Kunsttopographie-ben (Melk) publikált maueri oltárt. Olvasom a hozzátartozó szöveget, nagy elégtétellel láttam, hogy Tietze ezt az altmünsterivel hozza kapcsolatba, ami az én megfigyeléseimet teljesen megerősíti. Még hátra van a zwettli oltár,²¹ amely Tietze²² szerint szintén ebbe a csoportba tartozik, és amelynek képeihez holnap hozzájutok majd.

Bizonyos, hogy még sok más anyagot is lehetne találni, de hiszem már ez is elegendő a pozsonyszentgyörgyi oltár szabatos meghatározásához és a ticinói teória megdöntésére,²³ annál inkább, mert hiszen az altmünsteri oltár föltétlenül a legszorosabban egybetartozik vele. Nagyon lekötelezne azonban, ha sikerülne hitelesen megtudnia, vajon az altm. kőből van-e vagy stukkóból, mint ismertetője írja, míg Tietze „kőoltárról” beszél. Én is valószínűbbnek tartom az utóbbit. Az altm. plebanihivatal, ahova írtam, nem válaszolt.

Petrovics igazgató szombaton ismét felkért, írjak valamit az évkönyvbe, melyből éppen valami magyar emlék ismertetése hiányzik. Én a pozsonyszentgyörgyi oltárt ajánlottam, aminek nagyon megörült.²⁴ Most tehát – akarva, nem akarva – e hónap

²⁰ MNG Adattár, 20151/1979/245.

²¹ *Österreichische Kunsttopographie. III. Die Denkmale des politischen Bezirkes Melk.* Bearb. Hans Tietze. Wien, 1909. 151–157. és IV. t.

²² Hans Tietze (1880–1954) cseh származású osztrák művészettörténész. Franz Wickhoff és Alois Riegl tanítványa volt a bécsi tudományegyetemen, ahol 1903-ban doktorált; 1909-ben magántanár, 1919-ben rendkívüli tanár. 1906-tól az osztrák műemlékvédelmi hivatal munkatársa volt. Kiemelkedő szerepet játszott a Max Dvořák szerkesztésében megjelent műemléki *Österreichische Kunsttopographie* kötetének megírásában. 1919–1926 között, mint az oktatási minisztérium osztályvezetőjének fontos szerepe volt az új múzeumi szervezet kialakításában. 1938-ban feleségével, Erica Tietze-Conrattal együtt az Egyesült Államokba emigrált és a Columbia University tanára lett.

²³ Ezt Pasteiner Gyula vetette fel (*Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Felső-Magyarország*. I. Budapest, 1898. 158–160.) és Éber utóbb megjelent tanulmányát is ennek a teóriának az ismertetésével indítja: Éber 1918. i. m. 135.

²⁴ Ld.: Éber 1918. i. m. 135–150.

végéig meg kell írnom, és az én koromban, amikor az ember már kissé nehezkesebb, üdvös az ilyen presszió. Ámbár teljesen meg vagyok elégedve az eddig ismert anyaggal, időközben talán még felbukkan valami és úgy-e az sem lesz baj, ha esetleg utólag más valaki megtoldja még a sort.

A győri oltárok ügyében (egyébbel együtt) a napokban írtam Tietzenének.²⁵ Nem sokat tudtam mondani, csak azt, hogy kezdettől kezdve kételkedtem Donner szerzőségében azért is, mert D. halála éve körül egy inventárium mit sem tud a két oltárról. A Magyar Sion cikkét²⁶ meg fogom nézni, bár nem sokat remélek tőle.

A római villák ügyében²⁷ ma este (hétfő – Baross!)²⁸ beszéllek Kuzsinszkyval és azonnal közlöm válaszát.

Pogányt mi is nagyon sajnáljuk, ámbár nem féltém őt, mert rendes tünet, hogy a harctérről szabadságra hazajövőket itt letörnek és visszamenve összeszedik magukat. Csak már vége lenne mindennek!

Különbösen nevezetesebb újság nincs, apró-cseprő krähwinkeli²⁹ torzsalkodásokon kívül. Úgy hallom, Pasteiner a félév végén visszavonhatatlanul menni készül.³⁰ Talán már májusban döntenek a helyettesítésről. Úgy látszik, erre az alkalomra ajánlatta magát Gerevich Mihálival (!) és Ballagi Aladárral³¹ (!!) az akadémiában. Femenális bukás lesz!

Nagyon örülök a közelgő viszontlátásnak, amikor is alaposan le fogom foglalni, hogy a bécsi viszonyokról részletesen halljuk.

²⁵ Erica Tietze-Conrat (1883–1958) osztrák művészettörténész. Franz Wickhoff és Alois Riegl tanítványa volt a bécsi tudományegyetemen, 1905-ben doktorált *Beiträge zur Geschichte G. R. Donners* c. disszertációjával, melyből több hosszabb részletet is publikált a *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalfpflege* köteteiben. 1905-ben férjhez ment Hans Tietzéhez. 1938-ban férjével együtt az Egyesült Államokba emigrált. – Éber László az első egyike volt Magyarországon, aki behatóbban foglalkozott Donner munkásságával (Éber László: Donner pozsonyi műhelyéből. *Magyarország Műemlékei*, 3. 1913. 185–192.; Éber, László: Aus der Wertstätte Georg Raphael Donners. *Monatshefte für Kunstwissenschaft*, 7, 1914. 185–191.), így érthető, hogy Tietze-Conrat őt kereste meg.

²⁶ A győri templom oltára. *Magyar Sion*, 5. 1865. 635–637.

²⁷ A pannóniai római villák Max Dvořák tanársegédét, Karl M. Swobodát érdekelték. Ebben az ügyben kereste meg Wilde Ébert is. Ld. erről: Wilde János családjának írt levelei 1915–1917. 63. jegyzet.

²⁸ Baross Kávéház.

²⁹ Krähwinkel – egy olyan, Jean Paul (1801) által kitalált falu neve, ahol csupa ostoba él és folyton butaságokon veszekszenek. – A szó kiolvasásáért és megfajtásáért *Hessky Orsolyának* tartozom ezúton is hálás köszönettel.

³⁰ Ld.: Wilde János családjának írt levelei 1915–1917. 134. jegyzet.

³¹ Ballagi Aladár (1853–1928) történész, az MTA tagja. 1880–1924 között a újkori egyetemes történet nyilvános rendes tanára volt a Budapesti Tudományegyetemen. 1903–1904-ben a bölcsészettudományi kar dékánja, 1919–1920-ban az egyetem rektora volt. Politikai hajszába torkolló, személyeskedésektől sem mentes támadást intézett Szekfű Gyula ellen *A száműzött Rákóczi* (Budapest, 1913.) c. munkája megjelenése után.

Szíves üdvözléssel igaz híve
márc. 6.

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. május 25.³²

K. B! Közvetlenül ideutazásom előtt kaptam l. lapját. Nagyon köszönöm a szíves megemlékezést és szívből viszonzom jókívánságait. Hivatalos ügyben vagyok itt és június végéig folyton úton leszek. Nem kellemetlen, hanem pihenés és oly szép minden: tele van a város akácfavirággal! Koszt is jó s bőséges. A művészettört. tanszék ügyében kiküldött bizottság pályázatot határozott el, holott P[asteiner] a tanszék megszüntetése mellett emelt szót: csőd, – nincs eredmény, succrescentia³³, érdeklődés. A kis hamis! Érthető érdeklődése, várom a jövőt, de szép lenne, ha együtt dolgozhatnánk!

Szíves üdvözléssel, igaz híve
V. 25.

Éber

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. június 7.³⁴

Olvasta az Arch. Értesítő legújabb számában Gerevich támadását³⁵ (1. kép) Végre bejött a kertecskémbe! Reményilem, válaszomat, amely már a nyomdában van, legközelebb küldhetem.

³² MNG Adattár, 20151/1979/248. – Képes levelezőlap: Szabadka sz. kir. város városháza.

³³ Utánpótlás.

³⁴ MNG Adattár, 20151/1979/249. – Postai levelezőlap.

³⁵ Gerevich Tibor recenziót közölt *Fabriczy Kornél kisebb dolgozatai*. Ford. Rózsaffy Dezső. Átnézte Éber László. Bev. Berzeviczy Albert. Budapest, 1915. c. kötetéről (*Archaeologiai Értesítő*, 35. 1915. 378–384.), amelyre Éber válaszolt (*Akadémiai Értesítő*, 27. 1916. 574–581.) és Gerevich viszontválaszolt (*Archaeologiai Értesítő*, 36. 1916. 261–263.). – Gerevich és Éber elmégesedett polémijának – a pro és contra állítások igazságtartalmának szakszerű értékelése a hozzáértő filológusok feladata, mindazonáltal érdemes néhány körülményre felhívni a figyelmet. A Pasteiner-tanszék betöltésének ügye (ld. az alább közölt Hoffmann Edith levelet), illetve Gerevichnél a remélt akadémiai tagság, kiélezte az érdekeltek addigi személyes ellentéteit, avagy újakat indukált; megindult a támogatók keresése, felsorakoztatása: a helyezkedés. Gerevich esetében 1916-os akadémiai tagajánlásának két momentumára kell felhívni a figyelmet. Egyrészt jelölői többek között azért ajánlották személyét, mert garanciát láttak benne „a Fabriczy-alapnak az adományozó intencióinak és tudományos felhasználásának megfelelő” felhasználására, a magyar művészettörténeti emlékek feldolgozására és kiadására. (Fabriczy Kornél művészettörténész ugyanis édesapja emlékére 240 000 koronás alapítványt tett 1902-ben). Másrészt szerepelt az a megállapítás is, hogy Gerevich a „minatűrfestészet történetével is foglalkozott s az Akadémia Kaufmann-féle miniált kódexeinek kiadásán hosszabb idő óta dolgozik.” (ld. a 14. jegyzetben i. m. 93–94.). Pasteiner Gyula 1909. november 6-án azt írta Goldziher Ignácnak: „Szíves

1. Gerevich Tibor, 1920 k., fotográfia. Készítette: Erdélyi Mór. Hátlapján Gerevichtől származó felirat: „Lemosandó a fényképész írása »Erdélyi«. Ha lehet kérem a legszélső szemrelógó szemtincset ügyesen leretუსálni.” Gerevich László-hagyaték, magántulajdon.

Jól fog mulatni, már t. i. Ön, mert öneki vége lesz, legalább a Szépművészeti Múzeumban válaszsom olvasása után ez az osztatlan vélemény.

Most csak a módszerét jellemző citátumot külön ízelítőül:

Wer da mich ranfét, wo kein Haar /
Mir wuchs, in meiner flachen Hand /
De mist manch schnöder Griff bekannt
(Wolfram von Eschenbach, Parsival)
Tietzené járt nálam, – kielégítettem (Honi soit qui mal – y – pense!)³⁶

Jó egészséget és humort kíván igaz híve

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. július 3.³⁷

Igen köszönöm nagyon kedves, meleg sorait, amelyek annál jobban estek nekem, mert az Ön véleményére sokat adok. Sajnálom, hogy nem volt módjában G[erevich] cikkét olvasnia; – máris megvan a hatása, ugyanis – még az én

figyelmeztetésedre azonnal elvittem dr. Gerevich Tibor tanítványomat az Akadémiába és útját egyengettem, hogy a miniatúr festményeket megtekintse. A csatolt levél elmondja a többit. Kérlek, ne terheltelessé azt a levelet elolvasni és úgy intézkedni, hogy az elháríttassék, ami miatt aggodalmi vannak, t. i. hogy más valaki azközben elhalássza előle a tárgyat.” 1910. június 23-án Gerevich az alábbiakat írta Goldzihernek: „Engedje meg, hogy én is csatlakozzam azokhoz, kik nagyságodnak 60. születési évfordulója alkalmából szerencsekívánataikat kifejezték. Jogot magamnak ehhez azzal formálok, hogy bár nem tartozhattam tanítványai közé, Mélyen Tisztelt Tanár Úr úgy is mint ember, úgy is mint tudós példa, ideálként áll előttem, és azzal, hogy közbenjárását, tanácsát, irányítását a Kaufmann-féle codexek dolgában szerencsém volt élvezni.” Néhány év múlva, 1916. november 23-án Éber László írta Goldzihernek: „A Kaufmann-féle kodexek ügyében bátorkodom a következőket jelteni. Hosszabb meggondolás után beláttam, hogy mivel magam annyira el vagyok foglalva mindenféle, köztük nem egy hátralékos munkával, lelkiismeretlenség volna részemről most egy újabbra vállalkozni”, s Kenczler Hugót javasolta a miniatúrák feldolgozására, aki (a levelében idézett sorai szerint) erre késznek is mutatkozott. Majd néhány nap múlva, 1916. november 28-án Éber ismét írt Goldzihernek: „Igazán nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy méltóztatik az én szerény munkásságomhoz ragaszkodni és úgy érzem, hogy azt most már magamtól elhárítani nem lehet és nem szabad.

válaszom megjelenése előtt – általános a vélemény, hogy ezzel lehetetlenné tette magát.

Ami a katedrát illeti, a dolgot egyelőre elrontották, amennyiben a kar, Beöthy indítványára felkérte Pasteinert, hogy amíg a tanszék nem lesz betöltve, saját magát helyettesítse. Ez lehet egy vagy két félév. Tehát van idő az offenzíva előkészítésére, ámbar én nem tudom, hogyan kell ezt csinálni. Valószínű, bár abszurdum, hogy P[asteiner] mint helyettes tanár, maga is benn lesz a jelölő bizottságban és akkor nem lehet semmit sem előre látni. Úgy hallom, G[erevich]et nem nagyon portálja. Különben legújabbban Mellert is erősen emlegetik. Beszéltünk is erről együtt, a legbarátságosabban és megegyeztünk abban, hogy bármint fordul is a dolog, ez húsz évi zavartalan jó viszonyunkat nem fogja megzavarni. Azt hiszem, hogy Majovszky akarja Mellert (az én kárpótlásomra műegyetemi tanszéket is emlegetett), Past[einer] azonban nagyon erősen ellene lesz és nem hiszem, hogy a kar őt favorizálná. (Mind ezt persze a legbizalmasabban írom).

Így tehát van még idő az idegek acélozására és reményilem képes leszek minden eshetőségnek lelki egyensúllyal, derülten szemébe nézni.

15-én utazom Nyitrára kb. egy hónapra és teljes energiával csinálom a leltárt.³⁸ Ez kedves munka lesz, inkább pihenés. Mily kedves lenne, ha ott meglátogatna. Kérném, legyen szíves már most pesti címét megírni, hogy én Nyitráról tudathassam a magunkét.

Különben még elutazás előtt, most a napokban, hosszabb tanulmányt kell írnom a *Magyar Iparművészet*be a most lezajlott Erzsébet-pályázatról.³⁹ Örömmel vállalkoztam erre, mert elvi fejtegetésekre is alkalom kínálkozik és úgy érzem, fölfrissíti az embert, ha olykor-olykor mai művészeti problémákat feszeget. Vagy talán erről is azt fogják mondani, hogy a tudomány méltóságának derogál?

Egyébbel is foglalkozom. A Fraknói-féle⁴⁰ művészettörténet kéziratának (én az Árpád-kori művészetet írom) karácsonyig készen kell lennie.⁴¹ Hát nekiduráltam

[...] G. eljárása éppen nem lep meg, de el vagyok reá készülve, hogy utólag még ő fog méltatlankodni. Méltóságod bölcs megfontolásától függ, vajon már most méltóztatik-e elnök úr ő excellenciájával a dolgot az előzményekkel együtt megbeszélni, vagy akkor, ha már módomban lesz javaslatomat bemutatni.” MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, GIL 33/13/01; 12/19/01, 09/01/02; 09/01/01.

³⁶ Szégyen arra, aki rosszat gondol.

³⁷ MNG Adattár, 20151/1979/247.

³⁸ Ahogy Forster Gyula, a MOB elnöke írta gr. Batthyány Vilmos püspöknek 1916. június 29-én Éber László megbízólevelében: „régí művészet emlékeinek rendszeres és kimerítő ismertetése lévén bizottságunk egyik legfőbb célja, a már végzett előmunkálatok után oly mű megindítását határoztuk el, mely hazánk vármegyéi, illetőleg azok keretében az egyes városok és járások szerint csoportosítva fogja az ország összes, mind ingatlan, mind ingó műemlékeinek leírását és képben való ismertetését tartalmazni.” Forster Központ, Tudományos Irattár, MOB-iratok, 1916/246.

³⁹ Éber László: Erzsébet királyné emlékszoobra. *Magyar Iparművészet*, 1916. 217–222.

⁴⁰ Fraknói Vilmos (1843–1924) pap, arbei címzetes püspök, történész, az MTA tagja.

⁴¹ A könyv nem jelent meg. Feltételezhető azonban, hogy ebből született Éber néhány év múlva meg-

magam az anyag átgondolásának és úgy látom, jó dolog lesz. Közben elolvastam Pauler kétkötetes könyvét,⁴² nagy okulásomra. Nyitráról hazajövet azonnal nekilátok, és egyhuzamban megírom az egyébiránt nem nagy terjedelmű dolgozatot.

Azután még Beöthyt kell befejeznem!⁴³ Csak valaha oly helyzetbe kerülnék, hogy semmi kötelezettség se nyomná vállaimat! Nem hiszem, hogy megélem.

Egészségem a lehető legjobb, csak olykor reá kell parancsolnom idegeimre, hogy csöndesen legyenek. Mindig sikerül, ámbar néha nagy erőfeszítésbe kerül. Feleségem öccse a Strypánál volt a 16-osokkal. Bár Pogány Besztercebányáról megnyugtatót, hogy valószínűleg elfogták, sorsa kétséges, és szegény feleségem, kinek öccse az egyetlen verrokona, nagyon aggódik. Az ilyesmit nem háríthatja el az ember magától.

Végezetül egy kis csemege – részlet Gerevich bírálatából. Az eredeti fogalmazásban, amelyet kefelevonaton olvastam, lehordta a Fabriczy-cikkek kiválasztását. Utólag aggályai támadtak: hátha Berzeviczy⁴⁴ végezte azt, hát nagyon földicséri. Erre előllok: azt bizony én csináltam. Ez fájni fog.

Különben elálltam attól a szándéktól, hogy különnyomatot csináltatok a válaszból: ez tolakodó és – most nyáron – hasztalan is lenne. Hát csak szept. 15.-én fog az Akad. Értesítőben megjelenni.

Ejnye, de sokat írtam! Talán jól esik.

szívből üdvözlí
igaz híve

916 VII 3

Éber László

jelentetett Árpád-kori művészeti összefoglalója: Éber László: Magyarország árpád-kori művészete. I-IV. *Műbarát*, 2. 1922. 73–84., 97–108., 121–138., 161–168.

⁴² Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. I-II. Budapest, 1893.

⁴³ Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész, esztéta, az MTA tagja. Neves műgyűjtő, aki nem csak ókori egyiptomi (egyiptomi gyűjteményének feldolgozásában Wilde János is részt vett), római, de középkori és barokk műtárgyakat is gyűjtött. 1912-ben ezekből is több, válogatottan szép darabot mutatott be a Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete kiállításán az Iparművészeti Múzeumban (katalógus: *A Gyűjtő*, 1. 1912. 148., 150., 151. 156., 158., 160., 163., 164.) A katalógus középkori anyagot feldolgozó részét Éber László írta: A középkor. 122–124. Lehetséges, hogy a levélbeni utalás a gyűjtemény középkori és későbbi korokból származó részének feldolgozására utalhat.

⁴⁴ Berzeviczy Albert (1853–1936) politikus, történetíró. 1904–1936 között az MTA elnöke. – Gerevich a következőket írta: „A kiadvány bevezetése gyanánt az Akadémia elnökének Fabriczyról tartott emlékbeszéde szolgál, mely Fabriczyt végig kíséri külső eseményekben nem gazdag életén, s nagy tárgyi alapossággal, nemessé csiszolt formában ismerteti tudományos munkásságát. Működését senki sem méltathatta volna nagyobb illetékességgel és szeretettel Berzeviczynél, aki maga is alapos ismerője és kutatója Fabriczy főtárgyának, a reneszánsznak, aki maga is – Geymüller szavával élve – »a reneszánsz polgára.«” Gerevich 1915. i. m. 378.

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. november 22.⁴⁵

Kedves Barátom, hálás köszönet szíves megemlékezéséért és kilátásba helyezett látogatásáért. Lehet különben, hogy talán még e hónapban Bécsbe kell mennem holmi harang ügyben⁴⁶ és akkor természetesen fölkeresem, sőt talán már előzetesen értesítem érkezésemről. Csudák csudája, a Szépműv. Múz. évkönyvét erősen szedik, úgy hogy a korrektúrát megcsináltam.⁴⁷ Most erősen dolgozom a Fraknoi – Fieber⁴⁸ féle könyvön és malgré doul⁴⁹ igen jó hangulatban vagyok A múzeumba ritkán járok át, s mit sem tudok onnan. A közeli viszontlátás reményében szívből üdvözl

nov. 22.

Éber

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. január 19.⁵⁰

Kedves Barátom,

Fogadja leghálásabb köszönetemet a könyv szíves megszerzéséért és elküldéséért. Gazdag anyag van benne, az eredmény azonban az esztergomi kaput illetőleg inkább negatív (ami ugyan szintén eredmény), amennyiben sem itt, sem egyéb forrásokban, amelyeket átnéztem, nem találkozom az esztergomi technikával, amely lényegében az opus sectile és a kitöltött vonalas rajz kombinációjából áll.

Most a dologgal foglalkozván, felöltött bennem a gondolat, nem lenne-e célszerű a kapuról, amelynek másolata és néhány töredéke (no meg a Rómer-féle fénykép!⁵¹) mégis fennmaradt, német ismertetést írni, mert hiszen ez eddig csak a magyar irodalomban ismeretes. Talán a Jahrbuch der Zentral-Kommission is befogadná?! Nagyön lekötelezne, ha szíves volna arról tájékoztatni, írhatnék-e ebben az értelemben Dvořák tanár úrnak.⁵²

⁴⁵ MNG Adattár, 20151/1979/250. – Képes levelezőlap, Éber László fényképe, rajta kézírásával: Nyitra, székesegyház.

⁴⁶ Éber László, mint a MOB előadójának feladata volt a kapcsolattartás azokkal az osztrák katonai parancsnokságokkal, amelyek a magyarországi templomokból, illetve lakó- és középületekből begyűjtötték a harangokat és fém tetőfedéseket. Éber volt az elnöke annak a bizottságnak is, amely a mentesítésekről döntött.

⁴⁷ Éber 1918. i. m.

⁴⁸ Fieber Henrik (1873–1920) pap, művészettörténész. A bécsi Pázmáneumban tanult, 1910-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vallásművészeti előadója volt.

⁴⁹ Malgré douleur – fájdalmak dacára.

⁵⁰ MNG Adattár, 20151/1979/252.

⁵¹ „Az elpusztult bazilikából fennmaradt márványintarzia. (Rómer papiszék töredéknek nevezi). Fénykép, Rómer-hagyaték.” *Magyarország Műemlékei*, 1. 1905. 246.

⁵² „Éber levélben köszöni a könyvet és protekciót kér; Dv[orák]. évkönyve számára akar egy cikket

Természetesen dolgozatom nem lenne az eddigiek pusztá rekapitulációja, hanem a tárgy behatóbb feldolgozása.

Úgy-e én mindig csak kérek valamit? de majd meghálálom!

Itthon semmi nevezetesebb újság, kivéve a Radisics állására való kombinációkat. Czakó⁵³ vezet! Necesse ut facient scandala⁵⁴ (ilyenféle képem van, úgy-e) vagy oportet...?⁵⁵

Szíves üdvözlettel és ismételt köszönettel

igaz híve

917 1/19

Éber László

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, [1917]. március 28.⁵⁶

Kedves Barátom,

Ismét nagyon lekötölezne, ha szíves lenne – amennyiben nem okoz túlságos fáradságot – megtudakolni, (talán leginkább a Künstlerlexikon szerkesztőségénél), vannak-e adataik a salzburgi Pernegger-családról⁵⁷ és főleg ifj. P. Jánosról. Ami a Kunsttopographie illető köteteiben megjelent, ismerem. Talán Popp kisasszony adhatna felvilágosítást és én természetesen a legnagyobb készséggel viszonzom azt az én adataim közlésével. Ugye a nagyhéten lesz szerencsém?

Különös újságot nem tudok, legalábbis nem olyat, amit érdemes volna megírni.

Ne vegye rossz néven, hogy oly sokat zaklatom!

A közeli viszontlátás reményében szívből üdvözl

március 28.

igaz híve

Éber László

írni.” és „Irtam Ébernek, akinek a kérését jól elintézttem”. Wilde János – Wilde Margitnak 1917. január 22. és 24. (MNG 2015/1979/30/9 és 2015/1979/30/10. – Éber nem publikált a Dvořák szerkesztette *Jahrbuch*-ban.

⁵³ Radisics Jenő (1856–1917) jogász, művészeti író, aki 1896-tól volt az Iparművészeti Múzeum igazgatója, január 4-én meghalt. Az ő pozíciójának betöltéséről van szó. Czakó Elemér (1876–1954) könyvtáros, művészeti író. Ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatója. A múzeum igazgatója Végh Gyula (1870–1952) lett, aki 1934-ig töltötte be ezt a pozíciót.

⁵⁴ „Necesse est enim ut veniant scandala”: mert szükséges, hogy jöjjenek botrányok.

⁵⁵ Vagy röviden...

⁵⁶ MNG Adattár. 2015/1979/246.

⁵⁷ 1593–1720 között működött osztrák szobrászcsalád. Johann Franz Pernegger (1634–1700 körül) Salzburgban működő szobrász, akinek a nyitrai székesegyház főoltárán található egy alabástrom szobra: *Krisztus levétele a keresztről és sírbététele*. „Joannes Pernegger fecit Anno 1662.”.

**Hoffmann Edith – Wilde Jánosnak [részlet], 1917. május 4. előtt⁵⁸
[Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1917. május 10. melléklete]**

Így igaz, hát majdnem ki akartak küldeni a Voll. aukcióra a Daumier fametszetek miatt. (Febr. Némesis médicale). Meller és Petrovics állítólag akarták, én a boldogságtól két éjjelt nem aludtam, de akkor Majovszky, – mint mindig az életemben – nem adta meg legfőbb hozzájárulását. Holmi valuta differenciákat és a miniszter haragját emlegetett, és hogy Petr[ovics] megcsinálhatja a saját szakállára, ha az úti-

⁵⁸ Wilde János és Wilde Margit levelezésében több alkalommal is előfordulnak utalások a művészettörténet tanszék betöltésével kapcsolatos hírekre. Így 1917. február 4-én délután Wilde Margit azt írta öccsének egy levelezőlapra, hogy „levelet akartam írni külön-különbféle esetekről, ezek között vezet persze a P. N. cikke, amely egyebek között azt is sejteti, hogy sokkal hamarabb aktuális lehet a választás, mint gondoltuk. S ha M[elle]r bejön, akkor aztán igazán nagy szükség lesz rád – ezeken úgy elgondolkoztam – s hogy ilyen módon egyszerre, milyen közel jutnál újra a pesti egyetemhez.” MNG Adattár, 20151/1979/29–29, majd ugyanaznap este egy levélben: „Hű micsoda kavarodás lehetett ma a P. N. cikke nyomán. Hanem G[erevich] mint a műv. tört. szorgalmas és szürke művelője – nem rossz, ugye? [Pogány] Kál[mán]nak is szerez majd egy pát derűs percet, ha elküldöd”. MNG Adattár, 20151/1979/29–30. Wilde két nap múlva nyugtázta is az újság megküldését: „Most érkezett a vas d. u. kártya, az ajánlott vörös cédulával, a P. N.” MNG Adattár, 20151/1979/30/19. Az említett – aláírás nélküli – cikk a jogi kar statisztikai tanszékének betöltése körüli anomáliák után a művészettörténet tanszék ügyével foglalkozott: „A művészettörténetet a bölcsészeti karon Pasteiner Gyula tanítja, az egyetem egyik legrégebbi professzora, mint helyettes-tanár, Pasteiner ugyanis már két év előtt betöltötte hetvenedik esztendőjét és a kultuszminiszter az új nyugdíjtörvény által biztosított jogaival élve nyugalomba küldte Pasteinert. A bölcsészeti kar azonban annak idején nem akceptálta a miniszter döntését és a nyugalmazott Pasteiner helyettesítésével – Pasteinert bízta meg. Ezért csak most kerül döntés alá a művészettörténeti tanszék betöltésének kérdése. A jelöltek közül négynek van esélye. Nagy személyes pártja van Térey Gábor udvari tanácsosnak, a Szépművészeti Múzeum osztályigazgatójának, aki néhány éven át helyettes-igazgató gyanánt élén állott a Szépművészeti Múzeumnak. Térey 20 esztendő előtt docense volt a freiburgi egyetemnek és akkor néhány kisebb tanulmányt írt XVI. századi német művészetről. Azóta csak aktuális kérdésekben szólalt meg olykor: így például ő ismertette meg több alkalommal Nemes Marcell gyűjteményét a külfölddel. A legrégebbi tanára a művészettörténetnek dr. Éber László és ezt a jogcímét a katedrára a bölcsészeti kar tanárai közül sokan méltányolják. A Nemzeti Múzeum tisztviselői közül kikerült tanárok múzeumbeli kollégájuknak Gerevich Tibornak jelöltségét támogatták. Éber és Gerevich szorgalmas, de szürke művelői a művészettörténetnek. Éber, mint a Műemlékek Országos Bizottságának előadója, Gerevich pedig a magyar gyűjteményekben őrzött régi olasz képek egy részének feldolgozásával hasznos munkát végeztek, de egyikük sem produkált idáig nagyobb igényű dolgozatokat. Gazdagabb tudományos múltja van dr. Meller Simonnak, a Szépművészeti Múzeumi igazgató-őrének. Meller doktor tollából ered Ferenczy Istvánnak, a magyar szobrászat úttörőjének életrajza. Ez a tárgy specifikusan művészettörténeti értékelésekre ugyan igen ad alkalmat: de Meller könyvének korfestése igen érdekes. Úgyszintén finom karkép az Esterházy-gyűjteménynek nemrég megjelent története. A legnagyobb eredmény Meller tudományos munkásságának Leonardo egy kis lovasszobrának felfedezése. Ez az attribúció talán nem kétségbevonhatatlan: hiszen Lionardónak

költségem számára ki tud valami olyan formát gondolni, hogy a miniszter ne vegye észre, hogy itt vételről volt szó, de ő nem vállalja a felelősséget. A dolgot t. i. a saját dotációnkból fizettük volna. Lehetett volna ösztöndíj címén egy kerek összeget adni, de „nem tudták volna mivel indokolni, hogy miért kell olyan gyorsan a pénz, vagy miért vagyok már kinn.” Szóval ezeket a technikai nehézségeket nem tudtuk megoldani, szerintem lehetett volna egyszerűen a lapok árához csatolni vagy akármit, az ilyesmiben nem szabad fönnakadni. De hát a fenyegetés, h. a nagy Majovszky nem tartja a hátát, úgy megrémítette őket, hogy nem mertek kiküldeni. Megrendelték sürgönyileg Rosenthálnál a lapokat 1000 Mk. becsérték ellen 2500 Mk. licittel, és szeretném tudni, ki kezkesedik, hogy a sürgönyről Jank.⁵⁹ nem értesül. Ha nem igazi próbanyomatok – mint ahogy a Reimann aukcióról a Simi⁶⁰ sem hozott igaziakat – akkor 2500 Mk.-t kidobtak az ablakon, amit igen könnyen lehetett volna elkerülni.

De az is lehet, – és most ezért a semmiért nem szabad lenéznie engem – az is lehet, hogy a Simi nem is akarta az egész dolgot komolyan, mert akkor le tudta volna küzdeni ezeket a gyerekes nehézségeket – hanem egyszerűen egy tetszetős ígérettel akart megfogni, tekintettel arra, hogy a tanszék konferencia nagyon közel volt. Kérem, ne mondja, hogy hencegek, én se hittem egy jó ideig, de most már tudom, hogy ez szabályszerűen így van. Ő ügyetlenül és butábban ravasz, mint én hittem, és én kevésbé vagyok hiszékeny és naiv, mint ő hiszi. Valahányszor a tanszékről erősebben szó volt, ő nap nap után feljött a szobámba barátkozni, ott maradt néha egy órát is, mindenről beszélt, Petrovicről és a súlyáról, Petr[ovics]ról és az idegbajáról, Radisicsről, etc. etc. bizalmasan, melegen, és néha szóba hozta a

egyetlen hiteles szoborműve sem maradt fenn és így nincsenek elég szilárd támaszpontok, a Mellertől felvetett probléma eldöntésére. De Mellernek a lovasszoborról nemrég kiadott nagy tanulmánya mindezenre egyik legfigyelemreméltóbb terméke a stíluskritikai művészettörténet irodalmának. Dr. Meller azonban nem nagy kedvet mutat arra, hogy eredményesen betöltött múzeumi állását elhagyja.” Két egyetemi tanszék jelöltjei. *Pesti Napló*, 1917. február 4. 10. Wilde 1917. május 4-én tett említést először a Hoffmann Edith-féle levélről: „H[offmann] Edith-től kaptam egy vaskos levélküldeményt. A legfőbb az benne, hogy M[eller]nek megint jól áll az ügye (bizottságbeli információk). Egyébként a napokban Bécsbe jön M. egy aukcióra.” MNG 2015161979/30/91, amire nővére az alábbi választ küldte: május 9-én: „Érdekes nagyon, amit a hétf. esti leveledben írsz a katedr. ügyeiről. Nem akarok rosszsznyelvű lenni, de mint egy olyan kiváló műtört. testvérének, úgy hiszem nekem is kötelességem egy kicsit pletykázni, hát azt hiszem, hogy E[dith]nek az aukcióra való kiküldési tervezet (ígéret) meg ama bizonyos bizotts. vélekedésre való készüllet között lehet néminemű összefüggést sejteni. De az is lehet, hogy tényleg kell már valaki, aki kimehessen ilyen kisebb aukciókra. Nem tudom leírta-e, amit nekem elmondott erről (én u. i. látva, milyen büszke az egészre, gratuláltam neki, de ő azt mondta, ír ő is éppen este).” MNG Adattár, 20151/1979/29-74. Végül egy nap múlva Wilde elküldte Hoffmann Edith levelének itt közölt részletét „kommentálás nélkül”. MNG Adattár, 20151/1979/30/91. – Ld. még: Wilde János családjának írt levelei 1915–1917. 133. jegyzet.

⁵⁹ Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁶⁰ Meller Simon.

tanszéket és Riedlt és rögtön ezután azt, hogy akkor engem kineveznek és megkapom az osztályt, és hogy „csak az a kérdés, hogy Majovszky bele fog-e menni, hogy egy nő vezessen egy osztályt”, mert különben ő (Simi) szerint az „ideális megoldás” volna stb. És mindig újra hangoztatva, hogy a ki nem nevezésem Petrovics bűne, hogy ő Lipi-nél⁶¹ is Rózsaffynál is engem akart, és P[etrovics] milyen goromba volt vele. – Aztán, hogy egy ideig nem volt szó a tanszékről, hetek elmúltak és nem is láttam, és ha egy minimális önállósági, öntudatlan lépést tettem, észrevettem, hogy rossz néven veszi. S aztán újra, da capo.

Éber is, mikor a bizottságot megmondtam neki, rögtön felajánlotta, hogy a Bourdillont⁶² a Régészeti Társulattal⁶³ külön könyv formájában adatja ki, a tagoknak társulati ajándékkul. Ő maga is jól tudta, hogy ez egy nevetséges és elfogadhatatlan ajánlat, de ő kedves és jóindulatú volt. Egyébként ő valóban jóindulatú.

Egyébként Gerevichcsel találkozott a napokban, aki „Szervusz Laci”-val melegen üdvözölte és azt mondta: „Látod Lacikám, mi itt egymást öltük, pedig a Meller csípi el a tanszéket az orrunk előtt.”

Petrovics elhozta az Erdődiéktől az Altdorfert.⁶⁴ Gyönyörű szép dolog és kétségtelen Altdorfer. Színek nagyszerűek és sohasem volt átfestve az alakoknál. Hogy az arany háttér ebből a szempontból gyanús, arra Meller figyelmeztetett. Éber korainak, Petrovics későinek tartja, én mittleres periodelen 1520 körül keletkezettnek gondolom, de még egyikünk se nézte át az anyagot jól.

A Bacsa féle⁶⁵ képekkel kapcsolatban előhoztam újra a Bourdillon német fordítási ügyét, a válasz az volt, hogy „ő most nagyon fáradt”. Elutasított. Azt is mondhatnám, hogy Hekler nem ezt a választ kapta volna, de inkább nem mondok semmit.

Érzem, hogy most megvető arcot vág és okosabb is lett volna, ha ezt megtartom magamnak, de hát én mindig a legokosabb szoktam lenni? Megengedem, hogy megszidjon érte.

Margit künn volt tegnap a Muziban. Sajnos, csak rövid ideig voltunk együtt. Megmutattam neki a Bourdillon könyvet. Azt hiszem, érdekelte. Nagyon kedves volt.

Megismerkedtem Cipőnél a Freudenberg Máriával.⁶⁶ A benyomásom az volt,

⁶¹ Korongi Lippich Elek (1862–1924) költő, művészeti író. 1899–1912 a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztályának vezetője.

⁶² Francis William Bourdillon: *The Roman de la Rose*. London, 1906. – *A Roman de la Rose* (Jean de Meun) egyik fametszetekkel illusztrált első kiadásának facsimilében történő esetleges megjelenítéséről van szó.

⁶³ Országos Régészeti és Embertani Társulat, amelynek ekkor Éber volt a titkára.

⁶⁴ Altdorfer *Keresztre feszítés* c. képe 1917-ben gr. Erdődy Imre letéteként került a múzeumba. A képről ld.: Ludwig Baldass: Albrecht Altdorfer két képe a Szépművészeti Múzeumba. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 2. 1920. 27–40.

⁶⁵ Bacsa András (1870–1933) festő, grafikus.

⁶⁶ Goldziher Károlyné Freudenberg Mária. Névjegye a levél mellett: Dr. Goldziher Károlyné Freudenberg Mariska. Hátlapján: „Jó utat!”

hogy egy feltűnően barátságtalan hölgy. De lehet, hogy igazságtalan vagyok és mind-
ez csak idegesség volt nála.

A König aukcióra fölmege a Simi, a Kaufmann-féle könyveket még mindig nem
láttam. Elaludt az ügy.

Halálos fáradt vagyok, mert Riedlék tegnap és ma költöznek és tegnap egész d.
u. ládából ki és kalodába, kredencbe és könyvszekrénybe berakosgattam e tárgyakat.

Ma vizsgálzik a Hedda.⁶⁷

Pá. Sok meleg üdv

Edith

Hogy megy a munka?

Éber László – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. augusztus 16.⁶⁸

Kedves Barátom, Köszönöm a szíves megemlékezést és az augusztus idusára vonat-
kozó utalást. Egy sereg hivatalos utazáson kívül egész nyáron itthon voltam, nagy
dologban. Holnap mehetek csak el három egész napra. De egész régi a kaptom, és
humorom a hóhullám alatt se szenvedett és nyugodt lélekkel várom az eljövendőket.
Pedig előkerülnek a venenatis grvida sagittis pharetrák!⁶⁹ Szép terveim közül több,
így az esztergomi cikk, ismét nem valósulnak meg. Ugye októberre meglesz az ígért
előadás? Legszívélyesebb üdvözléssel

aug. 16. igaz híve

Éber László

⁶⁷ Hoffmann Hedvig (1886–1963), Hoffmann Edith nővére.

⁶⁸ MNG Adattár, 20151/1979/241. – Képes levelezőlap: Firenze – Chiasa di S. M. Novella – La gloria
del Paradiso – Andrea Orcagna.

⁶⁹ „Integer vitae scelerisque purus / non eget Mauris iaculis neque arcu / nec venenatis grvida sagittis,
/Fusce, pharetra” Horatii Flacci carmina liber primus 1,22: An Aristius Fuscus. – „Fuscusom, hidd el:
ha ki tiszta szívű / s büntelen, nem kell soha dárda annak, / mérgezett nyíllal teli puzdra sem kell /
majd az ilyennek” (Justus Pál fordítása).

Feleky Géza

ÚJ KISFALUDYSTA¹

(PETROVICS ELEKRŐL)

Régen volt, igen régen volt, amikor még illet vezércikkben foglalkozni a Kisfaludy-Társaság tagjainak tagválasztásaival. Akkor *Greguss* Ágost képviselte ott az esztétikát és *Salamon* Ferenc, aki az irodalomtörténeti problémákat is éles logikával, gazdag tudással, tiszta szemmértékkel bontotta szét elemeikre. A Kisfaludy-Társaságnak mindig volt egy üres helye a hirtelen felbukkant új, nagy tehetségek számára, ha jól emlékszünk, *Madách* Imre helye, hiszen *Madách* Imre, a harmincnyolc éves koráig szinte ismeretlen költő Arany Jánosnak küldte be az *Ember tragédiáját* és Arany János a Kisfaludy-Társaság elé vitte a kezébe jutott kincset. A Kisfaludy-Társaság immár nyolcvanöt esztendő történetének vannak más szép és nevezetes napjai is. A Kisfaludy-Társaság egyik pályázatán nyert díjat a fiatal Arany János *Toldija* és az egész magyar közönség szemében nagy esemény volt a Kisfaludy-Társaságnak az az ülése, amelyen az évek óta elhallgatott öreg Arany János új balladáját olvasták fel, *A tetemre hívást*, vagy a Kisfaludy-Társaságnak az a másik ülése, amelyen Lukács Móric, a Társaság elnöke, bemutatta a Toldi-trilógia *titokban kinyomtatott közléprését: a Toldi szerelmét...* És volt még egnéhány szép napja a Kisfaludy-Társaságnak, ahol az elnöki székben *Fáy* András, *Jósika* Miklós, *Eötvös* József, *Kemény* Zsigmond, *Toldy* Ferenc, *Lukács* Móric és *Beöthy* Zsolt váltotta fel egymást. Az eleven irodalommal mindinkább megszakadt a Kisfaludy-Társaság kapcsolata és részben a Kisfaludy-Társaság hibája az, hogy *lassankint éles demarkációs vonal rajzolódott ki a hivatalos irodalom és a – tehetséges irodalom között*, éles demarkációs vonal, amelyet a Kisfaludy-Társaság az utóbbi években *szinte tüntetően hangsúlyozott* néhány egész frappáns tagválasztással... Az esztétikusok között azonban még nemrég is olyan emberek ültek, mint *Péterfy* Jenő, *Riedl* Frigyes vagy *Katona* Lajos, az összehasonlító irodalomtörténetnek ez a széles tudású művelője. Ma viszont *Császár* Elemér és még néhány *Császár* Elemér képviseli a Kisfaludy-társaság esztétikáját az irodalmi közönség előtt.

Régi láncszemek továbbfűzését jelenti, a tegnap expiálását, és a visszatérést a tegnapelőthöz a Kisfaludy-Társaság tagjainak az a határozata, amellyel ma meghívták ma maguk közé *Petrovics* Eleket, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját. A *Péterfy* Jenők és a *Riedl* Frigyesek mintájára szabott esztétikusok és – *emberek* ritka sorához tartozik *Petrovics* Elek, azokhoz, akiknek írását a finom fogékonyság és a gyengéd megértés jellemzi az emberi és művészeti értékekkel szemben, nem pedig az üres és jelentéstelen szavak halmozása, pedánsan szabályos, vagy pedánsan nehézkes mondatokban. *Petrovics* Elek írásait mérlegelni

¹ (f. g.): Új Kisfaludysta. *Világ*, 1922. február 1. 1. Közreadja Markója Csilla, Bardoly István.

kell, és nem számlálni, mert Petrovics Elek tollában megvan az a finom szemérem, és az az érzékeny tartózkodás, amely Péterfy Jenő és Riedl Frigyes tollát jellemezte. Azok, akiknek van mondanivalójuk és akik mondanivalóikat formába tudják önteni, gyakran tudnak hallgatni is. Azonfelül Petrovics életének, érdeklődésének, munkájának súlypontja a Szépművészeti Múzeum vezetése, nem pedig az írás. Esztétikusnak ezért csak *cum grano salis* lehet mondani Petrovics Eleket, olyan értelemben, amint csak *cum grano salis* volt művészethistorikus a két nagy német múzeumigazgató, Alfred Lichtwark, és főleg Hugo von Tschudi, a berlini modern képtárnak és a bajor képtáraknak nagy átszervezője. Tschudi ritkán vett tollat a kezébe, és nem írt simán, folyékonyan, nem írhatott simán és folyékonyan azért, mert a művészet *imponderabile*-it akarta szavakba foglalni, a művészetnek legművészibb és leglényegesebb elemeit, amelyekről éppen nehéz kifejezhetőségük miatt ritkán esik csak említés a művészet irodalmában. A művészek intencióit egészen a gyökérszálakig tudta követni Hugo von Tschudi, a művészi formaadás eszközeit a legfinomabb, a legrejtettebb árnyalatokig: és ha valaki ilyen szemmel látja a művészetet, nem könnyen ír a művészetről, nem könnyű megírni azt, amit lát.

Petrovics Eleket rokoni szálak fűzik Hugo von Tschudihoz, a művészi látás mélységében, tisztaságában, gyengédségében. Ez a másik oka annak, hogy olyan kevésbé termékeny az írói munkássága. És van még egy rokonság Petrovics és Tschudi között: mind a ketten a modern művészetten át jutottak el a klasszikus művészet megértéséig. Gyakran szokás ellentétet konstruálni a művészi látás, a művészi fogékonyság két iránya, két formája között, gyakran szokás feltételezni olyan szemet, amely csak az impresszionista festés iránt fogékony, és olyan szemet, amely a művészettörténeti emlékek színeit, vonalait tudja csupán megértéssel követni. Ez a konstrukció alighanem hibás, mert aki például Manet vagy Degas képeit nem érti meg, az szükségszerűleg majdnem mindig színvak a quattrocento vagy a cinquecento képeinek igazán festői *valeurjei* iránt. Egészen más halk, romantikus megilletődést érezni a Primavera vagy Botticelli valamelyik Madonnája előtt és egészen más maradék nélkül felszívni Botticelli képeinek piktorális tartalmát. Márpedig visszahelyezkedni a XV. század Firenzéjébe vagy a XVI. század Rómájába sokkal nehezebb feladat, mint követni szándékaikban és követni igazi értékeik küszöbéig azokat, akik kortársak, vagy csaknem kortársak. Heinrich Wölfflin például, a nagy német művészethistorikus, az olasz klasszikus stílus klasszikus elemzője és történetírója, íróasztala fölé Degas híres lóversenyképét függesztette a falra, azt a képet, amelytől Degas műkereskedője, Durand-Ruel, nem tudott megválni: és nem egyszer mondta, hogy Degas-nak ezen a képén át értette meg Rafael kompozícióit... Ez sajátságosan hangzik és mégis természetes. Olyan természetes, mint amilyen elképzelhetetlen például az, hogy valaki ne értse meg Baudelaire költészetét és megértse Dante látomásait, vagy ne értse meg Paul Verlaine szent gyengédségét, de megértse Wolfram von Eschenbach lantjának hangjait. A kétféle művészeti látás tarthatatlan feltevése egész egyszerűen azon alapszik, hogy a művészettörténeti emlékek *historiai* és

filológiai vonatkozásairól igen alapos tudással és nagyon érdekesen beszélhet az, aki nem látja meg a művészettörténeti emlékekben a – művészetet.

Petrovics Elek, a művészethistórikus, a XIX. század festésén át jutott el a régi mesterekhez, azon az egyetlen úton, amely igazán elvezet hozzájuk. A teljes fogékonyság a régi művészet tisztán művészeti elemei iránt határozta meg Petrovics Elek múzeumpolitikáját a Szépművészeti Múzeum régi képtárával szemben: a XIX. század festésén kinevelődött és iskolázott: *valeur*-érzéssel akasztott, rendezett, csoportosított, vásárolt régi képeket Petrovics Elek vagy – *vásároltatott*. Petrovics egyik nagy érdeme, hogy a nehéz időkben a mecénások széles csoportját tudta megszerezni a múzeum számára és sikerült *organizálnia* az *ajándékozásokat*, *organizálni* úgy, hogy az *ajándékok szervesen illeszkednek a Szépművészeti Múzeum anyagába* és kipótolják annak hézagait. A korona tragédiájának, Magyarország elszegényedésének, a művészeti piac nagy árhullámozásának idején igen értékes teljesítmény lett volna Petrovics Elek részéről az is, ha csak az új képtárat fejleszti, olyanformán, hogy az reprezentatív képet adjon a modern magyar festésről, a modern magyar kultúra talán leggazdagabb lombozatú ágáról. De Petrovics nem csupán ezt a feladatot oldotta meg, hanem *fejleszteni tudta szinte pénz nélkül a Szépművészeti Múzeum régi képtárat*, fejleszteni tudta néhány műbarát támogatásával, úgy, hogy a múzeum új szerzeményein nem látszik meg az ajándék, mert minden ajándékozott kép olyan, mintha programszerű és céltudatos vásárlás útján került volna helyére.

Ferenczy Károly pikturális hagyatékából rendezett most nagy emlékkiállítást Petrovics Elek a Múcsarnokban és ez a baráti kegyelettel rendezett kiállítás megmutatta azt, hogy összefüggéseikbe helyezve kiszínesednek, lélegzeni kezdenek azok a Ferenczy-képek is, amelyek egyenként kissé egyhangúnak hatottak. Néhány egyhangú kép meggazdagodik árnyalatokban, meggazdagodik színességben, meggazdagodik mozgásban, ha egymás mellé kerül. Ez természetesen Ferenczy Károly művészetének magasrendűségét dokumentálja, de egyben dokumentálja Petrovics Elek fogékonyságát a művészeti *valeur*ök és fogékonyságát a képek helyes csoportosítása szerint. *Qui bene distinguret, bene docet*, mondja a latin párbeszéd és ezt itt így lehetne variálni: *aki jól csoportosít képeket, az jó esztétikus és jó művészethistórikus*. Petrovics Elek jól csoportosította Ferenczy Károly képeit és jól csoportosított más képeket is...

Nem csupán a Múcsarnok minap megnyílt kiállításának véletlene kapcsolja össze Ferenczy Károly és Petrovics Elek nevét, amint nem volt véletlen a barátság Ferenczy és Petrovics között. A nagybányai mester és a múzeumi főigazgató sokban emlékeztetnek egymásra. Mind a ketten olyan emberek, akiknek vérükké vált a kultúra, és vérükké vált a hivatás, amelynek felesküdték. Mind a ketten csendes, halk emberek, olyanok, akikről bizonyos, hogy soha még nem mondtak ki hangos szót, és soha nem fognak hangosan beszélni. De az olyan csendes emberekben néha *nagy energia* lakik, nagy energia, nem az étellel szemben, hanem *hivatásuk szolgálatában*. Ezt megmutatta Ferenczy Károly gazdag hagyatéki kiállítása, és ezt megmutatja az, hogy a Szépművészeti Múzeum fejlődött,

sokasodott, gyarapodott olyan években, amelyeknek ónsúlya bénaságra ítélte a magyar kulturális intézményeket. Petrovics Elek megérdemelte a Kisfaludy-Társaságnak, a *régi Kisfaludy-Társaságnak, nem a mainak*, tagsági helyét, szám szerint kevés, súly szerint gazdag írásaival, főleg pedig megérdemelte a *régi Kisfaludy-Társaságnak, nem a mainak*, tagsági helyét, azzal a hibátlan és impozáns munkával, amelyet a Szépművészeti Múzeum igazgatói székében végzett.

MELLER SIMON ÉS PETROVICS ELEK LEVELEI WILDE JÁNOSNAK¹

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Bécs, [1915]. szeptember 27.²

Dvořákkal még nem tudtam beszélni, mert a hét nagy részét Bécsből távol tölti családjával. De remélem, hogy e hét folyamán visszajön, s akkor értesíteni fog. A bronzok ügyét illetően végeztem, az eredmény nagyrészt negatív. A régi anyag, ami az üzletekben van, hihetetlenül kevés és gyenge; csak Artáriánál³ volt jobb aratás. Azért megtekintésre meglehetősen mennyiséget küldetek haza. Otthon nyugodtabban fogjuk vizsgálni. A piac egyebekben is szegény, jó képet egyáltalán nem láttam. Bode itt volt, egy este nála voltam, de másnap már vissza kellett utaznia, így nem mehetett Pestre. Oldenbourg⁴ csütörtökön jön, fogadják jól.* Az egész grafikai osztályt üdvözlöm. Igaz híve

Meller

* A Leonardot⁵ mutassák meg neki.

¹ Kéziratból kiolvasta és jegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK Művészettörténet Intézet).

² MNG Adattár, 20151/1979/232. – Postai levelezőlap. Címzés: Wilde János úrnak. Budapest VI. Aréna út 41. Wilde 1915. október 14-én érkezett Bécsbe, hogy ott folytassa tanulmányait, illetve doktoráljon. Meller bizonyára Wilde beajánlása miatt kívánt Dvořákkal beszélni.

³ Bécsben 1770-ben alapított híres térkép, sokszorosított grafika és zeneműkiadó, utóbb műkereskedés és aukciósház. Ld. még: Szabolcsi Hedvig: A bécsi Artaria magyar kapcsolatairól. *Angyalokra szükség van. Tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére*. Szerk. András Edit. Budapest, 2005. 15–20.

⁴ Rudolf Oldenbourg (1887–1921) művészettörténész, Adolph Goldschmidt tanítványa volt, utóbb a müncheni Alte Pinakothek, majd a berlini Kaiser-Friedrich-Museum munkatársa lett.

⁵ A Ferenczy István gyűjteményéből származó lovasszobrot elsőnek Meller Simon tulajdonította Leonardo da Vincinek. Erről Petrovics Elekkel közös nyilatkozatban számolt be: A Szépművészeti Múzeumban felfedezték Lionardo da Vinci egyik szobrát. Petrovics igazgató és Meller Simon nyilatkozata. *Az Est*, 1915. november 25. 9. – ezt Wilde tetszéssel fogadta: „Az Estet kikeresttem a Kefiben és elolvastam a nyilatkozatokat: imponálóan okosak.”– írta 1915. november 27-én (MNG Adattár, 20151/1979/57d/39). Meller a Magyar Régészeti és Embertani Társulat ülésén is előadást tartott a szoborról: A Ferenczy-gyűjtemény Leonardo-szobra. Meller Simon dr. előadása. [Magyar Régészeti és Embertani Társulat ülése az Iparművészeti Múzeumban]. *Az Újság*, 1916. június 21. 11. – Mellernek az attribúálásról írt tanulmánya azonban csak 1917-ben jelent meg. Ld.: 26. jegyzet.

**Meller Simon – Wilde Jánosnak,
Bécs, [1915]. október 1.⁶**

Dvořákkal beszéltem, örömmel várja Önt! Ma este még együtt vacsorázunk. A rajzaukció azért nem olyan megveendő. A viszontlátásig igaz híve Meller. (1. kép)

**Petrovics Elek – Wilde Jánosnak,
Budapest, 1915. október 19.⁷**

Kedves Wilde Úr.

A Pogány⁸ nyilatkozata ügyében nem kellett közbenjárnom, mert Az Est,⁹ melyhez Antal¹⁰ ír vitte el, nehézség nélkül ígerte meg szószerinti közlését; így reám nem került a sor. Azóta meg is jelent a nyilatkozat, mint bizonyára Ön is látta.

Örömmel olvastam leveléből, hogy sikerült elhelyezkednie. Kedves nővérétől hallottam és leveléből látom, hogy ez nem éppen könnyen ment, talán nagyon is sokszor jutott eszébe eközben az otthon kényelme és melegsége. De most már reménylem, átesett ezeken a mizeriákon; s szellemi elhelyezkedése pedig bizonyára könnyebben fog menni és kellemesebb lesz a fizikainál.

Ügynök hivatalos elintézését még mindig nem kaptam meg; mihelyt megkapom, közölni fogom Önnel. Talán ha Pestre jön, mert mint mondta, a sorozásra csakhamar vissza kell jönnie.

Jól esett soraiból olvasnom, hogy sokat gondol haza, s gyűjteményünkre, amelyeket új szempontokból fog majd látni. Tegyen így ezentúl is; ne feledkezzék meg rólunk és az elhagyott hajlékról, amely visszavárja.

A viszontlátásig szívesen üdvözlí őszinte híve

Bp. 915. X. 19.

Petrovics Elek

1. Zádor István: Meller Simon, 1920.

© Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztály

⁶ MNG Adattár, 20151/1979/233. – Postai levelezőlap.

⁷ MNG Adattár, 20151/1979/197. – Levél.

⁸ Pogány Kálmán.

⁹ Ld.: Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1915. október 10.

¹⁰ Antal Frigyes.

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Budapest, 1915. október 20.¹¹

Budapest 915. okt. 20.

Kedves Wilde Úr!

Nagy örömmel olvastam K.¹² sorait. Már kissé nyugtalanított hosszasan hallgatása, de közben itt járt K. nővére és jelezte, hogy főleg a lakáskeresés foglalja el s akadályozza az írásban. Köszönöm, hogy Zimmermannál a commissiót elvégezte és örülök, hogy az első találkozás szimpátiával végződött.¹³ Azt hiszem, ő lesz az, akitől – Dvořák mellett – a legtöbbet fogja profitálni. Az Engerth-et¹⁴ rögtön elküldtem megtekintésre; azt hiszem, hogy örömmel meg fogják tartani, mert úgy látszik, nagyon ritka.

Azt talán hallotta, hogy az öreg Kármán¹⁵ a múlt héten hirtelen meghalt. Vasárnap temettük.¹⁶ Engem nagyon megrendített a váratlan eset; azok között, akikkel személyes érintkezésbe jutottam, ő volt a legnagyobb elme, s kétségtelenül tőle tanultam a legtöbbet.

A grafikai vásárlásokat elintéztem, az itt maradt anyag most már igazán nívós. Két plakettet is vásároltam s így a plakett gyűjtemény is megindul. A Kammer-féle Lys úgy is elintéződik;¹⁷ szóval bátran gyarapodunk.

¹¹ MNG Adattár, 20151/1979/234. – Levél.

¹² Kedves.

¹³ Mint Wilde írta családjának 1915. október 15-én: „D. e. voltam látogatóban Zimm.-nél a Staatsgal.-ben”. MNG 20151/1979/57d/10. – Ernst Heinrich Zimmermann (1886–1971) művészettörténész. 1915–1918 között a bécsi Staatsgalerie munkatársa volt.

¹⁴ Valószínűleg Eduard von Engerth (1818–1897) festő, a bécsi Képzőművészeti Akadémia professzora, a Belvedere igazgatója. Nevezetes munkája: *Kunsthistorische Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Gemälde. Beschreibendes Verzeichnis*. I–III. Wien, 1881–1886.

¹⁵ Kármán Mór (1843–1915) pedagógus, művelődéspolitikus. 1872–1897 között a budapesti középiskolai tanítóképző intézet pedagógia és bölcsélet tanára, a gyakorlógimnázium pedagógiai vezetője, 1909-től egyetemi tanár. Temetése napján írta róla Goldziher Ignác: „Vele együtt sírba szállt életem csaknem félszázados szakasza. Viszonyomat hozzá rövid szavakkal jellemzi »Mythos«-om dedikációs lapja. Az általa alapított Mintagimnázium előcsarnokában a kollégák hosszan beszéltek alkotó érdemeiről oktatásügyünk újjászervezése és nemzetivé formálása terén. Mennyit kínozták ezt az embert, hányszor mellőzték, szándékosan félreismerték. A halott, akinek dicsőségéről most oly sokat tudnak mondani, mártírként élt, és úgy is halt meg. Lelkileg meggyötörték, anyagilag tönkretették, annyi megélhetést sem biztosítottak számára, amennyi most legalább családjának javára lehetne.” Goldziher Ignác: *Napló*. Sajtó alá rend. Scheiber Sándor. Budapest, 1984. 339.

¹⁶ Ld.: Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1915. október 18.

¹⁷ Jan van Lys (1590/1597–1629/1630) *Judit* c. festményéről van szó, amely Kammerer Ernő (1856–1920) révén került a Szépművészeti Múzeumba. Kammerer 1896–1901 között a múzeum kormánybiztosa, majd 1914-ig igazgatója volt. Ld.: Petrovics Elek: A Szépművészeti Múzeum újabb

Dr. Baldass van itt s az egész hetet itt tölti: Németalföldi XVI. sz.-i rajzainkat átnézte s nagyon imponált neki: ma délután viszem el a Majovszky gyűjteménybe.¹⁸ Különben speciális célzattal van itt; a rajzgyűjteményben levő, a bécsi galéria képei után készült Prenner-rajzokat¹⁹ tanulmányozza.

Antal az általam vásárolt s Fragonardnak tulajdonított rajzról s egy Delhaes-rajzról,²⁰ melyet ő Oudryként²¹ állapított meg – ír a *Művészet* legközelebbi számába.²²

Remélem, hogy bécsi impressióiról sűrűn fog beszámolni s szívélyes kézsorítással maradok igaz híve

Meller Simon

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. február 10.²³

Budapest, 916. II. 10.

Kedves Wilde Úr!

Bocsánat, hogy oly soká nem válaszoltam levelére, de a plasztika most roppant lefoglal. A múlt hetet Kassán, Lőcsén etc. töltöttem, ahol két nagyon szép darab megszerzését initiáltam. A fő azonban inkább tájékozódás volt az anyag és nivója felől. Petroviccsal együtt jártunk ott s nagy reményekkel jöttünk haza.

Hallom, hogy ez idő alatt a Dorotheumban meg aukció volt a Ferenc-Ferdinánd hagyatékából származó fafaragásokból, azt hiszem, hogy jelentéktelen darabokról lehetett csak szó, mert különben Ön bizonyára felhívta volna a figyelmünket. A plasztikai szerzéseket egy nagyszabású Alexander Colin kőrelieffel kezdtem meg.²⁴

szerzeményei. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei, 1. 1918. 201. és Az új szerzemények kiállítása (1914-1917). Bev. Petrovics Elek. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1917. No 161. – vétel; Radványi 2006. 426. – ajándék.

¹⁸ Majovszky Pál gazdag grafikai gyűjteményét 1914-ben a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta. A gyűjtemény létrehozásában Meller Simon volt az egyik segítője. Zádor Anna: Budapesti magángyűjtemények: Majovszky Pál (1871-1935). Budapest, 25. 1987, 1. 41-44.; Geskó Judit: Majovszky Pál. Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula. Budapest, 2002. 582-583.

¹⁹ Anton Joseph von Prenner: *Theatrum artis pictoriae in quo tabulae depictae, quae in Caesarea Vindobonensi Pinacotheca servantur, leviores coelatura aeri insculptae exhibentur*. I-IV. Wien, 1728-1733.

²⁰ Delhaes István (1843-1901) festő, műgyűjtő, egy ideig a Liechtenstein Képtár restaurátora volt. Hagyatékából több sajátkezű művén túl 45 festmény és több mint 13700 grafika került a Szépművészeti Múzeumba.

²¹ Jean-Baptiste Oudry (1686-1755) francia festő és grafikus.

²² Antal Frigyes: Két XVIII. századbeli francia rajz. Oudry és Fragonard. *Művészet*, 14. 1915. 423-427.

²³ MNG Adattár, 20151/1979/234. – Levél.

²⁴ Alexander Colin (1527/1529-1612) flamand szobrász.

A Leonardo-cikket befejeztem, amint azt Edith ka.²⁵ bizonyára megírta; a berlini *Jahrbuch*-ban fog németül megjelenni.²⁶ A Kentauren Kampf biztos 1492; a csoda magyarázata Bertoldo, a klasszicizmus megalapítója.²⁷ A mi kis Európánk is az ő műve,²⁸ Edith talán azt is elmondta, hogy most ezen a témán dolgozom.

Néhány nap múlva kimegyek Németországba és visszajövet (március első napjaiban) Bécsben is megállok. Akkor szóval bővebben.

Szívből üdvözlí igaz barátja

Meller Simon

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, 1916. március 15.²⁹

Kedves Wilde Úr,

köszönöm szíves sorait, Pogányról nem tudtam semmit elutazása óta.³⁰ Egészen egyetértek Önnel: Pestre szállítása igen kívánatos, nekem módomban van elérni, hogy a legrövidebb időn belül ide tegyék át, s rögtön meg is tettem volna e végből a lépéseket, de mégsem tartottam ezt lehetségesnek az ő megkérdezése nélkül. Írtam tehát neki egy express-levelet, s kértem, mihelyt beleegyezett, áthelyezése, reményilem, igen gyorsan megtörténik – reményilem, az itthoni levegőn kedve és egészsége visszatér, s ha amint Ön írja – más tekintetben is nyugodtabb napokat lát majd szegény. Az Ön baráti segítségére azonban bizonyára sok szükség lesz még.

²⁵ Hoffmann Edith kisasszony.

²⁶ Meller, Simon: Die Reiterdarstellungen Leonardos und die Budapester Bronzestatue. *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, 62. 1916. (1917). III.: 213–250.; Meller Simon: Leonardo da Vinci lovasbrázolásai és a Szépművészeti Múzeum bronzlovasa. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 1. 1918. 75–177.

²⁷ Michelangelo szobra ma a Casa Buonarrotiban található. Michelangelo Bertoldi di Giovanni tanítványa volt.

²⁸ A Szépművészeti Múzeum *Európa elrablása* szobráról van szó, melyet Meller Simon Bertoldo di Giovanni művének határozott meg (*Ferenczy István bronzgyűjteményének kiállítása*. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1917. No 2.). Utóbb – Leo Planiscig 1921-es feltételes attribúcióját: Bellano – Meller is elfogadta, de Balogh Jolán 1924-ben készült, de csak 1928-ban megjelent tanulmánya óta Andrea Ricciónak tulajdonítják, igaz, később már csak a „feltételesen” meghatározással. Ld. részletesen: Balogh, Jolán: *Katalog der ausländischen Bildwerke des Museums der Bildenden Künste in Budapest. IV-XVIII. Jahrhundert*. Budapest, 1975. I.: 149–151.

²⁹ MNG Adatár, 2015/1979/219. – Levél.

³⁰ Pogány Kálmán a háború kitörésétől frontszolgálatot teljesített. Mint Petrovics Elek (2. kép) mondta róla 1919. szeptember 26-án tett vallomásában: négy év „katonai szolgálatot teljesített, többnyire a harctéren, ahol értesülésem szerint derekasan viselkedett és egy ízben Breszt Litovszknál egy bravúrt is hajtott végre. Ezért Az Est újság pályázatán 10.000 koronát nyert, melyet katonai jótékony célra adott.” Gerelyes 1967. 337.

Nagyon örülök, hogy sikerült olyan disszertáció-témát találnia,³¹ mellyel Dvořák is nagyon meg van elégedve, s amelyben Önnek is öröme telik – s még inkább örülök azoknak a jeleknek, amelyekből azt látom, hogy kedve, bizalma megjött, megerősödött; *egyedül* erre volt még szüksége Önnek – s természetesen jó egészségre. Legyen meg mindez továbbra is, s legyen még több belőle! Örülve a közeli viszontlátásnak szívból üdvözlí

916. III. 15.
Őszinte híve

Petrovics Elek

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, [1916]. május 17.³²

Kedves Wilde Úr,

köszönöm szíves tudósítását. A Van Dyck-ügy³³ bonyodalmi kezdenek engem is érdekelni. Valószínű különben, hogy még e hónapban én is megfordulok Bécsben, habár csak pár órára is. Holnap Berlinbe megyek Meller úrral együtt. Szívesen üdvözlí a viszontlátásig őszinte híve

Írjon, ha a képet láthatta.
V. 17.

PS

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Frohnleiten bei Graz, 1916. július 8.³⁴

916. júl. 8.

Kedves Wilde Úr! Szíves levelét, majd levelezőlapját megkaptam. A július hónapot itt töltöm családommal együtt a szép stájer erdőkben. Az Artaria küldeményt köszönöm; írtam egyidejűleg Hoffmann Edithnek, hogy nézze át, de jókor lesz augusztus elején is, mikor már újra otthon leszek. A *Jahrbuch* és a különnyomat megjelenéséről semmi hírem. Megjegyzem, hogy nem is érdekel; oly hihetetlen nyugalom van a szép hegyek között, hogy még a hivatalos jelentések se izgatnak, s csak másnap vagy harmadnap kapom őket kézhez. Friedländer könyvét átnéztem,³⁵ s első

³¹ Wilde az itáliai rézkarc kezdeteiről írta disszertációját.

³² MNG Adatár, 20151/1979/208. – Képes levelezőlap. S. van Ruysdael: Kocsma a fehér hattyúhoz.

³³ Az utalás valószínűleg egy Bécsben felbukkant Van Dyck képre vonatkozik, vagy a Térey-Rózsaffy-féle affér, erről ld.: Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1915. november 20.

³⁴ MNG Adatár, 20151/1979/230. – Postai levelezőlap.

³⁵ Talán Max J. Friedländer: *Von Eyck bis Bruegel. Studien zur Geschichte der niederländischen Malerei*. Berlin, 1916. c. művéről van szó.

felét pontosan átvettem; egész kitűnő dolgok vannak benne, de tipikus impresszionista könyv, kompozíció nélkül. Itt egypár régebbi könyvet olvasok olasz szobrászatról; s Leonardo Malerbuchját dolgozom fel. Nagyon kíváncsi vagyok hol tart Ön az olasz grafikában? Aug. elején Pesten találkozunk, hacsak addig ki nem ruccan ide egy-két napra hűsölni.

Szívből üdvözli igaz híve

Meller.

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, [1916]. július 10.³⁶

Kedves Wilde Úr,

Köszönöm szíves sorait és fáradságát. Barkóczi Ilona bárónőnek írtam, hogy küldessen az örökösöktől Ön részére egy felhatalmazó nyilatkozatot, vagy pedig utasítsák Haller urat a kép megmutatására. Ne tegyen most már semmit, amíg ők nem értesítik; hét lakatot még csak felnyithat az ember, de ezt a képet száz alatt tartják, s Ön már éppen eleget vesződik a nyitogatásokkal. Tehát most hadd jöjjenek ők, reménylem, jönnek is.

A viszontlátásig szívesen üdvözli híve

VII. 10.

Petrovics Elek

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Frohnleiten, 1916. július 18.³⁷

Frohnleiten, 1916. VII. 18.

Kedves Wilde Úr! Nagyon köszönöm f. hó 16-áról kelt k. sorait s *Az Ujság* kivágását. Enélkül elkerülte volna a figyelmemet, noha a Jörg Breu ügy miatt érdekel és el kell tennem.³⁸ A tartalom mélyen elszomorító; ilyen kis helyen ennyi tartalmatlanság! A *Jahrbuch* megjelent, de még nem láttam. A különnyomatok is már elküldettek

³⁶ MNG Adattár, 20151/1979/217. – Levél.

³⁷ MNG Adattár, 20151/1979/231. – Postai levelezőlap.

³⁸ Az utalás Gerevich Tibor: A régi magyar festészet a prímási képtárban. *Az Ujság*, 1916. július 14. 3–6. cikkének M S mester művéről közölt megállapítására vonatkozik: „A rendkívüli művészi becsű képet, bár magyarországi templomból került elő, német kutatók a német művészet javára siettek elkönyvelni, sőt legújabb idehaza is német mester, id. Jörg Breu nevét vetették fel, aminek hatása alatt bevonták a múzeum magyar terméből, melynek legszebb ékköve volt. Furcsa volt, s már logikailag a kép német származása ellen szólt, hogy igen jeles mesterét nem tudták az alaposan ismert ó-német festészet egyetlen alakjával sem azonosítani. Reméljük, hogy mint »M S mester«-nek 1506-ban festett képét mihamarabb viszontláthatjuk a szegényebbé lett magyar teremben.”

Pestre, de csak hazaérkeztem után fogom őket megkapni és szétküldeni. E célból kérem, legyen szíves feljegyezni Dvořák nyári címét. Oldenbourgtól tegnap kaptam levelet, a cikket már elolvasta és tökéletesen meg van győzve. Bode új cikkét még nem kaptam kézhez,³⁹ de a Bertoldo-kérdést még nem tudom megírni,⁴⁰ míg a dolgokat újra eredetiben nem láttam; a dolog különben nem egyszerű, mert a Donatello-tanítványok seregének egész komplexumát újra át kell dolgozni. Pesten az új szerzemények meglepő sorozatát fogja találni; augusztus 3-án már én is otthon leszek s remélhetőleg együtt fogjuk őket élvezni.⁴¹ A viszontlátásig szívből üdvözlő igaz híve

Meller

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. január 27.⁴²

Budapest, 917. jan. 27.

Kedves Wilde Úr!

Szíves – kétrendbeli – sorait megkaptam, az utóbbi levelet oly késéssel, hogy az aukció előtt már nem felelhettem; de tulajdonképpen csak Ön ítélhette meg, hogy volt-e ott egyáltalán olyan rajz, mely számunkra szóba jöhetett volna; tehát én újra csak azt írhattam volna, hogy járjon el belátása szerint.⁴³ De levele után bizonyos, hogy *fontos* rajz számunkra ott nem volt.

Előző levelének, melyben Dvořák előadásáról számolt be, természetesen nagyon

³⁹ Feltételezhetően: Wilhelm von Bode: Luca della Robbia und sein neuester Biograph. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 2, 1916, 3/4. 71–80. c. tanulmányára utal.

⁴⁰ Meller, Bodehoz írt leveleiben részletesen írt a Ferenczy István gyűjteményéből származó Leonardonak tulajdonított lovasszoborról, illetve a Donatello segéd, Bertoldo di Giovannival (1420–1491) kapcsolatos kérdésekről: Ld.: Tüskés Anna: Magyar műgyűjtők, művészettörténészek és műkereskedők levelei Wilhelm von Bodehoz (Esterházy Miklós, Kulcsár Márton, Meller Simon, Nemes Marcell, Pálffy Móric, Pokorny László és Ráth György). *Lyubus*, 2011. 420–435. – Bertoldo di Giovanni munkásságának Bode könyvet is szentelt: Wilhelm von Bode: *Bertoldo und Lorenzo dei Medici. Die Kunstpolitik des Lorenzo il Magnifico im Spiegel der Werke seines Lieblingskünstlers Bertoldo di Giovanni*. Freiburg im Breisgau, 1925.

⁴¹ Utalás a Szépművészeti Múzeum *Új szerzemények* c. 1917-ben rendezett kiállítására.

⁴² MNG Adattár, 20151/1979/236. – Levél.

⁴³ „Mellertől nem jött rendelkezés, amiből azt látom, hogy a referádám alapján elállott a vásárlás gondolatától. Így persze nem is voltam ott az aukción.” – írta Wilde családjának 1917. január 26-án (MNG Adattár, 20151/1979/30/13), majd január 31-én: „Meller írt levelet. Azért hallgatott egyfelől, mert az én beszámolómat nagy késéssel kapta, másfelől, mert teljesen az én belátásomra bízta az ügyet. Hisz én aszerint is cselekedtem és távol maradtam, mint ezt Petr[ovics]nak már bejelentettem.” MNG Adattár, 20151/1979/30/15.

örültem; ez volt ez első nyilvános állásfoglalás Leonardónk mellett.⁴⁴ Sajnálom, hogy nem hallhattam; Dv. bizonyára mondott sok olyasmit is, ami annál inkább érdekelt volna, mert a témát még egyáltalán nem zártam le s az folyton érik és gazdagodik.

Remélem, hogy idegei azóta lecsillapodtak, s ismét nyugodtabban tud dolgozni. Tudtam, hogy az az időpont, amikor le kell végre ülnie dolgozatát megfogalmaznia, nem lesz minden krízis nélkül való, de viszont azt is tudtam, hogy az első tíz oldal leírása után viszont egy „hochkonjunktura” fog beállni, s maga is bámulni fog, hogy mily gyorsan és élvezettel megy a munka. A megindulás az persze kínos; de hát túl kell esni rajta.⁴⁵

Itt most teljes szélcsend állott be, a különböző ki- és beviteli tilalmak végre intenzívebb munkára is kényszerítnek, ami nem is baj.

Írjon gyakran!

Szívből üdvözlí igaz híve

Meller.

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, [1917]. január 30.⁴⁶

Kedves Wilde Úr, köszönöm, hogy foglalkozott a Kende-féle auctió anyagával,⁴⁷ meg vagyok nyugodva a tekintetben, hogy nem mulasztottunk semmit. A Lastmann-kép repróját megnézem Freise munkájában;⁴⁸ még eddig nem jutottam hozzá. Fázni nem

⁴⁴ Wilde 1917. január 20-án írta nővérének: „Dv[orák] t. i. kellemes meglepetéssel 2 órán át beszélt a mi Leonardónkról, mint metodikailag igen fontos esetről – a gyakorlatok keretében, ezúttal a Festsaalban tartván meg kb. 40 főnyi hallgatóság előtt, miután minden ellenvetést megvitatott. Az eredménye: abszolút biztonsággal mondhatjuk, hogy a bronz Lo saját kezű műve. Oly lelkesülten beszélt – mindvégig egyedül, kérdések nélkül, csak a legvégén vonván be engem is a tárgyalásba – hogy fél 9 felé járt, mire befejezte. Mellert a legkitüntetőbb dicséretetek mellett emlegette közben. Erről persze részletesen kellett referálnom azonnal.” MNG 2015/1979/30/8; majd február 1-én: „A Dv[orák] előadásának a bronzról roppant örül – az első nyilvános állásfoglalás.” MNG 2015/1979/30/15. – „A megdönthetetlenül logikusan felépítő művészettörténeti módszernek valóságos mesterpéldája Meller értekezése, melyből különben mindenki kitűnő képet alkothat magának nemcsak Leonardo, hanem az egész Cinquecento művészeti tendenciájáról is” – írta Antal Frigyes Meller tanulmányáról – *Husadik Század*, 20. 1919. 239.

⁴⁵ Ahogy Wilde írta nővérének 1917. január 31-én: „M. is biztat, ha a dolgozatból megírtam kinnal az első 10 oldalt, egy Hochkonjunktura fog majd beállni és könnyen folyik majd a munka.” MNG Adattár, 2015/1979/30/15.

⁴⁶ MNG Adattár, 2015/1979/203. – Képes levelezőlap: Brocky Károly: Fialat leány arcképe.

⁴⁷ A kolozsvári születésű Kende Albert (1872–1942) műkereskedéséről van szó.

⁴⁸ Pieter Pieterszoon Lastman (1583–1533) holland festő *Az angyal és Tóbiás a hallal* c. képéről van szó, melyet a bécsi Artariánál vásárolt meg a Szépművészeti Múzeum; Kurt Freise: *Pieter Lastman. Sein Leben und seine Kunst. Ein Beitrag zur Geschichte der holländischen Malerei im 17. Jahrhundert.* Halle, 1910. 46–47., 90. – A kép először 1918-ban került a közönség elé: *Az új szerzemények kiállítása*

jó, s egészségének is árthat a fagyoskodás; jöjjön mielőbb haza arra az időre, míg a nagy hideg tart. Jobb, mint ott megbetegedni. Ma kaptam meg segélyének elintézését a kultuszmin.-tól.⁴⁹ Hiv. értesítést is kap erről, s a nyugtát is küldöm aláírás végett. Most siettetnek, – tehát egyébre minden jót, szívből üdvözlő híve

[1917]. I. 30.

PS

Lehet, hogy Bécsbe megyek 1-2 héten belül. Tehát a viszontlátásig!

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, [1917]. március 7.⁵⁰

Kedves Wilde Úr, köszönöm szíves tudósítását a T.-kép ügyében. Berlinbe is írunk ebben a kérdésben.⁵¹ A Pettenkofen⁵² tulajdonosával tárgyalok. – A tavaly tervezett, de aztán elhalasztott Balkán-expedíció⁵³ nemsokára, úgy látszik, mégis meglesz, s ez

(1917–1918). Bev. Petrovics Elek. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 1918. No 56. – Id.: Pigler, Andor: *Katalog der Galerie Alter Meister*. Budapest, 1967. I.: 372.

⁴⁹ Petrovics Elek 1917. január 18. kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy Wildének a téli időszakra 1200 K támogatást adjon. „Minthogy Wilde úr a támogatásra kiválóan érdemesnek bizonyult és a doktori fokozatnak a bécsi egyetemen való megszerzése szükséges betetőzése lesz eddigi tanulmányainak”. A kért összeget a miniszter engedélyezte. SzM Irattár, 1917/52., 96.

⁵⁰ MNG Adatár, 20151/1979/205. – Képes levelezőlap: Anthonie van Dijck: Házaspár képe.

⁵¹ „Unser Direktor v. Petrovics lässt Excellenz durch mich bitten, Ihre Ansicht über den Tintoretto (No 29 der Auction Moll) uns gütigst mitzuteilen.” írta 1917. március 13-án Meller Simon Bodénak. – Az említett Tintorettonak tulajdonított kép: Paul Cassirer – Hugo Helbing: *Die Sammlung Carl Moll Wien*. München – Berlin, 1917. No 29.: Die Kreuztragung. Az aukciót 1917. március 20-án tartották. Ld.: Tüskés 2011. i. m. 430.

⁵² Borsos József festőművész arcképéről van szó. A képet egyébként Wilde hozta Budapestre: Petrovics Elek 1917. február 2-án jelentette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, hogy a bécsi Staatsgalerie közvetítésével Pettenkofennek egy Borsos József festőt ábrázoló portréja ajánlatot fel a múzeumnak megvételre. Miután a képet vasúti szállítmányként történő elhozása a „jelenlegi viszonyok közt nem volt lehetséges”, ezért Wilde János „bölcsezsétszigorló urat”, a múzeum önkéntes gyakornokát küldte ki Bécsbe, aki a képet személyi poggyászként Budapestre szállította. Kéri költségei elszámolását. SzM Irattár, 1917/203. Mint Petrovics írta: „vásárlás útján pedig Pettenkofennek egy ép oly szellemes, mint bravúrosan festett ifjúkori művével, Borsos Józsefünknek valószínűleg 1847-ben készült arcképével gazdagodott.” Petrovics 1918. i. m. 196. képe: 195. – ltsz.: 5054.

⁵³ 1914 júniusában, az MTA égisze alatt, Berzeviczy Albert vezetésével megalakult a Balkán Bizottság. „Ami meg a térségben való fokozottabb szerepvállalásra készítette a magyar kormányt – saját jól megfogható érdekein kívül – az Bécs folyamatos és erős kutatói jelenléte volt. 1896-ban a Bécsi Akadémia saját feladatának határozta meg a térség néprajzi, földrajzi, történeti, nyelvi, régészeti kutatását. Ennek érdekében létrehozta saját Balkán Bizottságát és több expedíciót indított a Balkánra.” Így pl. Buday Árpád 1917. május-júliusban „régészeti kutatásokat végzett, elsősorban Metoijca terüle-

esetben – így bízattak – kérni fogják P. K.⁵⁴ szabadságolását. Ezt megírhatja neki; az ő helyzetében a remény is valami. Szívből üdvözlí őszinte híve

[1917]. III. 7.

PS

A bécsiek mennek-e a mak⁵⁵-aukcióra?

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Bécs, 1917. március 30.⁵⁶

Wien, 30. III. 917.

Kedves Wilde Úr! Tegnap este ide érkeztem; 2–3 napig maradok. Lakom Hotel Sacher-ban. Található vagyok d. u. 2–3 közt a Café Imperialban; este 8-tól kezdve a Hopfner vendéglőben. A viszontlátásig üdvözlí

Meller

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. június 4.⁵⁷

Kedves Wilde Úr!

Napok óta készülök Önnek írni; úgy-e, elengedi annak a megmagyarázását, hogy miért nem jutottam hozzá – hiszen tudja, hogy milyen viharos napjaim vannak olykor. Ami az ösztöndíjat illeti, az, reményem, meglesz, de csak a hónap végén vagy július elején lehet megcsinálni, mint a tanácsos úr mondta (arról már rezignáltan lemondok, hogy köszönete ellen tiltakozzam!). Mindenesetre értesíteni fogom, ha az ügy konkrét stádiumba lép.⁵⁸

ten.” Ld.: Nagy Norbert: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918)*. Pécs, 2010. 12. Petrovics jó akadémiai kapcsolata révén valószínűleg az egyik tervezett expedícióba tudta volna bejuttatni Pogányt. Ennek a programnak a keretében nevezték ki egyébként Hekler Antalt – Petrovics akkori beosztottját – a Konstantinápolyi Magyar Intézet élére 1917 elején.

⁵⁴ Pogány Kálmán.

⁵⁵ Talán a ma is MAK-nak nevezett, 1864-ben megnyitott bécsi k. k. Österreichisches Museum für Kunst und Industrie-val kapcsolatos aukcióról van szó.

⁵⁶ MNG Adattár, 20151/1979/229. – Postai levelezőlap.

⁵⁷ MNG Adattár, 20151/1970/39/51. – Levél.

⁵⁸ Petrovics Elek 1917. július 7-én felterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, melyben Wilde számára a nyári félév elvégzésére és befejezésére 1200 k támogatást kért, mert a „a nevezett ugyan már e tavaszon kívánt szigorlatot tenni, azonban a bécsi egyetem művészettörténeti tanárának M. Dvořáknak biztatására tanulmányainak kibővítése végett még a második (nyári) félévre is beiratkozott, minthogy tanulmányait – mint erről a nevezett tanár úr személyes közléséből is meggyőződtem – kitűnően és különösen elismerésre méltó eredménnyel folytatja”. SzM Irattár, 1917/565.

Örülök, hogy munkája halad, s még inkább örülök annak, hogy egyetemi ideje végéhez közeledik s Ön visszatér közénk.

Az új szerzeményeket igen sok jóakarattal fogadták.⁵⁹ S ez bizony jól esett. Akármit tartunk is az ú. n. közvélemény helyesléséről egy közintézetre nézve pozitív haszonnal jár az; legalább azt reméli az ember, s szabadabb mozgást s több lehetőséget ad majd. Hogy Ön együtt érez velem és velünk, úgyis tudom, s hogy ez a tény igen kedves nekem, azt pedig – úgy-e, Ön tudja. Ilyen értelemben köszönöm ismét gratulációját. Zimmermann és Baldass urak őszintén érdeklődtek⁶⁰ úgy látszik a dolog iránt; Baldass úr írni is szándékozik a Kunst und Kunsthandwerk-be,⁶¹ aminek nagyon örülök. A fényképek már nagyban készülnek hozzá.

Talán nemsokára Bécsben látjuk egymást! Addig is minden jót, szívből üdvözlí híve

VI. 4.

P E

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, [1917]. június 27.⁶²

VI. 26.

Kedves Wilde Úr,

Levelét vettem, s örülök, hogy nemsokára látni fogjuk. Reményilem Dvořák tanár úr is megvalósítja ezúttal régi tervét, s eljön hozzánk,⁶³ nagyon örülök, hogy szerencsénk lesz hozzá. Inkognitója felől nyugodt lehet. Tehát a viszontlátásig szívből üdvözlí

PS

⁵⁹ Az új szerzemények kiállítása 1917. i. m.

⁶⁰ Mint Wilde írta 1917. május 17-én családjának: „Kedd d. u. együtt voltam Baldassal és Zimm[ermann]al, akik épp Pestre készültek egy pár napra. Z meglepett avval a kérdéssel, hogy hogyan kerülhetné el a találkozást A[ntal]l[al], ez azért különös, mert Z Pesten mindig, mint igen jó barát emlegettetett.” MNG Adattár, 20151/1979/30/105; majd május 23-án: „Tegnap Zimm-nál ebédeltem az Imperialban. El van ragadtatva ő is, Baldass is attól, amit Pesten láttak a muziban (új szerzemények kiállítása).” MNG Adattár, 20151/1979/30/98.

⁶¹ Ludwig Baldass: Neuerwerbungen des Budapester Museums der Bildenden Künste. *Kunst und Kunsthandwerk*, 20. 1917. 11/12. 387–410.

⁶² MNG Adattár, 20151/1979/204. – Képes levelezőlap: Brocky Károly: Fiatal leány arcképe.

⁶³ Wilde 1917. május 9-én azt írta nővérének, hogy „Dv[orák]nak tegnap jeleztem néhányat a munkám nehézségei közül, ami mindjárt erőt adott a további szorgalmas kintartásra. Megírja a recenziót Meller cikkéről és ezért be fog jönni koraősszel hozzánk. Eddig azért nem ment, mert félt, hogy túl barátságosak lesznek ott hozzá az emberek, pedig ő beteg és ember és a nyugalmat szereti. Azt mondta, velem egyedül szívesen töltene egy pár napot, ha el tudom hárítani tőle az embereket. Én ezt vállaltam, bár Antal biztosan szabadságot fog kérni azokra a napokra a cenzúráról, hogy mindig Dv[orák]kal

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, [1917]. július 6.⁶⁴

Kedves Wilde Úr,

A mellékelt levelet kaptam, miután Ön már elutazott. Kérem, legyen szíves írni az illető úrnak, s bécsi lakásán megnézni a képet; ha komoly és traktabilis⁶⁵ a dolog, akkor beszélhetünk a továbbiakról. (Ha nem nekünk, úgy a pesti gyűjtők valamelyikének jó lenne, Wolfner Gyula⁶⁶ különösen szívesen venne Kupetzkit.⁶⁷)

Örömmel értesültem Hoffmann k. a.⁶⁸ útján, hogy Dvořáktól az engedélyt máris megkapta, amiben különben amúgy sem kételkedtem. Reményilem, mihamar túlesik mindenén.⁶⁹

Minden jót, szívesen köszönti őszinte híve

[1917]. VII. 6.

Petrovics Elek

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. július 16.⁷⁰

Kedves Wilde Úr!

Bocsánat, hogy oly soká hallgattam, de a dolog nem megy olyan egyszerűen, amint gondoltam. Azonban most mégis remélem, hogy lehetséges lesz s kérem, legyen szíves, ha Pesten van, engem egy délelőtti hivatalomban fölkeresni, ha pedig már nem volna itt, akkor címét tudatni, hogy esetleg levélileg érintkezhessünk.

lehessen.” MNG 2015161979/30/92. – Az utalás Meller Simon Loeonardo-szoborról írt tanulmányának tervezett ismertetésére utal, amelynek érdekében Wilde is közbenjárt professzoránál. Erre, a Budapesti Tudományegyetem művészettörténet tanszéki pályázata miatt lett volna szükség, Meller pozícióját erősítendő. Dvořák végül is csak egy támogató levelet írt. (Gosztonyi 2014. 77.). Wilde egy 1917. június 17–29. között kelt levelében írta nővérének: „este árulta el Dv[orák], hogy komoly akarata, hogy erre a három napra mégis Pestre [jön].” MNG 20151/1979/30/55. A professzor utazása elmaradt s 1917. július 7-én lakonikusan írta Wilde: „Dv[orák] persze továbbra is készül Pestre, Petro[vics] Bécsbe, majd találkozni fognak – a holdban.” MNG Adattár, 20151/1970/39/62.

⁶⁴ MNG Adattár, 20151/1979/221. – Levél.

⁶⁵ Engedékeny.

⁶⁶ Wolfner Gyula (1868–1944) bőrgyáros, nagyiparos, az Osztrák–Magyar Bőripari Kartell elnöke, neves műgyűjtő. Ld.: Lázár Béla: *Egy magyar gyűjtemény*. Bev. Petrovics Elek. Budapest, 1922.; Hirman László: Ifj. Wolfner Gyula. *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 16, 2009, 4. 25–27.; Horváth Hilda: A Wolfner-gyűjtemény. *Múlt és Jövő*, 24, 2013, 3. 55–68.

⁶⁷ Kupetzky János (1667–1740) festő. Lázár 1922. i. m. 101. – egy Kupetzky-képről tesz említést a Wolfner-gyűjteményben.

⁶⁸ Kisasszony.

⁶⁹ Utalás a záróvizsgákra.

⁷⁰ MNG Adattár, 20151/1979/240. – Levél.

Szívélyes üdvözléssel

Bpest, 917. júl. 16.

Meller Simon

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, 1917. július 25.⁷¹

Kedves Wilde Úr,

Nagyon köszönöm Dvořák tanár úrnak, hogy szíves volt közölni a Tintoretto-képre vonatkozó véleményét. Bode is azt írta, hogy a kép nem tesz rá meggyőző benyomást, s hogy különben is száraz és sötét. Mi Mellerrel, midőn két évvel ezelőtt Mollnál voltunk, a képet jó kvalitásnak találtuk, de nem véltük Tintoretto sajátkezű munkájának. Mint olvasom, 50,000 Márkáért kelt el, s vevője Strauss Richard volt.⁷²

Én egyre készülök Bécsbe, s az ön levele után különösen szeretnék felmenni; a kérdés, melyről Dvořák beszélni szeretne, nagyon fontos és érdekes.⁷³ Úgy volt, hogy ezen a héten felutazom, de úgy látom, ez sem fog menni, s talán csak húsvét utánra marad utam. Legyen szíves megkérdezni, hogy nem lesz-e később akkor beszélünk a dolgról? S írja meg, kérem, azt is, hogy Ön mikor jön haza?

A Pettenkofen-kép tulajdonosa 2000 koronát engedett az árból; a képet bemutattam a miniszternek is, aki a vételhez szóval hozzájárult, s reményelem, írásbeli felterjesztésem elintézését is megkapom nemsokára. Haberditzl⁷⁴ írta, hogy szeretné a kép rájárat elküldeni. Arra kérem, legyen szíves őt felkeresni, s a rájárat – ha nem okoz nagy nehézséget – magával hozni.

A Ferenczy-féle bronz gyűjteménnyel átköltözködtünk abba a különálló terembe, ahol a régi magyarországi képek vannak.⁷⁵ A világítás itt sokkal kedvezőbb, s a

⁷¹ MNG Adattár, 20151/1979/199. – Levél.

⁷² Ld. még: 75. jegyzet.

⁷³ Mint Wilde írta 1917. március 8-án nővérének: „Dvořák viszont nagyon várja Petro jövetelét. Bizalmasan meg is mondta miért, az új kereskedelmi szerződésüket készítik most elő a németekkel, ennek a műtárgyakra vonatkozó részét szeretné vele, mint magyar testvérrel megbeszélni.” MNG Adattár, 2015161979/30/23.

⁷⁴ Franz Martin Haberditzl (1882–1944) művészettörténész. Ebben az időben a bécsi Staatsgalerie im Belvedere igazgatója.

⁷⁵ Ferenczy István szobrászművész 83 darabból álló bronzgyűjteményét 1914-ben vásárolta meg a magyar állam örököseitől. A kollektiót Ferenczy 1818–1824 között Rómában gyűjtötte; még életében felajánlotta megvételre a Nemzeti Múzeumnak, de miután ez nem valósult meg, évtizedekig rimaszombati házában, ládába csomagoltan tárolták örökösei. „A gyűjtemény javát, 46 bronzot, 1917-ben ki is állították az I. emeleti középső nagyteremben két nagy és egy kisebb vitrinben. Ez volt az első régi szoborkiállítás az új múzeumban. A kiállítást Meller Simon osztályigazgató rendezte, ő szerkesztette a katalógust is, amint hogy már korábban ő volt az, aki a vételi tárgyalásokban szakvéleményével döntően részt vett.” Balogh Jolán: A Régi Szoborosztály. *A Szépművészeti Múzeum 1906–1956*. Szerk. Pogány

bronzok igen jól hatnak. Holnapután, kedden mutatjuk be a gyűjteményt – a Múzeumbarátok Egyesülete tagjainak, szerdán a lapok tudósítóinak, s csütörtöktől kezdve megnyitjuk a közönségnek. Azután az új szerzemények kiállítása következik.

Talán olvasta a lapokból, hogy a Múzeumbarátok Egyesülete útján sikerült megszerezni Szinyeinek lilaruhás női arcképét (1874-ből), fontos és szép gyarapodás.⁷⁶

Meller úr pár napig nem járt be; lába fájt. Most már jól van. Őt is, engem is igen megszorított Ferenczy Károly halála.⁷⁷

Minden jót, szívből üdvözli igaz híve

Bp. 917. VII. 25.

Petrovics Elek

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Fonyód, [1917]. augusztus 2.⁷⁸

Fonyód – Béla telep Sirály szálló [1917]. augusztus 2.

Kedves Wilde Úr, ma kaptam meg itt levelét. A van Haanen-kép⁷⁹ ügyében írtam Pestre. – A Donát-képre vonatkozó tudósítást köszönöm;⁸⁰ a kép érdekelt, s reményem, nem adják el addig, míg Bécsbe megyek.⁸¹ Ez mégiscsak meglesz, ha

Ö. Gábor, Bacher Béla. Budapest, 1956. 115.

⁷⁶ „Szinyei Merse Pál műveihez is olyan új darabok járultak, amelyek nagy lépéssel visznek közelebb ahhoz a célhoz, hogy egész jelentősége szerint mutassuk be azt a művészünk, akinek művészetében a látásnak és az előadásnak szabadsága először győzött teljesen az akadémikus hagyományokon. Újonnan szerzett művei abból az időből valók, midőn művészete virágzásának tavaszi pompájában állott, s közöttük van egyik főműve, az 1871-ben készült *Lila arckép* is, ez a poézist sugárzó munka, mely felfogásának nagy nemességével Feuerbach, színezésének tüzével Böcklin nevét idézi fel. Ezt a képet a Múzeumbarátok Egyesületének köszönhetjük, amely méltóan indította meg vele vásárlásait: kitűnő és magyar művet szerzett.” A képet az egyesület 70.000 K-ért vásárolta meg s örökletétként adta át a múzeumnak. Petrovics 1918. i. m. 182. és 211.

⁷⁷ Ferenczy Károly 1917. március 18-án hunyt el Budapesten.

⁷⁸ MNG Adatár 20151/1979/206. – Képes levelezőlap: Fonyód-fürdő – kilátás a várhegyről.

⁷⁹ Lichtmann Jakab (1835–1917) a „Rothschild báró bécsi bankházának cégjegyzője volt. Negyvenegy évig állt a Rothschild-ház kötelékében. Jelentékeny kép- és műtárgygyűjteményét, valamint ingatlanait Bécs városára és annak zsidó hitközségére hagyta, értékes képeinek egy részét pedig a bécsi Műtörténelmi Múzeumra és a pesti Nemzeti Múzeumra.” *Magyar zsidó lexikon*. Szerk. Újvári Péter. Budapest, 1929. 534. Itt a hagyatékából végrendeletileg a Szépművészeti Múzeumnak juttatott van Haanen képről van szó. A Lichtmann-gyűjteményt 1917. november 10-én bocsátották aukcióra a bécsi Dorotheumban.

⁸⁰ A kép ügyében 1917. július 23-án írt Petrovics Wildének. Ld. még: Végh János: Levelezőpartnerek 1916–1919 között c. tanulmányát az *Enigma* jelen, tripla számában.

⁸¹ A Donát életművét feldolgozó tanulmány (Bakó Zsuzsanna: Donát János festő munkássága, 1810–1832. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 36. 2012. 41–118.) szerint a Szépművészeti Múzeum már

előbb nem, szeptemberben. Ha azonban arra jár, talán legyen szíves újra benézni Pick-hez, s megmondani, hogy a dolog érdekel s meg fogom nézni. Segélye megjött; a nyugtát láttamozva ma küldtem vissza Pestre. Sok szíves üdvözlettel híve

PS

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, [1917. augusztus 17. előtt]⁸²

Kedves Wilde Úr,

ma sürgönyöztem az Artariának, hogy a Lastmann-t, ha még nem adta el, küldje el rögtön ide megtekintésre. – Legyen szíves elmenni oda, s megmondani, hogy én 22-én Bécsbe megyek, ha tehát nem akarná küldeni, akkor megnézhetném ott. A küldést persze jobb szeretném, mert az út, bár határozott szándékom utazni, előre nem látott okok miatt mindig meghiúsulhat. A Lichtman-ügyben várom válaszát. Szív. üdv. híve

PS

Meller Simon – Wilde Jánosnak, 1917. augusztus 17.⁸³

Bpest, 917. aug. 17.

Bocsásson meg, hogy múltkori levelére nem válaszoltam, de egyre halogattam s aztán nem jutottam hozzá. A hivatalban úgyszólván egyedül voltam – csak Rózsaffy volt még itt – s így minden hozzám ömlött, Petrovics kliensei, Takács expertisei⁸⁴ stb.

Mint tudja, még június 30-án született egy kislányunk,⁸⁵ sajnos egy hónappal korán jött, s oly gyenge volt, hogy nem életképesnek deklarálta az orvos (Berend⁸⁶); kivittük a Fehér Kereszt Sanatóriumba,⁸⁷ ott van ma is, és még mindig

1916-ban megvásárolta a festő két női arcképét: 58.: No 18. Női arckép 1801. 1916-ban vásárolt kép, 63,5 x 49,3. MNG ltsz.: 4956 T. és 74.: No 89. Zenker Terézia, 1816. 1916-ban vásárolt kép, MNG ltsz.: 5001 – mindkét kép ki volt állítva: *Az új szerzemények kiállítása* 1917. i. m. No 1., 5. – Pick műkereskedőtől egy egész alakos férfiportrét vásároltak a levélben jelzett időben: Bakó i. m. 68.: No 66. Pargfrieder (Bargfrieder) arcképe, 1815. „vétel J. Pick műkereskedőtől, 1918-ban.” Ignatz Pick (1870–1941) antikvárius és műkereskedőről van szó.

⁸² MNG Adattár, 20151/1979/207. – Képes levelezőlap. Jacopo Tintoretto (1518–1594). Pietro Loredano doge képmása.

⁸³ MNG Adattár, 20151/1979/240. – Levél.

⁸⁴ Szakértői szemle.

⁸⁵ Meller Lili (1917–1918).

⁸⁶ Berend Miklós (1870–1919) az újszülöttek és csecsemők kórtanának jeles szakértője. 1894–1908 között a budapesti gyermekklinika gyermekgyógyásza, 1908-tól a Fehérkereszt Gyermekkórház főorvosa. Az I. világháború alatt katonaeorvos.

küszködik az élettel s kérdéses, hogy megmarad-e? Feleségem⁸⁸ egészséges, csak persze folyton izgatott.

Remélem, hogy a nyár nehézségei dacára e hónapban lezárja a munkát s azután itthon végleges megfogalmazáshoz fog. Nagyon örülni fogok, ha már az ügy formalitásain túl van, mert minél jobban érik az ember, annál nehezebbek számára az iskola kikerülhetetlen formalitásai.

Mai nappal hivatalos elfoglaltságom megenyhült; Térey és Edith⁸⁹ megkezdték újra hivatalos működésüket.

Antal Drezdába utazott s onnét folytatja német körútját.

Dolgozásra nem sok időm maradt e hetekben; de azért újra elővettem Leonardót, s ifjúkorával iparkodtam tisztába jönni. Azt hiszem, sok eredménnyel, persze a végleges ítélettel várni kell, míg újra megnézhetem az eredetieket.

A Lastmann megérkezett s bizonyosan itt marad.

Szívélyesen üdvözlö a közeli viszontlátásig igaz híve

Meller

Novemberben lesz a Kilényi gyűjtemény nagy aukciója.⁹⁰

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak⁹¹

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Frankfurt, 1917. október 7.⁹²

Frankfurt 917. okt. 7.

Kedves Wilde Úr! Kártyáját megkaptam; a müncheni kabinetbe nem mehettem, mert még a költözés nincs befejezve, de kívánságait átadtam dr. Bredtnek,⁹³ aki utána fog nézni. A rajzaukció eredményével meg vagyok elégedve.

Szívélyesen üdvözlö

Meller Simon

⁸⁷ Budapest IX., Tűzoltó u. 9.

⁸⁸ Mandel Szeréna, 1910-ben kötöttek házasságot. Ld.: BFL, VII. 193–1910–301.

⁸⁹ Hoffmann Edith.

⁹⁰ Kilényi Hugó (1840–1924) közigazdász. *Kilényi Hugó gyűjteménye. Ernst-Múzeum*. I–II. Szerk. Ernst Lajos, Lázár Béla. Budapest, 1917. (Az Ernst-Múzeum aukciói, 2/1–2.)

⁹¹ MNG Adattár, 20151/1979/204. – Postai levelezőlap.

⁹² MNG Adattár, 20151/1979/228. – Képes levelezőlap: Grablegung. Niederländisch, 16. Jahrh. Budapest VI. Aréna út 41. Szépművészeti Múzeum. – Wilde, tanulmányai befejeztével, 1917. augusztus végén utazott haza Budapestre.

⁹³ Ernst Wilhelm Bredt (1869–1938) művészettörténész, a müncheni Staatliche Graphisches Sammlung munkatársa.

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Bécs, [1917. szeptember-október]⁹⁴

Bécsből írt képeslap.

Kedves Wilde Úr, nem tartom nagyon valószínűnek, hogy Z.⁹⁵ a Szentgyörgy-féle képek⁹⁶ miatt utazott volna Pestre, – de kizárva nincs (nem a St. gal.,⁹⁷ hanem esetleg magánember megbízásából). Ha még ott van, vagy beszél vele, adja be neki, kérem, diplomatikusan, hogy úgy tudja, a képekre nézve tárgyalok. – Ha ezt tudni fogja, akkor természetesen nem fog foglalkozni velük. – Sajnos Dvořák tanár urat nem találtam itt, még Karlsbadban van. Szívesen üdvözlí híve PS

Kedden otthon vagyok. Persze ha biztosan tudja, hogy Z. nem ebben az ügyben jár, akkor ne tegyen föl neki szóban semmit.

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, [1918]. július 29.⁹⁸

Kedves Wilde Úr,

mivel Meller úr nem megy még el e napokban: nem szükséges visszasietnie. Eddig úgysem volt jó ideje, tehát reményelem, kinn marad még holnapon túl is. Nővére ónagysága ma szíves volt elhozni doktori oklevele másolatát. Minden jót, Ferit sokszor üdvözlí Önnel együtt, híve

VII. 29.

PS

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Cirkvenica, 1918. augusztus 28.⁹⁹

Cirkvenica várost ábrázoló képeslap, Aréna útra címezve

⁹⁴ MNG Adatár, 20151/1979/210. – Képes levelezőlap: Wien XIII. Kaiserliches Lustschloss Schönbrunn.

⁹⁵ Ernst Heinrich Zimmermann művészettörténész.

⁹⁶ Talán a Szent György Céh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete valamelyik aukciójáról lehet szó; 1917. október 21-én a XXXVII. művészeti aukciójukat tartották.

⁹⁷ Staatsgalerie.

⁹⁸ MNG Adatár 20151/1979/212. – Postai levelezőlap. Nagys. dr. Wilde János úrnak Hatvan, kastély. – Wilde és a Hatvany család kapcsolatáról még annyi tudható, hogy 1916-ból fennmaradt Hatvany Ferenctől egy Wilde Jánosnak Bécsbe írt levelezőlap: „Kedves Wilde Úr, hálásan köszönöm kedves kártyáját, bocsássa meg, hogy csak máma válaszolok. – Naglernál Münchenben voltam, igaz, hogy erre a képre nem emlékszem. Nemes [Marcell] legközelebb Münchenbe megy, majd megkérem, hogy hozzon róla fényképet. Itt Pesten azóta gyönyörű képek vették, de discret vagyok, hagyom meglepetésnek. Szeretettel üdvözlí és kedvességét köszöni Hatvany.” MNG Adatár, 20151/1979/348.

⁹⁹ MNG Adatár, 20151/1979/211. – Képes levelezőlap: Cirkvenica.

Már készülõben vagyok hazafelé. Tartózkodásom elég jól ütött ki. Szép idõ járt s a mindennapi fürdés felfrissített. Vasárnap Pesten vagyok s bemegyek a múzeumba. A viszontlátásig sziv. üdv. híve

VIII. 28.

PS

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, 1918. október 24.¹⁰⁰

K. B. Örömmel hallottam ma a szolgától, hogy már sokkal jobban van. – Hogy a mai kritikus napokban se nyugtalanítsa még saját ügyének sorsa is: sietek megírni, hogy a miniszter tegnapelőtt – végre – aláírta kinevezését. További és gyökeres javulást kíván a viszontlátásig híve

X. 24.

PS

Meller Simon – Wilde Jánosnak, Berlin, 1918. augusztus 29.¹⁰¹

Kedves Doktor Úr! Breslau, Drezda, Meissen után Berlin – eddig minden rendben és a tények erősítik a Vischer-Theoriákat.¹⁰² Drezdából, Ernst-Arnoldtól¹⁰³ egy szép Seurat-rajzot küldtettem. Különben semmi újság, még senkivel sem beszéltem; Lehel nyaral; itt pedig csak holnap megyek a Wilhelm Friedrich Museumba. Sokszor üdvözli híve

Meller

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, [1919]. december 28.¹⁰⁴

Kedves Wilde Úr,

E hó 25.-én kelt sorait – a hozzájuk mellékelt kis kulccsal együtt, megkaptam. Arról, hogy már csak dec. 1-ig marad a klinikán s azután lakásán lesz található, kívánságához képest értesítettem Nagy Árpád min. tanácsost.¹⁰⁵ Most már bizonyára csak 1-je után fogják tárgyalni az ügyét.

¹⁰⁰ MNG Adattár, 20151/1979/214. – Petrovics Elek feliratú névjegykártyán.

¹⁰¹ MNG Adattár, 20151/1979/227. – Postai levelezőlap.

¹⁰² Ld.: Meller Simon: Id. Peter Vischer Szent Kristóf szobrocskája. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 2. 1920. 22–56. – és kutatásai összefoglalását: *Peter Vischer der Ältere und seine Werkstatt*. Leipzig, 1925. (Deutsche Meister).

¹⁰³ Az 1818-ban alapított Ernst Arnold-féle műkereskedésről van szó.

¹⁰⁴ MNG Adattár 20151/1979/215. – Levél.

¹⁰⁵ Eberhardi Nagy Árpád (1875–1932) közoktatásügyi államtitkár. Ő volt az egyik vezetője a Szépművészeti Múzeum munkatársainak Tanácsköztársaság alatti tevékenységét vizsgáló bizottságnak.

Illetménye ügyében még mindig nem intézkedtek, bár azóta is szóba hoztam a dolgot Bárány¹⁰⁶ min. tanácsosnál, aki ugyanabban a nézetben van, mint én (mint-hogy más nézet aligha lehetséges), t. i. hogy aug. 1-től kezdve illetményei kijárnak. Felfüggesztéséről nem volt szó, azonban felfüggesztés esetében, tudomásom szerint az az általános szabály, hogy az illető tisztviselő ellátásról intézkedni kell, s az illetményeinek legalább 1/3-át meg kell hagyni részére.

Kedves nővére mondta, hogy betegségem alatt milyen részvéttel volt irántam, fogadja érte köszönetemet. Leveléből örömmel olvasom, hogy egészsége, ha még nem is teljes, megjavult. Ha kedves nővére bármikor ismét beszélni kívánna velem, délelőtt mindig örömet állok rendelkezésére.

Minden jót kíván igaz híve

Bp XII. 28.

Petrovics Elek

Petrovics Elek – Wilde Jánosnak, Budapest, 1936. december 25.¹⁰⁷

K. B. Mivel én holnap d. u. utazni szeretnék, nagyon megköszönném, ha holnap d. e. szíves lenne jelentkezni. Itthon vagyok és telefonomat ugye megírtam (182-139). Ne haragudjon, hogy terhelem. Sok szíves üdvözléssel, kedves testvérének is, igaz híve

936. XII. 25.

P. E.

Jó volna, ha láthatnom lehetne!

¹⁰⁶ Bárány Gerő (1878-1939) jogász, jogbölcséleti író. 1900-1934 között a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumban dolgozott; mint helyettes államtitkár ment nyugdíjba. Miniszteri biztосként vett részt a Szépművészeti Múzeum munkatársainak a Tanácsköztársaság alatti tevékenységét vizsgáló bizottságban.

¹⁰⁷ MNG Adatár, 20151/1979/224. – Petrovics Elek feliratú névjegykártyán. Nagysg. dr. Wilde János úrnak, VIII. Horánszky-utca 27. dr. Wilde Ferenc úr lakásán.

MANNHEIM KÁROLY ÉS ZERKOWITZ
HANNA LEVELEI WILDE JÁNOSNAK¹**Mannheim Károly² – Wilde Jánosnak, Lőcse fürdő, 1918. július 17.³**

Kedves Wilde, közismert írásiszonyom s a szorgalmas munka akadályoz csak abban, hogy tervezett levelemet megírjam. De mivel nem akarom cím és hír nélkül hagyni, megírom, hogy *nagyon jól* vagyok s a címem Lőcse-fürdő Szepes m. Rövid és hosszú formában egyaránt örülnék, ha hírt hallanék magáról. Hogy van a kis Tolnai? Sok szeretettel Mannheim. Testvéreit köszöntöm.⁴

Mannheim Károly – Wilde Jánosnak, Lőcse fürdő, 1918. július⁵

Kedves Wilde,

¹ Közreadja Bardoly István, Markója Csilla. Kéziratból kiolvasta és jegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK Művészettörténeti Intézet).

² Mannheim Károly (1893–1947) filozófus, szociológus. 1918-ban doktorált a Budapesti Tudományegyetemen, 1916-tól a Vas utcai Felső Kereskedelmi Iskolában tanított. A Vasárnapi Kör tagja. A Tanácsköztársaság idején a Bölcsészeti Kar Tanárképző Főiskolájának filozófiai előadója. 1919 őszén Láng Júliával Bécsbe emigrált; 1921-ben házasodtak össze Heidelbergben, ahol Mannheim 1926-tól magántanár lett. 1930-ban kinevezték a frankfurti egyetem szociológia- és közgazdaságtudományi tanszékének professzorává. 1933-ban Angliába emigrált, ahol a London School of Economics, majd a University of London tanára volt.

³ MNG Adattár, 20.151/1979/381. – Képes levelezőlap: Lőcse fürdő. Rajta más kézzel: 918.

⁴ Nemcsak Mannheim, de Balázs Béla és Molnár Antal is itt tartózkodott ebben az időben, sőt Angyal Dávid is. „Tegnap d. u. nagy kuglizó-partit rendezett Balázs Béla, utána az esőben vicces sétát rendeztünk az erdőben, este a gyönyörű időben egy csodálatos (a késmárki) úton sétált a három pesti »gondolkozó«: B. Béla, Mannheim Károly (filozófus) és én. Most B. Béla kérésére át is ültem az ő asztalukhoz, ami szellemes társaságot jelent számomra.” Molnár Antal levele. Lőcsefürdő, 1918. július 14. *Boëthius boldog fiatalága. Demény János válogatása Molnár Antal leveleiből és írásaiból*. Budapest, 1989. 358., 361. – „Mannheimmel hat hétig voltam együtt. Azt hittem »barátság« lesz belőle. Nem lett. Sőt mintha minden szeretet mellett – benne és bennem is eldőlt, tisztázódott volna, hogy ez nem megy. Lemondtunk róla. A generációkülönbség ütközött ki. Valami temperamentumkülönbség. Elementáris szenvedély, élénk egzaltációképesség hiányzik belőle. Valami gyengességet és kicsinyességet érzek minden dolgában: gyávaságot és folytonos gyanakvó ellenőrzést. Nem tud »restlos« lenni. Mindig kedves velem, de sohasem tud meghatni és elragadni. Molnár Antal is velünk volt. Kedves, derék, okos, őszinte jó

ugye nem kell külön magyaráznom, hogy miért nem írok: maga is rossz levélíró s tudja, hogy magunkfajta írásiszonyban szenvedő embereknel nem jelent semmit sem az elmaradó levél. S hogy most mégis írok, s éppen ezt írom, ezt tulajdonképpen a magam kedvéért teszem. Úgy vagyok e percben a rossz levélírók egymásiránti elnézéséről imént kifejtett teóriájával, mint ama közismert anekdotában az ugató kutya elől menekülő zsidó, aki midőn kérdezik, miért szalad, nem tudja-e, hogy amelyik kutya ugat, az nem harap, azt feleli: „Én tudom, de tudja-e a kutya.” Szóval, én tudom, de nem tudom, tudja-e maga, hogy a rossz levélíróknak nem szabad megharagudniuk egymásra.

Mondanivalóm sok volna, de olyanok, amiket, még ha jó levélíró volnék is, csak szóban beszélnek meg magával.

Most tehát csak annyit, hogy elég szorgalmas vagyok, s jól érzem magam. Jól választottam a helyet s jó a társaságom. Nem dolgozom a lehető legtöbbet, de akkor, ha ezt tenném, nem is szedném össze magam testileg. Remélem, maga beváltotta ígéretét és pihent s szintén jól van. Jól esnék, ha legalább ennyit megírna magáról.

Szeretettel köszönti mindnyájukat Mannheim.

Zerkowitz Hanna⁶ – Wilde Jánosnak, Budapest, [1920. április vége]⁷

Hétfő délután

Kedves, jó Doktor Úr!

Nagyon, nagyon sajnálom, hogy nem búcsúzhattam el személyesen magától és főleg azt, hogy ismét beteg. Remélem, csak múló rosszullét lesz. – Juliskának⁸ írt levelét

fiú. De a Mannheim generációjából való, az ő típusa. Vele is barátkozott össze. Csodálatos látvány a generációknak, a típusoknak ez a tiszta különválása. Epigonok, de kinek az epigonjai? Még mi sem vagyunk sehol.” Balázs Béla: *Napló*. Sajtó alá rend. Fábri Anna. Budapest, 1982. II. 1914–1922.: 322–323.

⁵ MNG Adattár, 20.151/1979/380. – Postai levelezőlap.

⁶ Zerkowitz Johanna (Hanna) (1899–1976) művészettörténész, aki – bizonyára zsidó származása miatt – tanulmányait Németországban végezte. Édesapja Zerkowitz Imre (1867–1933) jogász, ügyvéd, a Magyarországi Vidéki Sörfőzők Egyesületének titkára (V. Akadémia u. 14.), édesanyja Hirschfeld Ilona (1880–1921). Testvérei: András (1900–1977), Albert (1904–1964) és Imre (1906–1965). Férje Rác Sándor (1885–1959) aradi ügyvéd. Fia: Rác Gábor (1928–2013) kiváló gyógynövény nemesítő, a Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar egykori professzora és dékánja. A Tanácsköztársaság idején játszott szerepe miatt állásvesztésre ítélt Wilde Ferenc 1922-től a Zerkowitz gyerekek (Zerkófiak) nevelője volt.

⁷ MNG Adattár, 20151/1979/351. – A borítékon más kézzel: Zerk Hannus 2 drb. – Wilde János 1920. június 23-án érkezett Bécsbe, miután az ellen folytatott vizsgálat lezárult és 1920. október 1-ével 6 hónap fizetés nélküli szabadságot engedélyeztek számára (SzM, Irattár, 1920/555., 670.). Gyárfás Júlia valamivel korábban érkezett Bécsbe (1919. december 16-án még kihallgatták Budapesten a Pogány Kálmán ellen folytatott vizsgálat során). BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 138.

⁸ Gyárfás Júlia (1895–1970) művészettörténész. Max Dvořák tanítványa volt a bécsi egyetemen, de

megkaptam és természetesen örömmel továbbítom, és, ha csak lehet, személyesen fogom átadni. – A kapott könyvet köszönöm, igazán nagyon megörültem vele. – Mellékelve küldöm két ismerősöm címét, akik szívesen vennének órákat a Doktor úrnál.⁹ Továbbá a levél átadójával küldöm a kölcsönzött könyveket is. – Amint tehetem, írni fogok, addig is jobbulást kívánok és hálásan köszönöm fáradozását.

Minden jót kívánva sokszor, szívélyesen üdvözlí

Hannus

Kovács Mici (Kovács József dr. orvos)
IV. Egyetem utca 3. telefon József 39-92
Szirmai Vilma (Szirmai József műépítész)
II. Mész utca 7. 62-21.

Zerkowitz Hanna – Wilde Jánosnak, Freiburg in Breisgau, [1920]. május 3.¹⁰

Hétfőn este
Kedves Doktor úr.

Holnap reggel utazik vissza édesapánk Budapestre és így felhasználom a kedvező alkalmat. – Egy hét óta Freiburgban vagyok. Idejövet egy napot Bécsben és egyet Nürnbergben töltöttünk. Bécsben átadtam levelét Juliskának és egy egész délelőttöt voltunk vele együtt. Juliska igen megelégedettnek és jókedvűnek látszik, minden, az egyetem, a város, azt hiszem elsősorban a függetlenség nagyon tetszik neki s hogy az ő kifejezésével éljek, valóságos rausch-ban¹¹ van. – Nürnbergben, amennyire a rövid idő megadta, sokat néztem meg. (Sebaldus s Lorenz templomok, germ. nat. museum képtára stb.) Szombaton ápr. 24-én délben érkeztünk Freiburgba. Itt siettem Jantzent felkeresni Meller ajánló soraival. Jantzen¹² igen komoly, derék, rokonszenves ember benyomását tette rám. Velem szemben is igen szíves volt s tanácsára egy újabb kérvényt nyújtottam be immatriculatióm¹³ ügyében, melynek támogatását Jantzen megígérte. Mindamellett, amint azt időközben dr. Láng Júliától¹⁴ megtudtam, nem fog-

professzora halála miatt Julius von Schlossernél doktorált 1923-ban.

⁹ Wildének Budapesten és Bécsben is rendszeresen voltak magántanítványai, akik nemcsak megélhetését biztosították, de kialakították azt a kapcsolatrendszert, ami sokban előmozdította pályáját. A korszakban egyébként divat volt művészettörténetet tanulni, akár magánúton is. Ld.: Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*. 2. kiad. Budapest, 1985. 354-355.

¹⁰ MNG Adattár, 20151/1979/350.

¹¹ Mámorban.

¹² Hans Jantzen (1881-1967) művészettörténész, Henrich Wölfflin és Adolph Goldschmidt tanítványa volt. 1916-tól 1931-ig tanított a freiburgi egyetemen, ahol Edmund Husserl és Martin Heidegger baráti köréhez tartozott. Rövid frankfurti tartózkodás után a müncheni egyetem professzora volt 1951-ig.

¹³ Beiratkozás.

¹⁴ Láng Julianna (1893-1955) orvos, pszichoanalitikus. Mannheim Károly felesége.

nak felvenni az egyetemre, mert most egyáltalán magyart nem immatriculálnak így az ő és dr. Mannheim kérvényét is visszautasították, bár legjobb ajánlásaik voltak Husserlhez és a rektorhoz is. Tehát nekem sincs reményem a beiratkozásra. Ezt nagyon sajnálom, de mégsem lepett meg, mert már kiutazásom előtt is tudtam, hogy kérdéses felvételem. Csakhogy immatriculatio nélkül nehezen kapok itt tartózkodási engedélyt. Így Mannheimék is kénytelenek voltak Freiburgot elhagyni s most Saigban a Schwarzwaldban vannak. Sőt oly szigorúan veszik a lakhatási engedélyt, hogy mikor dr. Mannheim két nap egymás után jött Freiburgba, kérdőre vonta egy rendőrtiszt, hogy nem töltötte-e az éjszakát a városban. Édesapám minden nehézségek dacára szeretné, ha itt maradnék (én már Bécsbe akartam menni) s ezért megkísérlem más motiválással, tehát nem mint egyetemi hallgató, hanem pl. mint öcsém ápolója (strúma operációja lesz) tartózkodási engedélyt szerezni. – Az előadások már részben megkezdődtek. Jantzennek két óráján voltam eddig, kissé csalódott voltam, nem nagyon kellemes előadó. Bevezetésében főleg három kérdéssel foglalkozott 1.) az olasz renaissance viszonyával a középkorhoz s a renaissanceot mint a gótika teljes ellentétét állította be (?), 2.) a renaissance s antique viszonyával, szerinte a renaissance az antique felújítása (?) s végül 3.) a renaissance korszakokra osztásával. Az olasz festészet tárgyalását Masacciónál kezdi, aminek örülök, mert épp eddig jutott el Meller a tavasszal előadásában, és így megvan a folytatólágosság. A doktor úr által említett könyveken kívül Philippi: *Begriff der Renaissance*,¹⁵ Weisbach: *Ren. als Stilbegriff* (*Historische Zeitschrift* 1919)¹⁶ és Schmarsow: *Masaccio Student*¹⁷ ajánlotta irodalmul. Friedländer még nem kezdte meg óráit, a hirdetett collegium helyett a XIX. sz. festészetéről fog előadni, s a classicismus problémáiról tartja seminariumát. Az új archeológus Buschor:¹⁸ *Griechische Plastik von Platon bis Plotin* címmel hirdetett előadást. Hogy mit fogok a philosophiai órák közül hallgatni még nem tudom. Husserlnek 2 óráján voltam már, azt hiszem még nehéz számomra, Cohn¹⁹ (*Einleitung in der Phil.*) több műtörténeti órával ütközik, Mehlis²⁰ és Kroner²¹ még nem kezdettek. Az egyetem szelleme, levegője igen tetszik, itt most is komolyan tanulnak. Viszont a Burschenschaft élet nem rokonszenves nekem, egyáltalán minden derékségük és szorgalmasságuk dacára nem kellemesek a német diákok. Az élet általában nagyon megváltozott itt is 916 óta. Van valami feszültség a levegőben, amely a politikához nem értővel is érezteti, hogy még itt sem kristályosodik, tisztul a helyzet, hanem még mindig élesedik s a fordulat csak ezután fog beállani. –

¹⁵ Adolf Philippi: *Der Begriff der Renaissance*. Leipzig, 1912.

¹⁶ Werner Weisbach: *Renaissance und Stilbegriff*. *Historische Zeitschrift*, 120. 1919. 250–280.

¹⁷ August Schmarsow: *Masaccio Studien*. Kassel, 1893.

¹⁸ Ernst Buschor (1886–1961) klasszika-archeológus. Münchenben Adolf Furtwängler tanítványa volt. 1919-től tanított Freiburgban.

¹⁹ Jonas Cohn (1869–1947) neokantianus filozófus, pedagógus és pszichológus. 1897–1933 között tanított Freiburgban az egyetem Pszichológiai Intézetében. 1939-ben Nagy-Britanniába emigrált.

²⁰ Georg Mehlis (1878–1942) neokantianus filozófus. 1909-től tanított Freiburgban.

²¹ Richard Kroner (1884–1974) neohegelianus filozófus. 1919–1924 között tanított Freiburgban.

Freiburg nagyon tetszik, kedves, szép, tiszta, békés, gazdag város és itt igazán nem lehet semmit a németországi bajokból érezni. Az előre nem látott nehézségek dacára igen örülök, hogy kijöttem, ha másért nem, már csak azért is hogy látom, hogy így is élnek emberek. Én még nem jutottam tanuláshoz s amíg a bizonytalanság tart, úgy sem tudok. Windelband *Präludien*jeit²² olvasgatom és Simmelt is megvettem már. Könyveket egyáltalán nagyon jól lehet itt vásárolni s ha valamire szüksége van, írja kérem meg, hogy beszerezhessem. Június elején utazik Pestre ismét egy ügyvéd, akivel elküldhetném. – A Pensio Schlossbergblickben lakom, a bárónő még jól emlékezett a doktor úrra s ennek köszönhetem, hogy szobát kaptam. – Remélem már teljesen jól érzi magát. Szeretném tudni, hogy megfelelt-e egyik az említett tanítványok közül a doktor úrnak. Egyáltalán, nagyon örülnék, ha mielőbb hallatna magáról. No, de nem tartom tovább fel. – Minden jót kívánva sokszor szívélyesen üdvözlöm

Hannus

Ui. Bocsássa meg, hogy ily rendetlenül írtam, de későn este sietve írok, hogy holnap reggel Apám magával vihesse. Címem: Freiburg i. Br. Ludwig str. 33. Penzio Schlossbergblick

²² Wilhelm Windelband: *Präludien. Aufsätze und Reden zur Philosophie und ihrer Geschichte*. Tübingen, 1883. – 1915-ben már az 5. bőv. kiadása jelent meg.

TOLNAI KÁROLY LEVELEI WILDE JÁNOSNAK¹

Tolnai Károly² – Wilde Jánosnak, Bécs, [1918]. október 23.³

okt. 23.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Több mint egy hete, hogy megfogadtam magamban, miszerint – legyőzve a levélírás iránt táplált roppant ellenszenvemet – írni fogok Doktor úrnak;⁴ levelemben hű

¹ Közreadja Bardoly István, Markója Csilla. Kéziratból kiolvasta és jegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK Művészettörténeti Intézet).

² Tolnai Károly (1899–1981) művészettörténész. 1918/1919-ben Bécsben Max Dvořáknál, Berlinben Adolph Goldschmidt-nél, 1920/1923-ban Frankfurtban Rudolf Kautzsch-nál tanult, majd 1923/1925-ben ismét Bécsben találjuk, ahol 1925-ben doktorált Julius von Schlossernél. 1925–1928 között Itáliában élt és dolgozott, majd 1929-ben a hamburgi egyetem magántanára lett. 1934-ben a párizsi Sorbonne-on tartott előadásokat. 1939–1965 között az Egyesült Államokban élt: Princetonban és a New Yorki egyetemen tanított. 1965–1981 között a firenzei Casa Buonarrotti igazgatója volt. Ld.: Rényi András: Tolnay Károly (1899–1981). *Frakkok* 2007. 315–328. – Wilde Jánosnak 1915-ben mutatta be Tolnait Ferenczy Béni a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményében. Ld.: *Ferenczy Béni arcképe*. Szerk. Réz Pál. Budapest, 1984. 185.

³ MNG Adattár, 20151/1979/286. – A borítékon nyomtatva: Hotel Tege[tthof], Johannesgasse 23, Wien. A borítékon más kéz írásával: 1919. okt. A levél tetején más kéz írásával: 1919. – Tolnai Károly 1918. október közepén érkezett Bécsbe, amint arról 1918. november 14-én beszámolt Fülep Lajosnak, elnézését kérve, hogy csak „négy heti tartózkodás után” jelentkezik. *Fülep Lajos levelezése. I. 1904–1919*. Sajtó alá rend. F. Csanak Dóra. Budapest, 1990. 369. – 1919 októberében – az alább közölt levelek tanúsága szerint – már Berlinben volt. 1979-ben azt írta Tolnai, hogy a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményében „egy kis munkát készítettem, amelynek alapján Max Dvořák, a bécsi egyetem professzora mindjárt felvett az első szemeszterében, 1918/1919 telén, a haladó szemináriumába.” *Ferenczy Béni arcképe* 1984. 185.

⁴ Wildével való megismerkedéséről 1956-ban a következőket írta Tolnai: „1916-ban, 17 éves koromban tanárom lett az iskolában az az ember, akit mesteremnek tekintettem: Fülep Lajos. Romantikus aurában láttam e karcsú, délceg embert, rőtes Krisztus-szakállával, hátrafésült hajával, nagy, művészi barna borzalinójával. Tökéletes, egyszerű eleganciával öltözködött (nyakkendőjében egy gyöngytű), mozdulataiban, hosszú ujjú kezének gesztusaiban arisztokratikus előkelőség, szemében nyugtalanul lobogó forradalmi fény, tökéletes művészi szuverenitás az egészben. És főleg magával hozta Itália és Párizs ígézetét, a latin kultúrát, napsütéses déli tájak szépségeit. A forradalmi lázadás a nyárspolgári

krónikása akartam lenni az itteni viszonyoknak, de nem éreztem magamat még eléggé tájékozottnak, ahhoz, hogy e feladatot kielégítően megoldhassam. És – az igazat megvallva – még ma se érzem magam annak. Ma délután találkoztam Garger úrral⁵ és ő közölte velem, hogy Ön beteg. Remélem azonban, hogy nincsen semmilyen komolyabb baja és hogy e sorok vételekor már teljesen egészséges lesz Doktor úr.

Ismétlem, nem érzem magam hivatottnak, hogy az „Apparat”-ról nyilatkozzam, mert ahhoz túl kevésbé ismerem még. Ámde az első benyomás, amelyet reám gyakorolt, kedvezőnek mondható. A tudományos munka minden előfeltétele megtalálható itten; azok a diákok, akikkel megismerkedtem, komoly és szorgalmas emberek. Valamit azonban nélkülözök ezekben az emberekben; a melegség, a lelkesedés, az hiányzik belőlük. De lehet, hogy tévedek és, hogy ha közelebből megismerem őket, ezt is megtalálom bennük.

Tegnap beszéltem Dvořák professzorral – ismét csak egészen röviden – elmondtam neki témámat, amelyet ő elfogadott. Egyben felkért, hogy készítsek referátumot az „Obervellacher-Altar”-ról, illesszem be Scorel⁶ művészi fejlődésébe, analysáljam és beszéljek végül mai állapotáról. Az oltárt dr. Zimmermann úr jóvoltából már megtekinthettem és első benyomásom az volt, hogy a „Krisztus ostoroztatása” és a „Keresztvitel” más kéztől való, mint a főszárny és a mellékszárnyak. Ezen fölfogásomat csak azért merem közzétenni, mert Grete Ring a vellachi oltárról írván, hasonló megjegyzést tesz⁷ (ezt a cikket Garger úr adta ma a kezembe). Mindenesetre még alapos vizsgálatnak kell alávetni a festményt, mielőtt véglegesen állást foglalnék.

környezet előítéletei, óvatosságai, életformái ellen itt testet öltött. És ő volt az, aki »megnyitotta« előttem a világirodalom kincseit, akivel filozófiáról és művészetről beszélhettem, akinek otthona maga a nyárs- és nagypolgári életmód megcsúfolása volt! Egy tudós otthona: csak könyvtár és dolgozószoba! (Háló és ebédlő és szalon stb. nélkül!) Életem boldog óráit töltöttem a Lovas úti lakásában, az olasz székben ülve. Ez volt a döntő találkozás: mert megérlelte bennem a szakítást a burzsoá életformákkal. Rajta keresztül kerültem be a szellemtudósok körébe: Lukács, Mannheim, Hauser, Fogarasi, Ritoók Emma, Balázs B. világába. Málival és Antallal is itt találkoztam, Bartókkal és Kodállyal itt találkoztam először. És Fogarasi bemutatott Wildének, második mentoromnak: aki egyengette utamat a szakirodalomban. Wilde (kevésbé pazarul) szintén példaképe volt a tudósegyszisztenciának.” Lapok a „Mindenek könyv”-ből. Tolnay Károly levelezéséből és naplójeljegyzéseiből. III. Közreadja Lenkei Júlia. *Holmi*, 15, 2003. 3. 370.

⁵ Ernst von Garger (1892–1948) művészettörténész. Prágában, Münchenben és Göttingenben tanult, majd 1920-ban Bécsben doktorált Max Dvořáknál. 1930–1946 között az Österreichisches Museum für Kunst und Industrie (ma: Österreichisches Museum für angewandte Kunst) munkatársa volt. 1947-től az Albertinában dolgozott. Háborús sérülése miatt fájdalomcsillapítókat szedett, melyek függővé tették. Wilde közeli barátja a bécsi években.

⁶ Jan van Scorel (1496–1562) németalföldi festő, Dürer tanítványa volt. A karintiai Obervellach városkában található Szent Márton-templomban álló oltárt a település birtokosa Frangepán Kristóf megrendelésére készítette a festő 1520-ban.

⁷ Grete Ring: Zu Jan van Scorels Obervellacher Altar. *Kunstchronik*, 19. 1917–1918. no. 31. 329–335.

A „Hofbibliothek” gazdag könyvtárát és metszetgyűjteményét naponta használok, most Heemskerck⁸ művét studiózom.

Az „Apparatban” délután dolgozom. Dvořák: „Das Rätsel der Kunst d. Brüder van Eyck”-et már néhány nap múlva befejezem. Erről a könyvről majd akkor írok, ha az egészet elolvastam.⁹

Most pedig eleget írtam már magamról. Nagyon aggaszt Doktor úr betegsége; ne tekintse szerényletségnek, ha arra kérem, hogy legalább pár sorban tudósítson hogyléte felől. Minthogy lakást eddigelé még nem kaptam, egyelőre a „Hotel Tegetthoffban” maradok, (sikerült ugyanis kiküzdenem, hogy itt lakhatom).

Akikkel eddig megismerkedtem, mind a legmelegebben nyilatkoztak Doktor úr felől és üdvözlétüket küldik Önnek. Benesch úr igen kedvező benyomást gyakorolt rám; kedvező benyomást elsősorban azért, mert rendkívül szerény. Közelebbről természetesen nem ismerem még. Ellenben Ernst Kris¹⁰ a „Leisetreter”,¹¹ abba az embercsoportba tartozik, melyet szívemből utálok – nem egyedül „strébersége” miatt, hanem sokkal inkább a teljes tudatlanságot és felületességet nagyképűségbe burkolós tendenciája miatt. Van itt egy rendkívül kedves, idősebb kisasszony, kinek nevét elfelejtettem és aki üdvözlétét küldi, valamint dr. Kugel is.

Dvořák professzor elkérte Doktor úr címét és azt mondta, hogy írni fog Önnek.

Most végül bocsánatot kérek újból nevetlenségemért és megígérem, hogy mielőstbéd rendbejöttem lakásommal, rendszeresebben fogom tudósításaimat elküldeni. Javulást kívánok úgy Doktor úrnak, mint k. bátyjának. Maradtam tanítványa és igaz híve

Tolnai Károly

Tolnai Károly – Wilde Jánosnak, [1919]. február 1.

Bécs, febr. 1.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Bocsásson meg, hogy nem írtam mindezideig, de ez alkalommal nem lustaságom, hanem betegségem volt oka hallgatásomnak. A 17 és fél órás utat ugyanis a fűtetlen kocsli folyosóján kellett eltöltenem és megérkezésem utáni napon ágyba feküdtem. Tegnapig el nem hagyhattam szobámat.

⁸ Maarten van Heemskerck (1498–1574) németalföldi festő.

⁹ Max Dvořák: *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck. Mit einem Anhang über die Anfänge der holländischen Malerei.* Wien–Leipzig, 1904. – A könyvről részletesen beszámolt Fülepnek is 1918. november 14-én írt levelében, igaz, azt írva, hogy olvasását „már meglehetősen régen” befejezte. Ld.: Fülep 1990. i. m. 369.

¹⁰ Ernst Kris (1900–1957) osztrák pszichoanalitikus és művészettörténész. 1922-ben doktorált Bécsben Julius von Schlossernél. 1930–1938 között a bécsi Psychoanalytisches Institutban dolgozott. 1938-ban előbb Angliába, majd az Egyesült Államokba emigrált és egyetemi tanárként dolgozott.

¹¹ Hízélgő.

Dr. Zimmermannak, Zalozieckynek¹² és Dvořáknak még megérkezésem napján átadtam Doktor úr leveleit, a többi levelet azonban sajnos csak betegségemből felépülve juttathattam el a címzettekhez. Dr. Baldass meg fogja írni évkönyvünk számára az Altdorfer értekezést.¹³ Dr. Haberditzl igazgató úrhoz – úgy látszik – túl későn juttattam el Petrovics levelét, mert azt mondotta, hogy időközben kapott még egy levelet Petrovictól. Ez végtelenül kellemetlen számomra és kérem, hogy úgy Doktor úr mint pedig Petrovics igazgató úr ne nehezteljen emiatt rám.

Dr. Juraschek¹⁴ jelenleg nem tartózkodik itt Bécsben; a levelet bécsi címére postán küldöttem el. Úgy hiszem, hogy Dvořák professzor úr írt Doktor úrnak; könyvét átadta nekem, hogy eljuttassam Doktor úrhoz, mielőstb alkalom kínálkozik rá.

Már egy hete, hogy teljesen felépültem, azóta átköltöztem dr. Zimmermann régi roppantul előkelő szobájába, melynek címe Panygl-g.¹⁵ 22. III. Időbeosztásom a régi; a délelőtti rendszerint a Hofbibliothekben vagy a Hofmuseumban töltöm el, míg délután az Apparatban (vagy szobámban) dolgozom.

Időközben elolvastam Dvořák „Palazzo di Venezia” c. munkáját,¹⁶ de meg kell vallanom, hogy fejlődéstörténeti beállítása nem győzött meg egészen. A munka nem egyéb, mint Wickhoff „Wiener Genesis”-ének¹⁷ alkalmazása egy ókeresztény művészetre. Amit azonban már a római művészetre vonatkozólag is kissé mesterkéltnek és erőltetettnek éreztem (az illusionismust), azt a római mozaikoknál egyenesen tartathatatlannak találok („Farbenillusionismus”, „Kompositionen illusionismus” stb.). Úgy vélem, hogy ennek az ókeresztény festészetnek egészen más forma-akarása volt, mint az illuzionismus, (legalább is a reprodukciókból ez tűnik ki; hogy az eredeti művek előtt talán meggyőzne Dvořák álláspontja – az lehetséges, de nem valószínű). A könyv olvasása azért nagy élvezetet nyújtott és egyes gondolatok igazán tetszetek. Most Rintelen „Giotto”-ját olvasom,¹⁸ az élvezettől üdvölte. Kevés művész talált ilyen művészi lelkületű interpretátorra, mint Giotto. E könyvről és Löwy „Naturwiedergabe”-járól,¹⁹ majd következő levelemben számolok be.

Most pedig újból bocsánatot kérek Doktor úrtól, amiért oly pontatlanul végeztem el feladatomat. Remélem, hogy egészségileg teljesen jól érzi magát úgy Ön, mint családja. Az Apparat összes tagjai és Garger, dr. Baldass, dr. Zimmermann meleg üdvözlötüket küldik.

¹² Wladimir Sas-Zaloziecky (1896–1959) művészettörténész. 1919-ben doktorált Bécsben Max Dvořáknál. 1935–1939 között Lembergben, majd 1940-től Bécsben professzor. 1949-től Grazban tanított.

¹³ Ludwig Baldass: Albrecht Altdorfer két képe a Szépművészeti Múzeumba. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 2. 1920. 27–40.

¹⁴ Franz von Juraschek (1895–1959) művészettörténész. 1918-ban doktorált Bécsben Max Dvořáknál. 1924-től az osztrák műemlékvédelmi hivatalnál dolgozott.

¹⁵ Paniglgasse.

¹⁶ Philipp Denger – Max Dvořák – Hermann Egger: *Die Palazzo Venezia in Rom*. Wien, 1909.

¹⁷ Wilhelm von Hartel – Franz Wickhoff: *Die Wiener Genesis*. Wien, 1895.

¹⁸ Friedrich Rintelen: *Giotto und die Giotto-Apokryphen*. München, 1912.

¹⁹ Emanuel Loewy: *Die Naturwiedergabe in der älteren griechischen Kunst*. Rom, 1900.

Maradtam igaz híve

Tolnai Károly

Tolnai Károly – Wilde Jánosnak, [1919]. február 16.²⁰

Bécs, febr. 16.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Köszönöm a kedves levelét, valamint Ferenczy Béni szép rajzát, mindkettőnek végtelenül örültem. Válaszomat az időközben megtartott referátum miatt halasztottam el ilyen soká. Az oberveilli oltár középső szárnyának analysise kapcsán mindössze a „manierismus” forma-állagát adhattam csak elő, az új stílus forma-problémáiról és a mellékszányokról a jövő alkalommal kell beszélnem. A privatissimumon²¹ mindenki végtelenül unatkozott; Dvořák csak a végén mondott egy érdekes megjegyzést, hogy t. i. a manierismus nem egyéb, mint egy új idealismus, amely felváltotta a németalföldi quattrocento realizmusát, akárcsak Olaszországban. Az új stílus formai és felfogásbeli problémáiról igen nehéz általánosságban beszélni és nem tudom, hogy az erre vonatkozó megjegyzéseimet miként fogja Dvořák megítélni.

Rintelen Giottojának olvasása nagy élvezetet szerzett nekem; kétségkívül az újabb művészettörténeti irodalomnak egyik legkimagaslóbb terméke. Az egész könyv módszere egységes: mint ahogy az egyes analysiseknél nem a külső behatások kimutatására, hanem a képek immanens tartalmának kihámozására fekteti a főszó, így Giotto egész művészetét is belülről igyekszik megérteni. Azt, amit Dvořák annyira nélkülöz a műben (a fejlődéstörténeti beállítás és az antik festészet hatásának kimutatása) tényleg nagy hiánya a könyvnek, de talán ennél is nagyobb a pszichikai elemzésnek csaknem teljes mellőzése. Mert úgy érzem, hogy éppen Giotto képeiben a lelki momentumoknak igen fontos szerepük van. Rintelen gyönyörű analysiseiben a formai kompozíció teljes bezártságát és szűkszerű voltát pontról pontra kimutatja. De amikor a lelki kompozíciót is olyan immanens bezártságúnak tételezi fel, mint a formai kompozíciót, határozottan túllő a célon. Mert pszichikailag e képek nyitottak: kiérzik belőlük, hogy a mindenkori subjectív szemléln kívül e képek még egy másik szemléltöt postulálnak. Ez a másik néző pedig Isten. És minden formai akadályon, minden falon és mennyezeten keresztül keresi és meg is találja a lélek őt, vagy legalábbis érzi a lélek, hogy Isten szeme rajta nyugszik. ~~Az előbbi esetben a lélek aktivitásáról van szó.~~ (pld. „Krisztus Kaifás előtt”, ahol állandóan azt érzem, ha Krisztus arcát figyelem, hogy ő ráésmélt arra, hogy nincsen egyedül a testi szorongatás ellenére is érzi a transcendens hatalommal való szövetségét. Nem tekint sem jobbra, sem balra; nem néz a subjectív szemlélőre sem; az ő tekintete Istennel találkozott. És ez a körülmény megrázó monumentalitást (bocsánatot kérek az inadaequat kifeje-

²⁰ MNG Adattár, 20151/1979/284. – A levélen más kézzel: 1920. Tolnai 1920-ban Berlinben volt.

²¹ Privatissimum – nem nyilvános előadás, magánszeminárium.

zésért) kölcsönöz neki. Mert a körülötte levők mindannyian a képen belül vannak lelkileg elfoglalva és éppen ő, a meghurcolt, a vádlott, ő az egyetlen, aki tekintével áttöri a teremnek szűk bezártságát (vagy, ha – ami ugyanazt teszi – kibővíti a termet) és így beleviszi a „végtelenséget” a végességbe.)

Két ellentétes és mégis összhangba hozott transzpozicionális elven alapszik Giotto művészete: a formai lezártságon és immanencián egyrészt és a transcendentia-ra való utaláson másrészt. Ennek a két principiumnak egymáshoz való viszonyát megvilágítani, úgy vélem, nem volna fölösleges munka. Mert kitűnne, hogy miként támogatják egymást kölcsönösen az ellentétek, miként fokozzák egymás intenzitását a végső határig és főleg, hogy miként gazdagítják a tárgyak értelmét: a giottesk szikla és bokor, a külső architektúra vagy intérieur, a redőzet és a hatalmas kontúr, mint kap új és új jelentést a két principium korrelációjában.

De most bocsánatot kell kérnem Doktor úrtól, hogy ilyenekkel untatom és nem írok semmit az itteni viszonyokról. A hangulat meglehetősen nyomott. A Kunsthistorisches Hofmuseum nagyon szomorú képet nyújt. Magam is jelen voltam a képek elszállításánál, még utoljára megnéztem a Veracinit, a Veroneset, a Veneziánokat stb. Szegény Baldassnak nagyon fájhatott az olaszok kérlelhetetlensége.²²

Ferenczy Béninek levélben köszöntem volna meg a rajzot, de a címét ismét elfeledtem. A portréra már nagyon kíváncsi vagyok.

Maradok igaz híve

Tolnai Károly

Tolnai Károly – Wilde Jánosnak, Bécs, [1919]. március 19.²³

Bécs, márc. 19.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Bocsássa meg, hogy ismét zaklatom soraimmal. A Doktor úr dissertációját²⁴ ugyanis a dekanátusi hivatal visszakérte (mivel három hónapnál tovább nem kölcsönözhetni ki). Dvořáknak sikerült a beszolgáltatás határidejét két-három hétre meghosszabbítani és azt ajánlotta, hogy ezen idő alatt lemásoltassam az értekezést, amennyiben Doktor úrnak sincsen kifogása ez ellen.

A semesternek ma van utolsó napja; Dvořák már szerdán befejezte előadásait (egészen Leonardóig jutott el, és a jövő téli semesterben folytatja ezt a kollégiumát.) Löwy pedig ma tartja meg a semináriumi gyakorlatainak befejező részét. A nyári

²² 1919. február 12-én az olasz katonai egységek 60 festményt szállítottak el Hofmuseumból. Ahogy Fülepnek is írta: „A múzeumok és könyvtárak nagyrészt hozzáférhetők, az Albertina és Liechtenstein Gal[erie] kivételével, amelyek be vannak csomagolva és utóbbi állítólag az elszállításra készen áll.” Ld.: Fülep 1990. i. m. 369.

²³ MNG Adattár, 20151/1979/285.

²⁴ Johannes Wilde: *Die Anfänge der italienischen Radierung*. Wien, 1918.

semesterben két referátumot kell tartanom: Löwynél²⁵ két késő-antik reliefről (melyek az Este-gyűjtemény tulajdonát képezik) kell beszámolnom, Dvořáknál pedig a „Die Entwicklung der Komposition bei Callot” címen kell a privatissimumban referálnom. Utóbbi munkát csak a Hofbibliothek újbóli megnyitása után kezddhetem meg.

A szemináriumi dolgozatomból (Die Historiendarstellungen des Scorel) mind ez ideig egy árva szót sem írtam még. Sok fejtörést okozott a „Historie” fogalmi meghatározása. A „Historienbild” lényegét tartalmi eleme teszi ki: benne egy esemény lesz előadva, mégpedig oly *esemény*, amelynek *a priori* ismeretét a művész a szemlélőtől feltételezi. A „Historienbildben” a művésznak nem lehet újat mondani; a meglepetésszerűség principialiter ki van zárva belőle. Ebben rejlik a Historienbild paradoxája és egyben az az elem, amely megkülönbözteti a többi „Bildgattung”-tól is. Mert a „Sittenbild” is eseményeket ad elő, de olyanokat, amelyek ismeretlenek voltak előttünk individuális voltukban. Noha ismerjük a végső törvényszerűséget, amelynek realizációja minden „Sittenbild”, de nem ismerjük az egyes esetet, amelyet a művész valósít meg képében. A Historienbildnél éppen ellenkezőleg: kifürkészhetetlen marad számunkra az a végzetes hatalom, amely az eseményeket irányítja, de maga az egyszerű esemény a maga individuális voltában ismeretesként posztuláltatik. A Historienbildnek ebben a paradox voltában, hogy t. i. eseményeket mesél el nekünk, amely eseményekről értesülve *kell* lennünk eleve, rejlik egyúttal ennek a „kép-fajnak” jelentősége és hivatása a mindenkori „szellemi kultúra” körében. Ez a különös küldetés pedig nem egyéb, minthogy a sors kérlelhetetlen következetességét van hivatva a szemlélő előtt megjeleníteni. Mert a sors-szerűség nem abban rejlik, hogy valamely váratlan esemény villámcsapásként sújt le bennünket, hanem abban, hogy sorsunkat előre ismerjük, és minden menekvés kísérlet hiábavaló. És a Historienbild a szellemi kultúra történetében erre a különös feladatra vállalkozott: mert minden Historienbildben újból és újból beteljesedik „egy előre nem tudott”, a sors. Nemcsak a szemlélő, hanem a képben ábrázoltak számára is. Így hát a szellemtörténetben a „Historienbild” élő mementó, amely örökösen hivatva van bennünket a sors mindenütt-jelenvalóságára emlékeztetni. De forma-történeti (vagy művészettörténeti) szempontból is emlékeztető: arra emlékeztet bennünket, hogy a „kép-fajokra” történt differenciálódás ellenére sem veszett el a szemlélhető világ egységes ábrázolása. Mert mennél radikálisabban szakadtak el az egyes „kép-fajok” a XV. századbeli „Andachtsbild”-től, annál erősebben vált érezhetővé a vágy, az egész universumnak mintegy philosophiai összefoglalására. És vajon melyik Bildgattungnak adatott meg ezt a „szükségletet” kielégíteni, ha nem a „Historie”-nek, amely formai tekintetben a legnagyobb szabadsággal rendelkezik, (mert csupán tartalmilag volt megkötött).

Bocsássa meg Doktor úr, hogy ismét a gondolataimmal untatom; tudom, hogy mind e kérdésekben Ön sokkal jobb megoldást talált már. Amidőn első ízben beszéltem Benesch-sel ezekről a kérdésekről és a Historie fenti meghatározását adtam, már akkor kétségeim voltak e gondolatok helyességéről; Benesch több általáno-

²⁵ Emanuel Loewy (1857–1938) klasszika-archaeológus. 1891–1915 között a római egyetem professzora volt, 1918–1928 között Bécsben tanított.

sításomat mindjárt ki is javította (így elsősorban a Sittenbild (itt le sem közölt) meghatározását). Amit itt leírtam, az is nagyrészt már Benesch javított kiadás.

Végül kérem Doktor úr beleegyezését a dissertáció lemásolására.

Maradtam igaz híve

Tolnai Károly

Adja át kérem üdvözleteimet Ferenczyéknek²⁶ és Mannheim²⁷ tanár úrnak.

Tolnai Károly – Wilde Jánosnak, Charlottenburg, 1919. november 7.²⁸

Charlottenburg, nov. 7.

Mélyen tisztelt Doktor úr!

Bocsásson meg hosszú hallgatásomért, de valóban képtelen voltam a levélírára. Itt tartózkodásom első napjaiban a rám zuhanó új benyomások egész lelki és testi erőmet lekötötték és mikor a kábultság és mámor elmúltak, akkor az elhagyatottság kétségbeejtő voltát kezdtem mind erősebben érezni; ha levelet írtam volna amúgy is csak panaszkodtam volna benne; így hát inkább nem írtam semmit. A következőkben röviden össze akarom foglalni a tanulmányokra vonatkozó megfigyeléseimet és nem akarok terhére esni lelki állapotom vigasztalan voltának a leírásával.

Az egyetemen most katonai félévet tartanak, amelyre természetesen nem iratkozhatom be. A téli semester csak január 5.-én kezdődik. Goldschmidt²⁹ megengedte nekem, hogy előadásait hallgassam és mindenképpen megkönnyítette tanulmányaim folytatását. Néha egyenesen meglepő végtelen jóindulata és figyelmessége tanítványaival szemben. Collegiumának címe: „Übersicht über die Entwicklung der bildenden Künste in Deutschland seit dem Ende des XV. Jh-s”. Előadásai sok érdekes és fontos ténymegállapítást hoznak (főleg hatás megállapításokat) és igen sokat lehet belőlük tanulni. Módszerükben és felépítésükben nagyon eltérnek Dvořák előadásaitól. Dvořák interpretál, Goldschmidt analízis. Analysis: nem a képet alkotó elemek fizikai és pszichikai viszonyának a tudatosítás, hanem inkább az egyes elemek formai és anyagi alkotottságának a kimerítő leírása. A leírás maga is a tudatosítás egy módja, de ez a tudatosítás csak a kézzel fogható materiálra vonatkozik (azaz kizárólag a statikus elemekre), mely figyelmen kívül hagyja a nem kevésbé

²⁶ Ferenczy Béni és Ferenczy Noémi.

²⁷ Mannheim Károly a Vas utcai Felső Kereskedelmi Iskola tanára volt.

²⁸ MNG Adattár, 20151/1979/287. – A borítékon más kéz írásával: 1919. XI/7.

²⁹ Adolph Goldschmidt (1863–1944) művészettörténész. 1899-ben doktorált Lübeckben. 1892–1903 között a berlini egyetem magántanára, majd 1912-ig Halléban tanított, majd visszatért Berlinbe. 1927–1928-ban, 1930–1931-ben, 1936–1937-ben az Egyesült Államok több egyetemén vendégprofesszor. 1939-ben a náci hatalom elől Svájcba emigrált és Baselben telepedett le.

létező (ha nem is oly közvetlenül érzékelhető) dinamikus relatiokat a műalkotásban. Következésképp nem is nyújthat Goldschmidt igazi *synthesist*, hanem csak *csoportosítást*. És nyilván ebben a csoportosításban látja ő a művészettörténeti kutatás legelőkelőbb és legfontosabb feladatát. A forma kezelés szempontjából megejtett csoportosítás például (és főleg ilyenről van szó) lehetővé teszi a műalkotások pontosabb datálását és biztosabb lokalizálását. De nem könnyíti meg a fejlődés irányának felmutatását, mert hiszen chronologiai és fejlődési egymásután egészen különböző dolgok. Így Goldschmidt előadásai nem adnak fejlődéstörténeti áttekintést, hanem a művészeti *állapotok* (és itt van megint a dinamikus erők mellőzése) áttekintését nyújtják, ahogy az egymásután következő generációk emlékeiből rekonstruálhatók azok. Én a magam részéről a Dvořák irányát tartom továbbra is az eredményesebbnek és a mélyebb megismeréshez vezető útnak, de viszont teljesen átérzem azt, hogy mennyire szükséges éppen nekem Goldschmidtnál néhány semestert tanulnom.

Haseloff³⁰ a német romanticizmusról és klasszicizmusról tart collegiumot; előadásai számtalan kulturhistoriai adatot nyújtanak, de a műalkotásokról egyáltalán nem tud *semmit* (a szó legszorosabb értelmében) mondani. Minden előadása után iszonyúan szomorkodom, hogy ekkora fokú érzéketlenséggel hogyan mer kiállni a katedrára. E tekintetben egyébként méltó társa Weisbach,³¹ akinek az előadásait most már nem is hallgatom. Noack³² sajnos délelőtt tartja óráit és ezért egyelőre kénytelen voltam lemondani azok látogatásáról, mivel éppen abban az időben a múzeumokat tanulmányozom.

Olvasmányaim most ismét csaknem kizárólag művészettörténeti munkák. Riegl „Kunst-Industrie”-ját már néhány nap múlva befejezem. Erről a monumentális könyvről és a múzeumi anyagról azonban következő levelemben fogok beszámolni.

És végül bocsánatot kell kérnem Doktor úrtól, hogy ezekkel a tanulmányaimra vonatkozó és egyébként érdektelen megfigyelésekkel töltöttem ki e négy oldalt, holott sokkal fontosabb kérdéseim vannak. De ezeket levelem végére hagytam.

Káldornak több mint két hete, hogy írtam, de választ mindmáig nem kaptam tőle. Nyilván nem érkezett meg levelem. Így több mint egy hónapja, hogy hír nélkül vagyok. Remélem azonban, hogy Doktor úrnak egészségi állapotában javulás állott be és hogy a többieknek sorsa is jóra fordult. Ha azonban ez nem következett volna be és én valamiféle segítségükre lehetek, akkor kérem ezt velem közölni és én ismét Pestre jövök.

Maradtam igaz híve és tanítványa

Tolnai Károly

N. B. Adja át kérem édesanyjának, bátyjának és nővérének üdvözléseimet és

³⁰ Arthur Haseloff (1872–1955) művészettörténész. 1901-ben habilitált a berlini egyetemen, ahol 1917–1920 között docens, majd 1939-ig Kielben professzor.

³¹ Werner Weisbach (1873–1953) művészettörténész. Berlinben doktorált Heinrich Wölfflinnél. 1910–1935 között az egyetem professzora, 1935-ben Svájcba emigrált.

³² Werner Noack (1888–1969) művészettörténész. 1912-ben doktorált Halléban Adolph Goldschmidt-nél. 1922-től Freiburgban a Städtische Sammlungen igazgatója és egyetemi tanár.

azonkívül mindenkinek, mindenkinek.

Cím: Charlottenburg, Schiller Strasse 113 I. bei Wobbe.

Tolnai Károly – Wilde Jánosnak, Charlottenburg, 1919. dec. 26.³³

A levél tetején más kéz írásával: 1919.

Charlottenburg, dec. 26.

Mélyen tisztelt Doktor úr!

Tudom, hogy a mai viszonyok között mennyire időszerűtlen volna tanulmányaimról és olvasmányaimról beszámolni, azt is jól tudom, hogy lelkiállapotom megírásával csak terhére esnék Önnek. Ezért hallgatni fogok a levelemben mindkettőről.

Egy kéréssel fordulok azonban Önhez, amely szerénytelen és önző, és mégis, úgy érzem nem szabad elhallgatnom ezt. Arra kérem Doktor urat, hogy jöjjön ki Berlinbe hozzánk, és legyen vendégünk.

Talán félszegen és esetlenül hangzik ennek a kérésnek megfogalmazása, de én nem tudom másként szavakba foglalni ezt. Miért nincsen minden érzés megjelölésére adequat szavunk; avagy miért nem érthetik meg egymást az emberek szavak nélkül, a pusztá egymásra tekintés némaságában.

Talán érdekelni fogja Doktor urat, hogy a Dvořákot meghívták Kölnbe; Pinder³⁴ pedig Lipszében lesz Schmarsow³⁵ utóda.

A téli-szemeszter 12.-én kezdődött. Goldschmidt az olasz művészet fejlődéséről tartja kollégiumát (Die italienische Kunst von Giotto bis Michelangelo). A szemináriumi gyakorlatban pedig a XIII., XIV. és XV. sz. Theotokos-ának³⁶ kronológiájáról van szó. Főleg a gyakorlatok tanulságosak, Goldschmidt összehasonlító módszérének nagy előnyeit csak most tudom méltányolni. De talán mondanom sem kell, hogy az igazi művészettörténetet ez a módszer sohasem helyettesítheti. Mindig csak előmunkálat és készülődés; a nagy synthesis nem maradhat el.

Újból bocsánatot kérek Doktor úrtól, és kérem, hogy adja át üdvözleteimet édesanyjának, nővérének és bátyjának és mindenkinek, aki még Pesten tartózkodik.

Maradtam igaz híve és tanítványa

Tolnai Károly

³³ MNG Adattár, 20151/1979/288.

³⁴ Wilhelm Pinder (1878–1947) művészettörténész. 1903-ban doktorált August Schmarsownál a lipcsei egyetemen. 1905-től a würzburgi egyetem magántanára lett. 1920–1927 között a lipcsei egyetem művészettörténet intézetének vezetője, 1935-től Berlinben professzor.

³⁵ August Schmarsow (1853–1936) művészettörténész. Carl Justi tanítványa volt, 1881-ben habilitált Göttingenben. 1882–1893 között Göttingenben majd Breslauban professzor; 1888-ban megalapítja Firenzében a német művészettörténeti intézetet. 1893–1919 között a lipcsei egyetem professzora.

³⁶ Az Istenszülő Szűz Mária elnevezése a keleti kereszténységben.

Kovács Gergely

KARL MARIA SWOBODA NÉHÁNY LEVELE WILDE JÁNOSNAK

ADALÉKOK A BÉCSI ISKOLA MAGYAR KAPCSOLATAINAK
RECEPCIÓJÁHOZ

Karl Maria Swoboda és Wilde János kapcsolata főleg „nagy elődjük”, az őket 1913-ban, illetve 1918-ban promoveáló Max Dvořák műveinek – torzóban maradt – kiadása¹ által ismert mind a hazai, mind a nemzetközi művészettörténeti historiográfiában. A Magyar Nemzeti Galéria Adattárában őrzött három, Swoboda által írt levél értékes adalékul szolgál eme kollegiális, és – amint e sorok személyes hangvétele alapján (is)² feltételezhetjük – baráti nexus kezdeteinek további pontosításához; melyek minden bizonnyal együttesen alapozták még a későbbi szoros és eredményes együttműködést. Nem is szólva a látszólag hétköznapi, de legalábbis tudományos mércével mérve pragmatikusabb, tartalmilag soványabb közlendőkbe torkolló ügyek intézése során egy-egy ízben a tudománytörténet asztalára hulló morzsákról, amelyek mind Wilde, mind Swoboda, de még a bécsi iskola általános elemzésekor is fontos, forrásértékű információknak minősülnek.

Önmagában a három levél egészéből kiérezhető alaphelyzet is beszédes. (Jóllehet, óva inti az olvasót a Dennis McQuail-i kommunikáció³ ez esetben pusztán akcióra történő redukálása, hisz Wildének mindezidáig egyetlen, a szóban forgó sorokra adott válaszáat sem ismerjük.) A levelekből kitetszik, hogy az írásukkor már több éve Dvořák asszisztenseként⁴ a bécsi II. sz. művészettörténeti tanszéken tevékenykedő Swoboda⁵ számára, fogalmazzunk így, nem okozott különösebb nehézséget, hogy különböző kéréseivel a budapesti Szépművészeti Múzeumban gyakornoki pozíciót

¹ Kókai Károly: Wilde János (1891–1970). *Frakkok*, 2010. 114.

² A „beíratás megtörténte után már ott voltam, az asszisztens fogadott nagyon kedvesen. Tudott már a jöttömről, Dvořák figyelmeztette” – írta Wilde János nővérének Bécsből 1915. október 15-én, első egyetemi napjáról. MNG Adattár, 20151/1979/57d/7. – „El vagyok foglalva Dvořák hatalmas irodalmi és tudományos örökségének áttekintésével, melynek közzétételét az özvegy rám és J[ohannes] Wilde barátomra bízta.” – írja Swoboda 1921. március 3-i levelében prágai kollégájának, Antonín Matějčeknek. A levelet közli: Alena Janátková: Karl Maria Swoboda (1889–1977). „Von einem kulturgeschichtlich-biologischen Perspektivismus her”. *Österreichische Historiker Lebensläufe und Karrieren 1900–1945*. II. Hrsg. Karel Hruza. Wien–Köln–Weimar, 2012. 413.

³ Dennis McQuail (1935–), amerikai kommunikációelméleti szakember. Elmélete szerint a kommunikáció interakció másokkal, reakció másokra és akció másoknak.

⁴ E pozíció némileg a későbbi Hekler-tanszéken Zádor Anna által betöltöthöz hasonlítható.

betöltő, majd később a rézmetszet-kabinet fizetés nélküli gyűjteménykezelőjeként dolgozó kollégáját⁶ megkeresse, legyen szó szakirodalom, reprodukció igényléséről, vagy szállás foglalásáról. E gátlásoktól mentes hangvétel a levelek számos többi pontján is kitapintható, baráti viszonynak köszönhető. Nagyon úgy fest, hogy a jó pár szemeszternyi különbség a cseh művészettörténészben egyfajta tudományos felelősségérzetként manifesztálódott barátja iránt. „Mikor jön Bécsbe doktorálni? Túltette magát bécsi útja okozta fáradalmain?” – az ehhez hasonló kérdésekből többek között az is kiderül, hogy a budapesti egyetem elvégzését követően Wilde meglehetősen sokat tartózkodott Bécsben, ottani képzése idején. Swobodával való kapcsolata pedig Dvořák halála után, amikor is közösen kezdenek dolgozni szövegei kiadásán, még kiegyensúlyozottabbá válik. A későbbiek folyamán Wilde megítéslő megbízásokhoz jut múzeumok, kiadók, vagy éppen a bécsi arisztokrácia révén. Így kettejük barátságát Bécsben Swobodának, mint a tanszéken Schlosser mellett „regnáló” *cseh művészettörténésznek* „az utód” történelmi szerepével való tisztába kerülése sem árnyékolja be, melyet Antonín Matějčeknek írt 1946-os levelében már így fogalmaz meg: „Képzelteti, micsoda örömet jelentett számomra, hogy Max Dvořák utódja lehettem.”⁷

„Dvořák professzor” nimbusza ugyanakkor kettejük (már ti. Wilde és Swoboda) kapcsolatát, így a Budapesten őrzött leveleket is beragyogja. Ami nem pusztán az aktuális, hollandiai vagy karlsbadi nyaralásairól szóló híradásokban érhető tetten. A disszertációját a firenzei Battisteróról, s a protoreneszánsz átfogó elméleti interpretációjáról, míg habilitációs dolgozatát római és román kori palotákról⁸ író Swoboda ugyanis, bizonyos kivételektől eltekintve, elsősorban művészettörténeti medievistaként ismert. Érdeklődésének fő irányát Wildéhez írt levelei is alátámasztani látszanak, jelesül a Henszlmann-irodalom megküldése alkalmával kifejezett köszönetnyilvánítás, továbbá a Feldebrőre tervezett utazásra, illetve a középkori freskókra összpontosító dél-csehországi tanulmányútra vonatkozó passzusok. Találkozunk ugyanakkor egy, ettől a szisztémától első ránézésre idegen kéréssel is: 1918-as levelében egy reneszánsz témában írandó, a bécsi Lanckoroński-gyűjtemény velencei képeit bemutató tanulmányához⁹ kér reprodukciót Jacopo da Valenzia a budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött Madonnájáról. Ennek kapcsán érdemes visszautalnunk Dvořáknak az örök referenciapontként történő, megkérdőjelezhetetlen követésére. Egy a bécsi iskola művészettörténeti historiográfiáját körüljáró, 2009-ben, a glasgow-i egye-

⁵ Metzler Kunsthistoriker Lexikon: Zweihundert Porträts deutschsprachiger Autoren aus vier Jahrhunderten. Hrsg. Peter Betthausen et al. Stuttgart-Weimar, 1999. 408.

⁶ Ulrike Wendland: *Biographisches Handbuch deutschsprachiger Kunsthistoriker im Exil*. München, 1999. II.: 768.

⁷ A levél a prágai Národní Galerie archívumában. Közli: Janatková 2012. i. m. 411.

⁸ Publikálva: Karl Maria Swoboda: *Das florentiner Baptisterium*. Berlin, 1918.; uő.: *Römische und romanische Paläste. Eine architekturgeschichtliche Untersuchung*. Wien, 1919.

⁹ Karl Maria Swoboda: Über einige venezianische Bilder in der Sammlung Lanckoroński. *Ausgewählte Kunstwerke der Sammlung Lanckoroński*. Wien, 1918. 61–70.

temen szervezett konferencián megtartott előadásában¹⁰ Hans H. Aurenhammer éppen Swoboda azon kijelentéséhez igyekezett közelebb kerülni, miszerint „Dvořák életművének egészét valójában nem a 16. század művészetének szentelte, hanem mindenekelőtt a középkor univerzálhistorikus interpretálásának.” A szerző konklúziója lényegében abban áll, hogy, noha publikált műveit tekintve Dvořák – leszámítva *Das Rätsel der Kunst der Brüder Van Eyck* (1904), illetve *Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei* (1918) c. munkáit – valóban nem a legtöbbet publikáló középkorkutatók közt tartandó számon (történetesen semmi egyebet nem írt a témában e két könyv között), egyetemi előadásai keretében mégis óriási hangsúlyt fektetett a középkor művészetére – hogy egyéb példát ne említsünk, az ókeresztény művészet század eleji újraértékelése ilyen formában az ő nevéhez fűződik. Ez utóbbi munkát éppen Swoboda elevenítette fel 1952-es *Stilkontinuität vom 4. zum 11. Jahrhundert* c. művével, ám ennél számunkra fontosabb ezúttal az az analógia, amely kettejük művészettörténeti felfogásmódja között felfedezhető, már ami az egyes kutatási területek kiválasztásakor jelentkező, nem szigorúan a stílus-történeti korszakok mentén orientálódó mechanizmust illeti. Hiszen ahogy az egyetemi professzorként alapvetően medievista Dvořák egyaránt foglalkozott 19. századi festészettel, Kokoschkával, az expresszionizmussal, a manierizmus rehabilitálásáról nem is szólva, úgy a cseh barokk művészet kutatásán¹¹ túl néhány ízben Swoboda is átpártolt a középkortól a reneszánszhoz, amint arra alábbi levelei egyike is utal. Ennek oka leginkább a bécsi iskola tudományos munkamódszerében és felfogásmódjában keresendő. Az ahhoz hasonló alapelvek, mint hogy a kutatás nem definiálhatja a műalkotást egy sematikus fejlődési sor puszta elemeként, hanem elsősorban ún. esztétikai felépítményként kell tekintse, egy teoretikusabb művészettörténet-írásnak ágyaztak meg. Dvořák – s leginkább a kései Dvořák – esetében a premisszák és a konklúziók e rendszeren belül a *szellem-történet*, míg Swobodánál leginkább a Julius von Schlosserrel parallel konstruált, illetve Hans Sedlmayr által pontosított *szigorú művészettörténet* hívószava köré rendeződnek.¹² Ez utóbbi alapkövetelménye a pontosabban kidolgozott módszertan és terminológia fokozottabb érvényre juttatása a művészettörténeti kutatások területén,¹³ amelynek ideáltipikus példája fogalmazódik meg a Swoboda által említett, a Lanckoroński-kötetbe írt reneszánsz tanulmányában. A Swoboda-féle szigorú művészettörténet-írás komoly előzményeket követően fogalmazódott meg. A szerző 1932–1933-ban írta meg *Die gegenwärtige Lage der Menschheit* c. kultúrkritikai esszéjét. Ebben az emberiség aktuális helyzetét a társadalmi formátlanság (*Formprobleme*) állapotával jellemezte, amelynek alapvetése nagyban emlékeztet Oswald Spengler 1918-as kultúrpeszsimista alapállású

¹⁰ Közli: Hans H. Aurenhammer: Max Dvořák and the History of Medieval Art. *Journal of Art Historiography*, 2010. június 2. 1–17.

¹¹ Karl Maria Swoboda: *Barock in Böhmen*. München, 1964.

¹² A szigorú művészettörténet-íráshoz, valamint a bécsi iskola általános metodológiájához ld. Marosi Ernő írását az *Enigma* jelen számában.

¹³ *Metzler Kunsthistoriker Lexikon* 1999. i. m. 408.

főművére, *A Nyugat alkonyára* – amint azt Alena Janatková is hangsúlyozza.¹⁴ Lényegében ezt az attitűdöt vitte tovább 1934-ben, a prágai Német Egyetemen tartott székfoglaló előadásában, *Neue Aufgaben der Kunstgeschichte* (*A művészettörténet új feladatai*) címmel. Az itt megfogalmazott legfontosabb állítása szerint, a művészet menthetetlenül elidegenedett a társadalomtól – a kérdéssel már Dvořák is foglalkozott –, s ez az a probléma, melynek megoldása reményében emelhette be munkásságába Swoboda a szigorú művészettörténet gondolatát. Visszaemlékezésében nem véletlenül jellemezte őt a Bécsből 1938-ban emigráló Otto Demus a „tudományos pontosság kutatójaként”.¹⁵ Újítása a művészettörténet tudományában a centrum-periféria problematikájának felmerülésében és értelmezésében, a tudományos eszköztárban való elhelyezésében ragadható meg, ennek konkrét eredményei a cseh-morva művészet újszerű értelmezésében öltöttek testet.

Úgy tűnik, ez a tudományos attitűd Wilde Jánostól némiképp távolabb állt – elsősorban talán karrierje londoni kiteljesedése okán. Michelangelo és a 16. századi velencei festészet kutatója (utóbbi ismeretében feltételezhetjük, hogy Swoboda reprodukcióigénylése talán nem csak a Szépművészeti Múzeum munkatársának, hanem a terület szakavatott ismerőjének szólt, még ha ez irányú konzultációt a szóban forgó levelek nem is őriztek meg) átmeneti kitérők erejéig sem igen hagyta el konkrét szakterületét.¹⁶ Erre vonatkozólag azonban e korai levelek nem nyújtanak támpontot. Közlésük azt a célt szolgálja, hogy az általuk hordozott néhány apró adalék, információ eddig számításba nem vett összefüggések felvetését, majd azok mérlegelését tegye lehetővé a kutatás számára.

Karl Maria Swoboda – Wilde Jánosnak, Bécs, 1916. április 11.¹⁷

Kedves Kolléga Úr, szeretném kifejezni szívből jövő köszönetemet a Henszlmannok¹⁸ átadásáért. Magamnál tarthatnám őket, amíg vissza nem tér? Ellenkező

¹⁴ Janatková 2012. i. m. 416.

¹⁵ Otto Demus: Karl Maria Swoboda als Forscher. *Festschrift Karl Maria Swoboda zum 28. Jänner 1959*. Wien, 1959. 7–11.

¹⁶ Némi kivételt képez ez alól az avantgárdal való kapcsolattartása pályája elején. Ehhez ld.: Wendland 1999. i. m. II.: 768.

¹⁷ MNG Adattár, 20159/1979/394.

¹⁸ Wilde János 1915. november 6-án megírta nővérének, hogy a pécsi ókeresztény sírkamrákról fog előadást tartani. Majd november 13-án: „Én nagy örömet okoztam nekik a pécsi vállalkozásom bejelentésével, igen régi adósság. Az asszisztens egészen elkápráztatta az önzetlen ügybuzgósággal, igen nagy segítségére voltunk vele, úgy hogy alig tudja köszönni. És nagyon köszönöm Tyumpika az újabb két délelőtti, most már mindent tudunk, ami a könyvben van, nem foglak többet fárasztani vele.” MNG 20151/1979/57d/29. Ehhez használta Henszlmann Imre 1876-ban megjelent könyvéből (*Pécsnek régiségei III.*) a nővére által készített tartalmi kivonatokat, illetve rajzmásolatokat, és azok így kerültek Swobodához.

esetben kérem, írjon. Boldog húsvétot kívánok!
Végtelen szeretettel üdvözli őszinte híve:

Swoboda

Karl Maria Swoboda – Wilde Jánosnak, Berenbrau, 1917. szeptember 10.¹⁹

Kedves Kolléga Úr, kérem, bocsássa meg nekem, hogy oly hosszú hallgatás után, rögtön egy épp oly nagy kéréssel terhelem Önt. Azért írok mégis, Professzor Úr, mert szeptember 24-én délben, Budapesten egy találkozót terveztem el Önnel, s amennyiben meg tudom oldani a szállást (akárhol, példának okáért egy hotelben), ez alkalommal egy ebédnek részemről nem lenne akadálya. Amennyiben a foglalás nem sikerül, úgy sajnálatos módon nem tudom Önt zaklatni az ebédmeghívásommal, ugyanakkor így, postai úton szeretném megkérni, hogy jelentkezzen be a nevemben egy szállóba vagy máshová, mivel a jelenlegi lakhatási körülményeink Budapesten igencsak zavarosak. Kérem, írjon nekünk pihenése alatt, ha nem kerül túl sok idejébe, és ha lát esélyt a dolog sikerességére. Nagyon hálás lennék, ha próbálkozása eredményét illetően beszámolna nekem. Amennyiben válasza negatív, csak éjjel utazom Budapestre, és a 25-i konferenciára érkezem meg, majd rögtön utána megyek tovább Feldebrőre. Eljárna az érdekünkben ezért az egy éjszakáért? Remélem, nem haragszik meg rám ezért a kérésemért. Ezen felül, a későbbiek folyamán szeretnék néhány teljes napot eltölteni Budapesten, noha úgy fest, mindez az elszállásolás miatt egy kissé vakmerő elképzelés. Ha pedig az odautazásomból és az akörüli teendőkből fakadó időkiesés gondot jelentene Önnek – melyet a maga csendes módján, ahogy ismerem, biztosan nem közvetítene felém –, akkor, bár nagyon szeretnék szobához jutni, természetesen lemondok róla.

Mivel foglalkozik mostanság? Mikor jön Bécsbe doktorálni? Mi újság Budapesten? A magam részéről több időt tudok eltölteni itt, Dél-Csehországban, a falképek²⁰ társaságában, mint reméltem, és nagyon boldog vagyok, hogy végre itt lehetek, főleg, mert – egy szép prágai kirándulást leszámítva – elég hosszú ideig maradhatok. Dvořák professzor Karlsbadban van. Dr. Zimmermann²¹ pedig minden bizonnyal még nála is később tér csak vissza szülőföldjéről.

¹⁹ MNG Adattár, 20159/1979/393.

²⁰ *Metzler Kunsthistoriker Lexikon* 1999. i. m. 408. szerint Swoboda még Dvořák „fennhatósága” alatt, tehát 1913 és 1921 között foglalkozott egy osztrák középkori falképkorpusz összeállításával. Hasonló, specifikus mű kiadott nyomával a szerző publikációs listáját böngészve nem találkoztunk. Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy a levélben foglaltak egy, ennek a munkának az apropóján eltöltött tanulmányút dokumentációs forrásai.

²¹ Ernst Heinrich Zimmermann (1886–1971) művészettörténész. Tanulmányait a freiburgi és a berlini egyetemen végezte, majd Halleban doktorált, 1910-ben. 1915-től a bécsi Hofmuseumban, 1918-tól a berlini Iparművészeti Múzeumban dolgozott, 1920-ban pedig a nürnbergi Nemzeti Múzeum igazgatójává nevezték ki. Érdeklődése homlokterében elsősorban a középkori művészet állt. 1916-ban ötkö-

Abban a reményben mondok köszönetet Önnek, hogy sikerrel jár kérésemet illetőleg, és Budapestre utazva eltölthetek ott egy kis időt. Marad szívélyes üdvözléssel Ön és valamennyi budapesti urak, így Meller²² professzor úr iránt az Ön őszinte híve:

Swoboda

Ui. Talán jó lenne minél előbb megtennie a kellő lépéseket és konzultálnia Professzor úrral (?), máskülönben kénytelen vagyok megváltoztatni a programomat.

Karl Maria Swoboda levele Wilde Jánosnak, Bécs, 1918. augusztus 3.²³

Kedves Kolléga Úr! Bocsásson meg, de egy nagy kéréssel terhelném Önt. Egy a Lanckorońskinál²⁴ lévő képekről írandó tanulmányomhoz sürgősen illusztrációra lenne szükségem a budapesti galéria²⁵ egyik művéről, és pedig Jacopo da Valenzia

tetes korpusza jelent meg a Karoling-kori miniatúrafestészetről. 1930-ban első ízben rendezett Nürnbergben Dürer-, 1933-ban Veit Stoss-kiállítást.

²² Ld.: Meller Simon és Petrovics Elek levelei Wilde Jánosnak az *Enigma* jelen, tripla számában.

²³ MNG Adattár, 20159/1979/392.

²⁴ Karol (Karl) Lanckoroński gróf (1848–1933), jogász, műgyűjtő. Írott források alapján 1308-ig visszavezethető, a lengyel történelemben és kultúrtörténetben több fontos alkalommal (Lengyelország I. Ulászló-féle újraegyesítése, a Jagelló Egyetem újrászervezése, az 1791-es országgyűlés által előterjesztett ún. „Május 3-i Alkotmány” megszavazása) vezető szerepet betöltő nemesi család tagja. Bécsben született, majd néhány Párizsban töltött évet követően, középiskolai és egyetemi tanulmányai idején immáron újfent a császárvárosban találjuk. A jogi kar abszolválásával párhuzamosan művészettörténetet, valamint klasszika-archeológiát hallgatott, doktori címének megszerzését követően pedig élete hátralevő részét a humántudományoknak szentelte (Wilde János megfogalmazásával élve: „ő volt az utolsó humanista”): művészettörténeti témájú könyveket-tanulmányokat írt, előadásokat tartott, pénzt és fáradságot nem sajnálva tett világkörüli utakat. Az 1880-as évek során Kis-Ázsiában régészeti kutatást szervezett az egykori Pamfilia és Pizidia területén, majd a század végén az aquileai székesegyház feltárási, restaurálási munkálatait igazgatta. Mindezek ismeretében teljességgel érthető, hogy a századfordulón, a humántudományok művelését végző bécsi kör állandó tagjává fogadta. Legközelebbi barátai között mások mellett megtaláljuk Max Dvořáket és Julius von Schlossert, Wilhelm Bodét, Karl Maria Swobodát valamint Wilde Jánost. Gyűjteményének csekélyebb része öröklés és ajándékozás eredménye, míg legtöbb darabját Lanckoroński maga vásárolta meg, főképp utazásai alkalmával. E rendkívül széles merítésű, indiai szobrot és kínai porcelánt egyaránt tartalmazó anyagban az itáliai reneszánsz művek voltak túlsúlyban. A bécsi Jacquingasse 18. szám alatti Palais Lanckoroński termeiben kiállított műveket örökösei már Karol Lanckoroński halála után Lengyelországba akarták szállítani. Mindezt előbb az osztrák bürokrácia, később a második világháború és a német, majd a következő évtizedekben a szovjet megszállás tette lehetetlenné. A gyűjtemény maradékát 1994-ben a gróf lánya, Karolina Lanckorońska szállította haza és ajánlotta fel a lengyel államnak.

²⁵ Budapesti Szépművészeti Múzeum.

Madonna gyermekével című festményéről, amely az új katalógusban a 94. számon szerepel²⁶ (fotó: Bara, Hanfstaengel és Weinwurm). Érdeklődni szeretnék, vajon volna-e oly jószágos, és elküldene-e egy rendelkezésére álló, használható felvételt e képről, közvetlenül H. Zimmermann-nak a bécsi Hofmuseum-beli címére. Mindez utánvéttel lenne jobb Önnek, avagy a számlát is elküldi a megadott címre? Ez a készülőben lévő kis esszé rövidesen kinyomattatik, ezért hálás lennék, ha a mellékletet minél gyorsabban a rendelkezésemre tudná bocsátani. Főképp, mivel rögvést elutazom Bécsből, és csak október végén térek majd vissza.

Túltette magát bécsi útja okozta fáradalmain? Remélem, mostanra már igazán kipihente magát. Dvořák professzor augusztus 1. óta a családjával Hollandiában van, és ott is marad szeptember elejéig. Az intézet most egészen üres, és biztos, hogy én magam is árkon-bokron túl járnék rég, ha nem akadna szüntelenül, újra és újra valami kis munkám, ami fogva tart. Utolsóként ez a cikk Lanckoroński számára, amire még csak nem is vagyok büszke, miként azt talán érzékelné is fogja, joggal. Megfogadtam magamnak, hogy alkalmi munkát soha többé nem vállallok el. Erre már alkalmatlan vagyok.

Kérem, bocsássa meg nekem ezt a kis zaklatást, s tegye lehetővé, hogy hamarosan halljak Ön felől valamit. Szívből üdvözlí őszinte híve:

Swoboda

²⁶ A képről készített felvételt Swoboda az előző jegyzetben említett, a „bécsi kör” által gróf Karol Lanckoroński hetvenedik születésnapjára összeállított kötetbe írt cikkéhez – bevezetőjét Max Dvořák írta – kérte, méghozzá a budapesti tábla bécsi pandanja eredeti hátterének rekonstruálása céljából. Ehhez ld.: *Ausgewählte Kunstwerke der Sammlung Lanckoroński* 1918. i. m. 61–63. A kötet összeállításához, valamint a Lanckoroński-gyűjtemény áttekintéséhez ld.: Jerzy Miziolek: The Lanckoroński Collection in Poland. *Antichità viva*, 34. 1995. 27–49. A budapesti Szépművészeti Múzeum 94-es számon szereplő Jacopo da Valenzia-Madonnát közli: Léderer Sándor: A Szépművészeti Múzeum olasz mesterei. I. A velencei festők. *Művészet*, 5. 1906. 210.

Végh János

WILDE JÁNOS LEVELEZÉSÉBŐL
(1916–1919)PETROVICS ELEK, MELLER SIMON, POGÁNY KÁLMÁN¹

Az alább következő levelek bepillantást engednek a magyar művészettörténet néhány olyan alakjának 1916 és 1919 közötti életébe, akiket napjainkban is nagy tisztelettel emlegetünk. Minthogy Wilde János ez idő tájt gyakran tartózkodott Bécsben, ott készült doktori szigorlatára, a kapcsolat tartása sokszor csak posta útján volt lehetséges, így szerencsénkre az akkori, néha komolyabb, máskor aprócska problémák máig megőrződtek. Ő, mint annyi mindent, a hozzá intézett levelek egy részét is Budapesten élő testvére, Wilde Ferenc gondjaira bízta, akitől azután a Magyar Nemzeti Galéria Adattárába jutottak; két hivatalos iratot, amelyek egy Bécsben elintézendő ügyet készítettek elő, a Szépművészeti Múzeum Adattára őrzött meg. Ezek mellett egyetlen, tőle származó írás került a válogatásba, ez a MTA Művészettörténeti Intézetének Adattárában található. Az általa írt, a szélrózsza számos irányába szétszóródott válaszok összegyűjtése még nem történt meg. További gyűjtemények szisztematikus átfésülésétől újabb és újabb társaik felbukkanására számíthatunk.

Amikor Wilde Bécsben tartózkodott, kollégái pedig Budapesten, akkor is feltétlenül kapcsolatot kívántak tartani egymással. Kapcsolatuk ugyan közelinek mondható, de jól láthatóan betartották az úriemberek közötti udvarias távolságot. Ezt mutatja a magázódás, de a búcsúzáskor használt formulák is: „őszinte híve”, „igaz híve”, „szívből üdvözlí”, stb. (A múzeum igazgatója is így zárja a doktorátust még le sem tett fiatal kollégához írott leveleit. Az is a baráti hangnemet mutatja, hogy milyen kedvesen mentegetőzik, amikor egy harmadik személy, „Mellerné őnagysága” aggályoskodása miatt kellett küldenie egy bizonyos felesleges sürgető táviratot.) Maga a megfogalmazás hideg udvariasságot mutatónak látszhat, de a címzett egészségi állapotára való utalások, a görög érettségi elmaradása miatt érzett öröm meleg emberi viszonyról árulkodnak. Ha a címzett nem volna évtizeddel, sőt évtizedekkel fiatalabb náluk, most valószínűleg tegezõ leveleket olvashatnánk. Nyilván nem véletlen, hogy a csak kilenc évvel idősebb Pogány Kálmánnak már tegezve ír, és „Jancsi”-ként írja alá magát. A fiatal kolléga huzamos időt töltött Bécsben, abban a városban, amelyre a művelt magyarok mindig érdeklődve figyeltek. Többször visszatér a kérdés, hogy hazajövet meséljen majd az ottani újdonságokról, és ezt ő bizonyosan vállalta is; Petrovics nyilván azért kérte a tájékoztatást Dvořák *Idealismus und Naturalismus* című cikkének megjelenéséről, mert

¹ A forrásközlést összeállította és bevezette Végh János, szerkesztette Körber Ágnes, közreműködött Bardoly István, Markója Csilla.

előző beszélgetéseik során olyanokat tudott meg Wildétől, ami felkeltette a figyelmét. (Ez egyébként Petrovics dicséretesen sokoldalú érdeklődését bizonyítja. Ő, aki inkább a kortársi vagy közelmúltbéli művészettel foglalkozott, képes örömmel várni egy késő gótikus művészeti problémát tárgyaló cikket.) Meller egyik leveléből arról szerezhetünk tudomást, hogy a múzeum milyen kedves nagyvonalúsággal támogatta a fiatal ösztöndíjas fénykép-megrendeléseit. Logikus volt, hogy Petrovics ismételten megkérte Bécsben elintézendő dolgokra Wildét, aki díjtalan gyakornokként már a Szépművészeti Múzeum állományába tartozott, és a múzeum közbenjárására magyar állami ösztöndíjat élvezett. Néha csak egy hagyaték révén a múzeumnak szánt kép átvétele a feladat, máskor meghatározott régiségkereskedőkhöz kell mennie vételre felajánlott képek megtekintése végett, de Mellertől egy olyan levelet is olvasunk, amelyik egy aukcióra küldi, ahol megadott művészek rajzait (tehát viszonylag kisebb értékű alkotásokat) lehetett vagy kellett vásárolnia. Ezek már többek voltak apró baráti szívességeknél, hiszen új képek beszerzése egy múzeum legambiciózusabb, de egyszersmind legkockázatosabb feladatai közé tartozik, és Petrovics maga is inkább a „szerző”, mint a „tudós” igazgatók közé tartozott. Nyilvánvaló, hogy adott esetben a döntő szó kimondását magának tartotta volna fenn („akkor elhoznám Pestre” – olvassuk), de már az előzetes tapogatózások is felelősséggel jártak. Sokra becsülhette Wilde tehetségét, ha ilyesmit rábízott. A legkedvesebb, legközvetlenebb hangot ő ütötte meg leveleiben. Ismételten érdeklődik Wilde egészségéről, gratulál neki, biztatja, hogy pihenje ki magát. Még a Tanácsköztársaság bukása után írt levelében is olyan hangnemben ír, ami szinte meglepő az intézmény vezetőjétől egy olyan munkatárs irányában, aki az előző hónapokban folytatott tevékenysége miatt támadásoknak lehetett kitéve. Szemmel láthatóan mindenben igyekszik megkönnyíteni helyzetét: egészségének helyreállítását célzó szabadság kérését ajánlja, informálódást ígér az esedékes fizetés ügyében, és azzal búcsúzik, hogy „Önök... fő gondja legyen, hogy egészsége egészen helyreálljon”. Wilde egyébként újabb és újabb bécsi tartózkodásaival együtt még évekig a múzeum állományába tartozott, sőt kapcsolatuk ennél is tovább élt, hiszen az 1934-es Petrovics emlékkönyvnek is küldött egy cikket. (Ugyanakkor a Pogány Kálmánnak írt levélből azt is láthatjuk, hogy a Tanácsköztársaság idején milyen nagy mértékben részese volt a művészeti direktórium ügyeinek. Petrovicsra még rossz fényt is vethetett volna ez a hangsúlyozottan együtt érző, segítőkész hangvétel.) Wilde Jánost az olasz reneszánsz festőket vagy Michelangelo rajzait tárgyaló írásaiból ismerő érdeklődő nem kis meglepetést érezhet a Pogáynak írt levél láttán. Egy direktóriumi tag hangja ez, aki még a szakszervezettel szemben is bizalmatlan, és aki „ellenforradalmi” és „burzsuj” jelzőt akaszt a neki nem tetszőkre. Az ebben a levélben olvasható események és személynevek fontos tényanyagot szolgáltathatnak a korszak kutatói számára.

PETROVICS ELEKTŐL

1. 1916. december 1. távirat

Bitte legat licctmann² dringend besichtigen = petrovics 12 1³

2. 1916. december 6.⁴

Kedves Wilde úr,

Amit Dvořák munkájáról írt, nagyon érdekelt; bizonyára új és jelentékeny lesz, amint egyéb munkái is azok. Ugy-e szíves lesz majd figyelmeztetni a *Historische Zeitschrift*-nek azon számára, melyben a munka egy fejezete megjelenik.⁵

Én a bécsi kirándulás ünnep napjai után visszazökkentem az itthoni hétköznapi hangulatába; sok tennivaló, sok kis vesződség is, – de talán nem egészen hiában. A modern plasztika felállítása foglalkoztat most különösen; nem hálás, de elkerülhetetlen feladat (az antikéval Hekler már elkészült).⁶ Évkönyv, vételek és egyebek is adnak dolgot (az egyebek, sajnos, kelleténél többet). Egészségem különben meglehetősen jó. Reménylem, az Öné is. Ez a kérdés az Ön korában különösen fontos és ezt egyre szem előtt kell tartania. Örvendek, hogy a görög érettségítől megszabadult; csak veszteséget jelentett volna időben és költségben.

Meller vasárnap szerencsésen megérkezett; érdekes dolgokat beszélt Münchenről s néhány érdekes dolgot küldetett is, amelyeket látni fog majd itthon. Sajnáltam, hogy azzal a sürgőnnyel fel kellett zaklatnom; azonban Mellerné öngyűségét nem tudtam meggyőzni aggodalmi alaptalanságáról, bármennyire erőlködtem és sürgönyöznöm kellett Önnek, hogy némiképen megnyugodjék. – Karácsonyra örömmel várjuk. – Van-e híre Pogányról? Nekem már rég nincs; nagyon szeretnék valami megnyugtatót hallani felőle.⁷ – Az is igen érdekelt, amit a Nemes képéről Münchenből írtak. Az itteni kételkedő, sőt tagadó vélemények ellenére is azt hiszem, T.nak túlnyomó része van a képben.⁸ Az Altdorfer Madonna valószínűleg marad, s van

² Kérem a Licctmann[Lichtmann] hagyatékot sürgősen megnézni. Ld. a 10. számú jegyzetet, továbbiakban az 1917. július 23-i magyar, illetve német nyelvű meghatalmazást.

³ MNG Adatár, 20151/1979/Petrovics Elek levelei – jelzet nélkül.

⁴ MNG Adattár, 20151/1979/198.

⁵ Az említett cikk csak később jelent meg. Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur und Malerei. *Historische Zeitschrift*, 119. 1919. 1–62., 185–246.

⁶ Hekler Antal (1882–1940) régész, művészettörténész, 1911–1940 között a Budapesti (utóbb Pázmány Péter) Tudományegyetem művészettörténeti tanszékének tanára. 1914–1919 között – megszakításokkal – az antik szobrászati gyűjtemény vezetőjeként a Szépművészeti Múzeum alkalmazásában állt. Petrovics Elek éppen az antik szobrászati kiállítás megrendezésére hivatkozva kérte felmentését a katonai szolgálat alól.

⁷ Pogány Kálmán (1882–1951) művészettörténész. 1908–1920 között a Szépművészeti Múzeum munkatársa. Frontszolgálatát elhúzódt, nyilván emiatt aggódtak kollegái. Négy évig volt az első világháborúban a fronton, és a direktóriumából is azért vált ki, hogy a Tanácsköztársaság hadseregében harcoljon.

⁸ Nemes Marcell (1866–1930) műgyűjtő. A következő mondatban említett kép az ő gyűjteményéből való. „T.nak túlnyomó része van a képben” – Minden bizonnyal egy Tiziano modorában készült festményről van szó, melynek sajátkezüségéről akkoriban élénk viták folyhattak. Talán az a „La Fede” vagy a „Vénusz a tükörrrel” (a Térey Gábor által ellenjegyzett műtárgylistán mindkettő „Tiziano után”

egy jelentékeny Trübner is itt (76-ból),⁹ – de ezeket nemsokára úgyis látni fogja.¹⁰
Minden jót! Szívből üdvözlí

Őszinte híve

XII. 6.

Petrovics Elek

3. 1917. július 15.¹¹

Kedves Wilde úr

Tegnap este érkeztem haza. Itt találtam levelét a bizonyítvánnyal, most majd rendbe hozom a dolgot.

Még egyre kérem: ha letette vizsgáját, kérem, nézzen be a Hotel Imperialba *Bachstitz*¹² műkereskedőhöz, aki ott van szállva. Azt írja, hogy egy igen kvalitásos Ribot-ja van egyebek között.¹³ Én azt a levelet, amelyben megírja, hogy miye van, elutazásom előtt sehol sem találtam, és csak ma bukkantam rá véletlenül; ezért nem mentem el hozzá Bécsben. Ne is említse neki, kérem, hogy Bécsben voltam. Legyen szíves, nézze meg a Ribot-ját. Ha kiváló jó, akkor elhozhatnám Pestre (feltevé, hogy nem kér érte vadító árat. Ribot-nak, ha igen jó is, 10–14.000-nál nem lehet magasabb az ára ma sem, azt hiszem). Aztán pedig jöjjön haza, hogy pihenjen és gyarapodjék.

Szívből üdvözlí és várja igaz híve

Vasárnap

Petrovics Elek

4. 1917. július 20.¹⁴

Kedves Wilde úr,

A Lichtman-féle hagyaték¹⁵ átvételének nagy horderejű kérdésében még nem intézkedtem azért, mert – mint látom az iratokból – a kép után 80 k [Korona]

megjelöléssel), amelyek a Nemes-féle gyűjteményből Münchenbe kerültek. Ld. Németh István: Önzetlen adomány vagy egészséges kompromisszum? Néhány adalék egy Greco-kép ajándékozásának hátteréhez. *A Szépművészeti Múzeum Közleményei*. 97. 2002. 191.: 24. jegyzet.

⁹ Wilhelm Trübner (1851–1917) német festő Wilhelm Leibl köréből.

¹⁰ Albrecht Altdorfer: *Madonna* című képének leltári száma a Szépművészeti Múzeumban, 5119.

¹¹ MNG Adattár, 20151/1979/218.

¹² Kurt Walter Bachstitz (1882–1949) német-osztrák műkereskedő.

¹³ Theodule Ribot: *Megkopasztott szárnyas* című képének leltári száma a Szépművészeti Múzeumban: 457. B.

¹⁴ MNG Adattár, 20151/1979/201.

¹⁵ Lichtmann Jakab (1835–1917) műgyűjtő, a bécsi Rothschild bank tisztviselője. Gyűjteményének egy részét a Magyar Nemzeti Múzeumra hagyta.

illetéket kell lefizetnünk, s nem tudom, így is érdemes-e a dolgot átvenni? Írtam az ügyvédnek, hogy én kedden Bécsben leszek, s akkor elintézem a dolgot, ha pedig nem lennék ott, akkor Önnek küldök felhatalmazást. Azt hiszem, addig várhatnak vele, mert a lakás csak aug.-ra kiadó.

A Lastman-t várom;¹⁶ igen örültem, hogy rendbe jött a dolog. Remélve hogy pár nap múlva láthatom, szívből üdvözlöm. Híve

VII. 20.

Petrovics Elek

U. i. Ügyét az ügyosztály már elintézte, s csak referálásra vár az államtitkárnál; reményelem, nem fog megakadni a dolog.

5. 1917. július 23.¹⁷

Kedves Wilde úr,

Bécsi utam – ebben a vonatkozásomban igazán a végzet üldöz – megint bizonytalanná vált. Így intézkedem, hogy Ön egy meghatalmazást kapjon a Lichtmann-féle kép átvételére. Ezt egyszerűség kedvéért, nehogy kérdések és komplikációk támadjanak, a Nemzeti Múzeum igazgatója írja alá. Peregrinyt¹⁸ kértem, hogy menjen át a N[emzeti] M[úzeum]ba, s ő küldi el majd a meghatalmazást (még ma). A 80 k-t [Koronát] is elküldjük. – Legyen szíves tehát az ügyvédet felkeresni, a képet átvenni és aztán magával hozni.

Továbbá erre is kérem: a Weihburggasse és a Seilerstrasse sarkán *Pick* antiquarius-nál, azt hallom, egy életnagyságú Donát János-féle női arckép van.¹⁹ Legyen szíves ezt megnézni. Ismeri a mi kis Donátunkat; ha ezek mellett is kíváncsiaknak látszik a kép, akkor jó lenne elküldetni. *Előbb* azonban írja meg, kérem, milyen. Levelét utánam küldik. Az is lényeges, hogy melyik évből való; reánk nézve fontosabb a kép, ha már D[onát]. magyarországi működése alatt (1810 után) készült. – Azt hallom,

¹⁶ Peter Pietersz Lastman: *Az angyal és Tóbiás a hallal* című képéről van szó. Ld.: 28. jegyzet.

¹⁷ MNG Adattár, 20151/1979/200.

¹⁸ Peregriny János (1853–1924) író, 1919-es nyugdíjba meneteléig a Szépművészeti Múzeum titkára.

¹⁹ Ignaz Pick. Üzletének címe 1914-ig Landgerichtshofstrasse 20., nyilván a nem sokkal azelőtt bekövetkezett címváltozás miatt kellett közölni az újat. Donát János (1744–1830) festő. A Magyar Nemzeti Galériában két női arcképe is van, ltsz. 4956, illetve 5001. Ezek egyike lehet az itt említett festmény. Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum kiállítási katalógusában (*Az új szerzemények kiállítása (1914–1917)*. 4. kiad. Budapest, 1917.) a 6. oldalon az 1. és 5. sz. alatt Donát Jánostól két női arckép szerepel, a beszerzési év mindkettőnél 1916, eszerint bármelyik lehet a levélben említett mű. A második melletti érv lehetne, hogy jelzése „Donát 1816”, hiszen Petrovics határozottan 1810 utánit kért, de ehhez a „Zenker Terézia arcképe” cím van írva, viszont a Nemzeti Galéria Donát leltári kartonjainak egyikén sem olvasható az ábrázolt neve.

3000 k-t [Koronát] kérnek érte, de ez iránt is kérdés intézendő. Sokszor üdvözli igaz híve

Bp. VII. 23

P.

6. 1917. július 23. Két hivatalos irat a Lichtmann-képpel kapcsolatban.²⁰

1. Tájékoztatás:

Tekintetes

Dr. Wilde János úrnak

Wien

Az igazgató úr ő Méltóságának meghagyására idecsatoltan küldöm:

a) a Nemz. Múzeum meghatalmazását egy festmény átvételére vonatkozólag;

b) a 80 (nyolcvan) Kát[Koronát] az örökösödési illeték kifizetésére.

Kérem tehát legyen szíves dr. Wilh. Pappenheim (Wien I. Hegelgasse 4) útján a J. Lichtmann-féle hagyatékából a meghatalmazásában megjelölt festményt, az illeték kifizetése után átvenni.

A nevezett ügyvéd urat a Nemzeti Múzeum igazgatósága a meghatalmazásról a mai napon már értesítette.

Kiváló tisztelettel

Budapest 1917. július 23.

Peregriny

2. Meghatalmazás:

Vollmacht.

Gefertigte Direktion erteilt hiemit dem Herrn cand. phil. Johann Wilde die Vollmacht des durch den verstorbenen Herrn Jakob Lichtmann der Gemaelde-Galerie des Ungarischen National Museums vermachte Bild von G. van Haanem²¹ zu übernehmen und die Übernahme rechtsgültig zu bestaetigen.

Budapest, den 23. Juli, 1917.

Die Direktion des Ung. National Museums:

Fejérpataky

kön. ung. Hofrat.²²

²⁰ Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Adattár, Wilde János hagyatéka, ltsz.: 12473=00070753. (SzM, Irattár, 1917/605. és MNM, Irattár, 1917/849.)

²¹ Georg Gills van Haanen (1807–1879) holland festő és grafikus. A levélben a név helytelenül Haanemként szerepel.

²² Meghatalmazás. Alulírott igazgatóság ezennel meghatalmazza Wilde János cand. phil. urat, hogy G.

7. 1917. július 24.²³

Kedves Wilde úr

Midőn utoljára beszélünk elfelejtettem megkérni valamire; most teszem ezt meg tehát.

F. Malota²⁴ antiquarius (Wiedener Hauptstr.²⁵ 22.) ápr. közepén 3 képet ajánlott vételre: 1) ein grosses Bild von Caravaggio „Die Versuchung des hl. Antonius”, 2) ein prachtvolles Männerporträt von Piazzetta 3) eine signierte „Landschaft von Chintreuil.” – Legyen szíves benézni oda s megírni, hogy miféle dolgokról van szó? Májusban aztán, ha Bécsbe megyek, én is megnézném, ha érdemes. – (Az ú. n. Piazzetta azt gyanítom, a Jánosi-féle gyűjteményből²⁶ való, s valószínűleg egy osztrák vagy német festő műve.) – Szívesen üdvözli

igaz híve

Petrovics

8. 1917. augusztus 19.²⁷

Kedves Wilde Úr

Nem tudom, megkapta-e múltkori kártyámat, melyet Fonyódról írtam (több onnan írt levelem elkallódott). Azon írtam, hogy a Lichtmann-féle kép ügyében intézkedtem. Azóta a lemondó nyilatkozat el is ment Bécsbe; a 80 k-t [Koronát] szíveskedjék majd hazajötte után visszaadni, ha még el nem küldte.

A Lastman-kép megérkezett, s a múltkor, midőn Fonyódról idejövet egy fél napig Pesten időztem, megnéztem azt.²⁸ A kép jó s megszerzése kívánatos, különösen ma, mikor a régi piacnak ránk nézve hozzáférhető része (úgy látszik, már a német piac

van Haanennek az elhunyt Jacob Lichtmann úr által a Magyar Nemzeti Múzeum Képtárára hagyott festményét átvegye és az átvételt jogérvényesen igazolja. Budapest, 1917. július 23. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága. Fejérpataky m. kir. udvari tanácsos. – Fejérpataky László (1857–1923) történész, 1915–1923 között volt a Nemzeti Múzeum igazgatója. Az ő aláírására azért volt szükség, mert az örökhagyó a Magyar Nemzeti Múzeum Képtárát jelölte meg kedvezményezettként.

²³ MNG Adattár, 20151/1979/202.

²⁴ Franz Malota antikvárius és régiségkereskedő.

²⁵ Bécs, IV. Wiedener Hauptstrasse 22., Malota üzletének székhelye.

²⁶ Minden bizonnyal Jánossy Béla ügyvéd és műgyűjtő (?–1912), aki egyébként inkább a nagybányai művészek alkotásai iránti érdeklődéséről ismert. Géber Antal *Magyar gyűjtők* című kéziratos tanulmányában (Szépművészeti Múzeum Könyvtára) a 342. oldalon külön kiemeli, hogy külföldi festőktől számos durva hamisítvány volt tulajdonában.

²⁷ MNG Adattár, 20151/1979/213.

²⁸ Peter Pietersz. Lastman *Az angyal és Tóbiás a hallal* című képének leltári száma a Szépművészeti Múzeumban: 5152.

sem az) olyan kicsiny és szegény. Én proponálni fogom a kép megvételét, ha visszamentem, de a dolog nem fog nagyon hamar dűlőre jutni, már csak azért sem, mert egyelőre csak okt. 1.-ig szól az indemnity²⁹ s az erre az időre eső pénzt már kiadtuk az Altdorfer-Madonna II. részletére. Én írtam ma Artariának; azt hiszem, ő nyugodt lehet, s nincs oka türelmetlenkedni.³⁰

A Donát-kép megvan-e még? Reménylem, nemsokára megláthatom; amit sajnálok, az az, hogy Önt már nem fogom Bécsben találni!

Reménylem, jól van. A pénzről szóló nyugtát, melyen egyuttal a Kunczénak szóló meghatalmazás is rajta volt, még Fonyódról láttamozva Pestre küldtem; azóta, reménylem, rendben van minden.

Én 24.-én végleg visszamegyek Pestre. Minden jót, szívből üdvözli őszinte híve
VIII. 19

Petrovics Elek

Mégis jó lenne, ha szíves lenne benézni Artaria-hoz, s megnézni, milyen a helyzet, nem kell-e esetleg csakugyan sietni a vétellel?

9. 1919. szeptember 25.³¹

Kedves Wilde úr

Sorait megkaptam. A múzeumnak a románokkal való viszonyában nincs különösebb változás. Mióta a „leltározást” végző két úr eltávozott, a mi múzeumunkkal szemben nem tettek semmiféle lépést. Több jel arra mutat, hogy a veszély inkább kisebbedett. Persze, teljes megnyugvás addig nem lehetséges, amíg ki nem vonulnak a megszálló csapatok. Meglehetősen nyugodtak lehetünk ellenben az olaszok felől; tíz nappal ezelőtt itt járt Bécsből egy „ispettore reale monumenti d’arte”, a bécsi katonai missio tagja, aki sok jóakaratot mutatott, s akinek nyilatkozataiból az látszott, hogy az olaszok tőlünk semmit sem fognak követelni.

Szabadsága ügyében beszéltem Nagy min. tanácsos úrral. Szabadság kérése kívánatos. Az előterjesztést én megteszem a küldött orvosi igazolvány bemutatása mellett; külön kérvényt nem szükséges küldenie. Fizetésének ügye hogyan áll, magam sem tudom. Megbízta Schillert,³² hogy állapítsa meg, vajon utalványozták-e aug. 1.-től fizetését itt, a múzeumnál, azonban máig még nem kaptam választ. Mindenestre utánajárunk a dolognak.

Bárány min. biztos úr³³ vége felé jár a dolgának, s azt hiszem, egy-két héten belül eldőlnék a kérdések. Én bizony meglehetősen fáradt vagyok, s hogy jól végezhessem

²⁹ Szó szerint garantált pénzösszeg, itt vásárlásra fordítható keret.

³⁰ Artaria - nagy tekintélynek örvendő zenei kiadó és műkereskedés Bécsben, Kohlmarkt 9.

³¹ MNG Adattár, 20151/1979/222.

³² Schiller Rezső „beosztott számtiszt” a Szépművészeti Múzeum titkárságán.

³³ Dr. Bárány Gerő (1878–1939) jogász, jogfilozófus. 1900–1935 között a Vallás- és Közoktatásügyi

dolgaimat, nagy szükségem lenne legalább egy kis időre minden abbahagyására, de éppen most olyanok a viszonyok, hogy rövid időre sem mehetek el nyugodtan sehová, s így csak tengődöm tovább s várom – mióta várom már – a nyugodtabb és biztatóbb időt. Önnek minden esetre fő gondja legyen, hogy egészsége egészen helyreálljon, – minden egyébről majd beszélünk aztán.³⁴ Jó egészséget s szívesen üdvözlő híve

919. IX. 25.

Petrovics Elek

MELLER SIMONTÓL

1. 1917. január 18.³⁵

Kedves Wilde Úr!

Hétfőn január 22-én kezdődik egy grafikai aukció Kendénél³⁶ (Kärtnerstrasse 4., Mezzanin) melyen magyar rajzok is szerepelnek. Legyen szíves nézze meg, és ha van köztük jó, és nem lennének túl drágák, vegyen belőlük a múzeum részére. Kb. 500 kor. [Korona] határán belül. Speciálisan érdekelne a Bencúr [sic] karrikatura, szóba jöhet még a Böhm Pál, Margitay, Mesterházy, Mészöly, Neogrady, Pap, Tahi, Vágó. – Liezenmayer [sic] nem, mert már nagyon sok van.³⁷

Szívből üdvözlő

Meller

Persze – a Bencuron [!] kívül – csak artistikus rajzok! Ismeri a tendenciánkat, rossz mesterek jó korai munkái!

2. 1917. május 23.³⁸

Minisztérium tisztviselője. Tagja volt a múzeumi alkalmazottak tanácsköztársasági szerepét megítélő bizottságnak.

³⁴ Figyelemre méltó, hogy milyen hangon ír a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenysége miatt nehéz helyzetbe került ifjú kollégának. Ehhez hasonlót láthatunk Pogány Kálmán esetében is. Szabó Júlia: Pogány Kálmán, művészettörténetünk elfelejtett alakja. [1973] In: Szabó Júlia: *Utak és tanulságok. Válogatott művészettörténeti tanulmányok és kritikák*. Sajtó alá rend. Marosi Ernő. Budapest, 2014. 474.: 15. jegyzet.

³⁵ MNG Adattár, 20151/1979/238.

³⁶ Albert Kende bécsi műkereskedő.

³⁷ Bencúr, helyesen Benczúr Gyula (1844–1920) festő, Böhm Pál (1839–1905) festő, Margitay Tihamér (1859–1922) festő, Mesterházy Kálmán (1857–1989) festő, Mészöly Géza (1844–1887) festő, Neogrady, helyesen Neogrady Antal (1861–1942) festő, Pap Henrik (1864–1910) festő, Tahi Antal (1855–1902) festő, Vágó Pál (1853–1928) festő, Liezenmayer, helyesen Liezen-Mayer Sándor (1839–1898) festő.

³⁸ MNG Adattár, 20151/1979/239.

Kedves Wilde úr!

Az új szerzemények kiállítása annyira elfoglalta és kimerítette Petrovicsot, hogy csak ma beszélhettem vele komolyan az Ön ügyeiről.

A mi a fotográfiákat illeti, ő belemegy abba, hogy Ön mindent megrendeljen, amire szüksége van, a Szépm. Múzeum nevében, s a számlákat ide utasítsa. Én azt mondtam, hogy ez ca. 300 kr. költséget jelent; de esetleges túllépés sem baj. A levonatokat persze a leltározás végett a gyűjteménybe is be kellene küldeni; Ön tehát minden fölvételből 2 levonatot kér; az egyiket megtartja, a másikat beküldi a gyűjteménynek.

A második félévi ösztöndíj folyósításának sincs akadálya; P[etrovics] fel fogja terjeszteni.

Szívből üdvözli

Meller Simon

POGÁNY KÁLMÁNNAK

Keltezés nélkül. A tartalomról kikövetkeztethetően 1919 májusának utolsó napjaiban íródhatott.³⁹

Kedves Kálmán,

a direktórium kettős válság előtt áll. Berény már menti a bőrét: ép most kaptuk meg a lemondó levelét – holott az egyik válság oka az ő árulása.⁴⁰ Állandóan a szakszervezet erősítésén dolgozott, s legutóbb, mikor a kataszter kérdése aktuálissá vált, kijelentette, hogy csak a szakszervezettel *együtt* hajlandó dolgozni. Mi akkor, arra gondolván, milyen odiózus volna a direktórium többi tagjaira, ha az egyik tag éppen ebben a kérdésben ítéli el a felfogásukat és lemondásával az ellenfeleinknek juttat nagy morális előnyt, belementünk abba a kompromisszumba, hogy a kataszter *előkészítő* munkáját: a szelekciót végezzék a szakszervezet emberei Berény irányítása és ellenőrzése mellett (míg a kategóriákba sorolást a direktórium végzi a szakszervezet általunk kiválasztott két tagjának – Pór, Réti⁴¹ – bevonásával). Mármint ebbe a munkába a burzsuj és ellenforradalmi sz[ak]szerv.[ezet] úgy fogott bele, hogy azoknak a listájába, akikről kérdéses, hogy művészek-e és akiktől ennek elbírálására képeket kérnek be, Lampérthot is kiírták Berény beleegyezésével.⁴² Ezt meri már a

³⁹ MTA BTK Művészettörténeti Intézet MKCs-C-103/66/1. – A levél háttéréről ld. jelen számunkban: Bardoly István: *Adalékok Wilde János élettörténetéhez és tevékenységéhez 1918-1922*: 1919. május 20.

⁴⁰ Berény Róbert (1887-1953) festő.

⁴¹ Pór Bertalan (1880-1964) festő, Réti István (1872-1945) festő.

⁴² Nemes Lampérth József (1891-1924) festő. A „kiírták” kifejezést ma a „felvették” értelmében használjuk.

szakszervezet – Dudits Andorok, Szlányi Lajosok és Herman Lipótok⁴³ – azzal a művésszel szemben, akit mi a festőszakosztály tagjává és a proletárműhely egyik vezetőjévé tettünk meg, s akitől legutóbb 11 ezer K. értékben vásároltunk műveket, amely összeget egyébként a mi utalványunkra a szakszervezet fizetett ki neki. Mi és Fogarasi,⁴⁴ aki részt vett ezen ügy letárgyalásában, szükségesnek tartjuk, hogy a sötétek elégtételt adjanak és ezentúl rövidebb pórázra kerüljenek. Berény ezért lemondott. Kérdés már most, hogy az így megerősödött szakszervezettel eredménnyel fogunk-e tudni harcolni.

A másik alapja a válságnak a mellékelt cédula, melynek eredetijét tegnap küldte Kunfi Fogarasinak, aki az ügyet egész korrektül rögtön hozzánk továbbította.⁴⁵ Mi tegnap d. u. még Berénnyel együtt megszövegeztünk és aláírtunk egy véleményt Bíró Mihály teljes untauglichságáról, kijelentve szóval, hogy ha Kunfi mégis kinevezi őt, mindannyian lemondunk.⁴⁶ Fogarasi, aki ma továbbítja ezt, a maga részéről hozzáteszi, hogy ez esetben ő sem vállalhatja Lukács helyettesítését s ezt közölte táviratban L[ukács]csal.⁴⁷ Most várjuk, mit mer Kunfi (Kunnak biztosan semmi köze nincs a dologhoz).⁴⁸

Végül: Antal minden áron el akar menni Oroszországba.⁴⁹ Jelenleg azonban igen rosszul áll az útlevel ügye, lehet hogy semmi sem lesz a dologból. Privát bajok – úgy látszik *elsősorban* ilyenek – késztetik erre. De azért biztos, hogy a felelősség súlyát is nagyon érzi és ez is együttható tényező.

Egyszóval: csak akkor volnánk nyugodtak, ha Te itt volnál. Így nem tudom, nem

⁴³ Dudits Andor (1866–1944) festő, Szlányi Lajos (1869–1949) festő, Herman Lipót (1884–1972) festő.

⁴⁴ Fogarasi Béla (1891–1959) filozófus. Az első világháború előtti polgári radikálisból kommunistává válik, a Tanácsköztársaság idején a Közoktatási Népbiztosság egyik vezető tisztviselője lesz. Emigrációból hazatérte (1945) után a filozófiai oktatás és tudományos kutatás egyik fő irányítója.

⁴⁵ Az említett cédula elveszett. Kunfi Zsigmond (1879–1929) politikus, 1907–1915 között a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja, a centrista irányzat követője. A Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos, bár ellenezte a proletárdiktatúrát; 1919 júniusában le is mond, majd emigrál.

⁴⁶ Bíró Mihály (1886–1948) festő, grafikus; untauglichság – alkalmatlanság (német).

⁴⁷ Lukács György (1885–1971) filozófus, esztéta. A Vasárnapi Kör vezető alakjaként jelentős hatást gyakorolt több művészettörténész, így Tolnay Károly, Antal Frigyes gondolkodására is. A 20. század elejének polgári radikális gondolkodójából 1918-ban a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, majd helyettes népbiztos lett, emiatt emigrálnia kellett. 1945-ben hazatért.

⁴⁸ Kun Béla (1886–1938) politikus, a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik fő szervezője, a Tanácsköztársaság idején a tényleges hatalom legfőbb gyakorlója. 1920-tól Moszkvában élt, a Komintern vezetőinek egyike volt. 1937-ben kivégezték.

⁴⁹ Antal Frigyes (1887–1954) művészettörténész. 1914–1916 között a Szépművészeti Múzeumban dolgozott, a Tanácsköztársaság alatti szereplése miatt Bécsbe emigrált, majd firenzei és berlini évek után 1933-ban Londonban telepedett le. A firenzei festészetről írott könyvében (magyarul *A firenzei festészet és társadalmi háttere. A polgári köztársaság Cosimo de' Medici hatalomra jutása előtt, a XIV. és kora XV. század*. Budapest, 1986) és más írásaiban (válogatás magyarul: *Stílustörténet – kortörténet*. Budapest, 1979) a művészet társadalmi meghatározottságát kívánta bizonyítani.

lesz-e hamar végünk. De egyelőre dolgozunk tovább, sőt nagyon sokat is végzünk, mert „Így kívánja a proletárbecsület”. Berény helyére egyhangúan Pórt szeretnénk meghívni; őt tartjuk az egyetlen intranzigens embernek. Te hozzájárulsz?

Szeretettel ölel

Jancsi

Bardoly István

ADALÉKOK WILDE JÁNOS ÉLETÉHEZ
ÉS TEVÉKENYSÉGÉHEZ (1918–1922)¹

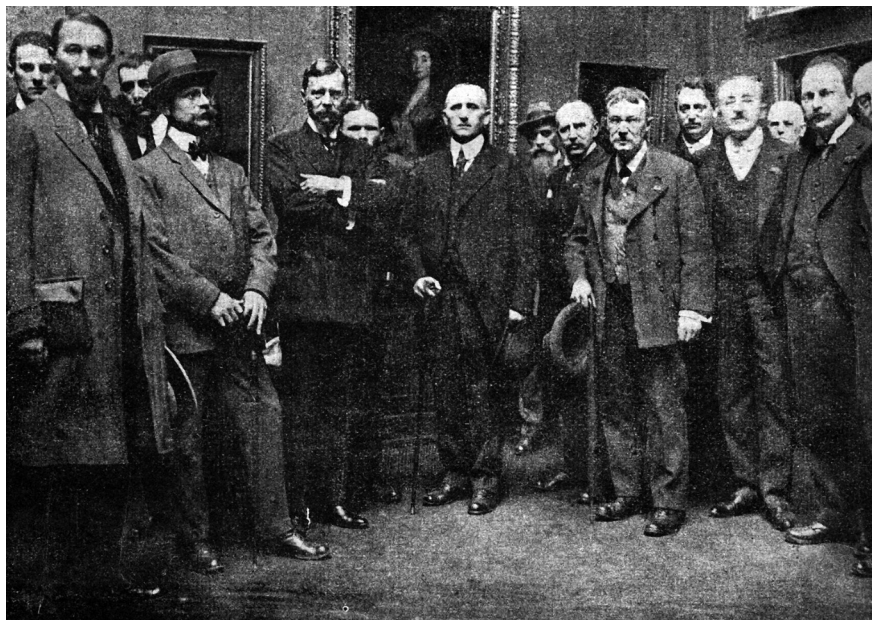
(FORRÁSVÁLOGATÁS)

1918. június elején a *Világ* tárcarovatának szerkesztője, Szabó Ervin azzal a felkéréssel fordul többek között Wilde Jánoshoz, hogy írjon havonta egy-két cikket a lapnak, mert a „háború négy esztendeje bebizonyította, hogy az igazi és megsemmisíthetetlen emberi értékek azok, amelyeket a kutató ész, egyedül a tudomány önzetlen szeretetétől vezetve, saját kielégülésére, de sokszor közvetve az emberiség javára alkot. Nem lehet cél, hogy ennek a folytonos vállvetett munkának eredményeit, aktuális kérdéseit zárt ajtók mögött őrizzük, ahová csak a kiváltságosoknak van joga belépni. Mert a tudomány csak úgy érheti el legsajátosabb céljait, ha problémái menél szélesebb rétegekben ismertekké válnak, módszerei legalább bizonyos mértékben a műveltebb közönség gondolkodásának részei lesznek.”²

1918. július 20-án Petrovics Elek jelentette a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy „Wilde János úr [...] Dvořák tanárnál művészettörténeti tanulmányokat folytatott, e hónap folyamán a doktori fokozathoz szükséges szigorlatokat, és pedig mindezeket egyhangú kitüntetéssel letette és e hó 18-án doktorrá avattatott. Wilde János úr, aki már eredetileg is azzal a céllal távozott a bécsi egyetemre és részesült ott állami támogatásban, hogy tanulmányainak befejezése után a vezetésem alatt álló intézetnél fog alkalmaztatni, most – szigorlati bizonyítványának és doktori oklevele másolatának bemutatása mellett – megújította azt a kérését, hogy a Szépművészeti Múzeumhoz kineveztessek. Mint már más alkalommal is bátor voltam kiemelni, Wilde úr mind képességre, mind készségre nézve kiváló tagja az ifjabb nemzedéknek, aki nemcsak tanulmányainak példás elvégzésével, hanem intézetünkönél önkéntes gyakornoki minőségben már korábban kifejtett gyakorlati munkájával is meggyőző bizonyosságot adta kitűnő hivatottságának.” Fentiek alapján kérte fizetés-telen segédőrré történő kinevezését, és azt, miután a két szakdíjnoki javadalom már le van kötve, hogy Wilde részére a szakdíjnoki javadalomnak megfelelő illetményeket – melyhez még a háborús segély is járul, vagyis 1825 K-át – a megfelelő alap terhére állapítsa meg és utalja ki. „Ezt annál inkább bátorkodom kérni, mert dr. Wilde anyagi helyzeténél fogva másként nem tarthatja fenn magát.”³

¹ Jelen forrásválogatást Bardoly István (Forster Központ) állította össze, a német szövegeket Hessky Orsolya (Szépművészeti Múzeum – MNG) fordította, ezúton szeretnénk neki megköszönni szíves közreműködését. (– a szerk.)

² SzM Könyvtár, Wilde-hagyaték.

1. Wilde János a Szépművészeti Múzeumban, német újságírók között.
Repr. *Vasárnapi Ujság*, 1918. szeptember 22. 542.

1918. szeptember 22-én képes beszámolót közöl a *Vasárnapi Ujság* német újságírók budapesti látogatásáról. Az egyik kép a Szépművészeti Múzeumban tett látogatásukat örökíti meg, s a kép bal sarkában Wilde látható.⁴ (1. kép)

1918. október 8-án Petrovics Elek felterjesztésben kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, miután Hekler Antal „igazgató őr címmel és jelleggel felruházott intézeti őr” a művészettörténet tanszékre nyert kinevezést, és így az egyik őri állás megüresedett, arra Pogány Kálmánt „őri címmel és jelleggel felruházott intézeti őrt” nevezze ki, aki a háború kitörése óta ez év tavaszáig a harcokban katonai szolgálatot teljesített, ahol meg is sebesült, s jelenleg „a megszállott olaszországi területeken a műemlékek védelmére alakított bizottság tagjául küldetett ki.” A Pogány kinevezése által megüresedő segédőri állásra kérte dr. Hoffmann Edith fizetéstelen segédőr kinevezését, aki nyolc éve van már ebben a státuszban, egyúttal az ő helyére Wilde János „fizetéstelen segédőrré” kinevezését „segédőr szakdíjnoki juttatással”.⁵

³ SzM Irattár, 1918/539. – Az irat hátlapján: 1918. október 8. Petrovics kérte, hogy a Hoffmann Edith kinevezésével megürülő szakdíjnoki javadalmat Wildének folyósítsák „fizetéstelen segédőrré való kinevezése mellett”.

⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1918. szeptember 22. 542. – az azonosítást Wilde Ferenc végezte el, amint azt egy kis feljegyzése tanúsítja. SzM Könyvtár, Wilde-hagyaték.

⁵ SzM Irattár, 1918/774.

1918. október 22-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter Wilde Jánost fizetéstelen segédőrré kinevezte, aki 1918. október 31-én Petrovics Elek előtt letette a szolgálati esküt.⁶

1918. november 5-én a *Pesti Napló* közölte Hatvany Lajos *Egyetemi tanárok* című írását. Ebben a Budapesti Tudományegyetem tanári karáról megállapította, hogy a „mi tudósaink – ismételten: köztisztelet a kivételeknek! – nem is annyira a tudományukért, mint inkább e pártpolitikai hitvallásukért jutottak katedrához. A tudomány tág körű, általánosan emberi, ellenben a tudományos egyetem tanári kara szűkkeblű és egyoldalúan emberi. Inkább csak a munkapártnak tudományos alosztálya volt eddig. [...] Csak nemrég történt, hogy a tanács kizárt kebeléből egy nagyérdemű művészettörténészt. S a műtörténeti szakmára, bizonyos a munka-néppárt felé vezető rokon összeköttetések miatt, meghívott egy különben jeles archaeológust. Ami olyan eljárás, mintha a magyar irodalom professzorát kínálnám meg a német irodalom katedrájával, azzal a motivációval, hogy aki egyszer irodalmi szakos, az épp úgy adhat elő német írókról, mint magyarokról. Ez csak egy eset.”⁷ Majd 1919. január 16-án még határozottabban fogalmazott, „mert a tudomány ügye reformra szorul. Meg kell újítani, fel kell frissíteni. Ez biztos.” Azonban nem a „jeles öregek” üldözésével, hanem a „kitűnő ifjaknak a maga kebelébe való bevonásával kellene kezdeni”, majd határozottan szót emel, hogy Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes mellett legyen ott Babits Mihály, Schöpfung Aladár, és a kiváló klasszika-filológus Hegedűs István mellett Révay József. Majd felteszi a kérdést: és „miért nincs műtörténész a műtörténelmi katedrán? Mit keres ott más szakmában, az archaeológiában képzett Hekler, mikor ez a hely régtől fogva Meller Simonnak dukál?”⁸

1918. november 15-én Petrovics Elek átiratot intézett dr. Harrer Ferenc meghatalmazott miniszter, bécsi követhoz. „A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Tudományos és Irodalmi Ügyosztályával történt megállapodás alapján dr. Wilde János úr, az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum segédőre csatlakozik a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 205.716/918. sz. a. kelt rendeletével kiküldött Magyar Nemzeti Múzeumi tisztviselő urakhoz, azzal a megbízással, hogy Miniszter úr Követ úrnak a bécsi képzőművészeti gyűjteményekkel kapcsolatos egyes kérdésekben rendelkezésre álljon s a bécsi közös és udvari gyűjtemények ügyében Fraknói Vilmos püspök úr elnöksége alatt kiküldött magyar bizottság tájékoztatását közvetítse.”⁹

1918. november 22-én Wilde János részt vett a Magyar Nemzeti Múzeumban a bécsi volt közös udvari gyűjtemények magyar miniszteri bizottsága 2. ülésén, mint ad hoc meghívott referens. Wilde, Gerevich Tibor és Ernyey József társaságában bi-

⁶ Uo., 1918/820.

⁷ Közli: József Farkas: *Álmok és tények. Magyar írók a demokráciáról és nemzeti kérdésekről a Monarchia felbomlása idején*. Budapest, 2001. 48–49.

⁸ Uo., 274–276.

⁹ SzM Irattár, 1918/857. Az ügyirat mellett: a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium leirata egy személynek a bizottságban történő részvételéről, 1918. november 13.; Wilde János elszámolása a november 15–20. közötti Bécsben tartózkodásának költségeiről. 1918. december 5.

zalmasan Bécsben járt a körülmények áttekintésére és az ülésen külön szóbeli jelentést is tett a „bécsi szépművészeti múzeumokban levő helyzetről”. Indítványozta, hogy „az igénybejelentés a szorosan vett magyar vonatkozású tárgyak mellett általános vonatkozású műbecsű tárgyakra is kiterjedjen a magyar paritás jogán, mert értesülése szerint a csehek is ily mérvben jelentik be a maguk igényeit. A műtárgyak oszthatatlansága őszintén nem akadály, mert gyűjtemények egy részére pl. a természetrajziak jelentékeny kontingensére, különben sem fogunk reflektálni. Az osztrák részre eső többletért így lehetne némi kárpótlást kapnunk. A Bizottság kimondja, hogy kikéri a megbízott bécsi magyar miniszter értesülését, meddig terjedhetnek ez irányú igényeink a békés tárgyalások megzavarása nélkül.”¹⁰

Wilde János az 1918. december 8-án megalakult Alkotó Művészek és Tudományos Kutatók Szövetségének tagja lett. A 43 tagú vezetőségben részt vett: Ady Endre, Babits Mihály és Móricz Zsigmond is.¹¹

1919. február 17-től március 19-ig előadásokat tartott a Fővárosi Iparrajziskolában (IX. Oroszlán u. 1.) a női továbbképző tanfolyamon, minden hétfőn 17-18 óra között. Témája: Dürer és Rembrandt grafikája. (Ugyanitt Balázs Béla, Lukács György és Kacsóh Pongrác előadásait is hirdették.)¹²

1919. március 21-én Pogány Kálmánnal együtt jelen volt azon a Lukács György előadáson a régi Képviselőházban, amelyen az előadás közben megérkező Szamuely Tibor jelentette be, hogy „megszületett a Tanácsköztársaság”.¹³ 1919. március 22-én Wilde a Pogány Kálmán vezetésével létrejött Múzeumi Direktórium tagja lett Lessner Manó,¹⁴ Berény Róbert, Kozma Lajos,¹⁵ Ferenczy Béni és Antal Frigyes társaságában.¹⁶ Amint a *Pesti Hírlap* 1919. április 11-én közölte: „A közoktatási népbiztostól művészeti és múzeumi ügyekben való teljhatalmú intézkedésekre Pogány Kálmán elvtárs kapott megbízást. Ő maga mellett a legmegfelelőbb szakemberekből művészeti és múzeumi direktóriumot alakított, amelynek – mint a népbiztosság művészeti és múzeumi politikai megbízottai – maga az elnöke, tagjai pedig: Lessner Manó

¹⁰ *A monarchia levéltári öröksége. A Badeni egyezmény létrejötte (1918–1926).* Szerk. Ress Imre. Budapest, 2008. 8–9.

¹¹ Tagdíjfizetési felszólítás és befizetési bizonylat. SzM Könyvtár, Wilde-hagyaték. – Ld. még: József Farkas: Adalék az Alkotó Művészek és Tudományos Kutatók Szövetsége tevékenységéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 71. 1967. 206–207.

¹² SzM Könyvtár, Wilde-hagyaték.

¹³ Gerelyes 1967. 15., 317. Ezt Pogány Kálmán is megerősítette vallomásában, de tagadta, hogy befolyásolta volna Wildét abban, hogy részt vegyen a szocializálásban. BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 179. – Ld. még: Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Budapest, 1983. II.: 487–489., 493–494.

¹⁴ Lessner Manó (1884–1944?) építész. A müncheni Technische Hochschule hallgatója volt. Orbán Ferenc építész irodájában dolgozott. A Tanácsköztársaság idején a Műegyetem Városepítési és Tervezési Tanszékének élére került. 1919 után magántervező; munkaszolgálatban halt meg Nyugat-Ausztriában. Ferenczy Béni és Wilde János közeli barátja volt.

¹⁵ Kozma Lajos (1884–1948) építész.

¹⁶ Gerelyes 1967. 13., 16., 91.

építész, Berény Róbert festő, Kozma Lajos iparművész, Ferenczi Béni szobrász, Antal Frigyes és Wilde János műtörténészek. A direktórium nevében való eljárásra tehát csak ezek az elvtársak jogosultak.”¹⁷

1919. március 22-én Lukács György helyettes közoktatásügyi népbiztos a Pogány Kálmán vezette *Műkincseket Társadalmasító Bizottság* tagjává nevezte ki Antal Frigyes, Kenczler Hugót¹⁸ és Wilde Jánost, majd 1919. március 26-án Csányi Károlyt,¹⁹ Csermelyi Sándort,²⁰ Hoffmann Edithet, Layer Károlyt²¹ és Takács Zoltánt, illetve jegyzőkönyvvezetővé Wilde Ferencet. Április 23-a után a Bizottság vezetője Kenczler Hugó lett.²² Egyben megbízást adott „a budapesti és vidéki magánosok és különböző jogi személyek tulajdonában levő muzeális becsű műtárgyak zár alá vételére, illetőleg közgyűjteménybe való elszállítására.”²³

1919. április 2-án az egyetemi ügyek politikai megbízottja értesítette Wildét, hogy „Önt a bölcsészeti karra előadások tartására ajánlottam. Legyen szíves ennek megbeszélése végett f. hó 3-án csütörtökön de. e. 10 órakor a bölcsészeti dékáni hivatalban megjelenni.”²⁴

1919. április 10-én a közoktatásügyi népbiztos Hekler Antalt leváltotta a művészettörténet tanszék éléről (pontosabban eltávolította a tanítástól és tanári működéstől) és utódjául Meller Simont nevezte ki. Meller meghirdette óráit, ahogy Antal és Wilde is. „A grafika története. Heti 2 óra. A XVI. és XVII. század. [Az] olasz művészet formaproblémái. Heti 1 óra. Szeminárium: Rembrandt. Heti 1 óra.”²⁵ Az előadások május 8-án megkezdődtek.²⁶ Wilde 1920. november 4-én írta testvérének

¹⁷ Művészeti és múzeumi direktórium. *Pesti Hírlap*, 1919. április 11. 7.

¹⁸ Kenczler Hugó (1884–1922) művészettörténész. 1907-ben doktorált a Budapesti Tudományegyetemen Pasteiner Gyulánál, majd a berlini egyetemen Heinrich Wölfflin tanítványa volt. 1911-től a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott fizetés nélküli gyakornokként. 1918 októberében a Szépművészeti Múzeumba helyezték át. Aktív tagja volt a Galilei Körnek. A Tanácsköztársaság idején elsősorban a múzeumok átszervezését irányította. Egy ideig Budapesten bujkált, majd Bécsbe emigrált, utóbb Prágában, Berlinben élt. 1922-ben Kassára költözött, ahol állást remélt a múzeumban, itt érte a halál. Ld.: Gosztorny 2014. 38–41.

¹⁹ Csányi Károly (1873–1956) építész, művészettörténész, egyetemi tanár, az Iparművészeti Múzeum munkatársa, 1919-től 1934-ig igazgatója.

²⁰ Csermelyi Sándor (1881–?) bölcsészdoktor, 1909-től az Iparművészeti Múzeum munkatársa, a Ráth György Múzeum megbízott igazgatója.

²¹ Layer Károly (1878–1937) művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum munkatársa, 1934–1937 között igazgatója.

²² Gerelyes 1967. 38.

²³ Kiss 1960. 131–132.

²⁴ Gerelyes 1967. 119.

²⁵ Gosztorny 2014. 79., 91.: 120., 121. jegyzet, valamint *Pesti Napló*, 1919. április 7. 7.

²⁶ Pogány Kálmán az ellene 1919–1920-ban folytatott vizsgálat során elmondta, hogy Kármán Tódor megkérdezte tőle, gondol-e valami reformra az egyetemen, mire ő a művészettörténet tanszék megfelelő betöltését javasolta. „Meller kinevezésében volt befolyása? Pogány: Az egyetemre egy olyan embert ne-

Bécsből: „Látott még két diák, akik a múlt nyáron hallgatták az előadásaimat, úgyhogy most már Pesten tudni fogja mindenki az ittlétem.”²⁷

1919. április 14-én Wilde részt vett a Művészeti Direktórium helyiségében (Déliab utca 35.) a bécsi volt közös és udvari gyűjtemények bizottságának megalakítása tárgyá-

veztek ki tanárnak, aki szorosan nem tartozott ahhoz a szakmához. Később az történt, amikor megüresedett az egyetemes művészettörténeti tanszék, akkor ezt megkapta egy classica archaeologus, Hekler Antal. Hekler Hampel halálakor pályázott is, de az állást más emberrel töltötték be, kinek más szakmán volt katedrája, melyet átminősítettek classica archaeologia katedrává. Ennek dacára kinevezték erre a régi művészeti katedrára és amikor Pasteiner katedrája megürült, mely voltaképpen az újabb kori művészettörténet katedrája volt, ezt betöltötték Heklerrel. Ezt helytelennek tartottam és helyreigazítani akartam. Hekler rendelkezési állományba helyezésébe befolyt Pogány: Ez Kármán Tódor munkája volt, kit csak a diktatúra ideje alatt ismertem meg. Családjának más tagját ismertem. Hekler akkor még nem volt elmozdítva, mikor Kármán hivatott ebben az ügyben, akkor mondtam, legalkalmasabbnak Mellert tartom. Hallottam, hogy Hekler nagyon méltatlankodott.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 155-156. – Amikor 1879-ben elhunyt az egyetemes történelem tanszék vezetője, Somhegyi Ferenc, Trefort Ágoston miniszter elhatározta, hogy e tanszékét három részre (ó-, közép- és újkor) választja szét. Az ókori történelem tanszékét, Trefort hathatós támogatásával, Hampel József, az archaeologia magántanára kapta meg 1881-ben. 1891-ben azonban átment az érem- és régiségügyi tanszékre. (Ugyanezt az utat járta be Kuzsinszky Bálint is, aki 1914-ben, Hampel halála után került az ókori történelem tanszékéről az érem- és régiségügyi élére.) Szentpétery Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635-1935*. Budapest, 1935. 527-528., 588. – A lefolytatott vizsgálatot vezető Bárány Gerő 1919. október 4-én a miniszternek szóló jelentésében azt írta Meller kinevezéséről: „Dr. Meller Simon szépművészeti múzeumi igazgató-őr viselkedése és működése, ha talán annak célzatos beállítása, hogy a diktatúra alatt egyetemi tanári megbízást, illetőleg kinevezést kapott, az ellenkező látszatot is keltheti, teljesen correct s így kifogás alá nem vonható volt. Dr. Meller Simon köztudomás szerint kiváló tudós, akinek azonban annak idején nem sikerült magát magántanárrá habilitáltatnia. A művészettörténelmi tanszéknek a múlt évben – még a királyság idején – történt betöltése alkalmával a tanszékre ő is pályázott, de eredményt akkor sem ért el. Úgy tudom, nemcsak az érdekében beadott különvélemény tartotta őt érdemesnek egyetemi tanszékre, hanem riválisa is, aki a művészettörténelmi tanszékre tényleg kinevezetett: dr. Hekler Antal is érdemesnek tartotta őt arra, hogy az említett tanszék megoszlása esetén Meller töltse be a modern művészettörténelem tanszékét. Általában úgy látjuk, hogy hozzáértő tudományos körökben mindenképpen érdemesnek és alkalmasnak tartják Mellert a művészettörténelem, illetőleg a modern művészettörténelem tanszékére. Ilyen előzmények után alig eshetik kifogás alá, hogy elfogadta a tanári kinevezést, mely kinevezésnek érdekében – vallomása szerint – »lépéseket nem tett, s amit mindig ideiglenesnek tekintett«. Ha nem tévedek, Excellenciád is végleg elintéztettnak tekinti dr. Meller Simonnak ezt a vállalkozását, mennyiben egyetemi tanári kinevezésének érvénytelenné válása után őt előbbi állásába – még a vizsgálat megejtése előtt – visszahelyezni méltóztatott. Különben bátor vagyok megemlíteni azt is, hogy dr. Meller Simon reám nemcsak a komoly tudós benyomását tette, hanem egy mindenképpen érett és higgadt férfi benyomását is keltette, aki fiatalos éretlenséggel, avagy sértett ambícióknak árutakon, a conjunkturák felhasználásával való kielégítésével jogosan és komolyan valóban nem vádolható.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 115-116.

²⁷ MNG Adattár, 20151/1979/31/25.

ban tartott ülésen. „Jelen voltak: Pogány Kálmán, Gerevich Tibor, Wilde János, Petrovics Elek, Meller Simon, Csányi Károly és Révész Gézné. 1. Pogány elnök bejelenti az eddig működő bizottság feloszlását és felkéri az újonnan megbízott tagokat a bizottságban való működésre, felkéri Gerevich Tibort egyben az előadói munka elvállalására. Az új bizottság a következőképp alakult meg: Elnök: Pogány Kálmán. Tagok: Gerevich Tibor előadó, Wilde János, Petrovics Elek, Meller Simon, Csányi Károly, Antal Frigyes, Dienes László vagy Kóhalmi Béla, bécsi megbízottak: Szekfű Gyula, Eckhart Ferenc és még egy geológus. Jegyző: Révészné Alexander Magda. 2. Jegyző felolvassa azt az előterjesztést, amelyet a régi bizottság elnöke és titkára (Fraknói Vilmos és Gerevich Tibor) készítettek, akiket a bizottság Bécsbe kiküldött a kérdés tanulmányozására. Az előterjesztés bécsi követünk számára elkészült, hogy azt a Német-osztrák Államtanácsnak terjessze fel, mint igényjogosultságunk első indokolását és bejelentését. Pogány elnök felveti a kérdést, hogy az előterjesztés maradhat-e úgy amint van, vagy átdolgozandó-e? Az átdolgozást főleg abból a szempontból tartja kívánatosnak, hogy hangsúlyoztassék jobban az, hogy a részesedésre elvi, jogi alapunk elsősorban a közös uralkodóház ténye és így csak másodsorban helyezünk súlyt a magyar eredetű és vonatkozású tárgyakra. Először megállapítandó volna a részesedés általános kulcsa és azután külön az oly tárgyak jegyzéke, amelyek csupán nekünk fontosak. Meller, Petrovics és Gerevich hozzászólásai után Pogány és Wilde azt javasolják, hogy készítse el a bizottság előbb papíron egész követelésünket, alapul véve a történeti fejlődést és egy olyan ideális kulcsot, amely ránk nézve a legkedvezőbb, amit csak remélhetünk, és csak azután menjünk bele a bécsiekkel való bármely tárgyalásba a kérdés részleteire vonatkozólag. A bizottság egyhangúlag megállapítja, hogy az előterjesztés átdolgozandó az elvi álláspont kiemelésével, igénybejelentésünk minden egyes gyűjteménynél külön megállapítandó az illető gyűjtemény természete szerint. A részesedés a közös gyűjteményeknél a kvóta alapján, az udvariaknál a paritás alapján történjék, a levéltáraknál különböző a helyzet és ezzel a munkával sürgősen megbízzanak: Petrovics, Meller és Gerevich. Wilde kívánja, hogy az előterjesztésben disztigváljunk a Habsburg javakra vonatkozó igénybejelentésünk és a közös gyűjtemények likvidálásánál való részesedésünk között. A bizottság hozzájárul.”²⁸

1919. május 1-én a Közoktatásügyi Népbiztos Meller Simon, Takács Zoltán, Pogány Kálmán, Rózsaffy Dezső, Hoffmann Edith, Wilde János, Rónai János, Wandraszkó Bálint magasabb illetményét utalványozza.²⁹

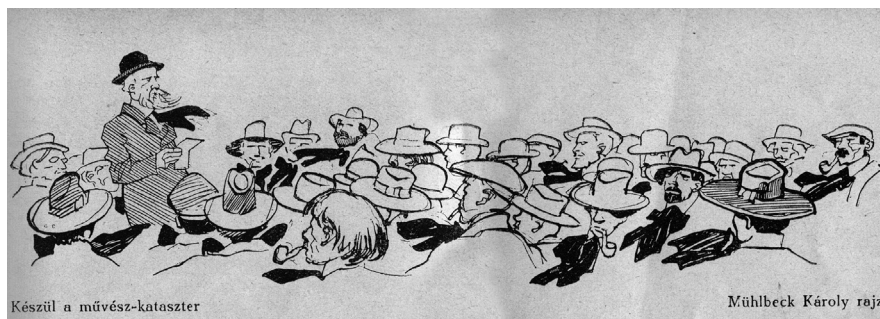
1919. május 20-án Wilde János levelet írt³⁰ Pogány Kálmánnak a Művészeti és Múzeumi Direktórium korábbi vezetőjének.³¹ Egyrészt, mert aznap lemondott Be-

²⁸ *A monarchia levéltári öröksége* 2008. i. m. 67–68.

²⁹ SzM Irattár, 1919/260.

³⁰ MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MKCS-C-I-103/66.1. Ld. a teljes levelet: Végh János: Wilde János levelezéséből (1916–1919) c. tanulmányában az *Enigma* jelen, tripla számában.

³¹ Pogány Kálmánt 1919. április 24-én kinevezték a keleti hadsereg parancsnokság zászlóaljparancsnokává, ezért az ügyek intézését Antal Frigyes vette át, 1919. július 29-ig, amikor is Lessner Manó lett a Közoktatásügyi Népbiztosság Művészeti és Múzeumi osztályának a vezetője. Gerelyes 1967. 141., 271.

2. Készül a művész-kataszter. Mühlbeck Károly rajza. Repr. *Uj Idők*, 1919, június 5. 357.

rény Róbert a festészeti ügyek referense.³² Lemondásának oka az a konfliktus volt, amely az ún. művész-kataszter összeállítása kapcsán keletkezett. (2. kép) A direktórium elhatározta, hogy jegyzéket állít össze azokról a művészekről, akiket állami támogatásra és megbízásokra alkalmasnak tart. Ezt a jegyzéket állandóan frissíteni fogják az újonnan felbukkanó tehetségekkel. Aki nem kerül fel a jegyzékre, annak is módjában áll kiállítani és műveit értékesíteni. A jegyzéken szereplő művészek rendszeres állami támogatásban részesülnek.³³ A jegyzékre eredetileg 150 művészt kívántak felvenni, de később még 80 fővel tervezték kibővíteni, akiket rajztanárként alkalmaztak volna.³⁴ A Herman Lipót vezette Képzőművészek és Iparművészek Szakszer-

- A Tanácsköztársaság utáni vizsgálatok egyik gyakran visszatérő kérdése volt, hogy vajon Pogány kommunista volt-e vagy nem; a többség őt és Antal Frigvest egyértelműen annak tartotta. Talán érdemes egy olyan tanú vallomását is idézni, aki nem árgus vizsgálóbírók előtt tett vallomást 1920-ban, és fenntartotta véleményét 1934-ben is. „A frontra egy barátommal mentem ki, aki az előbb említettekkel együtt a háború hírére állt be a vörös hadseregbe. A világháború alatt tartalékos százados, most ezredparancsnok lett. Egyszerű, hűséges, kemény ember, aki nem is annyira valami végig gondolt tudatos meggyőződésből, hanem tisztára ösztönből, becsületből állt mellénk. Az ilyen derék, puritán emberek csatlakozása gyakori jelenség volt. Mi egy világ ellen harcoltunk, amely milliók rabszolgaságát, a gazdasági erők megalázó hegemoniáját jelentette, amelyet a háború szült, harcoltunk ennek a világnak a visszatérése ellen, az elnyomottak, a megbecstelenített milliók jobblétéért. Mindenki csak két választást látott: fehérnek vagy vörösnek lenni. A tisztességesek, az áldozatkészek, az értelmesek, a lelkesedésre képesek alig kivétellel a diktatúra mellett döntöttek, még abban az esetben is, ha azelőtt kétségeskedtek.” Sinkó Ervin: *Az út. Naplók 1916-1939*. Budapest, 1990. 93. Sinkó kulcsregénye, az 1934-ben írt *Optimisták* Borsi Kálmánját Pogányról mintázta, akiről le is írta: „nem volt kommunista”. Sinkó Ervin: *Optimisták*. Novi Sad, 1965. II.: 365.

³² Kontha Sándor: Két művész a Tanácsköztársaságban. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 95-96.

³³ Pór Bertalan: Emlékezés 1919-re. *Szabad Művészet*, 3, 1949, 2-3. 84-85.; Körner Éva: Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti intézkedései. *A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve*, 1951. (1952) 103.; Pór Bertalan visszaemlékezése: Kiss 1960. 142-143.; *Magyar művészet 1890-1919*. Szerk. Németh Lajos. Budapest, 1981. I.: 617-618. (Áradi Nóra).

³⁴ Pór Bertalan visszaemlékezése: Kiss 1960. 143.

vezeteinek Szövetsége és a direktórium elképzelései a támogatott művészek kiválasztására vonatkozóan eltértek egymástól. Mint Berény írta 1919. augusztus 23-án: „Május 20-án, midőn a festőművészek kataszterének megcsinálásánál demokratikus szellemű cselekvési módot a Népbiztosság diktatórikus elintézési módjával sem lelkiismeretem szerint, sem a művészkollégák érdekeit szem előtt tartva – kikkel eljárási módot előzőleg ismertettem nyilvános ülésen, tehát szavam is kötött – összeegyeztetni nem tudtam, levontam a konzekvenciákat és írásban (mely irat másolata birtokomban van) lemondottam”.³⁵ Nemes Lampérth József – aki Wilde egyik közeli barátja is volt – már 1919. május 2-án megbízást kapott a Proletár Képzőművészeti Műhely festészeti szakosztálya tanári teendőinek ellátására.³⁶ Berény helyére Pór Bertalan került, mert „a baloldali mozgalmakban tapasztaltabb emberre gondoltak, és ezt bennem vélték megtalálni.” – írta Pór visszaemlékezéseiben.³⁷ (Hasonló konfliktusok jellemezték az írói kataszter összeállítását is.³⁸) A másik Bíró Mihály kinevezése volt. Mint a Wilde ellen folytatott vizsgálat megállapította, Wilde „Bíró Mihálynak, a Képzőművészeti Főiskolára történt tanári kinevezését határozottan elleannezte és ezért Antal Frigyes őt a forradalmi törvényszékkel fenyegette”, de az is lehet, hogy Bírónak a Köznevelési Népbiztosság Képes plakát részlege élére történt kinevezése áll a vita háttérében.³⁹

1919. június 3-án a Szépművészeti Múzeum rajzgyűjteményét „Petrovics Elek igazgató jelenlétében Meller Simon a grafikai osztály eddigi vezetője átadta Wilde Jánosnak. Wilde János a gyűjteményt, az anyag hiánytalanságára nézve az átadó részeséről való jóhiszeműség feltételezése mellett en bloc átveszi, elvállalja a teljes felelősséget azzal a kikötéssel, hogy az anyag teljességének ellenőrzését három hónapon belül elvégzi és az esetleges hiányokat ezen idő alatt megállapítja és bejelenti. Petrovics Elek igazgató. Meller Simon mint átadó. Wilde János mint átvéő.”⁴⁰ 1919.

³⁵ Kontha 1979. i. m. 96. – A szakszervezetek és a direktórium, illetve a két szervezetet összekötő művészek ellentétéről ld. még: *Rippl-Rónai József emlékezései*. Beck Ö. *Fülöp emlékezései*. Sajtó alá rend. Farkas Zoltán. Budapest, 1957. 322–323.

³⁶ Kiss 1960. 94.

³⁷ Pór Bertalan visszaemlékezése: Kiss 1960. 142.

³⁸ Kassák 1983. i. m. II.: 559–560., 564–567.

³⁹ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 221–223.; Kővágó Sarolta: Bíró Mihály (1886–1948). *Párttörténeti Közlemények*, 32, 1986, 1. 170.; ezt megerősíti Wildének egy Bécsből írt levelének részlete is: „A falak tele vannak Bíró Mihály választási plakátjaival. Itt még szemsértőbbek és ocsmányabbak mint otthon annak idején.” Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. október 7. MNG Adattár, 20151/1979/31/16.

⁴⁰ Gerelyes 1967. 198. és 246–247. – Hoffmann Edith vallomásából, 1920. január 2.: „A diktatúra harmadik vagy hatodik napján kaptam meg a metszetgyűjteményt. [...] Pogány, Wilde, Antal együtt Meller szobájába mentek s aztán mondták.” Hoffmann Wildével beszélt arról is, hogy mi lesz, ha Meller az egyetemre megy. „A szoborgyűjteményt megtarthatja, de a grafikai gyűjteményt át fogja adni. Ennek módjaitól beszéltünk még a Károlyi kormány alatt Wildével, és arról, hogy megosztjuk.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 148.

június 14. megnyílt a Múcsarnokban *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*.⁴¹ Paur Géza 1919. október 4-én kelt jelentése szerint: „A rendezés munkájában Pogány Kálmánon kívül a két Wilde testvér vett ki tevékeny részt. A kiállítás anyagának korszerű osztályozására lehozatták Bécsből Benesch osztrák elvtársukat, egy negyedéves wieni egyetemi hallgatót, aki a meghatározás és osztályozás munkáját, magyar kollegái szégyenére, nagy könyvtármű kútforrások igénybevételével, napokon át végezte.”⁴²

1919. július 9-én a Közoktatásügyi Népbiztosság kinevezte az Országos Műemléki Hivatal vezetését, amelynek elnöke Éber László, ügyvivő építésze Lux Kálmán lett. A Műemléki Tanács elnöke Petrovics Elek, tagjai: Antal Frigyes, Csányi Károly, Kenczler Hugó, Lessner Manó, Meller Simon, Pogány Kálmán, Schoen Arnold, Wilde János.⁴³

1919. augusztus 22-én Pálffy Lajos a Budapesti m. Államrendőrség alhadnagya jelentette, hogy „Nyomozásaim során kihallgattam özv. Wilde Richárdné, továbbá Geisz János házfelügyelőt (Horánszky u. 26.), akik egybehangzóan oda nyilatkoztak, hogy Wilde János ismeretlen helyre még f. hó 1-én elutazott.”⁴⁴ 1919. augusztus 24-én a Budapesti m. Államrendőrség jelentette, hogy „Wilde Jánost feltalálni és kikérdezni szintén nem sikerült.”⁴⁵ 1919. szeptember 27-én Petrovics Elek felterjesztésben kéri a vallás- és közoktatásügyi minisztert, Wilde Jánosnak a „mellékelt orvosi bizonyítvány alapján” szeptember 25-én lejáró szabadsága 6 héttel történő meghosszabbítását. A szabadság megadását oly feltétel mellett javasolja, miután nevezett ellen a „tanácskormány idejében kifejtett működése miatt” vizsgálat folyik, hogy szabadsága idején a vizsgálat rendelkezésére álljon.⁴⁶ 1919. szeptember 19-én Wilde Jánost kihallgatják a „a tanácskormány alatt tanúsított magatartása tárgyában”. Ld.:

⁴¹ *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*. Előszó: A Műtárgyakat Társadalmasító Bizottság. Budapest, Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919. 99 p. – ld. még: F. Z. [Farkas Zoltán]: *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása. Vasárnapi Ujság*, 1919. július 29. 297.

⁴² Gerelyes 1967. 343. – 1919. május 9-én a Közoktatásügyi Népbiztosság művészeti és múzeumi politikai megbízottja közli a bécsi magyar követtel, Bolgár Elekkel, hogy „Benesch Ottó bécsi lakos műtörténész, aki a magántulajdonban lévő műtárgyak szocializálása körüli munkálatoknál igen értékes tevékenységet fejt ki, a Szépművészeti Múzeumnál fog alkalmazást kapni.” Kéri, hogy biztosítsák Budapestre történő visszautazását, hogy ingóságait magával hozhassa, és amíg Bécsben van, levelezését Budapesttel. Gerelyes 1967. 156. – Alig egy évvel később azt írta Wilde: „Benesch a Hofmuseum régi képtárához került, mint fizetési volonteer és kinevezik asszisztenssé, mihelyt meglesz a diplomája (kb. tavasszal). Tehát mégsem olyan rossz választás volt ő részünkről a múlt nyáron...” és „Tegnap találkoztam először Beneschel is és a nap folyamán sokat voltam vele együtt. Tényleg lesült és meghízott, érdekesekeket is mesél, de emberileg úgy találom, a tavaly nyarán érte el a csúcspontját; itt megint teljesen belelendült a törtetésbe.” MNG Adattár, 2015/1979/31/16. és 17.

⁴³ Forster Központ, Tudományos Irrattár, MOB-iratok, 1919/149.

⁴⁴ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 9.

⁴⁵ Uo., 11.

⁴⁶ SZM Irrattár, 1919/575.

Személyleírás.

Kenczler Hugó.

1. A terhelt neve és álnéve: _____

2. Születésének helye: _____

3. Állampolgársága: *magyar*

4. Születésének ideje: *25 éves*

5. Nyelvismerte: *magyar, német, francia, olasz*

6. Vallása: *író*

7. Családi állapota: *nőtlen*

8. Foglalkozása: *muzeumi p. r.*

9. Atyjának neve: _____

10. Anyjának leánykori neve: _____

11. Miképen írható le a terhelt személye s különösen melyek a szembeölő, jellemző sajátosságai (különös ismertető jelei):

a) természetben, tartásában, mondulataiban, testén?
(pl. számok, szék, köpcös, hirtelen, esetleg hány centiméter magas, vézna, elhízott, testes, terhes, fejét fogja, ferde nyak, hosszú lábakkal jár, ugráló járva, karikálbu, x-lábú, tokezi, golyvás, stb.) *155 mag, erős termé.*

b) beszédében?
(pl. hebeg, hadar, selypi, ricsogol, nagy hangon beszél, rekedt hangja van, loogás kiejtésű beszéd, stb.) *gyorsan beszél, Kappan, Lauger*

c) szemén, tekintetében, nézésében?
(pl. koronkete, világos kék, szürke, zöld szemű, bandzs, hályog van a jobb-bal szemén, szűrés tekintetű, sűrűn pislog, nem néz arra, akivel beszél, rövidlátó, szeméjéi rángatóznak, stb.) *szürke.*

d) száján?
(pl. szája igen vastag, ferde száju, fogai kiütösznek, stb.) *puha.*

e) orrán?
(pl. nyerges, pisze, sasorru, hegyes, vékony, vastag, benyomott orru, orra hátra szelcs, ferde orru, kamos orru, nagy orrlyakai vannak, stb.) *puha, rajstetűt visel.*

f) fülein?
(pl. elálló, lapos füle, nagy füle, hegyes füle, stb.) *puha.*

g) fejének egyéb részén?
(pl. orra csupa szög, rangya, orra becsit, arccsontja előre áll, álla hegyes, ferde, homlokán sok a ráncz, kopasz, stb.) *—*

h) kezén?
(pl. hüvelykujja hiányzik, kezején A. B. tetoválva, stb.) *—*

12. Milyen a terheltnek:

a) a haja? *híjassan kopasz.*

b) a szemöldöke? *szűke, ritka.*

c) a bajusza? *szűke, anyagos nyíró.*

d) a szakála? *—*

13. Ismeretes-e egyéb sajátossága testének ruhával fedett részein?
(pl. tetoválás, anyajegy, sebhely, stb.) *—*

14. Milyen volt legutolsó ruházata?
ruha *paraszt*

Megjegyzés: _____

1920 évi *Július* hó *26.* napján.

Kenczler Hugó
dr.

B I (113. r. sz.) Radó, Budapest.

3. Kenczler Hugó művészettörténész tanácsköztársasági tevékenysége miatt kiadott körözési személyleírása, 1920. július 20. BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94.

*Függelék 1.*⁴⁷ 1919. október 4-én Bárány Gerő miniszteri tanácsos, miniszteri biztos jelentést tett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a lefolytatott vizsgálatról. Mint írta: „Feltétlenül kompromittáltaknak kell azonban tekintenem dr. Pogány Kálmánt, dr. Antal Frigyeszt, dr. Kenczler Hugót (3. kép) és dr. Wilde Jánost. Mivel a most említettek irányító működést fejtettek ki a tanácskormány uralma alatt s mivel viselkedésük és cselekedeteik már a felületes szemléllőre is azt a benyomást teszi, hogy jobbára meggyőződéses kommunistákkal van dolgunk, akik nemcsak készséggel, hanem buzgósággal szolgálták a kommunizmust s mikor ezt tették, vágyaik és ambíciójukat, sőt talán legintimebb aspirációikat elégitették ki. Meg kell azonban említenem, hogy a most említettek kommunista meggyőződése között is könnyűszerrel észlelhető igen nagy eltérések vannak és éppen e miatt valamennyien nem mérhetők egy mértékkel. Az is egészen valószínűnek, majdnem kétségtelennek látszik, hogy nevezettek egyéni correktségéhez szó alig férhet, s hogy olyan emberekről van szó, akik vagy tényleg ideálok szolgálatában állottak, vagy legalábbis azt hitték, hogy ideálok szolgálatában cselekszenek, s hogy talán egyéni ambíciójukat is ki akarták elégiteni, de semmi esetre sem gondoltak durva haszonlelésre, úgyhogy cselekedeteik semmi esetre sem fakadhattak ilyen alantas motívumokból. A legutóbb elmondottak különösen állanak dr. Pogány Kálmánra és dr. Wilde Jánosra, akikkel módomban volt a kihallgatások során személyesen érintkezhetni, s kikerül ennek következtében közvetlen nyert impressióim alapján alakíthattam ki véleményemet. [...] Mint művészeti és múzeumügyi directóriumi tag szintén súlyosan compromittálva van dr. Wilde János is, aki azonban oly vezető szerephez, mint Pogány, nem jutott. Mint ember, úgy látszik, jelentéktelenebb, mint amaz, mint szakember kitűnően képzett – s talán féktelen ambíciójú, úgy látszik a dictatúra egész ideje alatt nem annyira a communismus, mint inkább szaktudománya és egyéni ambíciója érdekelte. Mint fiatal, kitűnően képzett fiatalember viselkedése és cselekedete megérdemli, hogy enyhén bíraltassék el. [...] Wilde Jánosra vonatkozóan szóról szóra magamévá teszem dr. Petrovics Elek nyilatkozatát. »Figyelembe veendő Wilde megítélésénél Pogánnyal való szoros személyes barátsága, mely bizonyra sokkal járult ahhoz, hogy directóriumi tagságra vállalkozott. 2. Fiatal kora (27). 3. Politikai reserváltsága. 4. Kitűnő szellemi képességei, mely kívánatosá teszi, hogy a jövő számára megmentessék.« Pogány Kálmánt ugyan meggyőződéses kommunistának tartja, de „minden okom meg van arra, hogy dr. Pogány egyéni correctségét minden tekintetben kifogástalannak tartsam.”⁴⁸

1919. október 21-én Petrovics Elek felterjesztésben kéri a vallás- és közoktatásügyi minisztert Wilde János – „jelenleg szabadságolt segédőr” – illetményének folyósítására, mert augusztus 1. óta nem kap semmilyen illetményt. „Wilde úr a Tanács-

⁴⁷ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 97-99. – a kihallgatási jegyzőkönyvből idézett: Szabó Júlia: Pogány Kálmán, tudománytörténetünk elfelejtett alakja. [1973] In: Szabó Júlia: *Utak és tanulságok. Válogatott művészettörténeti tanulmányok és műkritikák*. Sajtó alá rend. Marosi Ernő. Budapest, 2014. 473.

⁴⁸ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 113-114., 117., 118., 123. – Petrovics Elek, Wildéről, 1919. szeptember 26-án tett vallomását ld.: Gerelyes 1967. 338.

kormány alatt a művészet- és múzeumi direktorium tagja, majd a közoktatásügyi minisztérium h. osztályvezetője volt. [...] Tekintve, hogy a Wilde úrra vonatkozó, hozzám intézett miniszteri leiratból (1919/617) kitűnőleg, Wilde úr ismét a múzeum kötelékébe tartozó segédőrnek tekintetik, s mint ilyen ellen tétetett ellene vizsgálat folyamatba.”⁴⁹ 1919. október 20-án Pekár Gyula államtitkár értesítette Petrovics Elek, illetve Wilde Jánost, hogy a „vizsgálat alatt álló Wilde János múzeumi segédőr szabadságának 6 héttel való meghosszabbítása iránti kérelmét oly föltétel mellett veszem tudomásul, hogy a szükséghez képest meghosszabbított szabadságának tartama alatt is tartozik az ellene lefolytató vizsgálatot vezető biztosnak bármikor rendelkezésre állani.”⁵⁰

1919. november 4.-én Wilde Jánost kihallgatták a Pogány Kálmán bűnügyében indított vizsgálat során a Moravcsik-féle Idegklinikán, Balassa u. 6.⁵¹ Ld.: *Függelék 2.* A peranyagban megtalálható dr. Schuster Gyula vallomása Wilde János állapotáról.

1919. december 16-án kihallgatták Gyárfás Júliát:⁵² „Még a diktatúra előtt 10 nappal erősen állást foglalt Wilde előtte a kommunizmus ellen. [...] Tudomása szerint a diktatúra alatt egyáltalán politikai megbízást nem vállalt. [...] Döntő befolyású volt Wildére Pogány barátsága. [...] A társadalmasítást Wilde mindig túlzottnak tartotta. [...] Beneschre vonatkozóan előadja, hogy úgy hiszi, Pogány Wilde ajánlatára hívta meg Bécsből mint kiváló szakembert és munkást. Feladata a szocializált műtárgyak katalogizálása volt. [...] Beszélt Wildével a kommunista elvekről, de azokat etikai szempontból Wilde mindig kifogásolta. Wilde a kommunisták véres erőszakoskodásait, akasztásokat etc. mindig kárhoztatta.⁵³ [...] Sem Wilde, sem ő Antallal nem volt jó viszonyban. Mind a ketten kétségbe vonták a diktatúra marandóságát. Tudomása szerint Meller is Wilde ajánlatára került az egyetemre. Nem tud arról, hogy Wilde a régi képtár és a grafikai osztály vezetését akarta átvenni. [...] Felvetett kérdésre kijelenti, hogy Wilde tudomása szerint még elméletileg sem foglalkozott a kommunizmussal. Gyűlésekre tudomása szerint nem járt. Arról tud, hogy Wildét a diktatúra kikiáltása Lukácsnak a kommunizmusról tartott előadásán érte.

⁴⁹ SzM Irattár, 1919/617.

⁵⁰ Uo., 1919/628.

⁵¹ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 34-35., 215.

⁵² Gyárfás Júlia (1895–1970) művészettörténész. 1915–1919 között a Budapesti Tudományegyetemen, majd Lipcsében és Bécsben tanult. Julius von Schlossernél doktorált 1923-ban. 1924–1925 között a bécsi Akademie der bildenden Künste képtárában dolgozott, majd művészettörténeti magánórákat adott, illetve előadásokat tartott az Urániában. 1930-ban összeházasodott Wilde Jánossal. Zsidó származása miatt 1939-ben férjével együtt emigrált Angliába. Korán kezdődő betegsége megakadályozta nagy reményekre jogosító tudományos karrierjét.

⁵³ 1919. szeptember elején Hoffmann Edith úgy vallott, hogy Wilde (Pogány, Antal, Kenczler) „kommunista mivolta kétséget nem szenved”. Gerelyes 1967. 317. majd 1920. január 2.: „Wildével a diktatúra kitörése előtt hosszabban beszélt a kommunizmusról, aki azzal szemben aggályainak adott kifejezést, az a véleménye, hogy Wilde nem tudott előre a tervezett államcsínyről.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 147.

Antal és Wilde összekülönbözésére vonatkozólag megjegyzi, hogy annak alapja az volt, hogy Wilde már eleve képtelen volt Antallal együtt dolgozni, annak teljes adminisztratív járatlansága miatt. Személyes (privát) ellentétek is közrejátszottak. Nem akarta, hogy Antal az ő (Wilde) titkárnőjét olyan munkáért, mit az önszántából vállalt, gáncsolja.⁵⁴

1920. január 2. Wilde János újabb kihallgatása a Nagy Árpád min. tan. elnöklétével és Térey Gábor, Felvinczi Takács Zoltán, Kovács Gyula min. titkárból álló bizottság előtt a Szépművészeti Múzeumban. „Dr. Wilde János kihallgatásának befejezése után megköszöni a bizottságnak, iránta tanúsított jóindulatát és kéri, hogy az azt vele szemben később is érvényesítse úgy, hogy ne vegye el tőle annak lehetőségét, hogy tudományával továbbra is foglalkozhasson. Eztán Térey Öméltóságához fordult avval a kéréssel, hogy ha őt netalán valamikor akaratlanul megbántotta volna, tőle bocsánatot kér. Térey Öméltósága kijelenti, hogy mindig tudott a Wilde által ellene folytatott intrikákról, hivatkozik sokéves közszolgálatára, mely idő alatt őt mindenki a legobjektívebb embernek ismerte. Wilde ügyét is a legobjektívebben fogja kezelni.”⁵⁵

1920. június 17. Wilde János Bécsbe érkezett.⁵⁶ Ekkor már több barátja is Bécsben volt, pl. Fogarasi Béla.⁵⁷

1920. július 16-án megtartja záróülését a Szépművészeti Múzeum tisztviselőinek a tanácskormány alatt tanúsított magatartásával kapcsolatban kirendelt bizottság, amely előterjesztést tett a vizsgálat eredményéről és a javasolt intézkedésekről.⁵⁸ Ld.: *Függelék 3.*

1920. szeptember 16-án Petrovics Elek megküldte a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. augusztus 20-án kelt, 70.470/1920. III. sz. rendeletét Pogány Kálmánnak és Wilde Jánosnak „a vezetésem alatt álló múzeum tisztviselőinek a ~~ügynevezett tanácskormány~~ kommunizmus uralma alatt tanúsított magatartásával” kapcsolatban. Az állásvesztésre ítélt Pogány Kálmánnak Petrovics az alábbiakat írta a miniszteri határozatot kísérő levelében: „A magam részéről kérem fogadja őszinte köszönetemet azért a buzgó munkásságért, melyet az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum kötelekéből való kiválása előtt intézetünknel 11 éven át teljesített, azért az értékes tanácsadásért, melyben rövid együttműködésünk alatt szíves volt részesíteni. ~~Kiváló tisztelettel~~ Budapest, 1920. szept. 20. Petrovics Elek”, Wildének pedig azt, hogy a miniszter: „Tekintetességedtől a fokozatos előléptetés jogát hat év tartamára megvonta. Minthogy Tekintetességednek a vezetésem alatt álló intézet kötelekében való megmaradását a Miniszter Úr nem tartja kívánatosnak, rendelkezni fog a múzeumtól

⁵⁴ Uo., 138.

⁵⁵ Uo., 146. – Wildéért, Max Dvořák kérésére, gr. Karl Khuen-Belasi is közbenjárt több tekintélyes magyar politikusnál. Ld.: Wilde János – Wilde Margitnak, Grusbach im Mähren, 1920. július 20.

⁵⁶ Wilde János 1920-ban Bécsből írt első levele. MNG Adattár, 2015/1979/31/5.

⁵⁷ Sinkó Ervin levelezése I. 1914–1944. Sajtó alá rend. Kovács József. Budapest, 2001. 12–13.

⁵⁸ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 221–223. – Ld. még rövidített változatát, illetve fogalmazványát: Gerelyes 1967. 365–367.

mielőbb leendő elhelyeztetése iránt. Az Önre vonatkozó miniszteri leiratot csatoltan megküldöm. Tisztelettel Budapest, 1920. szept. 20. Petrovics Elek.”⁵⁹

1920. szeptember 20-án Petrovics Elek felterjesztésben kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztertől Wilde illetményének folyósítását, amelyet már egy éve (1919/617) kért, de választ nem kapott, „minthogy közben az említett segédőr ellen folytatott fegyelmi vizsgálat már befejezést nyert, s dr. Wilde János állami alkalmazásban megmaradt.”⁶⁰

1920. szeptember 29-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter közölte, hogy Wilde János illetményét 1919. augusztus 1-től újból folyósítja. Az iraton: „Átvettem. 1920. szeptember 29. dr. Wilde.”⁶¹

1920. október 4-én Wilde János, a mellékelt orvosi bizonyítványok alapján, október 1-től 6 hónap fizetés nélküli szabadságot kért, amelyet Petrovics Elek nevezett „egészsége teljes helyreállítása érdekében” támogatólag felterjesztett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. 1920. október 27-én a miniszter nevében Pekár Gyula államtitkár a fizetés nélküli szabadságot engedélyezte.⁶²

1921. március 19-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter utasította Wilde Jánost, hogy államorvosi felülvizsgálaton jelenjen meg „dr. Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanár úrnak a m. kir. tudományegyetem elme- és idegkórtani klinikáján” bármely hétköznapi délelőttön.⁶³

1921. április 1-én Wilde János újabb 6 hónap fizetés nélküli szabadságot kért a vallás- és közoktatásügyi minisztertől, aki azt 1921. május 3-án engedélyezte.⁶⁴

1921. október 1-én Wilde János újabb 6 hónap fizetés nélküli szabadságot kért a vallás- és közoktatásügyi minisztertől, aki azt 1921. október 20-án engedélyezte.⁶⁵

1922. április 4-én Petrovics Elek felterjesztésben kérte Wilde János fizetés nélküli szabadságának 1922. április 1-ével kezdődően egy évvel történő meghosszabbítását „a kérvényben előadott okoknál és különös tekintettel a kérvény mellékletében foglalt nyilatkozatra”, amelyet a miniszter 1922. április 20-án engedélyezett.⁶⁶ Ld.: *Függelék 4.*

⁵⁹ SzM Irattár, 1920/517.

⁶⁰ Uo., 1920/534.

⁶¹ Uo., 1920/551.

⁶² Uo., 1920/555., 670.

⁶³ Uo., 1921/219.

⁶⁴ Uo., 1921/263., 367.

⁶⁵ Uo., 1921/793., 837.

⁶⁶ Uo., 1922/262., 316. Wilde János 1922. március 22-én írta bátyjának: „Most a szabadság ügy. Elhatároztuk, hogy velem együtt Swoboda is, mint az Institut jelenlegi vezetője, intéz egy kérvényt a miniszterünkhöz, amelyet a rektorral láttamoztat; egy másodikat pedig Khuen mint gyám és a Dvořák Verein elnöke. Azonfelül kérni fogom a grófot személyi protekcióra is, amely legnagyobb mértékben talán az unokaöccse révén történhetne, aki most a prágai követ. Remélem, hogy ilyen módon sikerül még egy évet kapnom. Ennyi idő legalább kellene még a munka elvégzésére.” MNG Adattár, 20151/1979/33/16.; majd 1922. március 22-én: „Khuen kérvénye már szintén munkában. Ezt a két írást

1922. október 18-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratban közölte Petrovics Elekkel, hogy Wilde Jánost a VIII. fizetési osztályba, az „Országos Magyar Gyűjteményegyetem létszámába” kinevezte és szolgálattételre továbbra is a Szépművészeti Múzeumba osztotta be.⁶⁷ 1922. december 4-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette Petrovics Eleket, hogy Wilde Jánost az „5352/1922. elnöki számú rendeletével [...] mint az Országos Magyar Gyűjteményegyetem VIII. fizetési osztályú tudományos tisztviselőjét az 1922. évi XIX. t. v. 11. § VI. pontja alapján végelbánás alá vonta [„VI. Az intézetek személyzetének összlétszámba való egyesítése (4. § utolsó bekezdése) alkalmával a vallás- és közoktatásügyi miniszter a tudományos tisztviselői karra vonatkozólag az illető tisztviselők tudományos és szolgálati érdemeire való tekintettel rangsort készítet és itt az esetleges helyesbítéseket foganatosítja. E rangsor megállapítása alkalmával a vallás- és közoktatásügyi miniszter a személyzet bármely tagját szabályszerű elbánás alá vonhatja.”]. Petrovics Elek 1922. december 29-én felterjesztette a minisztériumnak Wilde „vétívt”; Wilde János részére a 16.000 K végkielégítés kifizetése megtörtént.⁶⁸

FÜGGELÉK

1. Wilde János kihallgatása a Tanácskormány idején viselt magatartása ügyében elrendelt vizsgálat során. Budapest, 1919. szeptember hó 19-én.⁶⁹

Felvétetett Budapesten, 1919. szeptember hó 19-én az Orsz. Szépművészeti Múzeum tisztviselőinek a tanácskormány alatt tanúsított magatartása tárgyában. Jelen vannak dr. Bárány Gerő min. tanácsos, mint biztos és Kovács Gyula min. titkár, jegyzőkönyvvezető és d. Wilde János szpm. Múzeumi segédőr.

Dr. Wilde János a feltett kérdésekre a következőket adja elő:

A tanácsköztársaság kezdetekor segédőr voltam a Szépm. Múzeumban, ahol kollégáimmal és ügykörömmel teljes mértékben megelégedett voltam. Az új rezsim a művészeti és múzeumi ügyek intézését Pogány Kálmán dr. kollégámra és barátomra, mint ügyosztályvezetőre bízta, aki maga mellé tanácsadóul egy 4 művészből (Berény Róbert, Ferenczy Béni, Kozma Lajos és Lessner Manó) álló direktóriumot nevezett ki. Antal Frigyes dr. – aki Pogány állását magának ambicionálta – követelte Pogánytól, hogy ő is, mint művészettörténész tag, szintén fölvéttessék a direktóriumba. Ezt Pogány nevezett összeköttetései miatt megakadályozni nem tudván, engem kért föl, hogy ismerve Antal szélsőséges elveit, melyek az előttünk egyedül fontos területen, a múzeumi ügyekben esetleg igen károsan érvényesültek volna, mint mérséklő és visszatartó elem magam is vegyek részt a direktóriumban.⁷⁰

én viszem magammal, mint a magam kérvényének mellékletét, a személyi protekció majd privater fog következni.” MNG Adattár, 20151/1979/33/15.

⁶⁷ SzM Irattár, 1922/756.

⁶⁸ Uo., 1922/920.

⁶⁹ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 97-99.

⁷⁰ Antalról általában nem volt jó véleménye kollégáinak: Hoffmann Edith: „Wildével nem voltam

Ezt én el is vállaltam, Szépm. Museum érdekeit legfőképpen szem előtt tartva. Úgy tekintettem ezt, mint egy nagy áldozatot, amit a Szépművészeti Múzeum vezetősége részéről tapasztalt jóindulat motivált.

Amíg Pogány Bpsten tartózkodott, aktív részem nem volt az ügyek intézésében, mivel Pogány a múzeumi ügyeket teljesen önállóan vezette. F. é. április hó végén Pogány bevonult a vörös hadseregbe, helyét Lukács népbiztos megbízásából Antal Frigyes foglalta el. Pogány elmenetelekor lelkemre kötötte, hogy a Sz. Múzeum érdekeit igyekezzem megóvni. Petrovics Elek, a múzeum igazgatója ugyancsak ebből a szempontból örült annak, hogy a direktóriumban tovább is részt veszek. (Később ilyen irányú kérelemmel is fordult hozzám.) Az együttműködés Antallal részben személyi, részben tárgyi okokból végtelenül nehéz és áldozatteljes volt. Június elsején, mikor arról volt szó, hogy Antal a pol. viszonyok miatt állásától megválna és külföldre utazik, átmenetileg helyettes osztályvezetői megbízást kizárólag múzeumi ügyekre nyertem anélkül azonban, hogy Antalnak Pogányt helyettesítő ügykörét ez érintette volna. Utalványozási jogom nem volt és tényleg nem utalványoztam. Június 21-én igen izgalmas formában összeveszttem és szakítottam Antallal és még aznap bejelentettem Lukács népbiztosnak, hogy az ügyosztály vezetését illető mindennemű működéstől végleg és visszavonhatatlanul visszavonulok. Ettől a pillanattól az ügyosztály küszöbét át nem léptem.

Mikor Lukács népbiztos (Antallal elégedetlen) az ügyosztály újjászervezésére tanácsomat kérte, annak kizárólagos vezetőjéül mint egyedül alkalmast, Nagy Árpád min. tanácsost ajánlottam.

Requirálásokban április hó folyamán részt vettem, a részvételt a múzeumi tisztességgel járó kötelességemnek tartottam. Ebből semmiféle illetéktelen előnyt vagy hasznot magamnak nem szereztem.

A szocializált műtárgyak kiállításának rendezésében közreműködtem, melyért Petrovics Elektől elismerésben is részesültem. Tartottam tisztán szakirányú előadást a bölcsészeti karon 4 héten át, mint ideiglenesen megbízott előadásokat. Irodalmi működést (propaganda) felszólítás dacára nem fejtettem ki.

A diktatúra alatt kifejtett minden működésem rám nézve rendkívüli anyagi hasznot nem jelentett. Sőt, egyezer koronás ajándékot vásároltam a múzeum részére a fizetésemből.

A Rembrandt kép eltűnésére vonatkozóan megjegyzem,⁷¹ hogy tudomásom szerint (mit Kenczertől nyertem) ő népbiztossági felhatalmazást kapott arra, hogy a legértékesebb képeket biztonságba helyezze. A kép eltűntetése e célból történt.

A tanácsköztársaság kikiáltása előtt – ami a legváratlanabbul ért – soha semmi-

együtt, Antal komisz ember és durva volt. Maga az élő gonoszság, aki hatalmaskodott. Mi az első időben örültünk, hogy a múzeum gazdagodik. Velem a gyűjtők kedvesek voltak mindig, később meg is mondtam, hogy nem megyek velük és kalauzolni sem megyek és megmondtam, hogy a vörös karszalagot sem veszem fel, mert nem vagyok kommunista.” Pogány Kálmán: „Antal tőlem távol állott, kit nagyon ideges embernek tartottam.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 148., 179.

⁷¹ Ld.: Molnos Péter: *Aranykorok romjain*. Budapest, 2015. 22-23.

nemű kommunista irányú megbeszélésen, amely a későbbi tevékenységemre utalna, nem vettem részt, sőt mint kollégáim igazolhatják, a bolsevik rendszert legnagyobb kifogásokkal, főleg ethikai részét illettem.

Nem vallom magam kommunistának, mindenkor mindennemű politizálástól távol állottam, politikai pártnak tagja nem voltam. Különös kapcsolat kommunistákhoz soha nem fűződött. Ha a diktatúra alatt kifejtett viselkedésem mégis ezt a látszatot keltené, annak személyi körülményben van az oka: mikor az engem érdeklő kulturális ügyek intézését Pogány Kálmánra bízta, ebben olyan garanciáját láttam annak, hogy azok az általam is helyesnek vallott irányban fognak haladni, hogy fel szólítására, ha következetese akartam lenni, a segédkezet neki meg nem tagadhattam.

Rendíthetetlen meggyőződése, hogy mindazzal, amit tettem, a nemzeti kultúrának ügyét szolgáltam és hivatali fogadalmammal ellentétbe sohasem kerültem.

2. Wilde János kihallgatása a Pogány Kálmán ellen indított vizsgálat során. 1919. november 4.⁷²

Én a proletárdiktatúra alatt régi állásomat töltöttem be; azonkívül tagja voltam a műtárgyakat társadalmisító bizottságnak, továbbá művészeti és múzeumi direktórium tag voltam. Én terheltem egyetemi hallgatókorom óta ismertem. Terheltem nem ismertem kommunistának, mert csak hivatalos ügyekben érintkeztem vele, mindig csak kizárólag múzeumi és művészeti szakkérdésekről tárgyaltunk.

A múzeumi és művészeti direktórium nem volt egyéb, mint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyik ügyosztálya, jobban mondva tanácsadó szerve, a direktórium elnöke egyben ezen ügyosztály vezetője is volt. A direktórium rendeltetése az volt, hogy a művészetet minél nagyobb nivóra emelje és a kultúrát terjessze. A direktórium kizárólag a művészet érdekeit szolgálta. A magyar művészetnek már régi kívánsága volt az, hogy a művészet és művészek ügyeit ne laikus adminisztratív egyének, hanem művészek intézzék. A művészeknek ezen régi óhaját valósították meg akkor, mikor a direktóriumot alakították.

Tagja voltam annak a társadalmisító bizottságnak is, mely az ország területén magántulajdonosoknál és elhagyott palotákban talált muzeális értékkel bíró tárgyakat összeszedte és az illetékes művészeti intézetekbe leltár mellett beszolgáltatta. Ez csak azért történt, hogy megvédjék az ország területén levő művészeti tárgyakat. Legerősebb meggyőződése, hogyha ez a bizottság nem szedte volna össze a műtárgyakat, úgy az országot nagy kár érte volna, mert elvesztek volna, s még azt a célt is szolgálta, hogy közgyűjteményben megmaradjanak, mindenki által hozzáférhetővé tétessenek, tehát a kultúra terjesztése is elértett ezáltal. A múzeumi és művészeti direktórium elnöke volt dr. Pogány Kálmán. A társadalmisító bizottság által összegyűjtött képek és műtárgyak közül senki nem tulajdonított el egyet sem, azok megmaradnak és leltár mellett tulajdonosaik által átvehetők. Csak egy kis magyar festmény veszett el a kiállítás alatt a Műcsarnokból, azt is a nézőközönség közül egy

⁷² BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 34-35., 215.

ismeretlen vitte el. Nemcsak hogy nem vett el dr. Pogány a képek közül, hanem még ő is beszolgáltatta a gyűjteménybe minden muzeális értékű saját tárgyát.

Terhelt korrekt és jellemes ember, kizártnak tartom, hogy valamely törvényellenes dolgot követett volna el. Előadom azt, hogy annyira ideális cél vezette a proletárdiktatúra alatti működésében, hogy mielőtt a műkincsek összegyűjtése megtörtént, saját pénzén fogadott fel katonákat a műkincseket tartalmazó paloták őrzésére. Ugyancsak terhelt volt az, ki az első forradalom után megszervezte a múzeumok őrzését, úgy hogy terheltnek minden gondolata csak egy volt, a műkincsek fenntartása és megőrzése.

Előadom még, hogy a kommün bukása után nagyon sok műgyűjtő hálás köszönetét fejezte ki terheltnek, amiért a műkincseket megmentette, pl. gr. Andrássy Gyula, gr. Niczky Andrásné, br. Kohner Adolf, dr. Perlmutter, dr. Balassa stb.

Egyebet előadni nem tudok.

Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott.

3. A Szépművészeti Múzeum tisztviselőinek a tanácskormány alatt tanúsított magatartásával kapcsolatban a VKM miniszter 188677/1919. B. XVII. sz. rendeletével kiküldött fegyelmi bizottság 1920. július hó 16-án de. tartott záró ülése.⁷³

Nagy Árpád min. tanácsos, elnökle alatt jelen vannak Bárány Gerő min. tanácsos, Térey Gábor, Felvinci Takács Zoltán, Rácz Kálmán min. osztálytanácsos.

Elnök ismerteti a Dr. Wilde János segédőr fegyelmi ügyét: az ellene felmerült vádak a következők: meggyőződéses kommunista, a múzeumi ügyosztály helyettes vezetője volt, a direktóriumban aktíve is élénken működött, egyetemi előadói megbízást kapott, a műemlékek megrongálásában részes.

A vizsgálat folyamán Wilde tagadja, hogy meggyőződéses kommunista lett volna. Azt állítja, hogy Pogány felszólítására vállalta a szocializáló bizottsági tagságot, ugyancsak Pogány távozásakor helyettes osztályvezetői tisztet vállalt, egyetemi előadásaiért 2000 K tiszteletdíjat kapott, a művészeti direktóriumban, mint tag működött. Nem igazolódott be, hogy részt vett volna a millenniumi emlékmű rongálásában és hogy előre készült volna erre a szerepre. Csak mint gyenge idegzetű emberre nagy hatása volt Pogány felszólításának, s így vállalkozott erre a szerepre. Az is bebizonyult, hogy a kommunista elveket etikai szempontból állandóan kifogásolta és kárhoztatta. Hogy nem valami nagyon vállalkozott a kommün alatt vállalt állásainak ellátásához, kitűnik abból is, hogy június hó végén már lemondott állásáról, illetve szabadságoltatta magát betegség címén; ettől kezdve szerepet nem játszott. Hogy az egyetemi előadói tisztet elfogadta, az érthető, régi vágya volt tárgyából a műtörténetből előadásokat tartani, ezért nagy ambícióval is fogott hozzá. Egyébként Wilde egyéniségéről tiszta képet adott vallomásaiban dr. Schuster Gyula egyetemi

⁷³ BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 221-223.

tanársegéd, aki már 1911-ben ismerte, és azóta kezelte. 1918-ban dr. Schuster úgy találta, hogy Wilde nincsen lelkileg egyensúlyozott állapotban és mániás zavartságban szenved. A bolsevizmus kitörésekor a psychosis jelei mutatkoztak rajta és mániás állapota kulminált, midőn egyetemi előadásokat tarthatott; Wilde vallomásában mentségére hozta fel, hogy művészeknek és múzeumi embereknek katonai szolgálat alóli felmentését mindenkor javasolta. Bíró Mihálynak, a Képzőművészeti Főiskolára történt tanári kinevezését határozottan ellenezte és ezért Antal Frigyes őt a forradalmi törvényszékkel fenyegette.

Mentségére szolgál, hogy különös anyagi előnyt nem élvezett, mindössze rendes fizetést és a 2000 K-át kapta egyetemi előadói díjúl. A művásárlásokban Petrovics igazgató meghallgatása nélkül járt el, amely fegyelemsértés neki mint fiatalabb tisztviselőnek még inkább terhére írható. Térey igazgató úrnak a kommün alatt a Történelmi Képcsarnokhoz való áthelyezése ügyében azt hozza fel, hogy azért tette, mert tudomása szerint több magasabb tisztviselőt el akartak küldeni akkor a szolgálatból, s ennek Téreyre nézve való elkerülése végett tette meg az áthelyezésre vonatkozó proposícióját. A millenniumi emlékmű rongálásában nem volt része. Hogy a szocializálásban mindjárt az első napon a Herzog-féle gyűjteménynél részt vett, azért tette, hogy a gyűjtemények ki ne fosztassanak és külföldre ne kerüljenek. A szocializáló bizottság elnöke Pogány volt, és ő csak parancsra járt el.

Összegezve mindezeket: Wilde hibáztatható, mert szerepet vállalt. Erre mint fiatal ember nem volt hivatott és elháríthatta volna ezt a szereplését. Bizonyára magáévá tette, ha nem is meggyőződésből, de konjunktúrából az új eszméket, amire őt főleg beteges egyénisége tette fogékonnyá. Bár az orvosi vélemény szerint régebben sokszor egészen önkívületi állapotban volt, azonban mégis bizonyos fokig beszámítható és büntetésre méltó. Állásvesztéssel való büntetését elnök nem ajánlja, mert másnak befolyása alatt állott, effektív károkat nem okozott, korán lemondott állásáról. Elnök indítványozza, hogy Wilde a fokozatos előléptetéstől öt-hat évre megvonassék, egyben más intézethez áthelyeztessék.

Hosszas eszmecsere után a bizottság egyhangúlag elhatározza, hogy dr. Wilde Jánost azon fegyelmi vétségéért, hogy a művészeti és múzeumi ügyosztály helyettes osztályvezetői tisztségét elvállalta, továbbá, hogy egyetemi előadói megbízást vállalt, a szocializáló bizottságban aktíve részt vett, s a művészeti és múzeumi direktórium által eszközölt művásárlásokban főnökének, a múzeum igazgatójának meghallgatását mellőzve járt el, s ezzel a köteles szolgálati fegyelem ellen vétett: *a fokozatos előléptetéstől 6 évre megvonassék* s ezenkívül kívánatosnak tartja a bizottság, hogy jelenlegi működése helyéről a Szépművészeti Múzeum szolgálatából eltávolíttassék, és képzettségének megfelelő más intézménynél nyerjen alkalmazást. A fegyelmi ítéletet megelőzőleg pedig: tekintettel arra, hogy dr. Schuster Gyula egyetemi tanársegédnek, Wilde kezelőorvosának szakvéleménye szerint Wilde már közel egy évtizede nem teljesen beszámítható,⁷⁴ állapota államorvosilag sürgősen felülvizsgálandó volna, s annak eredménye esetén ő szabályszerű eljárás alá veendő.

⁷⁴ Dr. Schuster Gyula orvos vallomása: „Wildét 1911-ben ösmertem meg Bécsben. Akkor mániás zavart-

4. Dr. Karl Graf Khuen-Belasi levele a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Grusbach, 1922. március 23.⁷⁵

Mint Max Dvořák professzor gyermekeinek gyámja az alábbi keresettel fordulok a tisztelt magyar királyi oktatásügyi és kultuszminisztériumhoz.

Doktor Wilde János, a budapesti Szépművészeti Múzeum asszisztense nem csak tanítványa, hanem közeli barátja is volt az előző évben elhunyt Dvořák professzornak. Az atyaként szeretett tanár és mester iránti odaadó hűségéből és hálából, valamint a gyermekei iránt érzett szeretetből kifolyólag azonnal késznek mutatkozott arra, hogy dr. Swobodával, Dvořák asszisztensével a hagyatékot feldolgozza. Én magam szívesen vettem ezt a baráti és valóban megindító önzetlenséget (mivel semmiféle honoráriumot nem volt hajlandó elfogadni), nem csak azért, mert Wilde, ugyanúgy, mint Swoboda, tanára iránti szeretetből ingyen csinálja, hanem amiatt is, mert az utolsó időkben aligha állt bármely diákja – személyes és tudományos szempontból is – a szegény professzorhoz közelebb, mint dr. Wilde. A nővéremmel együtt az utolsó pillanatig a jelentős tudós mellett álltak, amikor emmahofi kastélyomban kilehelte lelkét.

Dr. Wilde és én még Dvořák életében korrigáltuk a nemrégiben megjelent, id. Pieter Breughelről szóló pompás kötetet. Dr. Wilde minden kérdésben Dvořák bizalmasa volt és a professzor asszisztensén, Swobodán kívül nem ismerek senkit, aki annyira alkalmas volna a hagyaték feldolgozására, mint Wilde. Sőt, úgy vélem, hogy bizonyos pontokon Wilde pótolhatatlan volna számunkra.

A hagyaték, amely nagy örömünkre hála Istennek sokkal nagyobb, mint remélni mertük, nagy rendetlenségben van és kivételesen nagy munkát igényel.

Ennek jelentőségére bizonyára nem kell szót vesztegetnem. Hiszen a tiszteletreméltó magyar királyi oktatásügyi és kultuszminisztérium már egyszer teljes megértést tanúsított, amikor valóban példaadó szeretetreméltósággal és soha meg nem köszönhető előzékenységgel hozzájárult dr. Wilde Úr szabadságos kérelméhez.

ságban szenvedett. 1911. májustól 1912 júniusáig tartott a betegsége. Utána még sokáig nagyon deprimált volt, önbizalmát elvesztette. 1912-től 1914-ig, a háború kitöréséig járt hozzám. Én generis moraliter támasztottam alá. Bevonulásmától (1914) 1918-ig nem találkoztam Wildével. Ekkor sem tette rám kiegyensúlyozott ember benyomását. A Károlyi-forradalom alatt sem volt nálam. A bolsevizmus kitörése után felkeresett, állapota újra psychosis felé hajló volt. Nyilatkozott a kommunizmusról, ami neki nagyon tetszett. Lelkesedett az eszméért. Az az impresszióm, hogy ez csak valakinek a hatása, befolyása alatt történt, mert nem tudtam ezen lelkesedését régi elveivel összeegyeztetni. Mániákus állapota tetőpontját érte el akkor, midőn az egyetemen előadást tarthatott. Ez különösen kielégítette. Akadozottan beszélt. Az előadás maga egészen objektív volt, minden politikától mentes. Június végén letört állapotban találkoztam Wildével. Önvádai voltak, szemrehányásokat tett magának, hogy abba a lehetetlen akcióba (k) aktív részt vett. Én azután beteg lettem és nem találkoztam sokáig Wildével. Nézetem szerint betegsége tette őt annyira befolyásolhatóvá, szuggesztívá, hogy aktív részt vett a tanácskormány támogatásában. Nem tartom Wildét teljesen beszámíthatónak.” BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 34-35., 215.

⁷⁵ SzM Irattár, 1922/756.

A hagyaték fentebb elővezetett, örömteli nagyságából fakadóan ez a munka még nem ért véget, noha dr. Wilde és dr. Swoboda a legmegindítóbb és legszorgalmasabb igyekezettel adták át magukat neki. Mindketten, főként Wilde, szinte az egészségük veszélyeztetésével, ami engem két ízben is arra indított, hogy minden baráti energiám igénybe vételével dr. Wildét a gyógyulás útjára tereljem, míg közben is munkájának szentelte magát.

Wilde olyan mértékben beledolgozta magát az anyagba (már az írás kiolvasásának megtanulása is sok időt vett igénybe), és különösen a munkának egy bizonyos részébe, amelyet ő vett magára, hogy ha másra kellene bízunk, az az idei év szinte minden eredményének elvesztésével járna. Hiszen az új munkatársnak az elejétől kellene kezdenie mindent. Ezáltal a hagyaték feldolgozása ismét késedelmet szenvedne.

Dvořák tisztelőinek nagyszámú és lelkes közössége már türelmetlenül várja ennek a kultúrkinccsnek a megjelenését, s már többször interpelláltak a hosszú várakozási idő miatt. A hátramaradottaknak, az özvegynek és két leánykájának, akik teljesen vagyontalanok, anyagi okok miatt is nagyon fontos lenne, hogy a hagyaték minél előbb megjelenhessen. S ha dr. Wilde nem tud tovább velünk dolgozni, az véleményem szerint nagyon jelentős csúszással járna, jelenleg teljesen tanácstalan lennék.

Ezért a tisztelt királyi oktatásügyi és kultuszminisztériumhoz a következő alázatos kéréssel fordulok:

Először is a minden ismeretét a tudomány szolgálatába állító nagy tudós özvegye és két kedves, gyámságomra bízott kisleánya iránti pusztán emberi jószágból a családot gazdaságilag is segítse.

Másodszor: a tudomány kedvéért (hiszen ebben az esetben a tudomány és a kultúra javairól van szó, amelynek értéke és jelentősége messze túlmegegy Közép-Európa határain) járuljon hozzá, hogy dr. Wilde János, a budapesti Szépművészeti Múzeum asszisztense még egy év szabadságot kaphasson.

Grusbach, 1922. március 23.

Hessky Orsolya fordítása

WILDE JÁNOS CSALÁDJÁNAK ÍRT LEVELEI 1920–1921¹

Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1920. június 17–19.²

Szerda d. u. 5.

Drága jó Otthoniak, – íme már itt vagyok. Mikulának³ is, Ernestónak is látogatója van, s így én egyedül ülök a kis udvari szobában, ahová ki-kiszökik hol az egyik, hol a másik. Drága barátaim. Ernesto nyitott ajtót, egy csöppet sem volt meglepve, csak annyit mondott: endlich⁴ – onnan kezdve arra gondolt, hogy fog Mikula örülni. Mi[kulá]nak bizony könnyű szökött a szemébe. Ilyen az öröm tiszta emberek közt.

Az utazás teljes rendben folyt. A passportokat már Kelenföldnél összeszedte egy magyar és osztrák detektív (az utóbbi 10 K taksát is kért, elvitte a magyar 2 koronásaimat) és már Győr előtt visszaadták láttamozva. A vám- és pénzvizsgálat is megvolt mindjárt Pest után – mindkettő csak formalitás. 1/2 4 után érkezett a vonat, 1/2 5-kor már itt voltam; villanyoson magam hoztam a csomagot.

Az idő Bruck óta hűvös, esős, de a villanyos út alatt éppen elállott az eső. Jó lesz, ha így marad, és nem kezdődik hamarosan a kánikula.

Nem tudom, Munisika ideges volt-e délelőtt – nagyon kérem Mindhármukat, kúrálják nagyon magukat, hogy a háborúnak ezt a végső étagóját is egészségben tudják túlélni. (1. kép) Én mindig csak azt kívánom, hogy az egészségünket tarthassuk meg, az egyéb minékünk sose volt fontos. És Munisika is, ugye hogyha látja, hogy mi megvagyunk anélkül, hogy fájna az, amit elvesznek tőlünk, nem fog idegeskedni, nyugodt lesz, és ezzel viszont minket tesz boldoggá. Dudó pihenjen mindig, ha szabadidőhöz jut, csak a föltétlenül szükséges utakat tegye meg és aludjon benn az én

¹ Kéziratból kiolvasta és jegyzetekkel ellátta Bardoly István (Forster Központ), válogatta és szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK Művészettörténeti Intézet). A külön jegyzettel el nem látott személyeket egyelőre nem sikerült azonosítani, az ismétlődő becenevek az első előfordulási helyükön vannak feloldva és névmutatóból is kereshetőek. A sűrűn előforduló, visszatérő nevek feloldását ld. első előfordulási helyükön, az Enigma előző (no. 83.) számának Wilde-levélközlésében: Wilde János családjának írt levelei (1915–1917). Rövidítésjegyzék a harmadik kötet végén.

² MNG Adattár, 20151/1979/31/5. – Feladó: E. von Garger. Wien IX. Währingerstrasse 26. Levél, rajta más kézzel: 1920. VI. 18–20. Wien.

³ Ernst von Garger (Ernesto) és felesége, Camilla Zeugswetter (Mikula, Nickchen).

⁴ Végre.

1. Ferenczy Béni: Wilde Richárdné.
1929. Átm.: 12,2 cm. Ltsz.: 70.26-P.
© Budapest, Szépművészeti Múzeum –
Magyar Nemzeti Galéria

díványomon, ott mégis tűrhetőbb az éjszaka. Tyumpika kúrálja ki haladéktalanul a meghűlését, aludjon, sétáljon és olvasson, amennyit csak lehet, most nem kell szegénykének egy ideig harisnyát vásárolni.

Nem jutott még semmi eszembe, amit otthon hagytam volna, de hiszen még egészen otthon is élek, gondolatban mindenképpen. Ez nem is lehet, nem is lesz másképpen.

Szeretném ezt a levelet mindjárt postára adni, Mikula és Ernesto még el vannak foglalva a látogatókkal – (Most jött be Ernesto egy csésze teával és két szelet lekváros bejglivel). – Ezer csókot küld a drága jó Otthoniaknak

Bundsi.

Csütörtök d. u.

Tegnap mégsem adhattam már föl sem levelet, sem táviratot, mert megtudtam, hogy a postát már 5-kor zárják. Az uzsonna folytatására aztán mégis be kellett mennem.

Péntek reggel

Drága jó Otthoniak, lám még tegnap sem fejeződött be a levél. Annyira nem vagyok egyelőre ura az időmnek, hogy az egész napom elröpül, mielőtt valami tennivalóhoz hozzájutnék. Ernesto most elment Dvořákhöz igazolványért számomra, azalatt én írok és szaladok föladni. Nagyon hűvös idő van, eső nélkül, úgy aludtam mindkét éjjel mint a bunda. Jól élek különben is – tömnek, mint egy malacot. Az első este meg tegnap délből itthon ettünk együtt, tegnap Juliskánál⁵ uzsonnáztam és vacsoráztam (hazulról kapott két óriás pakkot), mert Ernestóéknak kiosztási napjuk volt. Borzasztó érdekes ez a dolog. Mikula óriási pénzösszegek fölött rendelkezik teljesen bizalmi alapon. Akinek ad valamit, az aláír egy nyugtát és ezzel rendben. A középosztálytól jönnek hozzá szegény emberek (tanárok stb.) személyes ismerősök révén, és ő rögtön ad.

Olyan áldott jó teremtés. Az, hogy velem is jót tehet, csak öröm neki. Igen nagy úr vagyok. A saját ágyát és szobáját adta nekem, mert a kicsi, amelyik az enyém lett volna, tele van Liebesgabékkal,⁶ egyelőre ő alszik ott. Ernesto csinált egy pár fölvételt

⁵ Gyárfás Júlia, Wilde későbbi felesége.

Mikuláról, majd küldök belőlük. Mit tesz a nyomor, én mindig azt hittem, hogy sokkal idősebb E[rnesto]-nál, holott 3 évvel fiatalabb. Igaz, most hogy visszanyerte félig-meddig a régi külsejét, úgy megváltozott, hogy alig ismerni rá. Nagyon-nagyon szeretik egymást.

Ernesto is hatalmasat változott. Kövér, széles és erős. A wachau kirándulásról még le van sülvé. Mert így megerősödött, kezdetett Mik[ula] egy Entwöhnungskúrát⁷ az ő tudta nélkül. Az orvosságába fokozatosan mindig több vizet kever; 3 hónap alatt így annyira jutott, hogy most már 2/3 víz és csak a többi az oldat. Ez azután objektíve nagyon sokat segített, viszont időről-időre jön egy Rückschlag,⁸ mikor E[rnesto] gyanakodni kezd, vagy kétségbeesik, hogy már a mérge sem segít neki. Mikor megjöttem, akkor már 2 napja tartott egy ilyen periódus, ma már azonban láthatólag nyugodtabb és vidámabb.

A disszertációja⁹ – 2 hatalmas kötet fotók nélkül – még Strig[owski]nál van, ő még nem volt ott megsüregtetni. Dvořák nagyon jó, maga elment Strigóhoz és Reisch-hez megdolgozni őket E[rnesto] érdekében, úgy, hogy mikor E[rnesto] Reischnél megjelent, az avval fogadta, hogy *megtilt* neki mindennemű készülést. Talán hozzám sem lesz rosszabb Dv[orák]. Benesch Svédországban van és állítólag nagyon boldogtalan.

Nagyon sok üdvözlöt küldenek haza Mikula, Ernesto és Juliska.

Én türelmetlenül várom, érkezik-e még vasárnapig levél hazulról, az enyémnek is addig kell odaérnie. A bojkott úgy látszik, mégis meglesz, de a személyforgalom beszüntetése nélkül. Így tovább is lesz még mód híreket küldeni, főleg Juliska útján, akinek mindig jönnek-mennek rokonai vagy ismerősei.

Csókolom a drága Otthoniakat ezerszer és kérem, legyenek egészen nyugodtak miattam.

Isten Velük!

Bundos.

Wilde János – Wilde Margitnak, Bécs, 1920. június 27.¹⁰

Júl. 27. – Drága jó Otthoniak, örült galoppban írom Juliskánál ezt a levelet, van remény, hogy eljut Pestre. Ma egy hete megkaptam az Otthoniak levelét, nem tudom az enyém megjött-e még. Most röviden beszámolok. Juliskával a múlt szombaton eljártunk a rendőrségen, fogok kapni Aufenbew.-t ha nem is „bis auf Widerruf”,¹¹ de legalább pár hónapra. Mikulának is van egy nagyon lekötelezett

⁶ Szeretetadományokkal.

⁷ Elvonókúra.

⁸ Visszaesés.

⁹ Disszertációját Max Dvořákhhoz írta 1920-ban: *Untersuchungen über deutsch-gotische Plastik*. – Josef Strzygowski.

¹⁰ MNG Adattár, 20151/1979/31/3. – Levél, rajta más kéz írásával: 2./ 1920. júl. 1.

¹¹ Tartózkodási engedély, ha nem is visszavonásig.

ismerőse a rendőrségen, akit már én is ismerek, az elvégzi majd később a meghosszabbítást. – Hétfőn reggel hívatott Dvořák magához. Leírhatatlanul kedves volt. Mindent ígért magától, ennek fejében csak azt kérte, hogy teljesen bízzam rá magam az ő vezetésére. Így már szerdán estére megint berendelt, hogy megismerkedjem egy barátjával, egy Khuen¹² gróffal, aki már korábban is tett fontos lépéseket az érdekemben. (Erről majd később.) Dv[orák] megállapodott vele abban, hogy én elme-
gyek egyelőre a grófhhoz a morvaországi birtokára művészettörténetet tanítani (a gróf 40 éves és lázasan érdeklődik) és egy 8000 kötetes könyvtárát rendbe hozni – ebbe kellett beleegyeznem. Dv[orák] azt mondja, mindenekelőtt ki kell pihennem magam és meg kell híznom, mielőtt ősszel megkezdénem itt a munkát (Valószínűleg a „Jahrbuch”¹³ szerkesztőségébe fogok belépni, ~~de erről még ne tessék otthon beszél-
ni~~). Most úgy áll a dolog, hogy zsebemben a gróf levele, melyben „megállapodásunk szerint” meghív magához könyvtáros állásra, és várom a General Konservatornak¹⁴ egy hivatalos felszólítását – mindkettő az útlevelemhez fog kelleni. Ha az meglesz, valószínűleg már Juli elsején elutazom, hogy szeptemberben legkésőbb visszajöhessenek. A gróf elragadóan kedves.

Ez az egyik újság. (Megjegyzem, hogy Dv[orák] szerető gondoskodása minden várakozáson felül áll – abszolúte bízhatom benne.) Ernesto letette tegnap d. e. a főszigorlatot kitüntetéssel. Képzeltetek szegény, drága Mikula örömét. Erről persze nagyon bőven kellene írnom (az előzményekről is), de most nem lehet. Nagy örömem, hogy sokban hozzájárulhattam ahhoz, hogy ez megtörténjen. Ezután más világ lesz a Währingerstrassén. – Mikula és Ernesto hozzám való jószágára nincsenek szavak.

Nem megyek még sehova, csak Swob[oda]nál voltam egyszer vacsorán (ő szintén nagyon kedves), Kokoschkával¹⁵ együtt, ami nagyon érdekes volt. A magyarok közül senkit, de senkit nem láttam. (Az egyetlen Tihanyi¹⁶ fogott el egyszer egy utcán, de azt mondtam neki, hogy másnap utazom vissza.) Pihenni akarok mindenekelőtt.

¹² Gr. Karl Khuen-Belasi [Khuen-Lützow] (1879–1963) 1888–1896 között a bécsi Theresianum növendéke volt, majd jogi doktorátust szerzett a bécsi egyetemen. 1924-ben Budapesten vette feleségül Nora Sarah Karola von Lützowot, Biba grófnőt (1891–1945), aki 1921-ben elvált férjétől, gr. Draskovich Ivántól (Ivan Rudolf Draskovich de Trakostján), de az egyházi engedélyt csak évek múlva sikerült frigyükhöz megszerezni. Khuen-Belasi Max Dvořák egyik legjobb barátja volt, az ő grusbachi (Hrušovany nad Jevišovkou) kastélyában (amelyet többek között Alfons Mucha 1882-ben készült művei díszítenek) érte a halál. Végredeletében Khuen-Belasit nevezte meg kiskorú gyermekei gyámjává. Wilde Dvořák révén ismerkedett meg vele és Biba grófnővel, és bennük nagyvonalú pártfogóra lelt.

¹³ A *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* megindításáról, illetve a korábbi évkönyvek folytatásáról van szó. A No 1. (1921/1922) végül csak 1923-ban jelent meg, olyan rangos szerzők írásaival, mint Erwin Panofsky, Dagobert Frey, Karl Mannheim, Anny E. Popp, Otto Benesch és Max Dvořák.

¹⁴ Josef Weingartner (1885–1957) pap, művészettörténész és teológus. 1920-tól a Bundesdenkmalamt Generalkonservatora volt.

¹⁵ Oskar Kokoschka (1886–1980) festőművész.

¹⁶ Tihanyi Lajos (1885–1938) festőművész, a Nyolcak művészcsoporthoz tagja. A Tanácsköztársaság után emigrált. Bécsben, majd Berlinben élt, 1924-ben Párizsban telepedett le.

Részt veszek a Mikula jótékonyági akciójában, na ez érdekel.

Drága Otthoniak, tíz napja nincs hírem hazulról, így persze fokozott intenzitással gondolok mindig haza, hogy lehetnek. Vigyázzanak nagyon az egészségre!

Elfelejtettem írni: Mikula maga főz, és kitűnően és bőségesen kosztolok nála.

Két kérésem van Dudóhoz. 1.) Vigye el a mellékelt levelet Mancinhoz.¹⁷ 2.) Menjen el a Grill könyvkereskedésbe és kérdezze meg Gergely¹⁸ üzletvezetőt nevemben, hogy mi lett a Juliskának feladott 3000 K sorsa. Ide nem jött meg, ez pedig nagy baj, mert J[uliska] haza nem írhatja meg, hogy N[oémi]nak¹⁹ adta kölcsön, és így apró kölcsönökből kell élnie. Ha még nem küldte volna el G[ergely], próbálja meg Dudó felutaltatni az Angol osztrák bank útján. Ez ugyan most aligha lehetséges, de talán G[ergely] tud más utat. Neki meg lehet mondani, miről van szó, hogy milyen fontos, hogy ez a pénz itt legyen végre. Juliska címe: VIII. Strozzigasse 1. Tür 12a.

Kálmánt²⁰ és Mancit számtalanszor üdvözlöm, folyton gondolok rájuk.

Én a pénzem az alacsony kurzus miatt nem váltottam át, hanem M[ikulá]nál deponáltam és egyelőre tőle kapok költpénzt. Eddig az én 110 K-mon kívül csak további 100 fogyott még, amiből 65 K. kellett a rendőrségre, 25 K-an könyvet vettem. Ernestó tegnapi ünnepére 30 K, egy üveg brillantin, a többi villanyos, kapupénz, fürdő, posta. Spórolok, amennyire lehet.

Drága Otthoniak, nem írhatok tovább, ezer csókot küld haza Bu.

Ernestóék nem tudják, hogy írhatok, így az ő üzenetük sajnos hiányzik.

Gyárfás Júlia – Wilde Margitnak, Bécs, 1920. július 8.²¹

Wien, 1920. VII/8.

Kedves jó Margit!

E pillanatban kínálkozott alkalmam levelet küldeni Pestre, de csak egy pár pillanatom van írásra, és így bocsássa meg sietségemet. Nem tudom kaptak-e már postát? Jancsi múlt hét szombatján utazott el Bécsből. A levelet nekem fogja küldeni, és én a francia missió útján fogom továbbítani azokat. A levelet én a Maga címére küldöm. Ha postát akar küldeni Jancsinak, úgy lépjen érintkezésbe húgommal, aki mindig elküldheti nekem, mert 3-szor hetenként jön francia kurír Pestről ide. Ott-

¹⁷ Lessner Manó.

¹⁸ A Grill könyvkereskedés a Dorottya u. 2. alatt volt s Gergely Róbert vezette.

¹⁹ Ferenczy Noémi (1890–1957) gobelinművész; Ferenczy Béni ikertestvére. A párizsi Manufactures de Gobelins-ben tanult 1911-től. 1919–1932 között Nagybányán, Bukarestben és Brassóban élt, majd Budapestre költözött. 1923 tavaszán férjhez ment Krizsán Sándor újságíróhoz, akitől 1929-ben elvált.

²⁰ Pogány Kálmán.

²¹ MNG Adattár, 20151/1979/31/4. – Levél, rajta más kézzel: 3/ Érk. 1920. VII. 12. hétfő. – A borítékon Gyárfás Júlia írásával: „Wien, 1920. VII/8. Kedves jó Margit! E pillanatban kínálkozott alkalmam levelet küldenem.”

hon nálam nem tudják, hogy Jancsi itt van, jobban mondva, volt, csak azt tudják Loncától, hogy elutazott Pestről. Így, ha Maga nekem címezi a levelet, ezt esetleg úgy lehetne feltüntetni, hogy Jancsi levelét továbbítja számomra, és Jancsi FB²² szobrász barátjánál van.

Bocsásson meg, hogy látszólag ilyen tolakodóan beszélek bele dolgaikba, de tudom, hogy egyébként lehetetlen a postai küldés és kapás, és már Jancsi megkért a közvetítésre.

Nagyon boldoggá tenne, ha nekem is írna néhány sort Magáról és édesanyjukról, kedves jó Margit.

Ferit is üdvözlöm sokszor.

Címem: Julia Gyárfás Wien VIII. Strozsigasse 1. Tür 15 a.

Wilde János – Wilde Margitnak, Grusbach, 1920. július 20.²³

Grusbach in Mähren
Emmahof, 1920. júl. 20.

Drága jó Otthoniak, sietve megint csak néhány sort expedálni Juliskának, talán ő el tudja majd juttatni valahogy Pestre. Persze borzasztóan hiányzik az otthoni híradás. Éppen ma egy hónapja, hogy az első és utolsó levelüket kaptam, másnap kezdődött a bojkott és pász... Én azóta egyszer írtam csak, nem tudom azt megkapták-e. Remélem, nincsen otthon semmi komoly baj – én nem vagyok nyugtalan, de mégis egy teljes hónap igen nagy idő, még a háborúban is az volt. Na, ha a bojkottnak vége, majd kilevezzük magunkat!

Már harmadik hete vagyok itt, mint Dr. Karl Graf Khuen-Belasi (a volt magyar miniszterelnök unokaöccse, nőtlen, ca. 40 éves) vendége és művészettörténeti oktatója, és mondhatom, kitűnően érzem magam. Egy gyönyörű parkos kastélyban lakom (erdő közepén), barátságos, finom úriemberek közt, akik teljesen tiszteletben tudják tartani az emberi függetlenséget. A lekötöttségem annyi, hogyha a gróf itthon van, esténként együtt olvasunk vagy beszélgetünk művészettörténetről, ami dilettáns

²² Ferenczy Béni (1890–1967) szobrászművész, Wilde János bensőséges barátja, akivel a Szépművészeti Múzeumban ismerkedtek meg és barátkoztak össze (*Ferenczy Béni életrajzi vallomása*. Lejegyezte: Soós Gyula. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MKCS-C-I-476). A Tanácsköztársaság bukása után Nagybányára ment Ferenczy Noémivel, ahol édesanyjuk, Fialka Olga is lakott. Itt részt vett az első romániai általános sztrájk szervezésében. Letartóztatják és Szilágysomlyóra, majd Kolozsvárra deportálják. „Csak egy napig volt fogva Kolozsvárt, akkor egy ismerős tiszt kiszabadította, ő pedig 3 másik magyarral mindjárt megszökött Kassára [...] ott szereztek cseh papírokat s azzal jöttek tovább”. Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. november 29. Innen szökött Csehszlovákiába, a Pozsony melletti Rózsahegyre, majd Bécsbe költözött.

²³ MNG Adattár, 20151/1979/31/1. – Levél, rajta más kézzel: 4./ Érk. 920. VII/28. szerda Gbach. A boríték hátoldalán: kilencágú korona és C. K. – Ugyanabban a borítékban: Gyárfás Júlia levele Wilde Margitnak.

kedvtelése a grófnak, aki különben meglepően művelt, okos ember, Dvořáknak tanítványa és legnagyobb tisztelője. (Dv[orák] az idén februárban az egész családjával 2 hétig volt itt vendége.) Monarchista bolsevikinek nevezi magát, ami annyi tesz, hogy nagy vagyona dacára kapitalizmus ellenes. Kultúra terén pedig ultramodern. A könyvtárában – 8000 kötet! – többek közt 2 példányban találtam meg a *Theorie des Romanst*.²⁴ Minden tekintetben a legszabadabban nyilvánítok előtte véleményt, és mindig nagyon érdekli az, amit mondok. A művészetben lelkes híve Kokoschkának, ami sokkal többet jelent, mintha nálunk Ady híve volna. Írtam már, hogyan kerültem hozzá. Dv[orák] még újév táján megkérte, hogy interveníáljon²⁵ otthon az én érdekemben. Ezt ő, miután a bécsi angol misszió útján megtudta, hogy betegen a Hor. u. 26. alatt tartózkodom, olyan kitartással végezte hónapokon át, hogy az valósággal bámulatos. A titkár megmutatta pl. a válaszokat, amelyeket pl. Kövess,²⁶ Dani,²⁷ Ullmann Adolf²⁸ stb. küldtek a leveleire. S ez mind őrült komplikáltan menő küldöncök útján, egyszer meg is büntették miattam levélcsempészés miatt. Valányszor kapott valami hírt, azt rögtön Dv[orák]nak is megírta. Nem furcsa ez?

A főpont ebben is Dvořák. Leírhatatlan, hogy milyen kedvesen fogadott. Azt mondta, áldja a két magyar forradalmat, mert azok visszajuttattak engem hozzá. Nagyon jól esett neki, bár számított erre, hogy én olyan foglalkozást kértem tőle, mely tisztán tudományos és főleg a műkereskedéshez semmi köze. Az utóbbi tekintetben neki is szomorú dolgokat kellett megélnie. Egyébként egyáltalában már készen tartott számomra, mindjárt az első találkozásnál beszélt róla és még az elutazásom előtt (júl. 3-án utaztam ide) fix formában közölte is velem. Az új évtől kezdve az általa eddig kiadott *Jahrbuch* új formában és új tartalommal, mint negyedéves folyóirat fog megjelenni. Ő lesz a kiadója, lesz két szerkesztő, Tietze (már professzor) és Frey²⁹ (műgyetemi magántanár), és én leszek a szerkesztőségi titkár, tehát, mint Dv[orák] mondja – a tulajdonképpeni szerkesztő, mert nekik nem lesz idejük állandóan foglalkozni a lappal. Az állás még meg nem állapított összegű tiszteletdíjjal jár és a működése szept. 1-én fog kezdődni. Az évkönyvbe beleolvad a régi *Kunstgesch. Anzeiger* is, az egésznek pedig az lesz a programja, hogy a műtört. összefüggését a többi szellemtudományokkal ápolja. Ez külön megtisztelő megbízás: enyém lesz a

²⁴ Georg Lukács: *Die Theorie des Romans*. Berlin, 1916.

²⁵ Járjon közben.

²⁶ Kövessházi Kövess Hermann (1854–1924) cs. és kir. tábornagy.

²⁷ Valószínűleg Dáni Balázs (1864–1944) gyalogsági tábornok, vagy öccse Dáni Béla (1868–1921) altábornagy.

²⁸ Br. Ullmann Adolf (1857–1925) közigazdász, az Országos Iparegyesület elnöke.

²⁹ Dagobert Frey (1883–1962) építész, művészettörténész. A bécsi Technische Hochschule elvégzése után művészettörténetet tanult és Max Dvořáknál doktorált 1916-ban. 1914-től tanított a Technische Hochschule-n. 1918-tól a bécsi egyetem tanára, illetve 1931-től a boroszlói (Wrocław) egyetem művészettörténet professzora lett. 1924-től az ő irányításával készültek és jelentek meg az osztrák műemléki topográfiák. 1945-ben visszatért Ausztriába s műemlékvédelmi munkákkal foglalkozott 1951-ig, amikor is meghívták Stuttgartba professzornak.

„Philosophische Grenzgebiete” rovat. – Így munkám lesz már őszre. Nemrég kaptam azonkívül felszólítást Tietze feleségétől³⁰ egy füzet megírására az ősszel meginduló „Holländische Kunstbücher” (az „Österr. Kb.”³¹ pendantja) számára, melynek első füzetét Dvořák és Baldass írják. Még nem határoztam, vállalom-e, mindenesetre fényes honoráriumot ígérnek (75 h. forint ívenként). Nem határoztam afelől sem, hogy a disszertációt átdolgozom-e. Majd mindezt meglátom ősszel. Egyelőre pihenni és hízni akarok – ami elég jól indul is. Itt dúskálhatok a tejben, vajban, mézben, gyümölcsben. A környék roppant barátságos, nagyokat sétálok, minthogy az egész napom szabad. Voltam egy napig Znaimban, a brünni Generalkonservator³² (volt Dv[orák] tanítvány) kalauzolása mellett és igen szép dolgokat láttam. Egyébként olvasok, vagy fürdök. Van itt az erdőben egy 500 méter széles gyönyörű tó fürdőházzal. – Mindezek mellett azonban folyton a drága Otthoniakra gondolok. Hogyha Marcika vagy Dudó itt lehetne! Olyan nagyon szeretnék legalább a vajból hazaküldeni a Munisikának, vagy a cukorból (az uradalomhoz tartozik a volt monarchia egyik legnagyobb cukorgyára), melyből én reggelihez és uzsonnához 25–25 kockát kapok! Szégyenlem eltenni, ami megmarad, különben már volna egy-két kilóm. – Írjanak meg mindent pontosan, hogy vannak otthon, írjanak mindenkiről, aki jó ember – én mindnyájukat szívből üdvözlöm. Kérem Jancsika³³ pontos címét.

Munisikának nem hiányzik-e a Kibundsi, nekem nagyon hiányzik a Munisika, éppúgy a Jó néne és a Dudó is. Isten áldja meg Mindhármukat, forró szeretettel számtalan csókot küld

Bundsi

Gyárfás Júlia – Wilde Margitnak, Bécs, 1920. július 21.

Wien, 1920. VII. 21.

Kedves Margit!

Újra írok, mert egy újabb, a Maga számára talán alkalmasabb posta küldési mód kínálkozik. A levelet Dr. Häutler Géza,³⁴ Wien, Grand Hotel számára kell címezni, és Pesten a Magyar Jelzálog Hitelbankban, Nádor utca, azt hiszem 7, leadni. A belső borítékra kérem írja az én címemet, és én továbbíthatom Jancsinak. Így a levél a bank kurír útján jut fel Bécsbe. – Nem tudom J[ancsi] írt-e már? Ha nem, úgy Swobodától úgy hallom, hogy nagyon jól érzi magát.

³⁰ Erica Tietze-Conrat.

³¹ A sorozat *Meisterwerke der Kunst in Holland* címmel jelent meg a Hölzel Verlag kiadásában. – Az *Österreichische Kunstbücher* sorozat a Hölzel, illetve a Filser Verlag kiadásában jelent meg.

³² Eugen Dostal (1889–1943) művészettörténész. 1914-ben doktorált Max Dvořáknál.

³³ Személyét nem sikerült azonosítani. A Wilde család barátja, neve többször is előfordul a levelekben.

³⁴ Häutler Géza (1883–?) közigazdász, a Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesületének titkára, 1920-ban a Magyar Jelzálog Hitelbank igazgatóhelyettese.

Mindannyiukat szívből üdvözlöm

Juliska

Wilde János – Wilde Ferencnek, Grusbach, 1920. augusztus 11.³⁵

Aug. 11.

Drága jó Otthoniak, egyelőre csak ezt a pár sort küldöm – futárral azonban Bécsig –, a folytatást pedig azonnal megkezdem írni, hogy a legközelebbi alkalommal már rendes levelet kapjanak. Szombaton jött Tyumpika Bözsi útján küldött levele (ez jó soká utazott!), hétfőn pedig – éppen mikor indulóban voltam Brünnebe, visszaadni Dr. Dostál vizitjét – Dudóé júl. 28-ról. Képzeltetik, micsoda örömöm volt, majd kiugrottam a bőrömből. Bizony sok volt a várás és néha nagyon nyugtalan voltam már. Most általában mégis jó híreket kaptam (a hivatali dolgokról majd akkor, ha a részleteket és a folytatást tudom). A forró nyár elmúlt már – de jó, hogy alatta nem kellett Dudónak tanítani, viszont talán Tyumpika megerősödött egy kicsit a melegtől. Munisikának bizony küldeném a cukrot, de még egyebet is szívesen, ha lehetne. (A határ hazafelé innen most nagyon népes, de uniformisoktól.) Így csak magam fogyasztom a javakat és hízok általuk az egész család nevében – mióta itt vagyok, már lezártam a 4. kilót. Ha így folytatom, még aug. végéig, ameddig az itteni maradást tervezem, talán fölviszem hatra.

Most ugyan egy kicsit mozgalmasabban élek már. Ezen a kétnapos úton, tegnap és ma, nagyon sokat láttam, de jól ki is fáradtam. A grófnak azonban nagyon tetszett a dolog és szeretné másfelé megismételni. Azután várjuk Swob[oda] látogatását is – mindenkinek jól esik egy kis nyaralás még ebben a fantasztikus világban is. Ugyan itt igazán gyönyörű is. (2. kép) Olyan jókat alszom, és olyan szépeket olvasok, mint nem tudom mióta nem. (A 9 év előtti nyárra gondolok Königsfelden.) Még ha könyv kell, meg is hozathatom a könyvtár számára. A múlt héten elkezdtem már a készülést őszre – azt hiszem, bírni fogom a munkát. (Igaz, elvállaltam a Lucas v. Leyden füzet³⁶ megírását a mondott 75 h. forintos alapon, de mivel legfeljebb két ívet írhatok, legfeljebb 8000 K-t kereshetek csak vele. Itt-ott még becsülete van a munkának. (A vállalat szerkesztője úgy ír, mintha óriási kegy volna tőle a munkatársaság.)

Köszönöm szépen Tyumpikának és Dudónak, hogy mindent följegyeztek számomra; izgatottan várom az ígért naplót. Majd aztán én is még itt megcsinálom visszamenőleg az összefoglaló levelet, hogy Bécsből rendesen levelezhessünk már. – Dudókát kérem még, hogy legközelebb tegyen a borítékba használt magyar bélyegeket, ha esetleg kapni még, vegyen a Farkas Árpádnál szovjet bélyegeket is – az az

³⁵ MNG Adattár, 20151/1979/31/8. – Levél, rajta más kézzel: 6./ Érkezett: 1920. VIII. 16. hétfő + 3 fénykép Grusbachból.

³⁶ A Lucas von Leyden kötetet végül Ludwig Baldass írta meg (*Die Gemälde des Lucas von Leyden*) és 1923-ban megjelent.

2. Karl Khuen-Belasi gróf grusbach-i kastélyának kertje a méhessel és a kacsaszat-
tóval. Fotográfia, Wilde kézírásával.

Magyar Nemzeti Galéria Adattára, Wilde-hagyaték, ltsz.: 20151/1979/31.

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

úr, aki ezt a levelet Bécsbe viszi, szenvedélyes gyűjtő és szeretném meghálálni neki a szívességet.

Tehát folyt köv. Számtalan csókot küldök mindannyiuknak és kérem nagyon a további kimerítő leveleket. (Jancsikának nem írni akarok.) Munisikára, Tyumpikára, Dudóra mindig-mindig gondolok.

Bundsi.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Grusbach, 1920. augusztus 14.³⁷

Emmahof aug. 14.

Drága jó Otthoniak, türelmetlenül várom a déli postát, hoz-e majd valamit otthonról. Ma éjjel későn jöttünk haza, odaát voltunk vacsorán Grusbachban, (3. kép) ott lakik az öreg grófné³⁸ (70 éves elmúlt, de azért vígan pipázik egy hosszúkás parasztpipából és igen okos asszony) meg a gróf legidősebb nővére a férjével (Graf

³⁷ MNG Adattár, 20151/1979/31/10. – Levél, más kézzel: 7./ Érk. 920. VIII. 27. péntek.

³⁸ Emanuela Kammel von Hardegger (1846–1927).

3. Karl Khuen-Belasi gróf grusbach-i kastélya télen, 1920. Fotográfia, Wilde levelének mellékleteként. © Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

Götzen) és gyerekeivel.³⁹ Holnap kezdődik a búcsú, mely ezen a környéken egy hétfőig szokott tartani. Azon kívül volt már két avatóbál nagy ivásokkal és tánccal. Itt a kastélyban is volt az ittlétem alatt két bál, amelyek ellen én azonban távollétemmel tüntettem. De gyakran vannak vendégek, lassankint megismerem már az egész volt osztrák arisztokráciát (Fürst Ratibor, Lippe, Khewenmüller, Graf Waldstein, Des Fours, Haugwitz, Fries, Mitrowski stb. megfelelő nőtagokkal; a jövő héten jön több napra Rothschild). Ha nagyon sokan vannak, tüntetni szoktunk és külön eszünk a titkárral – egy 28 éves volt főhadnagy jogász – és Rittmeister von Schützelvel, aki a grófnak volt tisztvárosa. 30 éves, és most itt a birtokon mezőgazdaságot tanul. Ezek az állandó társaságom olyankor is, ha a gróf nincs itthon, igen kedves emberek, különösen a Rittmeister (ő vitte el tegnapelőtt a leveletem Bécsbe). Sok érdekeset tanulok ebből a nekem idegen társasággal való érintkezésből, kellemes az, hogy az arisztokraták mind igen jó modorú emberek, de vannak köztük igen jófejük is. A gróffal abszolút szabadon beszélgetek mindenről, inaktív monarchistának vallja magát ugyan az állásánál fogva, de annyira ultramodern, hogy minden álláspontot megért és minél radikálisabb annál jobban tisztel („ein monastischer

³⁹ Emanuela Khuen-Belasi (1877–1945) és férje Hubert von Götzen gróf (1869–1934).

Anarchist”⁴⁰). A ker[esztény] szocializmust és a szociáldemokráciát utálja, az első, mert hazug s tisztességtelen, a másikat mert spiesszbürgereket⁴¹ nevel. Leninről sokat veszekedtünk, mert ő igen nagy embernek tartja. Horthy szerinte becsületes szolgálja a császáriának, de különben – nulla. A mostani uralomnak Magyarországon nincs reális bázisa és meg nem maradhat. (Teleki⁴² különben jó barátja.) Egy restauráció elképzelhetetlen, még kevésbé egy ügyefogyott, rossz lelkű Károly⁴³ visszahozatala. – Nagyon sokat kérdez engem a múlt nyár tapasztalatairól, de hisz is a szavamnak. Hallatlanul örül minden orosz győzelemnek, pedig ide már nagyon közel van a tűz. Azok alapján, amiket a hét elején Brünnben abszolút megbízható helyről (egy Masaryk-párti⁴⁴ és egy nagynémet⁴⁵ politikustól) hallottam, igen hamar jöhet itt változás. Mindenesetre az idei szezón lesz a kritikus éve Európának.⁴⁶ Németországban hallatlanul erős az orosz áramlat, a franciák teljesen elvesztették a fejüket. Lloyd George⁴⁷ pedig a régi osztrák politikát csinálja fortwursteln.⁴⁸ Persze számítani borzasztó nehéz, mert mindig jöhetnek véletlenek. (Igaz, elfelejtettem írni, hogy a bécsi Aufenthaltsbewilligungom⁴⁹ okt. 3-ig szól, az útleveél még 8 nappal tovább, mindkettő meghosszabbítható.)

Aug. 20.⁵⁰ – Megkaptam végre a türelmetlenül várt otthoni levelet. Tyumpika írta 7-én és a Dudó zárta le 14-én; a Gargerék címére küldötted eddig nem kaptam meg, úgy látszik, még mindig nyaralnak. Köszönöm nagyon szépen, hogy olyan

⁴⁰ Egy monarchista anarchista.

⁴¹ Nyárspolgár.

⁴² Teleki Pál (1879–1941) földrajztudós, politikus, 1920. július 15. – 1921. április 14. között miniszterelnök.

⁴³ IV. Károly (1887–1922) osztrák császár, magyar király.

⁴⁴ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) filozófus, politikus, 1920–1935 között a demokratikus Csehszlovák állam első elnöke.

⁴⁵ Ausztria és Németország egyesülését képviselő politika.

⁴⁶ Nővére kérdésére megírta 1920. augusztus 26-án úti élményeit: „Bár csak másfél nap volt, nagyszerűen kihasználtam. Az első délután egy 16. sz.-i kastélyt (Berna Hora, Brünntől másfél órára vasúton, itt vendégek voltunk a gróffal) és egy 12. sz.-i templomot freskókkal. Másnap d. e. reggel 5-kor utazva el Brünnből Dr. Dostállal, Pernstein, a volt monarchia legjobb állapotban megmaradt k. kori vára, fantasztikusan szép. D. u. Brünn, megint a gróffal, késő este értem haza Emmahofra. A múlt héten Dr. Dostál már vissza is adta a vizitet. (Mulatságos, hogy felajánlotta, hogy megszerzi a cseszl. állampolgárságot és szerez állami alkalmazást is mesébe illő fizetéssel – neki a mi pénzünk szerint ca. 150 000 K-ja van – persze én mindenre udvarias nemmel feleltem.) Egy másik kirándulás volt az egynapos znaimi, szintén igen tartalmas. Továbbiak is esedékesek még, csak nem tudom kerülhet-e rájuk a sor.”

Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. augusztus 26. – MNG Adattár, 20151/1979/31/11.

⁴⁷ David Lloyd George (1863–1945) liberális párti politikus. 1916–1922 között Nagy-Britannia liberális párti miniszterelnöke.

⁴⁸ Pepecsel.

⁴⁹ Tartózkodási engedély.

⁵⁰ Más kézzel: péntek.

4. Karl Khuen-Belasi gróf dolgozószobája a grusbachi kastélyban, 1920.
Fotográfia, Wilde levelének mellékleteként.

© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

kimerítően beszámolnak mindenről, ezt kérem tovább is. – Hát mozdult végre valami Dudó dolgában! Megnyugtató az ítélet aránylagos szelídsége, föllebbezni föltétlenül kell, minthogy ez csak javíthat. Remélem, hogy az államosítás még soká marad fenyegetés, és hogy azután sem fog nagyobb bajt hozni, mint azt, hogy Tyumpika kénytelen lesz feladni a szemináriumát. Dudó meghúzódik egy elemnél, Tyumpika egy polgárinál – a „mozgósítás idejére”, mely bizony, azt hiszem, már a mi egész életünket ki fogja tölteni. Jelenleg, a lengyel győzelmek⁵¹ hatása alatt, biztosan a másik, valóságos is újból aktuális lesz otthon. Ha tényleg igazak ezek a győzelmek, akkor különben is nagy lesz a hatásuk, így itt pl. már csak az időpontot illetőleg volt kétség a forradalom dolgában. Előre láthatólag ellensúlyozni fogja azonban a lengyel eseményeket Franciaorsz. további esztelen magatartása, főleg Németországban.

Aug. 21.⁵² – Tegnap vendégek voltak odaát Grusbachban: két idegen contess meg egy prágai komponista, és eljöttek testületileg értem meg a Rittmeisterért, hogy elvigyenek fürödni és utána vacsorázni. Ezért nem tudtam befejezni a levelet. A gróf

⁵¹ A Lengyelország és Szovjet-Oroszország között 1919 januárja–1921 márciusa közötti háború során Lengyelország megszerezte Nyugat-Fehéroroszországot.

⁵² Más kézzel: szombat.

nincs itthon 3 napja, egész nap háborítatlanul olvashatok. (4. kép) Nehéz lesz megválni a könyvtártól, ahol minden úgy a kezem ügyébe esik. Bécsből még nincs semmi hírem, Dvořák nyaral, most a legkihaltabb a város. Jó, hogy ide minden bécsi (azon kívül prágai és brünni) újság jár, én vagyok az egyetlen fogyasztójuk, minthogy van elég időm és érdeklődésem összehasonlító külpolitikára. A hazai ügyekről elég bőven írnak, különösen a *Presse*, az *Arbeiterzeitung* és a *Prager Tagblatt*. Innen nézve nagy a kavarodás otthon, amelytől nem sok jót lehet várni. Nem tudom megítélni, milyen erősek a parasztok, de minden esetre ott az az egyetlen szilárd pont. Még egyszer mondom, számítani lehetetlen most, mikor minden összefügg mindennel, nagy dolgok kicsinyekkel. Szeretném azt a Marxot látni, aki ezt a kavarodást törvényekre tudja visszavezetni. Egy bizonyos csak, hogy a zavartalan kontemplációnak vége és minden jövő a cselekvésé. – Ide több hír érkezik Russlandból. Russel angol filozófusnak (a Mester tavaly fordította le a Bevezetését a filozófiába) két hónap előtti orosz útjáról szóló nagyon érdekes cikkeit több lap hozta,⁵³ a berlini kommunisták vezérének tavaszi útinaplóját pedig a Pr[ager] Tagblatt vasárnapi melléklete közli folytatásokban. Nem szabad elfelejteni, hogy az itteni németek a bolsevizmustól várják a nemzeti ideáljaik megvalósítását, a gróf többször kijelentette, hogy fekete-sárga-vörös lobogóval fogja őket várni. De hát senki nem tud semmit. A gróf három napja az esti beszélgetésünk után megállapította, hogy a két óra alatt háromszor voltunk meggyőződve arról, hogy lesz bolsevizmus Nyugat-Európában, és háromszor, hogy nem lesz, hanem helyette valami más. Tehát várjunk és gondolkozunk tovább.

Hogy ezt az áldatlan területet elhagyjam végre, megint csak azt kérem, tessenek értesíteni részletesen és egész őszintén a család összbenyomásairól. A Munisika egészségről való beszámolót nagy örömmel vettem: csak stimmeljen minden! Örülök, hogy van otthon is elegendő gyümölcs. Itt nagyon sokat eszünk, a java mégis a fán marad. A súlyom jelenleg a könnyű szürke ruhában 73 kiló, tehát hattal több, mint a klinikán volt⁵⁴ a barnában. Azért még kihasználom a hátralevő ca. 10 napot is. – Igen-igen nagy meglepéssel olvastam a gyakori sétákról és kirándulásokról. Jancsikáékat és Kálmánt szívből, sokszor üdvözlöm. Bizony, másképp örvendeztetne a világ, ha békességben velük ülhetnék együtt a mi szép nagyszobánkban, a három könyvszekrény között. Sokszor gondolkodom arra, hogy olyan szép sétákat sehol sem lehet tenni, mint a Farkasréten vagy a Kuruclesben, és sehol sincs olyan Jónénje és Jóbátyja, és hogy a Munisika főztjét el nem éri semmiféle grófi konyha. – Tán még eljön annak az ideje is... ha elvonult az ellenség. Addig a Nemzeti Múzeumi maffia *Virradat*beli marhaságát⁵⁵ türelemmel engedem ékeskedni Szakállas úr⁵⁶ íróasztalán

⁵³ Bertrand Russel: *A filozófia alapproblémái*. Ford. és bev. Fogarasi Béla. Budapest, 1919. (Természet és társadalom, 4.); Bertrand Russel: Aus dem bolschewistischen Russland. *Prager Tagblatt*, 1920. augusztus 25. 4

⁵⁴ Utalás a Tanácsköztársaság bukása utáni hónapokra, amikor a Moravcsik-klinikán kezelték.

⁵⁵ Az említett cikk a következőket írta: „A Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár bolsevista alkalmazottainak ügye már egy év óta húzódik és még mindig nem nyert elinté-

és mindatíz [!] zsebébe. (Gyönyörű kép, hogy most onnan intrikálnak Petro[vics] ellen, ahol Szakállasnak legnagyobb ellenségei, Wollanka⁵⁷ és Gerevich ülnék.) Az ő lelkiismeretük a rossz, nem az enyém – én tehát várhatok. Mert ugye, mit jelenthet az mást, mint sötét lelkiismeretet, hogy még most is akadékoskodnak. Mi által lehetnék én még kellemetlen nekik? – csakis a tehetségem által. Szegény szánandó nyomorultak.

Azt hiszem leírtam mindent az itteni pihenő életemről. Nagyon örülök annak, hogy ősszel már dolgozni fogok, és hogy úgy érzem, fog is menni a munka. Kérem nagyon Tyumpikát és Dudót, igyekezzenek ők is kihasználni a még hátralevő napokat, és Munisikát, hogy figyelmeztesse őket arra. Mindnyájukat ezerszer csókolja Csehszlovákiából

a Kibuns.

zést. A három állami intézmény magyar és konzervatív gondolkozású alkalmazottai – kulturális életünk számos kiválósága – nagy aggodalommal látják, hogy a *bolsevista könyvtárőrök és múzeumi őrk bűnügyében* – bizonyára előkelő liberális vezetőemberek pártfogó közbenjárására – *ma sem tett semmi megtorló intézkedést a kormány*, sőt olyan hírek keltek szárnyra, a kultuszminisztériumból, hogy az illető tisztviselőket *visszahelyezik állásukba*. Négy bolsevista tisztviselőről van szó. *Kenczler* Hugó szökésben van, agilis tagja volt a művészeti direktóriumnak és a műtárgyakat szocializáló bizottságnak, képlomás vádjá merült fel ellene és ismeretes egy leirata a Nemzeti Múzeumhoz, amelyben tervet dolgozott ki a *múzeum feloszlására és nemzeti jellegétől való megfosztására*. *Supka* Géza, a Nemzeti Múzeum őre, a *Világban* kezdte meg radikális és destruktív uszítását a magyar nemzeti állameszme ellen. A forradalom alatti szerepléséről a nagy Hatvany is elismeréssel emlékezik meg. Egyik beszédében a honfoglalást erkölcstelen (amorális) cselekedetnek említette, mert őseink »becsapták« a cseh-morva Szvatoplukot. Ő volt az első radikális képviselőjelölt és kortesplakátja ezekkel a szavakkal kezdődött: *– El a múlttal!* Egy ilyen ember – ez a múzeumi és tudományos körök felfogása – nem konzerválhatja a múltat, nem lehet a tisztviselője egy történelmi intézménynek. *Wilde* János szintén tagja volt a művészeti direktóriumnak és mint ilyen, a legagresszívebb módon üldözte a hazafias múzeumi tisztviselőket. Az egyetemi könyvtár vezető elvtársnak *Antal* Frigyesné nevezte ki a szovjetkormány. Az *Egyetemi Könyvtár* tisztviselői még 1919. augusztus 11-én fölratot intéztek a miniszterhez és *kérték Antal Frigyesné elmozdítását, mert a vele való együttműködés erkölcsileg lehetetlenség* számukra. Kifejtették a memorandumban, hogy *Antalné a kommün alatt önhatalmúlag és terrorisztikus módon intézkedett az Egyetemi Könyvtárban és a könyvtár nyolc tisztviselője lemond állásáról, ha Antalnét visszahelyezik. Antalné fegyelmi ügyét az egyetem tanácsa régen befejezte és állásvesztésre ítélte őt*. Ezt a határozatot – a memorandum dacára – a miniszter mai napig nem hagyta jóvá és Antalné, fizetésének megtartása mellett, már egy év óta szabadságot élvez.” Mentik a bolsevista intellektueket. A Nemzeti Múzeum és az Egyetemi Könyvtár tiltakozása. *Virradat*, 1920. július 29. 2.

⁵⁶ Térey Gábor.

⁵⁷ Wollanka József (1874–1946) régész, művészettörténész. 1897-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet a Budapesti Tudományegyetemen. 1900-tól dolgozott a Szépművészeti Múzeumban. 1913-ban feljelentette Térey Gábort a minisztériumnál rosszhiszemű szakértői tevékenység vádjával. A vádat eljuttették, de Wollankát áthelyezték a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ld.: Radványi 2006. 86–87.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1920. október 5.⁵⁸

Hotel Tegetthoff, Tolnai szobájában⁵⁹

Okt. 5.⁶⁰ Ebéd után

Kedves jó Otthoniak, igen kellemes volt az utazás, mindvégig ülhettem, Bruckban a revízió megvolt 1 1/2 óra alatt és simán, még a Tolnainak nagy málhájával is. A vonatonál (1/2 8-kor érkezett) vártak Juliska és a kis Káldor⁶¹ (elfelejtettem otthon megmondani, hogy Juliskának megtelegrafáltam az érkezésemet), aki épp tegnap d. e. érkezett Körtvélyesről.⁶²

Én Ernestóékhoz mentem, ahol J[uliska] gondjából már készen várt minden. Odajött később Tolnaino is a Hotelből vacsni. Ma reggel előbb a kerületi kapitányságra mentem, ahonnan már tegnap kerestek a lejárt Aufenthaltsbewilligung⁶³ miatt, utána a főkapitányságra új Au. bew.-ért. 12-kor az egyetemen találkoztam Swob[odá]-val, akitől megtudtam, hogy Dv[ořák] ma este érkezik, s hogy holnap reggel utazik el (az Alpesek felé vadászni). Khuen ma reggel ideérkezett. Mindjárt kaptam meghívást Swob[odá]tól estére páholyba, egy kabaréba, ahol a gróf is ott lesz. Ez nekem

⁵⁸ MNG Adattár, ltz. 20151/1979/31/31. – Levél, rajta más kézzel: 1. Ér. 1920. X/7. Csütörtök.

⁵⁹ „Megérkezve a vonatonál Tolnaino várt! (Ő a jövő hét elején utazik Pestre 2 hétre, tehát visszajövet ő is elhozhatna a számomra egyet-mást.)” – írta 1920. szeptember 7-én bátyjának – MNG Adattár, 20151/1979/31/13.

⁶⁰ Wilde 1920. szeptember végén vette át Budapesten az ellen folytatott vizsgálatot lezáró határozatot, valamint az értesítést arról, hogy illetményét 1919. augusztus 1-től újból folyósítják. Az iraton: „Átvettem. 1920. szeptember 29. dr. Wilde.” SzM Irattár, 1920/551. – Ld.: Bardoly István: Adalékok Wilde János életéhez és tevékenységéhez (1918–1922) az *Enigma* jelen, tripla számában. Mindezek alapján érthető volt félelme a hazautazástól: „Tehát az most a kérdés: 1.) föltétlenül szükséges és 2.) minden tekintetben bátorságos-e az utazás. Az utóbbit különösen erősen firtatta Dv[ořák]. Azt kérem tehát, legyenek szívesek ezt a két kérdést jól megválaszolni, főleg a másodikat különösen (nincs-e semmi veszély, éppoly könnyű lesz-e a visszautazás stb. stb.) és azután megtáviratozni Juliska címére az eredményt. Mégpedig azt kérem, ha úgy határoztak, hogy jöjjenek, táviratozzák Juliskának a következőt: Ankunft Sonntag Schiff. Ha pedig bármi kis valószínűsége van annak, hogy ebből a hazautazásból valami komplikáció állhat elő, táviratozzák a következőt: Ankunft Montag Expresszug. – Egyidejűleg küldjenek kérem egy expresslevelet is ugyancsak Juliska címére (én t. i. nem vagyok itthon egész nap), amelyben részletesen válaszolnak ugyanerre a két kérdésre – ezt itt bevárom. Ha a válasz igenlő, akkor rögtön utazom haza, ha nem, visszamegyek még 2–3 hétre Grusbachba”. – írta 1920. szeptember 7-én bátyjának. MNG Adattár, 20151/1979/31/13.

⁶¹ Káldor György (1900–1958) újságíró. Részt vett a Szellemi Tudományok Szabad Iskolája tevékenységében és a Galilei Körben. A Tanácsköztársaság idején a diákmozgalom aktív tagja volt ezért előbb Bécsbe emigrált, majd Heidelbergben élt, ahol befejezte tanulmányait. 1926-tól a *Pester Lloyd* szerkesztőségében dolgozott. 1945 utána a rádiónál, illetve az MTI-nél dolgozott. Koholt vádak miatt 1950–1955 között bebörtönözték.

⁶² Az itt élő Lesznai Annától.

⁶³ Tartózkodási engedély.

azonban ma nem smakkol és azért sikerült telefon manőverek után elcsípnem a grófot, éppen most a Jockey clubban, megbeszéltem vele a kiutazásomat Grusbachba (ő még nem lesz vissza szombatig, de ez nem baj), bocsánatot kértem a nem írásért, amin nevetett, végül megállapodtunk hol találkozhatnánk a mai délután folyamán. (Ebéd az Imperiálban 60 K ért! emelkedtek nagyon az utolsó 3 hétben az árak) – Tietze szintén Bécsben van, majd ha Dv[orák]kal már beszéltem, őt is fölkeresem. Egyébként nincs semmi fontos újság; és várom nagyon az otthoni postát.

Most Schusterhez⁶⁴ megyek megtudni, meddig marad, itt lesz-e még a jövő hét végén, amikor Ernestóék vannak jelezve.

Swob[oda]nak nagyon imponált az ítéletem, mindjárt megajándékozott az új könyvének egy példányával „in treuer Freundschaft” (A könyv értéke 250 K).⁶⁵

Hűvös, szeles az idő, jó a meleg, barna ruha.

Vigyázzanak nagyon drága Otthoniak az egészségre és az otthon nyugalma. Csak a legbennfentesebbek számára, amennyiben rájöttek az elutazásomra, egyelőre annyit, hogy Grusbachban maradok bizonytalan terminusig.

Sok-sok csókkal és öleléssel

Bundsi.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Grusbach, 1920. október 20.⁶⁶

Drága jó Otthoniak!
Emmahof, okt. 20.

Most kaptam meg éppen a második otthoni levelet Juliska jóvoltából. Az elsőre nem válaszoltam, mert tudtam, hogy annak hamarosan folytatása lesz – úgyhogy ez az első levelem Grusbachból. Köszönöm nagyon szépen, hogy dacára a rengeteg elfoglaltságnak, olyan bőven írnak Marcika és Dudó, nincs annál nagyobb boldogság, mint kapni egy ilyen levelet! Vártam nagyon a hírekre, s nekem az itteni csöndből nem volt sok írivalóm. 9 napja jöttem meg ide (11.-én este), azóta egy nap kivételével állandó a jó idő – s ezzel állandó a programom is: napi négy-öt órai kúrálás a teraszon. (Nem igazi kúrálás, erre nincs szükség, a bécsi meghűlés egy bagatell volt, amelynek semmi utóhatása – hanem csöndes üldögélés a napon,

⁶⁴ Schuster Gyula, Wilde orvosa. 1920. október 12-én írta bátyjának: „Succival is együtt voltam 2 órát. Elmesélte keserűen, hogy itt tárt karokkal fogadták a hivatalos körök és igen nagy sikerei vannak. Egyelőre egy-két hétig marad még itt (tehát Ernestót megvizsgálhatja még), aztán megy tovább München felé. Az egészet azonban, úgy látom, tanulmányútnak tekinti, „ameddig a pénze tart”, és utána visszatér Pestre gyakorlatosnak, ha közben meg nem akad valahol.” MNG Adattár, 20151/1979/31/16.

⁶⁵ Karl Maria Swoboda: *Römische und romanische Paläste. Eine architekturgeschichtliche Untersuchung*. Wien, 1919.

⁶⁶ MNG Adattár, 20151/1979/31/17. – Levél, rajta más kéz írásával: Érkezett 1920. október 27. Szerda.

amelynek a békéje néha alvásba megy át.) A gróf még mindig nincs itt, csak a hét végére várjuk. Bécsben akadt pörös dolga, amiatt nem jöhet nagy bosszúságára. Így aztán igazán zavartalan a pihenésem, egyszer voltam csak odaát Grusbachban ebéden (már kellene újra mennem, csak lusta vagyok hozzá), megyek naponta egy-egy órát sétálni – olyan gyönyörű az őszi! – és olvasok sokat. Most már biztosan érzem, hogy Bécsbe egész frissen fogok visszatérni.

Hogy ott mi vár rám, azt nem tudom még. Mint már írtam, Dv[orák] is, Tietze is többféle dologra gondolnak, amelyek közül azonban egyik sem dől el a hónap vége előtt. (Ez megnyugtató, mert így nem veszíthetek időt, csak az évkönyvnél, ahol már dolgozni kellene – de Dv[orák] jó főnök.) Közöttük egy igen megtisztelő megbízás is volna, amelyről Dv[orák] és Ti[etze] beszélt – amelynek érdekében Dv[orák] már most tanácsosnak tartotta, ha megszerzem opció útján az állampolgárságot.⁶⁷ (Ez szerinte az év végéig még lehetséges volna egész rövid úton.) Arról van t. i. szó, hogy a Staatsgalerie megkapja az egész Belvederét, amikor is újra berendezkedik, ehhez pedig a nagybeteg Haberditzl és a fiatal asszisztense (Zimmermann utóda: dr. Grimschitz⁶⁸) mellé szükség volna még egy erőre, legalább az átszervezés idejére, 2-3 évre. (Új állások beállítását t. i. itt is törvény tiltja.) Mármost valószínűleg nem volna akadálya annak, hogy engem, mint meghívott szakértőt szerződtessenek erre a célra. (Tietze szerint az állampolgárság sem elengedhetetlen feltétel, mikor ezt megmondtam Dv[orák]-nak, azt felelte: igen, de ez ahhoz kell, hogy meggyökerezzek itt Ausztriában. Rábeszélni persze nem akar, mert ezzel nagy felelősséget venne magára. Viszont új év után nehéz és hosszadalmas lesz a dolog, tehát gondoljam meg jól...) A további lehetőségek különböző Verlag-tervek, ezek közt is volna nagyon előnyös. A Künstlerlex. azzal esett kútba, hogy Tietze maga nem vette át a szerkesztését.⁶⁹ (Viszont munkatárs lehetek, amint ezt rögtön felajánlotta.) Hát majd meglátjuk, mi lesz. Annyi már bizonyos, hogy nyugtalannak nem kell lennem. Az állampolgárság kérdéséről biztos, hogy úgy gondolkozom, mint az Otthoniak... különben egyelőre van időm még a meggondolásra. Benesch a Hofmuseum régi képtárához került, mint fizetési volontaire⁷⁰ és kinevezik asszisztenssé, mielőtt meglesz a diplomája (kb. tavasszal). Tehát mégsem olyan rossz választás volt ő részünkről a múlt nyáron... Egyébként – s ezt Dv[orák] előtt is hangsúlyoztam, én másodrendűnek tekintem a magam számára az elhelyezkedés kérdését és sokkal fontosabbnak a tudományos munkát. Ha ez nem menne bármi okból, akkor nincsen

⁶⁷ Államutódlás esetén az állampolgárok elveszítik a jogelőd állampolgárságot és elnyerik az újét, bizonyos esetekben azonban választhatnak.

⁶⁸ Bruno Grimschitz (1892–1964) művészettörténész. 1918-ban doktorált Max Dvořáknál. 1919-től az Österreichische Galerie in Belvedere munkatársa volt, 1939–1945 között igazgatója. 1932-ben a Technische Hochschule, 1937-ben a bécsi egyetem magántanára lett, 1945-ben rendkívüli professzor.

⁶⁹ *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. I–XXXVII. Hrsg. Ulrich Thieme, Felix Becker. Leipzig, 1907–1950. szócikkei szerkesztéséről van szó.

⁷⁰ Önkéntes, gyakornok.

szükségem sem Ausztriára, sem Németországra, smertzes⁷¹ otthon is lehetek – s amíg az embernek otthona van, ott jobb, mint idegenben.

A Guszti-epizódra most hogy már elmúlt, nem akarok kitérni. A hírek közül nagyon izgat a Béniről szóló – épp tegnap akartam neki levelet írni. Majd érdeklődni fogok Bécsben. Onnan most semmi hírem, Juliska kísértő sorok nélkül továbbította mindkét levelet. Így nem tudom, Mancsi jelentkezett-e már. A házassága? – persze hogy ez a magyarázata mindennek, amit most otthon tapasztaltam nála.

Szegény Jancsikát borzasztóan sajnálom, nincsen vége számukra az izgalmaknak. (Itt a vacs. Minthogy ahhoz kettőnknek is kijár az egész üveg vörösbor, vacs után borozgatva szoktunk ülni az irodában, mert ott már fűtenek.)

Írom tovább és válaszolok a két levél pontjaira összevissza. A Mester munkácsi állása nem üres híresztelés, hanem majdnem valóság, az utolsó percben mégis másképp lett, „Agence Káldor”.⁷² (A kisbronz figura tényleg echt⁷³ Béni és megér ma legalább 6 ezer krónt.) A Hugó⁷⁴ kinevezését Kassára múzeumi igazgatónak az utolsó pillanatban akadályozta meg egy személyi intrika. – Hogy a Kálmán órái olyan jól mennek, ennek kimondhatatlanul örülök.⁷⁵ Én elküldtettem Tolnaival haza a „Kunstgesch. in Bildern”⁷⁶ nekem még hiányzó füzetait, hogy Kálmán használhasa őket, nem tudom megjöttek-e már. Igen sokszor, szeretettel üdvözlöm és Bécsből, mihamarabb hozzájuto, írni fogok neki. Hál istennek, hogy a szegény Lidi bekerült a szaniba,⁷⁷ ott biztosan hamar erőre kap. – Igaz, nincs hír Hollóról,⁷⁸ talán el is

⁷¹ Kiszzelektált.

⁷² Káldor ügynök.

⁷³ Igazi.

⁷⁴ Kenczler Hugó a Tanácsköztársaság bukása után rövid ideig Budapesten bujkált, majd a Pozsony melletti Rózsahegyre és onnan Bécsbe emigrált. 1920. május 31-én Károlyi Mihály levélben kérte, hogy vállalja el a magyar emigránsok segélyakcióját irányító iroda vezetését, aminek Kenczler eleget is tett, és 1920 júniusában már Prágában volt. Károlyi és felesége a tulajdonukban lévő festmények eladásából kívánták fedezni a segélyakció költségeit és a *Bécsi Magyar Újság* fenntartását, ezért a képek eladására Kenczleret kérték fel. 1920 decemberében már Berlinben volt. Wilde közlése azért érdekes, mert 1922-ben szintén szóba került kassai elhelyezkedése, amit egy aljas sajtótámadás hiúsított meg. Politikatudományi Intézet, Levéltár, VI. 857.f. 51.; Bardoly István: „Tévedéseiben is becsületes idealista.” Apró adalékok Kenczler Hugó életéhez. *Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfly Katalin tiszteletére*. Szerk. Bardoly István. Budapest, 2004. 376–377.

⁷⁵ Pogány Kálmán művészettörténet órákat adott magántanítványoknak, mint Wilde.

⁷⁶ Franz Winter – Georg Dehio: *Kunstgeschichte in Bildern. Systematische Darstellung der Entwicklung der bildenden Kunst vom Klassischen Altertum bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Berlin – Leipzig, 1898–1902.

⁷⁷ Pogány Kálmán felesége, keramikus; Pogány családi viszonyairól szinte semmit nem sikerült eddig kiderítenie a kutatásnak.

⁷⁸ Holló Gyula (1890–1973) orvos, belgyógyász, egyetemi tanár. 1913-ban szerzett orvosi oklevelet a Budapesti Tudományegyetemen. 1914–1918-ban katonaeorvos, 1918–1939 között a budapesti belgyógyászati klinika tanársegédje. 1939-ben az USA-ban telepedett le. A tbc diagnosztikájával és kórtanával

utazott már? – Sejtelmem sincs, mivel vádolják a négy szegény tanbetyárt. Kérdezem Kálmánt, hogy a Borosné olyan kicsi, pöttöm zsidóné-e, mert akkor én is ismerem. Nem tudom, a Béniéknél nem az a 130 000 krón okozott-e bajt, amit Mancsi egyszerre utaltatott át számukra Back Bernáttal.⁷⁹ Félek, hogy itt valami fatális tévedés történt. – Köszönöm a fényképet, a Fiatal igen jól fest rajta. – A vérmezői díszszemle festményét itt hosszan tárgyalták a lapok s úgy volt, hogy a festő kevesellte a pénzt, a díjat, aminek fejében el akarták venni tőle a képet.⁸⁰ (Igaz, azt elfelejtettem írni, hogy Tietze jelenleg Prof. Regierungsrat⁸¹ és a minisztériumban a Kunstabteilung⁸² vezetője, ami Kálmán volt, és most Nagy Ász – nagy bókokat mondott: hogy nekik szükségük van az én tehetségemre, tudásomra, tapasztalatomra. Felkért egy cikk írására is a modern magyar művészetről, én kitérő választ adtam. (Majd Kálmánnal fogok levelezni róla, de egyelőre ne szóljanak neki.) – Az osztrák választások eredménye olyan, amilyennek mindenki várta. A következmény mégis az lesz valószínűleg, hogy az osztrák szocik ellenzékbe mennek át. Vége az eddigi plusz pouvoirjuknak, de mint oppositio nagyon erősek maradnak. Így pl. a *Reichpost* máris hízelegni kezd nekik. Betyárul kezdődik azonban az angol nagy sztrájk... s igazán nem tudni mi lesz a vége, s állítólag Kraszinék⁸³ keze van benne. A cseh lapok a magyar trónra, francia forrás után, egy belga vagy skandináv herceget, illetve József apánkat jelölik. Ez utóbb kijelentette egy francia tudósító előtt, hogy teljesen megnyugszik a békeszerződésben és föltétlenül véglegesnek tekinti. Viszont Király... hát igen, az szívesen lenne.

Végtelenül örülök, hogy a Munisika egészsége javul lassan. A két kiló azonban sajnos oda egy időre. Persze, ha innen lehetne hazaküldeni egyet-mást, hamar visszajönne. Tegnap pl. most lótt nyulat ettünk, olyan finom volt, mint a csirke. És így tovább. Ha legalább a tejből küldhetnék valamennyit!

Búcsúzó, drága jó Otthoniak. Kérem szépen a levelek további folytatását, nyugalmat és további jó egészséget kívánok mindenkinek.

Sok-sok csókkal

a Bundsi.

foglalkozott. Bartók Béla, Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Karinthy Frigyes, Neumann János, Szigeti József stb. orvosa volt.

⁷⁹ Begavári Back Bernát (1871–1953) üzletember, politikus, műgyűjtő.

⁸⁰ 1920. május 8-án történelmi festménypályázatot hirdettek *Eskü a Vérmezőn* címmel, „nagymeretű történelmi kép megfestésére”. A pályázatot Dudits Andor nyerte meg s megkapta a 25000 koronás első díjat, azonban első díjat kapott Márton Ferenc is, igaz, csak 15000 koronával. Ez annyira felháborította, hogy a jutalom visszafizetése fejében a *Horthy esküje* c. képét meg akarta tartani. Ebből nagy és heves vita kerekedett közte és a Védő Ligák Szövetsége között. Ld.: Bíró-Balogh Tamás: Egyszerű, rövid, populáris. *Forrás*, 39, 2007, 7. 91–92.

⁸¹ Kormánytanácsos.

⁸² Művészeti osztály.

⁸³ Az angol munkások 1917-től szolidaritást vállaltak az orosz munkásokkal. 1919–1920-ban a szállító

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1920. október 29.⁸⁴

Péntek, okt. 29. d. u.

Drága jó Otthoniak, ezt a levelet már Bécsben írom, ahová tegnap, csütörtökön délután érkeztem meg Emmahofból. Azért korábban, mint terveztem, mert Dv[orák]-nak tegnap estére volt hirdetve egy nyilvános előadása Grecóról és a manierizmusról és Khuen ebből az alkalomból egy vacst készült rendezni a tiszteletére, melyre engem is meghívott. Azt mondta ez alkalommal fog bemutatni minket a jövődöbelijének (egy Draskovich grófnének, aki most válik urától)⁸⁵ – ezért nem lehetett lemondani. De az előadás is nagyon érdekelt, mert az engem legközelebből érdeklő témakörből való és Dv[orák]kal sokat beszélünk az idevágó problémákról. – A gróf múlt szombatán érkezett Bécsből Emmahofra ezzel a meghívással. Mindjárt az gondoltam, hogyha Bécsbe megyek az előadásra, ott is maradok már végleg. Grusbachban olyan nagyszerűen ment a dolgom, hogy úgysí lelkiismeretfurdalásaim voltak amiatt, amit a munkában mulasztok. Csak az okozott komplikációt, hogy nem tudtam, Ernestóék visszajöttek-e már. Szerencsére Juliska kijött a pályaudvarra és így előkészíthetett a következőkre: Ernestóék egy hete bejöttek, de szegény Mikula súlyos betegen. Körülbelül két hete meghűlt – az éjszakák és reggelek már nagyon hűvösek voltak a hegyek között s vele nem volt semmi meleg holmi, hiszen nem tervezték olyan hosszúra az ott tartózkodást, csak E[rnesto] iszonyata Bécsből tette, hogy újból és újból kitölték a hazautazást – igen erős bronchitist és asztmát kapott és még most is igen rosszul van. Az ágyból nem kelhet fel, ha pedig rohama van, az egész éjszakát átfuldokolja levegő után kapkodva. Ilyenkor – ma reggel is így volt – füstöltni kell a szobában, hogy jobban legyen. Szegény, szegény jó Mikula. Még így betegen is csomagot szervezett Juliskával a Munisika részére. [Hallom elküldték mind a két kalapot, úgy hogy most otthon 3 van, de nekem úgyse kell már tavasz előtt.] – Ezért mikor megtudták, hogy Bécsbe készülök, előbb táviratozni akartak, hogy ne jöjsek. Kár hogy nem tették, még maradhattam volna 6 nappal tovább. Most már mindegy, megkaptam a kis szobát, amelyben a múlt télen Mannheim, aztán Káldor lakott, úgy hogy van hol aludnom, a dolgozásra pedig majd csak találok megfelelő helyet. – Rátérek, mi volt tegnap este. Az előadás az Österr. Museumban volt belépődíjak mellett (nekem Dv[orák] tett félre a maga 5 jegyéből egyet az első sorban, amit persze én a helyszínen elcseréltem egy rosszabbal, hogy ne kelljen az ott ülő notabilitásokat mulattatnom). Ez régi hagyomány még Wickhoff⁸⁶ és Riegl⁸⁷ idejéből, minden évben

munkások sztrájkjal akadályozták meg a fegyverszállítmányok továbbjuttatását. – Leonid Boriszovics Kraszin (1870–1926) orosz bolsevik politikus, 1919–1922 között közlekedésügyi népbiztos.

⁸⁴ MNG Adattár, 20151/1979/31/18. – Levél, rajta más kézzel: 4. Ékezett 1920. nov. 1. Hétfőn.

⁸⁵ Karl Khuen-Belasi menyasszonya, Karola von Lützow (Biba grófnő) férje, gr. Draskovich Iván.

⁸⁶ Franz Wickhoff (1853–1909) művészettörténész. A bécsi egyetem művészettörténet tanszékének magántanára, majd professzora. Az ún. Bécsi Iskola egyik megalapítója.

⁸⁷ Alois Riegl (1858–1905) művészettörténész. 1886–1897 között az Österreichisches Museum für

van egy ilyen előadás nagyon ünnepélyes formák között. (Ca. 800 főnyi hallgatóság és vagy százan lestek az előcsarnokban esetleg visszahozott jegyekre.) Teljes két órát beszélt Dv[orák] nagyon szépen, végén egész vallomásszerű hangulatban és magával ragadta a hallgatóságot. Egészen új, még senki által nem tárgyalt dolgokról beszélt és nem idézett mást, mint Loyolai Szt. Ignácot, Szalézi Szt. Ferencet, Szt. Teréziát, Dosz-tojevszkijt – és egy helyen engem, a disszertációm még íratlan, neki is csak a beszélgetéseinkből ismeretes második részére célozva bekiabálta a 800 emberbe, hogy „auf diese Beziehungen hat uns mein Freund Wilde aufmerksam gemacht.”⁸⁸ A publikumban képviselve volt bolsevikiektől lefelé prinzekig (Liechtenstein⁸⁹ és Lanckoroński⁹⁰) mindenféle rang, osztály és mentalitás, így az összes múzeumok összes tisztviselői – még Strzygowski is ott volt. Az előadás előtt találkoztam Baldassal, aki elragadóan kedves volt. – Az előadás után vacsora az Imperial egy különszobájában, nekem kellett előre vinnem a grófnőt (nem Steinmannt) aztán, az asztalnál is mellé és Dv[orák] mellé ültetett a gróf (tízenn voltunk Kokoschka, Swob[odá]ék stb.) A jövődöbeli nagyon magas, szép, végtelenül szimpatikus, olvasott és tbc-és.

Hazajövet este itthon olvastam el a Juliskától kapott otthoni levelet. Most utólag nagyon szégyenlem, hogy nem írtam mégis korábban Grusbachból, de nagyon vártam az otthoni híreket. A mostaniakban különösen izgató a Takács-história, kérek nagyon pontos és egészen őszinte részleteket.⁹¹ Mancsi már nincs itt 10 napja, de nemsokára vissza kell érkeznie. Schuster még Tullnban van, nincs hír róla. Mikor jön Holló, Jancsikáéknak még nincs levéljük; szívből üdvözlöm őket. A részletes beszámolást nagyon köszönöm, Ernestóék mégis megkapták júliusban az otthoniak levelét és most köszönik nagyon; onnan nem tudott E[rnesto] felelni. – A Kálmán levele Petr[ovics]hoz nagyszerű, az elkeseredése azonban Bolgár főisp.⁹² miatt azt hiszem oktalán, mert az illető azt hiszem zsidó, és a Károlyi éra szülötte. – Nagyon kérem Dudót, vegye meg és küldje el ide a Rákosi *Korhadt fakeszt-*

Kunst und Industrie munkatársa utóbb igazgatója volt. 1889-ben a bécsi egyetem művészettörténet tanszékének docense, 1897-től professzora. 1903-ban az osztrák műemlékvédelmi hivatal General-konservatorává nevezték ki. Az ún. Bécsi Iskola egyik alapítója.

⁸⁸ „Ezekre a kapcsolatokra barátom Wilde hívta fel a figyelmet.”

⁸⁹ Franz Liechtenstein (1853–1938).

⁹⁰ Dr. gr. Karl Lanckoroński (1848–1933) jogász, műgyűjtő, főkamrás. 1909-től az osztrák műemléki hivatal tagja, 1910-ben másodelnöke volt. Wilde János egyik pártfogója. Ld.: Wilde János róla írt megemlékezését, továbbá Kovács Gergely: Karl Maria Swoboda és Wilde János levelezése – adalékok a bécsi iskola magyar kapcsolatainak recepciójához c. tanulmányát az *Enigma* jelen, tripla számában.

⁹¹ Feltehetően az 1920. június–november között megalakult Kőrösi Csoma Társaságról van szó, amelynek Teleki Pál lett az elnöke, titkára: Hóman Bálint, jegyzője: Felvinczi Takács Zoltán. Felvinczi Takács, Wilde Szépművészeti Múzeumbeli kollégája volt, és tagja volt annak a bizottságnak, amely a Wilde elleni vizsgálatot lefolytatta 1919–1920-ban.

⁹² Bolgár Elek (1883–1955) jogász, történész. A Tanácsköztársaság idején bécsi követ, majd külügy-miniszter. 1919 után előbb Bécsben majd Berlinben élt. 1937-től Rosztovban egyetemi tanár. 1945-ben hazatért, előbb külügyi államtitkár, majd prágai és londoni nagykövet volt.

jének⁹³ egy fűzött példányát, az öreg grófnőnek ígértem Grusbachban. – Azért írok ilyen össze vissza, mert minden pillanatban kell hol Ernestóval, hol Mikulával valamit beszélni (az ő ágya mellett ülünk) vagy a macskák csinálnak kravallt – két kiscicát hoztak Waidhofenből magukkal. Köszönöm sokszor drága Otthoniaknak a levelet, ezentúl én is sűrűbben fogok írni.

Sok-sok csókot küld

Bu.

Drága jó Otthoniak, tegnap este beszéltem még Dv[orák]kal, sajnos csak egészen röviden, mert négyen is voltunk nála egyszerre. Megint mondta, hogy legalkalmasabbnak tartaná egyelőre a Gubynál⁹⁴ való állandó alkalmaztatásomat, tekintve, hogy a Jahrbuch⁹⁵ az általa vezetett kiadvállalatnál jelenik meg. Már beszélt is G[uby]val, aki szerint aligha lesz akadály a dolognak. Hát majd meglátjuk. – Itt volt ma este Káldorka is, tőle hallom, hogy Bénit állítólag kiszabadította már ikerpárja.⁹⁶ Tolnait nem vették fel a lipcsei egyetemre, ezért Frankfurtba megy. Ma egyszerre igen hidegre fordult az idő. Most voltak itt Juliska és Káldor egészen átfagyva. Szerencsére Nickchennek egy gyámolítottja tudott annyi fűtőt szerezni, hogy mára megint lesz. Az a jó, hogy a jó emberek nem hagyták el Mikulát. Ez az asszony mindennap itt van és elvégzett Juliskával együtt minden munkát. Nélkülük nem tudom, mi lenne.

Most nem írok tovább, hogy ezt a levelet feladhassam, aztán indulok az Apparatba. Egy ideig bizony, míg Mikula jobban lesz, nagy nehézségek közt kell majd lavírozni; de aztán Ernestót mindkettőjük érdekében be kell küldeni a sanatóriumba s azzal itt helyre fog állni a nyugalom. Jó az, hogy az én egészségem most olyan nagyszerű, mindenkinek itt az a véleménye, hogy soha ilyen jó bőrben nem voltam még.

Kálmánt sokszor, szeretettel üdvözlöm. Az ő részére való híreimet most nem tudom idézni, majd legközelebb. Munisika nagyon vigyázzon magára a hidegben, Tyumpika is. (Itt ez idén állítólag nem lesz szénszünet.)

Dudó cserebulyeit⁹⁷ üdvözlöm, van-e köztük Bogem Lencsi?⁹⁸

⁹³ Rákosi Viktor: *Korhadtt fakesztek. Képek a szabadságharc idejéből* c. sok kiadást megélt regénye.

⁹⁴ Rudolph Guby (1888–1929) művészettörténész. 1919-től az Österreichische Bundeslichtbildstelle egyik vezetője, melyhez a Hölzel Verlag is tartozott.

⁹⁵ 1920. november 12-én írta családjának: „ma d. e. volt az első konferencia az Évkönyv szerkesztése dolgában. Meg vagyok elégedve az eredménnyel, mert látom, hogy meglehetősen szabad kezem lesz, és éppen csak a felelősségben fognak osztozni velem a névszerinti szerkesztők. A teljes bizalmat előre megszavazták és diktatórikus hatalommal ruháztak fel az általam elreferált program végrehajtására. A legközelebbi ülés ezért csak újév felé lesz a 21-es évfolyam tartalmának végleges megállapítására.” MNG Adattár, 20151/1979/31/24.

⁹⁶ Ferenczy Noémi. Nagybányán részt vett Ferenczy Bénivel az első romániai általános sztrájk szervezésében. Ferenczy Noémit hadbíróság elé állították Nagyváradon, majd ügyét Kolozsvárra tették át, ahol dr. Teofil Dragos befolyásos ügyvéd segítségével szabadult. – Ferenczy Bénit egy katonatiszt ismerőse szabadította ki Kolozsvárról.

⁹⁷ Cserebogár. Utalás Wilde Ferenc magántanítványaira.

Számtalan csókot küld

Bu.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1920. november 16–18.⁹⁹

Drága jó Otthoniak,

most jövök a bankból, ahol rendben felvettem a 3000 koronát, egyben nyugtázom a Nohl könyvet,¹⁰⁰ mely reggel érkezett. A tegnapi levél igen-igen nagy örömet szerzett, már nagyon vártam rá. Most több okból sietek a válasszal. 1.) Meglep nagyon az a hír, hogy Mancsi már otthon van – épp most nagyon vártuk ide. Szombaton érkezett ide a híre annak, hogy a fiúikernek el kellett jönnie hazulról. Már osztrák földön volt, amikor útlevél nehézségek miatt visszaküldték és most Kornisék kies városában¹⁰¹ várja az innen rögtön bekövetkezett közbelépésnek az eredményét. Újabb hír nem jött még azóta, legalábbis én nem tudok többet, bár kértem, hogy azonnal értesítsenek mindenről. Nyugtalanító azonban az a körülmény, hogy a másik ikernek¹⁰² az utóbbi időben írt levelei szerint otthon semmi pénze nincs, tehát úgy látszik a Mancsi átutalását nem kapták meg. Remélhetőleg minderről igen hamar biztos hírek mehetnek haza.

Mancinak itt kívánok tiszta szívből szerencsét; ahhoz, hogy írjak neki nincs még elég nyugalom. Kérem, hogy ne haragudjon ezért rám.

Itt volt tegnapelőtt fél napra a Hugó¹⁰³ is, de elkerültük sajnos egymást.

Kálmán gondjai nekem is nagyon rosszul esnek. A fázás miatt persze nem tudom vigasztalni az Otthonlevőket, mert itt – eltekintve az Institutnak attól a fűtött szobájától, ahol most is írok,¹⁰⁴ s amelyet Tietzével egyedül használok, én csaknem egész nap, ő legfeljebb az előadásai előtt egy-egy órára – állandóan farkasdermesztő

⁹⁸ Lencsibaba. Színes rongyból összeállított baba (a gyártó olasz üzem latin jelmondatának – ludus est nobis constanter industria – kezdőbetűiből).

⁹⁹ MNG Adattár, 20151/1979/31/25. – Levél, rajta más kézzel: 7. Érzett 1920. november 20. délelőtt.

¹⁰⁰ Valószínűleg Herman Nohl valamelyik könyvéről lehet szó, talán az épp abban az évben megjelent: *Stil und Weltanschauung*. Jena, 1920.

¹⁰¹ Ferenczy Béni. Utalás Kornis Gyulára, aki 1914-től az 1912-ben felállított pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen tanított, illetve 1918–1919-ben a Bölcsész- Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja volt.

¹⁰² Ferenczy Noémi.

¹⁰³ Kenczler Hugó. Ld. még: 76. jegyzet.

¹⁰⁴ 1920. november 11-én örömmel újságolta bátyjának: „A legfontosabb pedig számomra, hogy most már eljárhatok hazulról, mégpedig az Apparátba, ahol Dv[orák] egy külön szobát, a Zimmermann volt szobáját utalta ki nekem. Ez a szoba az egész különálló magántanári szobából nyílik, és ezen át fűtődik. Egyelőre még nem foglaltam el, minthogy az egyik magántanár, Frey (a másik íróasztal Tietze-é) sohasem jár be s így az ő asztalánál is dolgozhatom, közvetlenül a jó kis fűtött vaskályha mellett. De ha később beköltözöm az én szobámba (csak ma közölte Swob[orák]nak ezt a határozatát, amellyel

a hideg és teljes a fűtetlenség. De az ember, mint mindenhez, ehhez is hozzá tud szokni. Így pl. a középosztály népkonyhájához. Most már legtöbbszörre in loco¹⁰⁵ szoktam ebédelni időnyerésül, sok idő vész el. t. i. azzal, hogy reggel a hidegben nehezen megy a fölkelés, aztán még soká kell várni, míg reggel Mikula, aki most már naponta fölkel, megfőzi a reggelit. Hanem az ebéd igazán nem olyan rossz – csoda, hogy hogyan tudják 10 krónért adni. Vacst megint csak Mik[ulá]nál, vagy 1-2-szer egy héten Juliskánál kapok. Igazán nem kell siránkoznom semmi miatt, most mindenkinek küzdelmes az élete. Szegény Ernestónak tegnap megint rossz napja volt – mégis az, hogy tudja, hogy a szanatórium komolyan fenyeget (nyárig kapott haladékok) igen hatásos regulátornak bizonyult.

Schusterről semmi hír, ma visszaérkezett a levelem Tullnból, ahová innen ment azzal, hogy ott ismeretlen. Talán volna olyan jó Marcika betelefonálni a klinikára – nem tudják-e ott a címét. Dudót egy még nagyobb szívességre kérem: szerezzé meg, hacsak lehet, Holló címét. Megtudható a Teréz körúti rendelőjében (dr. Amár René¹⁰⁶ k. a.-tól, vagy pedig a lakásán). Azért van föltétlen szükségem rá, mert tőle kell a gróf számára megkérdezni, ki a legjobb tüdőspecialista Bécsben. A Benedict¹⁰⁷ ide hozatását nagyon esztelenségnek tartom a részéről.

Vasárnap meglátogattuk Káldorkával Jnát és Jóskát,¹⁰⁸ akiknek két szép szobájuk van egy diáktelepen. Tőlük tudtam meg az 1. oldalon közölt hírt, lehet, hogy Jóska maga utazik el az ikert¹⁰⁹ kiváltani és idehozni.

A hosszú levélben sok-sok élvezetes mondat van. A lapszemelvényeket köszönöm. Szakállas¹¹⁰ pimaszsága felülmúlja a nála megszokott mértéket is, mit szól vajon a nyilatkozathoz a budai mérnök úr? Bukarestbe még a héten újra fogok írni, talán elveszett a levelem, bár ajánlva adtam föl. A nénét, Jancsikát sokszor szeretettel üdvözlöm.

A minden felé gangban levő jobbra haladást megzavarta Wrangel szörnyű debacle-ja, amelyről még a francia források is a legvigasztalanabb dolgokat írnak. Egyidejűleg komoly közgazdasági cikkek tárgyalják a szovjet határozatát a pénz teljes kiküszöböléséről. Ugyanakkor a Presse azt írja, hogy a jövő héten lemond az angol kormány 3 bolsi ellenes tagja, hogy megkezdődhessék végre a rendes forgalom Oroszországgal. – Nem tudom írtam-e már, hogy az egyik szaklapban olvastam egy

a szobát nekem utalja), oda is be fog hatolni a kályha melege, ha egy kicsit erősebben rakunk rá. Egyelőre 200 kiló fa és 100 k szén fölött rendelkezem.” MNG Adattár, 2015/1979/31/24.

¹⁰⁵ Helyben.

¹⁰⁶ Amár René (?-1946 után) pszichoanalitikus, Szondi Lipót tanítványa volt.

¹⁰⁷ Benedict Henrik (1871-1926) orvos, egyetemi tanár. 1911-1914-ben Freiburgban tanult. 1915-1926-ban a Zsidó Kórház belgyógyásza, 1923-1926-ban igazgatója. Az anyagcsere-patológiával, ideg- és szív-kórtani kutatásokkal foglalkozott.

¹⁰⁸ Jelena Grabenko (1889-?) festőnő, 1914-1918 között Lukács György felesége. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsben Révai Józseffel élt együtt.

¹⁰⁹ Ferenczy Béni.

¹¹⁰ Térey Gábor.

cikket az ottani művészeti és múzeumpolitikáról, bár ellenséges forrásból, mégis a legelismerőbb dolgokat mondja. Ha időm volna, lemásolnám Kálmán számára.

Szerda este

Dv[orák] kollégiumából jövök, aki ma kezdte a felfogását a „manierizmus” történetéről előadni, – tehát az én szűkebb területemről – amint ezt az óra előtti véletlen találkozásunkkor bejelentette, mondván, hogy milyen nehéz neki a vállalkozás, és hogy ezeket az előadásokat tulajdonképpen nekem kellene megtartanom. A gróf,¹¹¹ aki éppen velem volt, mert egy napra Bécsbe látogatva fölkeresett az Apparatban, nagy szemekkel hallgatta ezt. Nagyon hívott ki magához, úgy hogy meg is ígértem neki annyit, hogy lehetőség szerint még a télen elmegyek egy időre Grusbachba. „Mein Haus steht Ihnen zu jeder Zeit offen.”¹¹² Úgy örült, mint egy gyerek, hogy megint beszélgethettünk. – Ernestónak is megjött a jókedve. Itt van a varrónő, elhozta a kis fekete kandúrinasa számára megrendelt piros bugyogót – ez aztán neki való szórakozás. Olyanokat röhög, hogy az ablakok reszketnek bele! – Az idő máma enyhébbre fordult; nagy köd van, sőt az eső is szemez egy keveset, de elmúlt a nagy hideg. Bárcsak maradna így.

Isten velük drága jó Otthoniak, mindenkinek sok-sok csókot küld a

Kibuns

Csütörtök

Most kaptam Tyumpika kártyáját – épp miközben a Rupert tegnapi interpellációját olvastam a *Pressében*.¹¹³ Köszönöm a jókívánságokat, remélem, hogy lassan megkezdhetem már a dolgozást. Hogy azonfelül – állás stb. – hogyan alakul a helyzetem, az itten már nagyon is tőlem függ. Hogy Kálmán nem tudja ezt az egyet megérteni, hogy nekem minden nagyon mindegy és egyes egyedül csak az fontos, hogy a tudományban haladjak. Ezt sajnálom, de arról nem tehetek. Mindarról tehát, ami rajta és Mancin át Simi¹¹⁴ urat is érdekelhetné, nem írhatok semmit. – E héten

¹¹¹ Karl Khuen-Belasi.

¹¹² Az én házam Önnek mindig nyitva áll.

¹¹³ Rupert Rezső (1880–1961) kisgazda politikus. 1920-ban választották nemzetgyűlési képviselővé. Többször szorgalmazta az államforma és az államfő kérdésének népszavazásos rendezését. Szabad királyválasztóként nem szavazta meg Horthy kormányzóvá választását. – A Nemzetgyűlés 1920. november 15-i ülésén nem Rupert Rezső, hanem Somogyi István képviselő interpellálta Teleki Pál miniszterelnököt, mert túlzottnak tartotta vádjait az Ébredő Magyarok ellen. Rupert Rezső pedig éppen hogy kevesellte és Somogyival is és a miniszterelnökkel is éles szóváltásba bonyolódott. Ld.: *Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója*. VII. Budapest, 1921. 17–32.

¹¹⁴ Meller Simon. 1920. november 6-án írta Wilde bátyjának: „Tegnap volt Dv[orák] első előadása. Megjelent Weyde Gizi kíséretében a Simi is, de nagyon messze attól a helytől, ahol én álltam, úgyhogy meg kellett elégednie azzal, hogy nyájasan mosolyogjon felém, amit én persze rövidlátó létemre teljesen ignoráltam. Később odajött Gizi, s elmondta, hogy az utcán találkozott Simivel, aki valószínűleg üzleti ügyben van itt.” MNG Adattár, 20151/1979/31/25.

szeretném még elintézni egy csomó függőben levő ügyemet és a jövő héten a délelőttiöket a gyűjtemények látogatására fordítani.

(Nagyon hideg van, azért ilyen kevés az írás.)

Isten velük, drága otthoniak, minden jót, egészséget kíván

a Buns.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1920. november 23.¹¹⁵

Kedd, nov. 23.

Drága otthoniak,

az otthoni levél megjött, de az enyémre, amit csüt. reggel adtam fel, még nincsen benne válasz – remélem azért, még ez sem fog elveszni, hisz ajánlva küldtem. Béniről tegnap estig (megkérdeztettem Gyurit) nincsen újabb hír. – Vasárnap válasz Jancsika bátyjától – egy nov. 5. kelt levél, küldönc hozta, egy jó barát, Juliskához, de az ő távollétében, így nem beszélhetett vele. Én egy kártyán nyugtáztam a küldönc számára küldemény átvételét. Szegény Károlynak tényleg az első híre volt az én levelem hazulról, s a végtelen örömet fölötte, mint írja, csak az keserítette meg, amit Tamásról megtudott belőle. Most a következő kérései vannak az otthoniakhoz. 1.) Kapja-e már a Néni a nyugdíjat és havonként mily összeget. 2.) Mekkora Ilonka¹¹⁶ fizetése. 3.) Mi a pontos válaszuk az átköltözés kérdésében. („Ilonka képesítésének megfelelően itt is kaphatna állást.”) 4.) Pontos részleteket arról, hogyan szereztek tudomást Tamás sorsáról. 5.) „T. feleségének s anyósának sorsáról nem tudunk semmit. Hátha sikerülne Önnek, talán édesanyámék útján a tekintetben is segítségünkre lenni. Ha lehet, tegye meg, szépen kérem.” (Közli is erre a célra az anyós címét, amit azonban biztosan ismernek néniék.) 6.) „Ne haragudjon, hogy ilyen dolgokkal is megterhelem. Meg ne vegye gyerekesnek az ügyet – szeretném olvasni édesanyámnak meg Ilonkának a keze írását. Olyan öreg gyerektől, mint én vagyok, nem lehet ugyebár ezt a kívánságot rossz néven venni.” 7.) Még egyet. „Barátom, kire a levelet bízom, átad önnek egyezer leit. Szíveskedjék ezt a pénzt valami megbízható emberével édesanyámhoz eljuttatni. A lei Pesten jól áll, talán segítségükre lehetnék így.” – Az 1000 l. nálam van, de szeretném ha hazulról írnák meg, hogyan juttathatnám le átváltás nélkül, mert ismerős mostanában nem megy Pestre s bank nem tudom vállalja-e. A kérdésekre magam már válaszoltam, – már amennyit tudtam belőlük, kérem azért mielőbb néniék részletesebb válaszát, hogy továbbíthassam! Karácsonyig ott lesz az is. Végtelenül örülök, hogy szegény K. a legfontosabb kérdésekben tájékozott már, s ha részben szomorú is, amit hallott, nem kínozza legalább már bizonytalanság. K. új címe: Str. Constantin Moroiu 19.

Tolnaitól is kaptam hosszú levelet Frankfurtból. Igen okos, szép dolgokat ír benne. Mint a napokban véletlenül megtudtam, a derék fiú a maga havi átlányaiból teljesen eltartja az itt élő Káldorkát, akinek egy fillér jövedelme sincs (most

¹¹⁵ MNG Adattár, 20151/1979/31/24. – Levél, rajta más kézzel: 8. Érk. 1920. nov. 26. Péntek d. e.

¹¹⁶ Wilde Margit tanár barátnője a Retek u. 5-ben lakott. MNG Adattár, 201516/1979/29-16.

vettem fel én is az ő előzetes tudta nélkül számára 800 Kt. Mikula segélyalapjából) – azonkívül támogat két Németországban tanuló magyar lányt. Így aztán érthető, hogy mért vacsorázik ő maga csak kenyeret és feketekávé. (Már tavaly is így ment ez egész éven át.)¹¹⁷

Az egyetemről nincs semmi újság. Mikula még mindig beteg, addig hát csak lassan evickélünk tovább.

Mint hallom, e héten ideérkezik állandó tartózkodásra a Mester.

A levél apró híreit és az újságszeleteket nagyon köszönöm.

Szombat este voltam egy gyönyörű hangversenyen: Beethoven septettjeit és Schubert oktettjét játszotta a híres Rosé quartett.¹¹⁸ E héten két másikba megyek, állóhelyeket váltva nem olyan drága és a leggyönyörűbb szórakozás.

A ruszik sikereiken felbuzdulva megszakítják a rigai tárgyalásokat, ugyanakkor mikor az angolok elismerni készülnek a szovjetkormányt. Franciaorsz. – mint a Daily Mail dühösen írja – nagy tömegekben szállít hadianyagokat nekünk. Az Ébredőket¹¹⁹ illetőleg itt csak azt írják, hogy azok erősebbek, mint valaha és a belügyeiknek megkezdődött szellőztetését igen súlyosan fogják megtorolni. Egyelőre azonban a vad csehországi események¹²⁰ háttérbe szorították az érdeklődést a mi dolgaink iránt.

Petro[vics] az én egyenes kérésemre kijelentett annyit, hogy ő nem fogad el pénzt kiviteli engedélyek adásáért.

Mikula kérdezteti Tyumpikát, hogy hányas számú cipőt hord, mert a legutóbbi szeretetadomány csomagban érkezett egy pár új női cipő – így egy szép hosszúszerű 37-es – amiket nem akar munkásoknak adni.

A hollandi füzetet illetőleg Kálmánnak megmondhatjátok, hogy Tietzeék mindjárt egyéb füzetek írására is le akartak kötni, sőt, egy másik kétnyelvű vállalatba is bevenni munkatársnak, amely hasonlóképpen fizet (75 holl. forintot ívenként), de én nem vállaltam egyebet, mert nem tetszik ez a pénzért való írás, azt se tudom menne-e, ha akarnám. – Igaz, Hugó Berlinbe ment, ahol belép egy műkereskedésbe,

¹¹⁷ Tolnai a Bécsben élő emigránsokat is támogatta anyagilag, pl. Révai Józsefet is. Ld.: *Sinkó Ervin levelezése I. 1914–1944*. Sajtó alá rend. Kovács József. Budapest, 2001. 175.

¹¹⁸ A Rosé-Quartet 1882-ben alakult Bécsben Arnold Rosé vezetésével.

¹¹⁹ Az Ébredő Magyarok Egyesülete a Tanácsköztársaság idején alakult szélsőjobboldali, antiszemita szervezet. Horthy Budapestre történt bevonulása után az ébredők több hónapon keresztül rettegésben tartották a budapesti utcákat, több bombamerénylet is elkövettek. 1920-ban ugyan Teleki Pál miniszterelnök betiltotta működésüket, de a szervezet változatlanul meghatározó szerepet játszott a magyar politikai életben.

¹²⁰ 1920-tól „felgyorsult a csehek és németek nemzeti elhatárolódása. A németek körében a csehszlovák állammal való együttműködés és szembehelyezkedés irányzatai alakultak ki. Az ellenük irányuló csehszlovák intézkedések (a németek nélkül végrehajtott földreform, cseh nyelvvizsga kötelezettség a német tisztviselők számára, majd szervezeteik betiltása stb.) miatt a németek szorosabbra zárták soraikat. Nemzeti szervezeteik erősödésére a csehszlovák rendőrség határozott intézkedésekkel reagált.” Németh István: A szudétanémetek. *Historia*, 24, 2002, 8. 15–16.

mert nem talál más kiutat a maga számára.

Majd folytatom még az írást, ha az újabb otthoni levél megjött. Addig is sok-sok csókot küld Munisikának, Tyumpikának, Dudónak

a Bundos.

Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. november 29.¹²¹

Hétfő d. e.

Drága jó Otthoniak, elmúlt már a posta ideje és nem hozta el a nagyon várt levelet hazulról. Pedig csak emiatt vártam az írással – vártam a választ az előbbi levelemre és az újabb otthoni híreket, mert a múlt héten csak egy kártya jött. Így nem tudom, megérkezik-e holnapra, Munisika születésnapjára ez az írás, ha a főpostán adom is fel express. Ernesto tegnap mindenáron táviratozni akart, és nagyon nehezen hitte csak el, hogy azt nem szabad, mert megijeszthetné Munisikát. Azért hát velem együtt így kívánnak ők is minden jót, sok-sok egészséget és örömet erre, 66-ik születésnapjára a Kis Rozinak.¹²² Minthogy posta most nem megy haza, engem örvendeztettek meg egy ajándékkal, egy Amerikából most érkezett szép, meleg gyapjúsállal. Még a születésnap ebédet is megettük tegnap Ernesto mamájánál – ami annál nagyobb ünnep volt, mert Mikula először jött ki velünk a lakásból 6 hét után. Nem is volt nagyobb következménye, pedig a tegnapi nap meglehetősen hideg volt. Szóval így ünnepeltünk tegnap. Este Juliskánál voltam Káldorkával és Mesterrel vacsorán. A Mester tegnapelőtt este érkezett, úgy hogy egy fél napig együtt volt az ikerrel, akinek ott jó dolga van egyelőre, egy magyar ügyvédnél lakik és annak a portréját csinálja. Csak egy napig volt fogva Kolozsvárt, akkor egy ismerős tiszt kiszabadította, ő pedig 3 másik magyarral mindjárt megszökött Kassára (kevésbé Mancsi után lehetett ott), ott szereztek cseh papírokat s azzal jöttek tovább... mint már tudjuk. Ellenben nagy gond, hogy Nelly még azóta is, tehát ca. 3 hete Kolozsvárt fogva van, bár elég kedvező külső körülmények közt, de mégis fogva. Innen történik most intervenció az érdekében – én is várom néniék levelét, hogy annak továbbításához ezt a kevést csatoljam – ilyenkor nem baj, ha több oldalról történik kísérlet. Fontos, hogy Nellynek teljesen rendben van az állampolgársága.¹²³ – A Mester is úgy tudja, hogy a 30000 K nem érkezett meg s hogy nagy szükségben vannak otthon, mindazonáltal előbb írok az ikernek, hogy pontosan írassak haza: remélem a hét végére itt lesz a válasza, amit rögtön továbbítani fogok.

A Mester haza mindenféle hamisságot írt az édesanyja megnyugtatóására – amit tesz, az éppen ellenkezője annak, amit hirdet magáról. Egyébként kövér, húsos, pi-

¹²¹ MNG Adattár, 20151/1979/31/23. – Levél, rajta más kézzel: 9. Ér. 1920. XII. 1. szerda d. e.

¹²² Wilde Richárdné szül. Somjány Róza 1854. december 1-én született Tolcsván és december 3-án keresztelték. Tolcsva, R. k. plébánia, keresztelési anyakönyvek.

¹²³ Ferenczy Béni és Noémi.

ros, hosszú a haja, kerek a formája és van annyi pénze, hogy itt egy évig élhet belőle.¹²⁴ Pedig kereshet is újra, ha valutában ír. (Apropos: tegnap kiszámítottam, hogyha a megállapított 32 oldal terjedelemben írom meg a L[ucas]. v. L[eiden]-t most 23 000 koronát kapnék érte.) A Benesch úzi ezt nagyban. (Mesélik, hogy a Bristol és az Imperial pincérei, naponta több, néha 15–20 dollárokat is beszednek fejenként mint borraivalót az ott lakó amerikaiaktól – vagyis usque 12 000 K-t!) Berci¹²⁵ Prágába ment szerencsét próbálni a feleségével együtt, de alighanem ő is továbbmegy Berlinbe, vagy éppenséggel Amerikába. A Mester bátyja, a Nem-nem soha báty,¹²⁶ a lengyel-magyar külkereskedelmi társ. ügyvezető igazgatója.

Olyan régen nem írtam már, hogy nem tudom, milyen újságokat nem írtam még meg. Gyakran megyek koncertbe (állóhelyre, ma este és holnap este is) és hallatlan szép dolgokat hallok. Az élet most már itthon sokkal kellemesebb, van elég tüzelő egy szoba fűtésére. Nikchen rendszeren fölkel minden reggel, a takarítónő is eljön naponta – és főleg a hangulat sokkal jobb. Most már a héten tényleg befoghatok a munkába. A múlt héten bizony egy kicsit fáradt voltam és emiatt hagytam min-dent. Dvořák nagyon kedves, folyton érdeklődik és szeretne segíteni.

Most félbeszakítottak –de nem írok már tovább, hogy szaladhassak a postára a levéllel. Ha megjön az otthoni levél, fogok mindjárt válaszolni. Most csak jó étvágyat kívánok a csirkéhez, ha még nem fogyott el, a Munisikának pedig számtalan csókot küldök és kérem, hogyha holnap sokat fog csuklani, ne haragudjon ránk, akik itt emlegetjük. Én egész nap otthon leszek gondolatban.

Drága jó Otthoniak, Isten velük

a Bécses.

Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. november 30. – december 4.¹²⁷

Kedd d. e.

Drága jó Otthoniak,

tegnap a postára indulóban a kapuban találkoztam még a levélhordóval, aki a vaskos otthoni levelet hozta. Nagyon-nagyon örültem neki. Most, mielőtt folytatnám az írást, előbb az ebben foglalt kérdésekre felelek. Schossberger¹²⁸ úr nevét először a

¹²⁴ „A Mesternek 3000 krónos állása van, megmondhatja Dudó a mamájának azt is, hogy nagyon jó bőrben van, minden héten látom.” – Wilde János – Wilde Ferencnek, 1920. december 16. MNG Adattár, 20151/1979/31/10.

¹²⁵ Pór Bertalan (1880–1964) festőművész, a Nyolcak tagja. A Tanácsköztársaság bukása után 1938-ig Szliácson élt, ahol felesége fürdőorvos volt. 1935-ben egy fél évet a Szovjetunióban élt, majd Párizsban. 1948-ban hazatért és a Képzőművészeti Főiskola tanára lett.

¹²⁶ Fogarasi (Fried) Ernő (1888–?) Rt. igazgató.

¹²⁷ MNG Adattár, 20151/1979/31/22. – Levél, rajta más kéz írásával: 10. Ér. 1920. XII 6. Hétfőn éjjel.

¹²⁸ Br. Schossberger Lajos (Tornyai-Schossberger) (1861–1928) műgyűjtő. Ld.: Takács Gábor: *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig*. Budapest, 2012. 403.

Karikás üggyel olvastam, melyet egy itteni lap is megírt. Foglalni, egész biztosan tudom, nem voltam nála,¹²⁹ sőt Juliska, aki ismeri a családot, azt is tudja, hogy senki más sem volt ott. Tehát az audienciára rendelésnek más lehet az oka. Azt hiszem leghelyesebb, ha Dudó, mint megbízottam megkérdezi tőle, mit akar, minthogy én jelenleg hivatali szabadságomat külföldön töltöm. – Petr[ovics]nak és Kaplonyinak¹³⁰ külön-külön még e héten írni fogok. A szabadság ügye örülök, hogy rendbe jött – most már, minthogy itt egyelőre nem akartam beállapodni, legalább az átmeneti idő alatt tartozzam valahová. – Ismételten írák, hogy Berger¹³¹ ügye rendben – de hát hogyan jött rendbe? Kálmán egyéb óráihoz melegen gratulálok. Nehéz kenyér az nagyon, de hát most nehéz időket élünk. Az évfordulónak olyan módon való megülését, amit Dudó jelez, ezúttal hagyja még el Kálmán. Itt azt hiszik, hogy otthon egy időre nagyon meg fog erősödni a reakció s emiatt nagyon féltik is őt, jobb szeretnék biztosabb helyen tudni. – Mancinak, remélem, még e héten szintén tudok írni. Ami az én elhelyezkedésem kérdését illeti, hangsúlyozom, hogy az á[llam]p[olgárság] kérdéséről eltekintve is csak rajtam múlik, ha nem keresek. Eddig itt azt a szót „kérem”, ki nem mondtam, semminek utána nem jártam, gondolatban nem foglalkozom a dologgal – *azért, mert nem pénzt keresni jöttem ide*. Egyelőre azzal a pénzzel, ami nálam van, föltétlenül elélek még nyárig, azután is van majd

¹²⁹ Utalás a Műkincseket Társadalmasító Bizottság tevékenységére. A korabeli dokumentumokból és sajtóközleményekből természetesen sok megtudható a bizottság tevékenységéről, azonban az evvel kapcsolatos jegyzőkönyvek lappanganak. Egy részletes jegyzék ismert a köztulajdonba vett gyűjteményekről, illetve arról, hogy ki és mikor végezte azt; Hoffmann Edith állította össze a jegyzőkönyvek alapján 1920. január 7-én (közölve: Kiss 1960. 201–203.) A jegyzőkönyveket 1919. augusztus 8-án Kenczler Hugó átadta a Szépművészeti Múzeumnak. Bárány Gerő miniszteri tanácsos, 1919. október 4-én kelt jelentésében azt írta: „A Műtárgyakat Szocializáló Bizottság ügymintáit nem tekintettem meg, érdeklődtem azonban dr. Hoffmann Edith szépművészeti őrtől ez ügymintákról, aki ez ügymintákra vonatkozóan is arról biztosított, hogy azokban komolyabb kifogásolható visszaélések nem foglaltatnak, az ügyminták elkészítéséhez nem értést eláruló rendtelenségek azonban itt is vannak.” (BFL, VII.18.d-1919-IV-13-94. 111.) Ugyanakkor Petrovics Elek 1919 szeptemberében azt jelentette felettes szervének, hogy az iratoknak nyomuk veszett. (Gerelyes 1967. 38.: 90. jegyzet, hivatkozással a múzeum 1919/468. iratára). Ez utóbbinak mind Bárány Gerő jelentése, mind Hoffmann Edit hónapokkal később írt igen precíz jegyzéke ellentmond. Annál is inkább mert a jegyzőkönyvek, vagy legalábbis egy részük jelenleg is a Szépművészeti Múzeum irattárában található. (Molnos Péter: *Aranykorok romjain*. Budapest, 2015. 28.: 4. jegyzet.) A rendelkezésre álló adatok nem utalnak arra, hogy Schossberger Lajosnál is foglaltak volna.

¹³⁰ Kaplonyi Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum másodtitkára volt 1919-ben, a Tanácsköztársaság után vizsgálat folyt ellene.

¹³¹ Berger Tivadar, Káldor és Tolnai osztálytársa. A Vasárnapi Kör ún. „unokái” közé tartozott. Balázs Béla: *Napló 1914–1922*. Sajtó alá rend. Fábri Anna. Budapest, 1982. II.: 406. – Bergert Ferenczy Béni is említi egy levelében, amelyet Wilde Ferencnek írt 1921 márciusában: „A szobrot bőven elég ha Berger hozza szeptemberbe. De Bergerben nem bízom – nagyon hájas és valahogy elfelületesedett, a dolgok nem mélyedtek ki benne hanem lebegnek tovább a felületen. Nem jól fejlődött legény.” MNG Adattár, 2015/1979/11.

talán egykét ezer K otthon, az évkönyv is fog hozni valamit, ha pedig az év első felében megjelenhetik a L[ucas]. v. L[eiden]-em, azon sokat keresek. A lakásom, ami most itt különben nagyon drága volna, megvan, ameddig én akarom, reggelit és vacsorát is kapok, ebédet 12 krónért a Gemeinschafts Kúchében (amit vagy felhozatok én is ide, vagy pedig időspórolásból lent eszek meg), úgyhogy nagyobb kiadásaim nincsenek. Mindazonáltal azt gondolom, karácsonyra, még ha addig meg is lenne az olcsó vasúti jegyem, nem megyek haza spórolásból. Viszont azt hiszem, Grusbachba sem megyek föl – legfölből újév után –.

Szerdán, ebéd után. – Pragmatikusan folytatom. Tegnap, miután az előbbi lapot megírtam, jól megebédeltem és uzstam¹³² (a Weyde Gizi¹³³ volt közben itt látogatóban, Mikula ellátja az összes magyarokat, a Káldorka után, aki a múlt héten kapott 800 K-t, most a Gizi is), benn voltam az Apparásban, ahol találtam egy cédulát Tietzetől, melyben kér, hogy jöjjenek el a hivatalába. Ott a köv. ajánlatot tette: Neki nagyon sok a hivatali elfoglaltsága (ententékkal való tárgyalások a kiadandó műkincsekről stb.) s emiatt szenvednek a tudományos és egyéb privát munkái. Nem vállalnám-e, hogy az utóbbiakban segítek neki (a „Bildende Künste” c. folyóirat¹³⁴ szerkesztése, egy újonnan meginduló „Kunstgesch. in Bildern”¹³⁵ szerkesztése stb.), úgy, hogy a privát levelezése egy részét elvégzem, utánajárok szükséges fotográfiáknak stb., mindezt úgy, hogy – szerinte – naponta kb. egy órát szentelek neki. Ezért fizetne nekem havi 1200 (ezerkétszáz) K-t, és felajánlja, hogy legyek munkatárs a Kgesch. in Bildern írásában, évenként 2-3 ív erejéig, ahol is 1/16-od rét ívenként 1000 Márkát fognak fizetni. A munka nála azonnal megkezdhető. – Gondolkodási időt kértem és kaptam szombatig.

Tegnap este Haydn „Schöpfung”-jának¹³⁶ egy díszelőadását hallgattam végig. Csuda szép volt. Ma este a Tonkünstlerek Beethoven-ünnepére megyek.

Ma reggel a köv. posta várt: 1. az otthoni levél (sajnos már nem érkezhettek meg a válaszmom a Mus. indulásáig – pedig a Riegl-jegyzeteimre, kivonataimra, kópiáimra és egyéb módszertani jegyzeteimre nagy szükségem volna); 2. egy távirat a gróftól, hogy azonnal utazzak, mert nagyon kíván látni; 3. a mellékelt levél a titkártól; 4. egy levél Tolnainótól tele aggodalommal Béni miatt. A levélírási kötelezettségek ezzel az áttekinthetlenségig szaporodtak. Az első dolgom tehát, hogy – a Dudó által adott minta szerint – egy *teljes* indexet fektessek föl sürgősségi alapon.

¹³² Uzsonnáztam.

¹³³ Weyde Gizella (1894–1984) művészettörténész, grafikus. A Képzőművészeti Főiskolán Hekler Antal óráit hallgatta, majd 1917-től a müncheni egyetemen tanult művészettörténetet Heinrich Wölfflinnél. 1918-ban Hekler Antal asszisztense a budapesti egyetemen. 1920-ban Bécsbe költözött s az ottani egyetemen doktorált 1922-ben klasszika-archaeológiából. 1924–1928 között a Pozsonyi Városi Múzeumban dolgozott, majd férjét követve Németországban telepedett le, ahol műemlék restaurálással foglalkozott.

¹³⁴ *Wiener Jahrbuch für Bildende Kunst. Die Bildenden Künstler.* Hrsg. Hans Tietze. Wien, 1922.

¹³⁵ *Kunstgeschichte in Bildern.* Ld. a 77. jegyzetet. Nem jelent meg újabb sorozata.

¹³⁶ Joseph Haydn *A teremtés* c. oratóriuma.

Drága Otthoniak, – péntek dél van már, de a sürgős levelekből nincsen még egy sem.

A fönnebb említett indexet fölfektetve kiderült, hogy a következő 2 hét alatt legalább 25 levelet kell föltétlenül megírnom, amelyek közt több nehéz is van. Egészen szép pensum, akárhogy vesszük is. Most egy pár napja enyhébb az időjárás, egészen felélénkültünk rá; ma éppenséggel teljes tiszta napsütés van. – Tegnap itt volt Káldorka. B[éni] számára még nincs meg az Auf. bew.,¹³⁷ addig nem jöhet; egyébként csak látogatóba (– azért nem tudok írni, mert a masza[t] kikezdett a tollszárammal –) fog jönni, aztán visszamegy, mert ott kereshet. N[oémi] dolgában G. Oktaviánhoz¹³⁸ fordultak innen, de még nincs hír az eredményről. Nagyon nyugtalanul várom, mi lesz a Pali sorsa, nem hiszem, hogy szegényt ártatlannak fogják találni.

Péntek d. u. Károlynak írtam, néniek levelét továbbítottam N[oémi] ügyéről nem tettek említést, csak egy kimentő cédulát tettem belé Valér számára.¹³⁹ Most viszi a postás. Mester most volt itt, B[éni]től nincs újabb hír, csak az biztos, hogy nagyon sok a megrendelése.

Szombat délből. – Drága jó Otthoniak, alig olvastam el az expresst, amely 10 óra körül érkezett, már meg is jött M. J. személyesen egy honfitárs kíséretében. Szerencsére Mikula szobája rendben volt már – s így tisztességgel fogadhattam őket. Most mentek el egy órai látogatás után – miután megállapodtunk egy találkozásban holnap d. e. a Staatsgalerieben. (Azután talán majd előhozakodhatok a cipővel, annál inkább, mint-hogy a táskánkkal utazik vissza.) Hát nagyon, nagyon köszönöm drága Munisikának a meglepetést. A Mikula úgy örül neki, mint egy gyerek. Ő kapta a könyvet és a nagyobbik mákost közös használatra, Juliskát majd a kisebb mákossal fogom meglepni, lesz öröm. A cigarokat is – nem tudom, honnan eredhetnek. – Külön meleg kösz. Dudónak éppúgy az egész meglepse avanzsálásáért. Most már itthon maradok ebédre, hogy feles legyek a mákos ünnepélyes megszegésénél. Fogjuk emlegetni Munisikát!

Szegény Jenőke sorsa nagyon elszomorít. Nagyon kérem küldjenek híreket róla időről-időre. Képzelem Kálmán gondját. – Még egyszer kérem őt, legyen a mostani időkben, amelyek igen könnyen még rosszabbra fordulhatnak, nagyon óvatos. Nem lehetetlen, hogy a reakció egy attakot próbál meg, ami mindent a fejetetejére fog állítani. Az itteni lapok szerint József¹⁴⁰ előtérben – de ez csak találgatás. Biztos hogy a chaosz nagyobb mint valaha. – Szerbiában a szkupsina választásokon csak 9 szociáldemokrata jött be, ezzel szemben 55 bolsi. Német és Csehországban is megint nagyobb a mozgolódás, a Wrangel-győzelem erősen kezdi éreztetni a hatását.¹⁴¹

¹³⁷ Tartózkodási engedély.

¹³⁸ Ferenczy Noémi ügyében. Octavian Goga (1881–1938) román költő, antiszemita politikus, 1919–1920-ban művelődésügyi, illetve államminiszter; 1926-ban belügyminiszter, 1937–1938-ban miniszterelnök.

¹³⁹ Ferenczy Valér (1885–1954) festő, Ferenczy Béni és Noémi testvére.

¹⁴⁰ A legitimisták tervére utal, hogy Habsburg József főherceget magyar királlyá koronázzák.

¹⁴¹ A Vörös Hadsereg 1920 második felében Wrangel csapatait a Krim-félszigetre szorította vissza; 1920 novemberében 150000 katonáját sikeresen evakuálta török területre.

Ma reggel jött egy újabb sürgető levél Grusbachból, és egy levél M[andl] Edith-től Berlinből. Nincsen szerződése szegénynek.

A gazok már a szemináriumot is kikezdenék. Még jó, hogy a jóisten megóvta e szép tradíciójú intézményt és derék direktorát¹⁴² – kit különben szívből üdvözlök.

Drága jó Otthoniak, számtalan csókot küld

a Kibuns.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1920. december 22.¹⁴³

Szerda d. e.

Drága jó Otthoniak, ezeket a sorokat most igazán a legnagyobb galoppban írom, hogy ott legyenek még péntekig. Most érkezett meg az olyan nagyon várt hattyú¹⁴⁴ – a választ majd csak az ünnepek alatt írom, s addig úgysem megy vonat. Most a legeslegjobbat kívánom Munisikának s Tyumpikának, Dudónak ezen az első karácsonyon, melyet nem tölthetek otthon. Gondolatban egészen otthon leszek, és ha az asztalnál nekem is helyet hagynak, ott leszek, hogy fogyasszam Munisika kalácsát. Dudót pedig kérem, ha kimegy pénteken a temetőbe, gyűjtson az én nevemben is egy gyertyát Faduska és Palika¹⁴⁵ sírján.

Itt is lesz azért karácsony. Mikula szegény, bár olyan beteg még, nagyban süt már a konyhában. Meg van hívva estére a Káldorka és még egy itteni diák.

Ajándékok is lesznek, talán még fa is – persze az én eszem azért csak otthon fog járni. Isten áldja meg sokszor a drága jó Otthoniakat, töltsék jól az ünnepeket – ez volna a legnagyobb örömem, ha ezt írhatnák utána.

Most még egy újságot. Tegnap elvállaltam Gubynál a Dvořák által ajánlott konzulensi állást január 1-től kezdődőleg, havi 3000 K fizetéssel.¹⁴⁶ Tulajdonképpen állásnak nem is nevezhető, mert sem hivatali órákhoz, de még csak helyiséghez sem

¹⁴² Utalás a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumra, ahol Wilde Margit dolgozott. Az ottani neves előadók (Alexander Bernát, Simonyi Zsigmond, Révész Géza, Palágyi Lajos, Beke Manó stb.) vagy nem taníthatott, vagy emigrált. Az új előadók igencsak más színvonalat képviseltek, pl. Császár Elemér, Cholnoky Jenő, Mosdóssy Imre. Az igazgató ekkor Ozorai Frigyes (1879–?) volt, aki sokat tett az intézmény színvonalának fenntartásáért. Ld.: Mann Miklós – Hunyadi Zoltán – Lakatos Zoltánné: *A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története*. Budapest, 1997. 71–72.

¹⁴³ MNG Adattár, 20151/1979/31/7. – Levél, rajta más kézzel: 13. Ékezett: 1920. XII. 25. – A dátum fölött más kézzel: 1920. XII. 22.

¹⁴⁴ Küldemény.

¹⁴⁵ Édesapja és valószínűleg testvére.

¹⁴⁶ 1920. december 10-én megírta családjának, hogy a „Tietzének szombatán nemet mondtam. Csak azt kérte erre, hogy ne kelljen ezt definitívnek tekintenie – ő szívesen vár még egy hónapig, hátha meg-gondolom még.” MNG Adattár, 20151/1979/31/21.

vagyok kötve. Ez való nekem – s szépművészet, mert ligeti művész vagyok én. Úgy látom, ideális megoldás. Egyelőre közös megállapodással ápr. 1-ig próbaidős vagyok, azután beszélünk a folytatásról. – Ne tessék egyelőre senkinek sem szólni a dologról, míg a részletek [!] a legközelebbi levélben meg nem írtam.

Én őszintén örülök a dolognak, melyben mind a két fél elégedett, a legjobban pedig a közvetítő Dvořák. Igazán baráti szeretettel intézi a dolgaimat. Megnyugtató érzés, hogy egy ilyen embertől függök csak, ha egyáltalán függök itt valakitől.

Nem lehet tovább írnom, tehát minden részletet legközelebb közlök. Isten velük drága jó Otthoniak, gondoljanak karácsony este a Bécsesre, aki ugyan szintén ünnepe, de hát csak nem otthon. Majd jövőre!

Buns.

1921

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1921. január 8.¹⁴⁷

!Okvetlenül tessék azonnal elküldeni a Szépiből¹⁴⁸ jött szabadságolási iratot, mert erre itt mindig szükségem lehet annak az igazolására, hogy jelenleg szabadságolt tisztviselő vagyok.

Szombat

Drága jó Otthoniak,

köszönöm szépen az újabb levelet (a Jancsikáét is) – tegnap jött meg igen nagy örömömre. Mi itt nagyon szépen töltöttük ezt a második ünnepet is, a Szilveszter estén írott kártyát itt küldöm. Még most is egy nagyon nagy jóérzés száll meg, ha visszagondolok az ünnep két hetére. Közelebb jutottunk egymáshoz Mikulával és Ernestóval, mint valaha. Munisiék nyugodtan lehetnek mindenképpen afelől, hogy nagyon jó otthonom van náluk, ami addig, amíg végre egészen a magam lábára állhatok, igazán megbecsülhetetlen érték. Nagyon szeretnek engem (én is őket), és minden módon iparkodnak erről bizonyosságot tenni. Becsületes, derék, jó emberek, amit ebben az újévi első levélben is hangsúlyozni akarok.

A másik igazán nagy segítség Dvořák. Vele is a legigazibb baráti viszonyban vagyok. Szeret és nagyon becsül. Minden dolgát, tervét elmondja, a munkáit megbeszéli velem, ideadja a kéziratait olvasásra. Mondják, ha egy pár napra nem megyek be az egyetemre, mindenkinél kérdezősködik, hogy nem látott-e, és izentet, hogy jöjjenek, mert szeretne már beszélni velem. Mikor az újesztendőre „minden jót” kí-

¹⁴⁷ MNG Adattár, 20151/1979/32/5. – Levél, más kéz írásával: 15. Érkezett 1921. I. 11. délelőtt.

¹⁴⁸ 1920. október 27-én a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter nevében Pekár Gyula államtitkár, 1920. október 1-től 6 hónap fizetés nélküli szabadságot engedélyezett Wilde Jánosnak. SzM Irattár, 1920/555., 670.

vántam neki, ezt felelte: „Das beste ist dass Sie hier sind.” Aranyos, jó ember.

Nagyon, nagyon örültem a levél jó híreinek, legjobban annak, hogy Dudó megszabadult a népszámláló robottól. Nagyszerű, hogy Dudó ilyen praktikus lett. A másik jó hír, hála a szünetnek, Tyumpikának is javul a hurutja, és hogy így van reménység, hogy ez idén egészségesen kezdi meg a második félévet. Munisika vigyázzon nagyon mindkettőjükre, de magára is, szerezzze meg minél előbb a 41 kilót.

Izenet Kálmánnak. A listával tegnap elmentem Gilhofer és Ranschburghoz (a legnagyobb itteni cég¹⁴⁹ régi grafikára), ahol *nagyon* érdeklődtek a könyvek iránt, ajánlották, hogy hozza fel őket a tulajdonos, mert csak akkor tehetnek konkrét ajánlatot. A sürgetésemre annyit mondtak, a két elsőért (Kalendárium és Morus), adhatnak együtt 10,000 K-t, de esetleg jóval többet, ha látták a példányokat. A másik kettőnél, minthogy sérültek, már ilyen limitatív ajánlatot nem tehetnek látatlanban. Mindez persze link dolog – a könyvek, azt hiszem, igen sokkal többet érnek. Ma kerestem Kálmán kívánsága szerint Tietzét (aki különben nem nagyon ért árakhoz), de nem találtam. Majd hétfőn elmegyek a Hofbibliothekba tudakozódni, az eredményt aztán megírom. Kálmánt sokszor, szívből üdvözölöm.

Üzenet Pubinak. Béni címe: Lőrinc kapu utca 6., Fehér Miksa ügyvédnél.¹⁵⁰ Az Ady-maszkokból meg van még az atelierben az általam már másfél év előtt megvásárolt 4 példány, de ezekhez most nem lehet hozzáférni.¹⁵¹ A gipszöntő nevét nem tudom, azonban ez úgysem segítene, mert B[éni] fölhatalmazása nélkül az öntőnek nincs joga felhasználni a negatívumot.

Én majd írni fogok B[éni]nek és közölni fogom vele Pubi kérést, proponálva, hogy általában bízsa rá a maszkok sokszorosítását, mert ez most jó jövedelmi forrás lehetne. (5. kép)

Pubit kérem, adja vissza azt a lemezt a Máriát ábrázoló karccal, amelyiknek a hátlapján volt az én viaszkar profilom. A karc reprodukálására kérni fogom B[éni] engedélyét. Pubit egyelőre szívből üdvözölöm, mihelyt tudok, írni fogok neki.

Igen helyeslem, hogy a muziban tisztességesen viselkedtek. Petr[ovics]nak különben szintén írtam újévre.

Bénitől a napokban kaptam levelet, meglehetősen szomorú hangút. (Azt nem is tudtam, hogy a Feri bácsija meghalt az ősszel.) Egyelőre nem jön ide látogatóba, mert megrendelése van, amelyekkel keres.

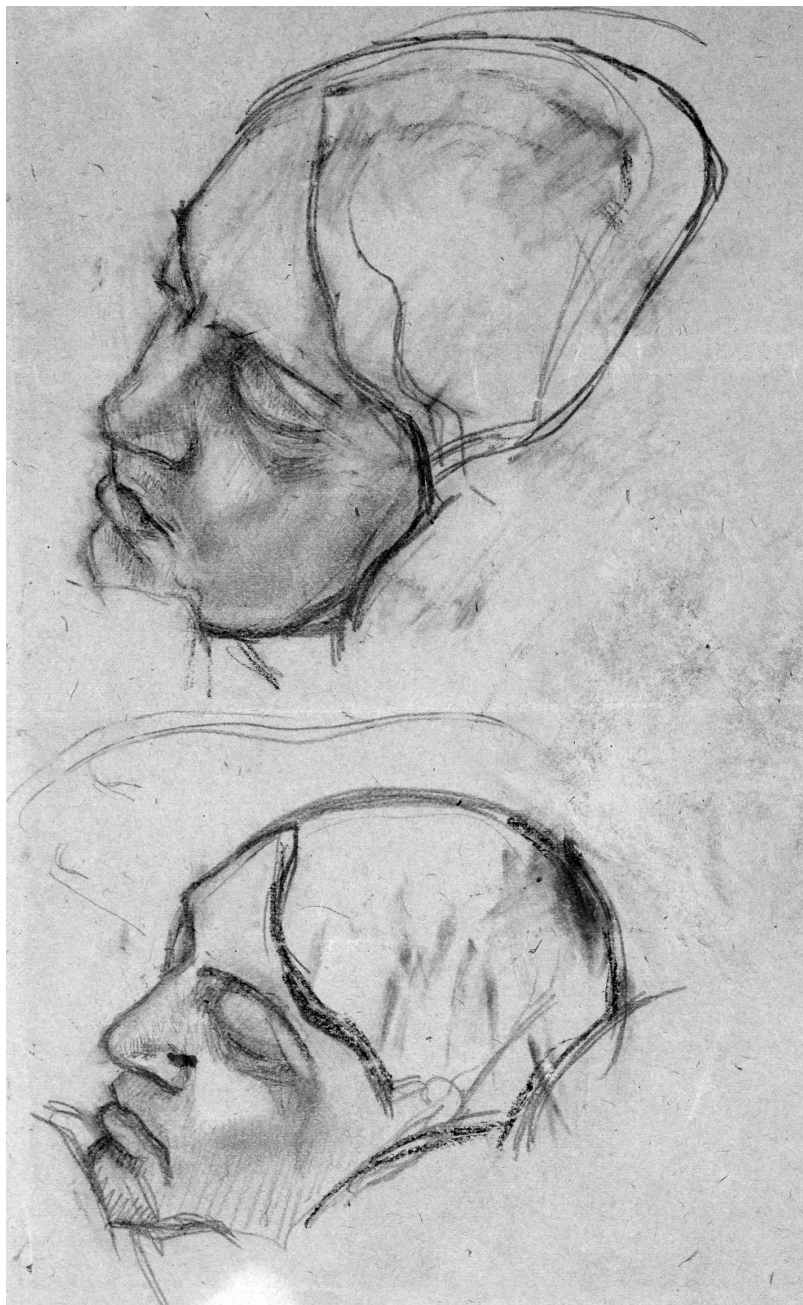
A kis Gergely¹⁵² Körtvélyesről jövet találkozott vele és elhozta tőle Nelly egy pár levelét, amelyeket az utóbbi időben írt neki. Nov. 29-én hazaeresztették, és csak feb-

¹⁴⁹ A cég szó áthúзва, ráírva: finom.

¹⁵⁰ Dr. Fejér Miksa pozsonyi ügyvéd gazdag Ferenczy Béni kollekcióval rendelkezett. Ld.: Kontha Sándor: Ferenczy Béni tíz levele. II. *Művészet*, 1989, 10. 49.

¹⁵¹ Valójában nem maszk, hanem Ady-arcmás. Ld.: W. Somogyi Ágnes: Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál. *Tegnapok és holnapok árján*. Szerk. Láng József. Budapest, 1977. 364., 367-368.

¹⁵² Gergely Tibor (1900-1978) festő. A Galilei Kör és a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának tagja. 1919 után későbbi feleségével, Lesznai Annával Bécsbe emigrált. 1939-ben mindketten az Egyesült Államokban telepedtek le.

5. Ferenczy Béni: Ady a halálos ágyán. 1918. Papír, ceruza,
37 x 210 mm. J.n. Ltsz.: 1919-610. Wilde János ajándéka
© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

ruárban kell megint Váradra mennie a tárgyalásra. A fogságban házasságot ígért valakinek – egy költőnek – aki 5 évre van elítélve. Valér elvesz egy vidéki kislányt.¹⁵³ Az édesanyjuk testileg kimerült és nagy pénzgondjaik vannak – Lampérth bajáról ő is tud – mit hallottak azóta róla?¹⁵⁴

Hasonlóképpen kérek híreket Pali állapotáról és jövő terveiről. Mancit szívből, sokszor üdvözlöm, a legközelebb igazán fogok írni neki.

A költségvetésembe egy kis hiba csúszott. Az Ernesto mamájától kapott bonbonierben, melyet csak újév napján vehettem el a fa alól, nem 2 hanem csak ezres volt (erősen össze volt hajtogatva, ezért tévedett szemem) – így is szép ajándék a fia barátjának, akivel egyébként nagyon szimpatizál. Egy könyvre szánta, de nem tudta mit vegyen. – A múlt hónapról maradt 400 krónomat pedig újév napján kiadtam borraivalókra, karácsonyi pótajándékokra. Horbnak¹⁵⁵ (aki Croce Goethéjével ajándékozott meg), virágra és kismalacra Mikulának. Így egészen tisztán kezdem az új költségvetési évet már a saját jövedelemmel, de elég jó auspicium¹⁵⁶ mellett.

Az ünnepek alatt kezdett (elméleti) munkát sikerrel folytattam a héten is, úgy-hogy már biztosan érzem, hogy hamarosan formában leszek. Dvořák élénken érdek-lődik azután, amit csinálok.

Az ok, amiért ezt a levelet express küldtem a következő: a terminust, ameddig a németosztrák állampolgárság opció útján (tehát rövid úton) megszerezhető, meghosszabbították jan. 15. (szombat) délig. Ez a tény újból feladattá teszi, hogy meggondoljuk, mit tegyek. A dolog úgy áll, hogy ha mostani elfoglaltságomban nem is feltétel az állampolgárság, azután később mindinkább növekvő nehézségeket jelenthet majd nekem itt az, hogy idegen vagyok. Arra, hogy otthon kezdjem meg újra a munkát, jelenleg egyáltalában nem is gondolok. Eltekintve a mondjuk optimisztikusan – talán már csak rövid ideig fennálló aktuális nehézségektől (bár a Hegedüs¹⁵⁷ kurzus értelmében azt sem tudom, kaphatok-e meghosszabbítást a szabadsághoz), megvannak, még nagyobb mértékben mint azelőtt, a régi nehézségek, a tudományos munkához szükséges feltételek hiánya, lehetetlen könyvtárviszonyok stb. – Viszont persze hazát változtatni az egész életre kiható dolog, és nem kell hangoztatnom az otthoniak előtt, hogyan gondolkozom és érzek ebben a tekintetben. Nagyon kérem minden esetre Tyumpikát és Dudót, gondolják át jól a dolgot

¹⁵³ Ferenczy Valér a Szilágysomlyóról származó Sárossy Eta festőművésznőt vette feleségül. Murádin Jenő: *A Ferenczy művészcsalád Erdélyben*. Bukarest, 1981. 66–68.

¹⁵⁴ Nemes Lampérth 1920 decemberében egy svéd mecénása Alfred Gustav Ekström vendégeként annak Stockholm melletti (Saltsjöbaden) kastélyába utazott. Betegsége azonban hamarosan válságosra fordult és 1921 első napjaiban visszatért Budapestre. Barátai az angalföldi elmeógyógyintézetben helyezték el.

¹⁵⁵ Felix Horb (1890–1956) művészettörténész. 1923-ban doktorált Julius von Schlossernél. A Dorotheum cégvezetője volt, majd Svédországba emigrált.

¹⁵⁶ Kilátás.

¹⁵⁷ Hegedüs Lóránt (1872–1943) 1920. december 16. – 1921. szeptember 27. között az első Teleki-kormány, majd a Bethlen-kormány pénzügyminisztere.

velem együtt (én ma egész éccaka ezen törtem a fejem, ez alkalommal lett először aktuális számomra a gondolat) és az eredményt írják meg sietve expresse. Ha ajánlják a lépést, küldjék el Faduska honosítási bizonyítványát,¹⁵⁸ meg a többi hasonló okmányt.

Grusbachból ma kaptam választ a karácsonyi üdvözetemre. A gróf még a Semmeringen van, de az ajándék könyvemet utána küldték. A hét végén különben valószínűleg látni fogom, mert akkor lesz a Dvořák Verein¹⁵⁹ első előadóülése (Dv[orák] előadásával Dürer Apokalipsiséről) – azon csak ott lesz Khuen.

Mikulának egy kérése: az amerikai testvérek (akiknek minden jót köszönünk) arra kéri, hogy vegyen nekik – igen jó árat fizetnének érte – briliánsot, ilyen nagyságba Θ. (Ha más formába adódna szép darab, valószínűleg arra is reflektálnának.) Arra gondol Nikchen, hogy a mi ismerettségünkben adódhatna valaki, akinek szükségből meg kell válnia a sajátjától (Jancsika talán tud ilyet) s akkor annak is segítség volna, ha tisztességes árat kap közvetítői levonások nélkül. Csak ezt a tekintetet értékelve továbbítom a kérést haza.

Drága jó Otthoniak, sok-sok csókot küld Mindenkinek

a Kibunst.

(Írtam Penkalának.)

Vasárnap

Az álp.¹⁶⁰ ügyről senkinek, Kálmánnak se tessék szólani.

Jancsikáékat sokszor üdvözlöm, nagyon köszönöm Ilonka levelét Mikula nevében is.

B.

(Apropos: ha még megvan a Károly guckere, ne adják el, hanem tegyék félre, míg én átvehetem tőlük – nekem nagyon fog kelleni a szakmához.

Holnap, 10-én d. e. lesz az első megbeszélésem Gubyval.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1921. január 21.¹⁶¹

Péntek

¹⁵⁸ Wilde édesapja, Wilde Richárd (1840–1912) a csehországi Teplicéből települt át Magyarországra.

¹⁵⁹ A Dvořák Verein 1920. június 25-én alakult, „célja az Alois Riegl és Franz Wickhoff által alapított, Max Dvořák által továbbvitt bécsi művészettörténeti iskola támogatása” volt. Ld. az alapító okirat szövegét az *Enigma* jelen, tripla számában.

¹⁶⁰ Állampolgárság.

¹⁶¹ MNG Adattár, 20151/1979/32/4. – Levél, rajta más kéz írásával: 17. Érkezett 1921. I. 24. Hétfőn délelőtt. – A napok (Péntek, hétfő, kedd stb.) fölött más kézzel: 1921. I. 21., I. 17., I. 18., I. 19., csüt. I. 20., I. 21.

Drága jó Otthoniak,

most jött az expresszre válaszul küldött kártya. Remélem, a holnapi posta elhozza még a levelet is, hogy ne utazzam hír nélkül. Holnap, az ebéd utáni vonattal megyek a gróffal együtt G[rusbach]ba, 31-én jövök vissza – ez a legutolsó megállapodás, még csak Gubynak kell bejelentenem délután, de ő csak örülni fog neki. Egyébként viszek innen magammal munkát, levelezést és egyebet is, jól ki akarom használni, nem csak fizikailag az ottani nyugalmat. Most az utolsó napok meglehetősen nyugalmasak voltak. Hétfőn este utazott el Mancí Grácba, az estét előtte még együtt töltöttük. Kedd délután érkezett bejelentés nélkül Béni, a pályaudvarról egyenesen hozzám s maradt is késő estig, amikor aztán elhelyeztem ismerősöknél, ahol még most is lakik. Szerdán volt Dv[orák] első órája a szünet után (Parmigianinóról), oda kaptam Petro[vics] üzenetét, hogy reggel Bécsbe érkezett és kér, hogy keressem föl a hoteljében. Vele voltam 1/2 8-tól 16-ig, amikor még fölzaladtam Juliskához enni valamit. Tegnap d. u. kinn voltam Grinzingben találkozni Béniékkal, ott kaptam egy potyajegyet az opera földszintjére (300 K!) a *Così fan tutte* Richard Strauss által vezényel előadására (Gyönyörű volt). Ma reggel telefonon megállapodás a gróffal, utána fürdő – imé! Most még ma délután és holnap d. e. ezer ügyet kell elintéznem, de aztán, ha csak addig ki nem tör a napról napra várt általános sztrájk, megyünk, mendegélünk tovább! A közérzet egyébként igen jó, munkakedv nem kevésbé!

Mancival azóta biztosan találkozott Dudó, így hát róla nem írok. Béni kivár, van egy pár hónapra való pénze, húsvétig marad itt, akkor ellátogat Berlinbe tanítani, és nyárra megint idejön. Nellyt az utolsó fórum is fölmentette, még otthon van és dolgozik. – Petro[vics] borzasztó ideges és fáradt volt szegény, sokat mesélt az útjáról, az otthoni állapotokról meg keserűségről, mondta, hogyha valami hivatalos ügy elintézésében szüksége lesz a segítségemre, írni fog majd. (Ezt magától mondta, természetesen szívesen megígértem neki, hogy megteszem.) – A Gubynál való munkám azzal kezdődött, hogy proposíciót tettem neki Riegl kisebb írásainak¹⁶² kiadására vonatkozólag, amelybe örömmel belement, úgyhogy őszre meg is jelenhet a könyv. Dv[orák] holnap megy az özvegyhez bejelenteni a nála teendő látogatásomat. A másik dolog az óriás Bruegel publikáció, mely több ezer márkába fog kerülni, melynél egyedül a szerzői honorárium Dv[orák] számára 1/4 millió korona lesz. Ennek a részleteiről most tárgyalnak. A harmadik ügy a Liechtenstein-képtár anyagának népszerű füzetekben való feldolgozása, melyet Gluck¹⁶³ az én segítség-

¹⁶² A Riegl kisebb írásait összegyűjtő kötet végül nem jelent meg. A Hölzel Verlag kiadásában 1920-tól publikált *Österreichische Kunstbücher* sorozat 18. köteteként viszont megjelent: Alois Riegl: *Salzburgs Stellung in der Kunstgeschichte*. Wien, 1921. c. kötete.

¹⁶³ Gustav Glück (1871–1952) művészettörténész. Franz Wickhoff és Karl Justi tanítványa volt. 1894-ben doktorált a bécsi tudományegyetemen. 1899-től a Hofbibliothek, majd 1900-tól a Kunsthistorisches Museum munkatársa volt, amelynek 1911-től igazgatója lett. 1938-ban az Egyesült Államokba emigrált. Az említett mű: Gustav Glück: *Die Fürstlich Liechtensteinische Bildergalerie*. Wien, Wiener Kunstdruck, 1923. (Berühmte Gemälde in Wiener Galerien).

gemmel fog szerkeszteni. Mindez a visszatértem után elég dolgot fog adni, de legalább nem mondhatja senki, hogy nem szolgálom meg a 3000 Koronákat. A legfőbb azonban számomra, hogy a legalább 10 éves álmat, a Riegl-kiadást megvalósíthatom – ennek a kedvéért akár ingyen elvégezném az összes többi konzulensi teendőket. – Majd további részleteket is írok még, azonban kérem, hogy minderről senkinek se tessen beszélni, mert hivatalos titkok és a megőrzésük a mai immoralis üzleti konkurencia mellett különös fontosságú.

A *kis kávéház*¹⁶⁴ nem ütött be Dudónak, nem, „mert ez már nem olyan mint a régiek”, hanem igenis azért, mert nagyon régi film, egy film incunabulum, abból az időből, mikor még Linder is és a mozi is fiatalok voltak. Én ezt mindjárt fölismertem és azért élveztem is *históriai* élvezettel. De ha helyette jót akar látni Dudó, nézze meg Tyumpikával és Jancsikával a *Gólem világrajöttét*,¹⁶⁵ azzal majd meg lesz elégedve.

A karácsonyi ajándékot, az Évkönyv II. kötetét¹⁶⁶ nagyon hálásan köszönöm. Igen szép a kiállítása, becsületére válik szegény Petr[ovics]nak.

Grat, grat az amerikai csomaghoz – hogy intézte el Dudó a köszönő levelet.

A Pubi-féle sokszorosítási ügyet most már megbeszélhetem Bénivel (majd ha visszajöttem, de már említettem is és örült neki) és akkor majd megírom az eredményt.

Tolnainótól és a heidelbergiektől,¹⁶⁷ akik látogatni voltak nála, kaptam egy együttes kártyát.

Isten velük drága jó Otthoniak, most szaladnom kell a postára, mert máma egy erős nap lesz. Grusbachból majd Bécsen át fogok írni, kérem, hogy hazulról is írjanak, mert utánam küldik.

Mindenkit számtalanszor csókol

a Kibuns.

Jancsikát, Kálmánt szívből üdvözlöm.

Wilde János – Wilde Ferencnek, Bécs, 1921. február 1.¹⁶⁸

Drága jó Otthoniak,

most érkeztem meg, Ernesto¹⁶⁹ és Mikula éppen elmenőben voltak egy iskolába

¹⁶⁴ Max Linder *Das kleine Kaffeehaus* c. 1919-ben készült filmje.

¹⁶⁵ *Der Golem, wie er in die Welt kam*. Carl Boesa és Paul Wegener 1920-ban készült filmje.

¹⁶⁶ *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 2. (1919/1920). 1920.

¹⁶⁷ Káldor György és Mannheim Károly, illetve felesége.

¹⁶⁸ MNG Adattár, 20151/1979/32/5. – Levél, rajta más kézzel: 18. Érkezett 1921. II. 3. Csüt. reggel.

¹⁶⁹ Aznap küldött másik levelében írta: „Ernesto számára most keresünk orvost, aki pszichikai kezelés alá vehetné. Általában sokkal jobb már az állapota, csak állásra és rendszeres munkára alkalmatlan még. Jó volna nagyon, ha elfogadná az édesanyja hívását és tavasszal vele menne Berlinbe. Ki kell egyszer már neki bújni a barlangjából. Dv[orák]kal sokat beszélünk róla, ő is nagyon becsüli.” MNG Adattár, 20151/1979/32/5.

Beteilunga.¹⁷⁰ Ma reggel megjött az otthoni levél. Most csak röviden, néhány sorban reflektálok rá, hogy még földelhassam, lévén holnap ünnep és a posta zárva. Szegény Lampérth sorsa nagyon tragikus, de már tudtam róla, kivéve a legutóbbi fejleményeket Bécs óta. Én különben előre láttam ezt a véget, még azt is, hogy ilyen hamar fog bekövetkezni. Most látja Kálmán, amit mindig mondtam neki is, hogy emiatt nem volt szabad teljesen magára hagyni szegényt. Ha otthon, barátok közt érte volna a betegség kitörése, talán szelídebben folyhatott volna le. Az Edithnek persze még holnap írni fogok, a bécsi ügy elvégzését is szívesen vállalom.¹⁷¹ Szőnyi¹⁷² ugyan elment már, de talán akad más, aki a ruhákból haza vihet.

Ugyancsak a napokban érkezett Nelly egy levele (már nem küldték utánam). Csak azt írom belőle egyelőre, ami otthon fontos. Kolozsváron van a vőlegényénél, a helyzete megint kritikusra fordult, közbenjárást kér. Mancit kéri, hogy nagyon vigyázzon Valérral szemben – aki talán már Pesten van – a pénzügyekben, mert az roppant egoista és kapzsi, nekik nem adna abból, amit esetleg felvételez, pláne most, hogy házasodik. Kéri azért, hogy Mancit adja el az ő *gobelinjeit* és az árát küldje el nekik.¹⁷³ – Szaladnom kell, itt minden rendben, egészségben.

Sok-sok csókkal a

Kibuns.

Wilde János és Gyárfás Júlia – Wilde Ferencnek, 1920. február 6.¹⁷⁴

1. Mikula kéri, hogy Juliska kérdezzen tovább gyémánt után. Szegény Jancsikáék az új tárgyalásokkal.

Drága jó Otthoniak,

Szombat d. u.

(Beteiligung közben írok, folyton fölgrálva, ezért zavarosan), reggel jött Dudó válasza az én keddi levelemre. Ez most megint a bejelentése egy grusbachi kiruccanásnak:

¹⁷⁰ A segélyek kiosztása.

¹⁷¹ Nemes Lampérth állapota súlyosra fordult, elméje elborult. Ld. Hoffmann Edithnek írt szívszorító levelét: „Vom Himalaya, XII. 1920.” és Tolnai Károly 1921-ben kelt levelét. Horváth 1960. 181., 182–183.

¹⁷² Szőnyi István (1894–1960) festőművész. 1919-ben az Ifjúság Szakszervezet képzőművészeti alosztálya elnökeként követelte a Képzőművészeti Főiskola reformját, amiért 1919 őszén kizárták a főiskoláról. 1924-ben Zebegénybe költözött, részt vett a Képzőművészek Új Társaságának első kiállításán és a Belvárosi Szabadiskola tanáráként dolgozott. 1937-ben a Képzőművészeti Főiskola tanára lett.

¹⁷³ Ferenczy Noémi vőlegénye Krizsán Sándor (1896–1970) újságíró.

¹⁷⁴ MNG Adattár, 20151/1979/32/6. – Levél, rajta más kézzel: 19. Érzett 1921. II. 9. Szerda délután.

holnap d. u. utazunk Dvořákkal és Khuennel farsangi szünetre (Dv[orák] 8 napig marad, én még nem tudom pontosan meddig, munkát viszek magammal). Dv[orák] nagyon kért, hogy utazzak vele, Guby pedig már telegrafáltatott nekem, mikor még nem tudta, hogy visszajöttem, hogy maradjak. Azért persze nagyon jó, hogy bejöttem, mert elintézhettem egy csomó ügyet – csak igen-igen hecces volt ez a pár nap. Az időjárás is részes, nem öröm most itt Bécsben lenni. (Egy további pont még, hogy Mikula jövő héten festeti a konyhát s ezért nagy lesz a felfordulás.) A tegnapi egész délutánt Riegl özvegyénél töltöttem, a kézirati hagyatékot néztük át. Roppant megható volt, majd írok róla Grusbachból. Ma d. e. Dv[orák]kal voltunk a Hofmuseumban meghatározni, hogy milyen Ausschnittek¹⁷⁵ kerüljenek be eredeti nagyságban a Bruegel werkbe. Este Swob[odá]nál vagyok vacsorán, holnap d. e. még kinézek Grinzingbe. Béni tegnap volt itt, szegénynek még mindig nincs lakása, csakis emiatt nem tud dolgozni (amit Mancini mondott, az bolondság, senki sem kívánja itt tőle azt). Holnap d. e. kezdi Ernesto portréját.¹⁷⁶ Egyébként délután és este aktra járnak a Kunstgewerbeschulába Lenával (aki most újra fest) és a kis Gergellyel.¹⁷⁷ – H[offmann] Edithnek nem írtam még, mert még a megérkezésem napján hallottam, hogy az a Nagy Moholy festő ideérkezett rendbe hozni L[ampérth]¹⁷⁸ ügyeit – s mert egyáltalán nem jutottam hozzá eddig. Ma este kaptam egy furcsa levelet L. öccsétől, melyben elmondja a bátyja sorsát – de *nem nevezi meg a hotelt*, se nem küld semmiféle jegyzéket. Mit tehetek én ilyen módon? Megkérem Juliskát, hogy tudja meg pontosan mi van ezzel a N. Moholyval (Juliska hozta t. i. a hírt) és aztán írja meg Dudónak, Dudó pedig egy kártyán közölje L. öccsével (foglalkozása tudtommal cukrászségéd, VII. Aréna út 54, II/16.), Edithnek pedig én magam írok Grusbachból, mielőtt megtudtam Juliskától, hogyan áll a dolog?

Az ív, melyet Dudó akar fölfektetni az otthon elvégzendő dolgaimról, nem rossz gondolat. Legalább pontosan fogom tudni, mikor visszajövök, mi mindent nem csináltam meg. Mindenesetre 6 hét múlva már pakolászok, ez nem hosszú idő, lehet rá már örülnöm. A padláson talált emlékek nagyon érdekelnek, tessék megőrizni

¹⁷⁵ Kivágatok, részletek.

¹⁷⁶ A terrakotta portré ma bécsi magángyűjteményben található. Király Flóra: *Die Wiener Emigrationsjahre des ungarischen Bildhauers Béni Ferenczy (1921–1932)*. Diplomarbeit. Universität Wien, 2013. 46. <http://othes.univie.ac.at/27322/>

¹⁷⁷ Gergely Tibor.

¹⁷⁸ Moholy Nagy László és Nemes Lampérth József barátok voltak, közös kiállításuk is volt Berlinben Fritz Gurlittnál 1920 októberében. Moholy-Nagy és Hoffmann Edith intézték Nemes Lampérth Stockholmban, illetve Bécsben a Westbahnhof csomagmegőrzőjében és a Holzwarth Hotelben lévő holmijának és képeinek Budapestre juttatását, illetve kiváltását. Wilde János levele nyomán Wilde Ferenc azonnal érintkezésbe is lépett Hoffmann Edithtel. Ld.: Szij Béla: Nemes Lampérth József kiadatlan levelei. *Képzőművészeti Almanach*, 3. Budapest, 1972. 124–129. Nemes Lampérth képei Wilde Jánoshoz kerültek, mert 1922. március 22-én azt írta bátyjának: „A Lampérth dolgait aligha vihetem magammal, mert ehhez kiviteli engedély kell, aminek a megszerzésére már nincs idő. (Igen sok szaladgálásba kerül, a művész maga viheti a dolgait, az idegen csak engedéllyel.)”. MNG Adattár, 2015/1979/33/17.

őket. Grat a konyhai könyvvállványhoz. – Mesterről semmit sem tudok. Kmetty¹⁷⁹ – így írja Szőnyi – utazik, sőt tán el is utazott Kassára.

Uitz¹⁸⁰ mester ma ment el oda, ahol ez idén is freskókkal ünnepelhetik meg május 1-et. Béni látta a dolgait, azt mondja, nagyon sok jó van köztük.

Isten velük drága jó Otthoniak, majd rendesen csak a jövő héten írok. Örülök nagyon, hogy utazhatom. Számtalan csókkal

Bundsi

2. Kedves Feri Doktor Úr!

Vasárnap este

Köszönöm k. sorait. Jancsi ma délben elutazott újra, és a levelet nálam hagyta feladásra. Mellékelten küldöm szegény Lampérth testvérenek írását. Arról akarom értesíteni, hogy úgy hallottam, hogy Moholy Nagy – festőművész jött fel Bécsbe L. ügyeinek rendezésére. Talán Hoffmann Edith tud erről közelebbit. Ő nem írt még J.-nak, s így ő természetesen nem intézhetett el semmit. Várjuk tehát a további értesítéseket. – Ami a tejet illeti, hát én azt cserébe kaptam és nem is volt rá szükségem, hiszen én itt nem főzhetek hozzá kávé. Azóta különben bőségesen kapom az elemózsia küldeményeket. Az utolsónak épp ma este ültünk örömmünnepet Bénivel és a *kis* Gyurival,¹⁸¹ és fájdalommal, de ha ez lehet, abstracte örömmel nélkülöztük J[ancsi]-t.

Nagy örömünk volt a múlt héten, együtt voltunk a Tonkünstler-koncerten,¹⁸² és Furtwängler kiváló dirigens vezetése mellett hallottuk Beethoven VII. symphoniáját. Azt hiszem Beethoven maga is így dirigálta volna. A végén a kis Gyuri és J. úgy kiabáltak torkuk szakadtából, hogy elállt ereimben vérem a csodálkozástól. Magát Feri, J. ilyenkor mindig emlegeti. Szeretettel üdvözlí mindannyiukat

Juliska

3. Lampérth Károly – Wilde Jánosnak, Budapest, 1921. [február eleje]

Tisztelt Uram!

Bocsássa meg, hogy idegenként zavarom. A Józsi nővére [!] vagyok. A Hoffmann

¹⁷⁹ Kmetty János (1889–1975) festőművész. 1918-ban Kassák Lajos köréhez csatlakozott. 1924-ben egyik alapító tagja volt a Képzőművészek Új Társaságának.

¹⁸⁰ Uitz Béla (1887–1972) festőművész. A Tanácsköztársaság bukása után előbb Bécsben, majd 1921–1922-ben a Szovjetunióban élt. 1924–1926 között Párizsban telepedett le, majd visszatért a Szovjetunióba.

¹⁸¹ Káldor György.

¹⁸² 1907-ben Bécsben alakult zenekar.

kisasszony adta meg a címét, hogy Ön rendezni fogja a Józsi dolgát. Én egyáltalán nem értem a Józsit. A Józsi azt mondja, hogy a kofferét Bécsben hagyta egy szállodában. Szeretném megkérni, hogy sürgősen írjon ezzel kapcsolatban, hogy mindent tudjak és eljárhassak az egész ügyben. A Józsi az angyalföldi tébolydában van és nincs jól. Kedves Uram, magyarul írja meg, hogy mikor jön, mert nem tudok jól németül. A Józsit most árvaházi gyámság alá helyezik, és el kell mondanom nekik, hogy mi volt vele. Előre is várom tisztelt választát, maradok köszönettel és tisztelettel

Lampérth Károly

VII. ker. Aréna út 54 II. 16.

(Hessky Orsolya fordítása)

Wilde János – Wilde Ferencnek, Grusbach, 1921. február 9.¹⁸³

Emmahof, febr. 9. szerda

Édes Munisika, Tyumpika, Dudó!

Borzasztó szomorú hírt kell közölnöm, Dvořák professzor úr, az én drága jó tanárom, tegnap este agyszélhűtésben hirtelen meghalt. Most nem tudok arról beszélni, milyen szörnyű ez a valóság, drága Otthoniak ugyanis tudni fogják, csak röviden elmondom még a körülményeit. Mihelyt lehetséges lesz, írni fogok kimerítően.

Vasárnap este érkezünk meg együtt ide. Az ő akaratára volt, hogy elkísérjem az egy hetes szabadságára, melynek olyan nagyon örült. Khuen is velünk utazott abban a boldog tudatban, hogy évek óta először tölthet egy egész hetet háborítatlanul otthon. – Nagyon nehezen írok tovább. Csak 24 órát töltöttünk így együtt – Hétfőn este egy óra után mentünk feködni, egy legjobb hangulatban töltött hosszú nap után. A professzor úr igen jól érezte magát, kedvesen és bölcsen beszélt mindenkivel – és tegnap reggel, mikor az inas fölkelteni ment, az ágya mellett a földön fekve találta eszméletlenül. (6. kép) Az orvos egy negyedórán belül kéznél volt, megpróbált minden lehetőt, emberfölöttien dolgozott, de nem érhetett már el semmit. A vérkiömlés a kisagyban túlságosan erős volt, rögtön teljes bénulás állott be s nekünk nem maradt már egyéb kötelességünk, mint az állat felhúzával tartani, hogy a visszaeső nyelv a légzést meg ne akadályozza. Nem mozdultunk mellőle egész a végig. Az orvosnak ebéd után el kellett mennie, a grófnak is, akinek tegnapelőtt halt meg a jószágigazgatója, és akkor egyedül maradtunk a gróf nővérével, míg 1/2 6-kor bekövetkezett a halál. Az özvegy és a két kislány,¹⁸⁴ akiket még délelőtt értesíteni tudtunk a professzor úr rosszullétéről, csak két órával később érkeztek meg, amikor már fel volt ravatalozva. Azóta *mellőlük* nem szabad elmozdulni egy pillanatra se – külö-

¹⁸³ MNG Adattár, 20151/1979/32/7. – Levél, rajta más kézzel: 20. Érkezett 1921. február 12. Szombaton reggel.

¹⁸⁴ Max Dvořák özvegye: Rosa (Ružica) Jovanović-Seatović. Leányai: Gisela és Hermine Dvořák.

6. Dvořák halála előtt.

Repr. Dagobert Frey:

Max Dvořák zum Gedächtnis.

Wien, 1922. 1.

nösen nehéz lesz ez ma délután, amikor innen mindenkinek a direktor temetésére kell mennie.

Isten Velük, édes jó Otthoniak. A kert olyan gyönyörű az ablak alatt, a sötét fenyők megrakva frissen esett hóval és a nap olyan békésen süt. Ilyen szépen gyászolják a szegény jó professzor urat.

Csókkal Bundsi.

Wilde János – Wilde Ferencnek,
Bécs, 1921. február 15.¹⁸⁵

Kedd, febr. 15.

Drága jó Otthoniak,

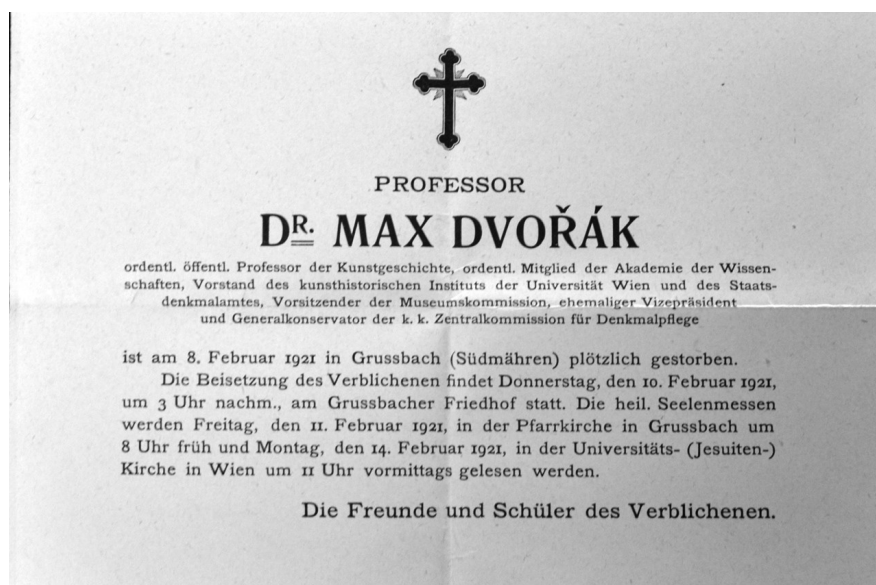
megkaptam reggel levelüket. Nagyon nyugtalan voltam már, mert soká kimaradt a posta – ma aztán Mikula vele ébresztett föl. Miután ott mindent elintéztünk, tegnap hajnalban bejöt-

tünk a gróffal Grusbachból a gyászmisére az első vonattal, úgy, hogy a pályaudvarról még éppen elértünk a Jezsuita-templomhoz – Dvořák legkedvesebb bécsi templomához – 11 órára a gyászmiséhez. (7. kép) De ehhez nekem 3 órákor kellett felkelnem és 2 órát menni kocsin éjszaka; délután az özvegnél vacsoráig, este Swob[odá]nál 1 óráig – így nagyon fáradt voltam már és nem is jutott időm az írásra. Különben is mindent, ami az utolsó 10 napban történt velem, nem tudnám leírni még magamnak sem, édes Otthoniak, majd ha egy hónap múlva hazamegyek, szóval fogok elmondani mindent. Olyan csodálatos idő volt ez – Isten akarata volt, hogy ezek történjenek velem.

Most itt vagyok Bécsben egy-két napig a legszükségesebb dolgok elintézésére, de a hét végén, legkésőbb hétfőn megint visszamegyek Emmahofra. Guby is csak ma este érkezik meg vissza Németországból, pedig vele igen fontos közös tennivalók várnak. Ma Lanckoroński grófnál, a volt főkamarásnál, Dv[orák] régi atyai barátjánál voltam ebéden, akinek sok mindenről kellett beszámolnom. Délelőtt volt Schlosser nekrológusa az egyetemen. Most nagyon pontosan be van osztva az időm, mert sokat kell végezni. Az özvegy (kizárólag) Swobodára és énám bízta az óriási hagyaték kezelését és kiadását, Khuen lett a gyerekek gyámja.

Itt van az utód kérdése is – igen-igen fájdalmas persze *most* foglalkozni az evvel

¹⁸⁵ MNG Adattár, 20151/1979/32/8. – Levél, rajta más kézzel: 21. Érkezett 1921. II. 18. Péntek dél.

7. Max Dvořák partecédulája, 1921. MNG Adattár, 20151/1979/32/8

kapcsolatos személyi kérdésekkel, mégis meg kell tenni, nehogy később szemrehányással illethessük magunkat, hogy elmulasztottunk valamit. A kérdés lehetetlenül nehéz, valamennyire kielégítő megoldása majdnem lehetetlen.

Köszönöm a szegény Lampérthről szóló híreket. Edith-től kaptam egy levelet G[rusbach]ba, melynek fazitja¹⁸⁶ az, hogy megbízható-e teljesen Moholy Nagy, akire mindent bízni akar. Tudomásom szerint legkisebb kétség sem lehet a személyében, mégis kérdezősködök és holnap vagy holnapután megtáviratozom Edith-nek az eredményt.

Schustert szívből üdvözlöm, míg írhatok neki, és nagyon kérem én is, törődjék szegény fiúval.¹⁸⁷

Petrovics hosszú levelében megbízást ad egy képnek aukción a múzeum számára való megvásárlására, ha kiállíthatónak találom. Már elévült, mikor megkaptam.

¹⁸⁶ Lényege.

¹⁸⁷ Wilde Ferenc 1921. február 12-én írta Hoffmann Edith-nek Nemes Lampérth állapotáról: „Bizony ez idő szerint még nagyon rosszul van, s főleg az intézet ellen sok a panasza. Ezért fel is kerestem ma délután Schuster főorvos urat a Mor-klinikán, aki igazán a legnagyobb jóakarattal és érdeklődéssel viseltetik L. iránt, mint ember s mint beteg iránt egyként. Mondotta, hogy Edith kisasszony már ajánlotta L.-et, s újra ígérte, hogy mindent megtesz, amit csak tud a professzor úrnál az áthozás érdekében, azt hiszi, menni fog a dolog. De ami mindennél fontosabb, kijelentette, hogy szó sincs róla, hogy paralyzis lenne a betegség, hanem serdültségi paranoia, ami ugyan szintén nagyon komoly, de nem feltétlenül reménytelen. Sőt egyenesen kijelentette, hogy azt hiszi, kezelésük után lábra tudják még állítani.” Ld.: Szíj 1972. i. m. 127.

Négy nap előtt ideérkezett S. Ervin a feleségével.¹⁸⁸ Sikertelenül kizabadulniok a fogságból és ide menekülniök. Ma véletlenül találkoztam velük. Pénteken d. e. mindannyiukat Józsiéknál¹⁸⁹ viszontlátom.¹⁹⁰

Tolnaitól is Heidelbergből jött még a katasztrófa előtt kelt egy-egy levél, az utóbbi egy hosszabb értekezést ígér a Jahrbuch számára.

Nagyon köszönöm az édes Otthoniak egészségi állapotáról szóló beszámolót. Miattam legyenek teljesen nyugodtak, az egészségem jó, a fájdalom pedig csak emeli az embert.

A *Világ* cikkét köszönöm,¹⁹¹ ha jelenik meg egyéb is, tessék eltenni, mert odaadom az özvegynek.

Ernesto, Mikula, a gróf mind nagyon vigyáznak rám és nem történhet köztük semmi bajom. Swobodában is igazi barátot találtam.

Nagyon kérem a drága Otthoniakat, írjanak minél kimerítőbben, borzasztóan hiányzik most a Munisika, a Jónénje és Dudó körülöttem.

Isten áldja meg Mindannyiukat, sok csókkal

Bundsi

Wilde János – Wilde Ferencnek, Grusbach, 1921. február 26.¹⁹²

1921. Febr. 26.

Szombat

Drága jó Otthoniak,

nagyon-nagyon köszönöm Dudónak, hogy fáradt létére is olyan hosszú és részletes

¹⁸⁸ Sinkó Ervin (1898–1967) író és felesége Rothbart Irma (1896–1967) orvos. A Tanácsköztársaság bukása után Sinkó Lukács Györggyel és Révai Józseffel Pesten rejtőzködött. (Révai és ő őrizték a KMP rájuk bízott pénzét). 1919 szeptemberében Sinkó Bécsbe szökött, ahonnan feleségével 1920 decemberében Szabadkára ment, ahol asztalossegédként dolgozott. Miután a magyar rendőrség felfedte kilétét, kérte kiadatását. A szabadkai rendőrség – miután a szülők megvesztegették őket – Bécsbe száműzte Sinkót és feleségét 1921 februárjában.

¹⁸⁹ Révai József.

¹⁹⁰ Balázs Béla jegyezte fel naplójába 1921. „Január [?]”-ban (de inkább februárban: „A »vasárnapok« újra megtartatnak. Hétfőnként a műteremben Gyuri, Révai, Ljena, Káldor, Fogarasi, Gergely; Edit is megjött Berlinből és Máli is Körtvélyesről. Újak Wilde és Rudas Zoltán, és szigorúan filozófiai akadémia jellege van. Az elsőek nagyon szépek voltak. Hát megint együtt vagyunk. Nem szórja szét ezt a szektát a világforradalom sem.” Balázs Béla: *Napló 1914–1922*. Sajtó alá rend. Fábri Anna. Budapest, 1982. II.: 456.

¹⁹¹ Felek Gy. Géza: Tudósok, akikről nem tudnak... *Világ*, 1921. febr. 10. 3–4. és Max Dvořák †. *A Műbarát*, 1, 1921, 5. 106–107. (A cikkek másodközlését ld. az *Enigma* 85. számában.)

¹⁹² MNG Adattár, 20151/1979/32/10. – Levél, rajta más kézzel: 22. Érkezett 1921. márc. 2. Szerdán délután.

levelet írt. Én már sokkal kevésbé vagyok fáradt, mint a múlt héten. Hétfő este óta megint itt vagyok és éppen azóta az idő olyan gyönyörű, hogy nem lehetett felhőt látni az égen. Már egészen lesültem – és ezzel kapcsolatban a hízás is megindult. 4 nap alatt 1 1/2 kiló! (a nettó súlyom üres gyomorral pont 65, felöltözve 70 kiló). A gróf egészen leírhatatlanul kedves hozzám, külön főzet nekem tápláló ételeket és mindenképpen kitüntet. Ez azonban az utolsó látogatásom lesz Emmahofon, mert a direktora halála miatt kénytelen lesz átköltözni húsvétra a régi kastélyba, Grusbachba és E[mmahof]t becsukja. Persze már ő is, az öreg grófné is, Götzen grófék¹⁹³ is ünnepélyesen meghívtak oda, ahol állandóan egy szoba lesz berendezve számomra.

A múlt hét Bécsben hihetetlenül megerőltető munkában telt. Az első gyümölcse most érkezett meg: ez a lipcsei professzor W. Pinder,¹⁹⁴ akinek meghívására első-sorban gondolunk, az első tapogatózó lépésekre biztató választ küldött.¹⁹⁵ A rektor engedélyével a diákság egy óriási terjedelmű memorandumban foglalta össze a tanszék betöltését illető kívánságait, melyet Beneschel együtt én fogalmaztam meg. Azonkívül naponta 2–3-szor voltam az özvegynél, aki kezdetben egészen tehetetlen volt, kétszer ebédeltem Lanckorońskinál (a volt főkamrás), egyszer külön voltam nála megbeszéléses vacsorán, Baldasséknál (2 hónapja házasodott), Tietzeéknél, Mikulával az édesanyja halála napján a temetőben, másnap Ernesto születésnapja, kétszer Juliskánál, egyszer Jóskáéknál, ahová Ervinék¹⁹⁶ is eljöttek; tárgyalások Gubyal, tárgyalások Freyjel és Tietzéval az Évkönyv dolgában. – Íme, így nézett ki ez a 6 nap. Most van itt velem egy csomó megválaszolni való levél (jut belőlük egy napra 4–5), Petr[ovics]nak már írtam, és a következő halaszthatatlan feladatok elkészítése a baráti kör számára: a följegyzéseket szegény professzorom két utolsó napjáról (ezt a gróffal együtt csináljuk); megírni a Bruegel werk prospektusát; kidolgozni a Liechtenstein képtárról kiadandó publikáció tervét; belefogni a disszertáció revíziójába; egy csomó fontos olvasmány. Emellett azonban naponta vagy ebédre vagy vacsorára áthajtok Grusbachba, vagy itt vannak vendégek, főleg azonban igen sok időt kell együtt tölteni a gróffal, aki ezekben a napokban egyáltalán nem tud meglenni nélkülem. Több lesz az időm, ha ő szerdán beutazik Bécsbe, mert én maradok még és csak szombaton, 5-én megyek vissza, 6-án lesz az egyetem Dvořák emlékülése.

Az itteni valóim közül az én számomra mégis a legfontosabb a disszertáció újra felvétele, mert – különböző fontos okokból – hajlok már arra, hogy az év folyamán mégis nyomdába adjam. Ezzel kapcsolatban még egyéb fontos terveim is vannak, melyről majd a legközelebbi levélben írok.

¹⁹³ Khuen-Belasi gróf idősebb nővére, Emanuela Khuen-Belasi és férje Hubert von Götzen gróf.

¹⁹⁴ Wilhem Pinder (1878–1947) művészettörténész. 1920–1927 között a lipcsei, 1927-től a müncheni, majd 1935-től a berlini egyetem művészettörténész professzora volt.

¹⁹⁵ A Dvořák-tanszék betöltéséről részletesen ld.: Erwin Lachnit: Julius von Schlosser (1866–1938). *Altmeister moderner Kunstgeschichte*. Hrsg. Heinrich Dilly. Berlin, 1990. 150–162.

¹⁹⁶ Révai József és Sinkó Ervin, illetve felesége.

Borzasztóan sajnálom szegény Jenőket és miatta Kálmánt, akit a Lidi javulása aligha fog megnyugtatni a fiú szerencsétlenségeiért.¹⁹⁷ Baráth Géának¹⁹⁸ őszinte részvétet küldöm. Kálmánt, Mancit, szegény Nénéket sokszor, szeretettel üdvözölöm. (Manci egyelőre tényleg ne küldje a ház terveit.) A közölt terminust a hazautazásra egyelőre semmi sem fenyegeti, de jó lesz utánakérdezni a vasúti bérletnek. Kár volna nagyon a pénzért, amely most annyira kell. Nagyon köszönöm az újság-cikkeket, a Parmigianót, mely egy hitvány elrontott másolat az egyik bécsi kép után. Örültem a Zerkóék¹⁹⁹ galánsságának, annak, hogy Dudónak ilyen tisztességes emberekkel van dolga. Az egészségi állapotokról tovább nincs szó a levélben, remélem, hogy a negatívum nem jelent azért rosszat. – Mikula és Ernesto most már nagyon jól vannak. Béni jelenleg az én szobámban lakik nálunk, és mintázza mindkettőjüket.²⁰⁰ Sokat dolgozik különben is, esti aktra jár, fűr-farag, és nagyon jól érzi magát megint mint művész. Nelly egy hét előtt kelt levele szerint jelenleg túl van minden veszélyen.

Bitteschön, der Herr Doktor möchte zu essen kommen.²⁰¹

Also,²⁰² drága jó Otthoniak számtalan csókkal lezárom ezt a hosszú levelet és csak gondolatban folytatom a beszélgetést.

a Buns.

A Dudó legyen olyan jó, küldje el mint ajánlott nyomtatványt Mikula címére a Langenscheidt Italiensicher Sprachführerjé!

¹⁹⁷ Pogány Kálmán feleségéről és valószínűleg gyermekükről van szó.

¹⁹⁸ Valószínűleg Baráth Géza tanárról, a Honvéd utcai polgári iskola vezetőjéről van szó, akit a Tanácsköztársaság bukása után elbocsátottak.

¹⁹⁹ Zerkowicz Imre jogász gyermekeiről van szó, akiknek Wilde Ferenc volt a házitánítójuk.

²⁰⁰ Mint 1921. március 7-én írta bátyjának: „Ernesto azonban – unberufen – soha olyan jól nem volt, mint mostanában. A húsvétra egy pár hétre Berlinbe megy, velem egyszerre utazik, úgyhogy Béni jön ide házörzönek. Bénivel nagyon megszerették egymást, a portré kitűnően sikerült, most pedig Niket kezdte mintázni B. és nagyon jól indul a fej. Béni is igen jól érzi magát, mindenről elfelejtkezve lázasan dolgozik az én szobámban. (»Magyar szoba«) Nellyék jól vannak, a rendesen érkező levelek tele munkatervvel. Úgy látszik, most már tényleg nyugodtabb idők következnek a családra.” MNG Adattár, 20151/1979/32/11.

²⁰¹ Kérem, a Doktor Úr fáradjon asztalhoz.

²⁰² Tehát.

— |

| —

— |

| —

Enigma 47-49.

„EMBEREK, ÉS NEM FRAKKOK”

A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai, 1-3.
Szerkesztette: Markója Csilla – Bardoly István. (Ára 3500 Ft)

Az Enigma háromkötetes különszámában művészettörténészek beszélnek elődeikről, nagy magyar művészettörténészekről, kritikusokról, esztétákról, gyűjtőkről és muzeológusokról, kutatókról és professzorokról, azokról, akik a magyar művészettörténet-írás XIX. századi kezdetei óta alapítói és hivatott művelői a művészettel való tudományos célú foglalatosságnak. A közel negyven tanulmányt a tárgyalt művészettörténész pályájának lexikonszócikk-szerű összefoglalása követi, és recepciójára is kitérő bibliográfia zárja le. Többek között Marosi Ernő, Szilágyi János György, Perneczky Géza, Sinkó Katalin, Mojzer Miklós, Galavics Géza, Wessely Anna, Rényi András, Tóth Sándor, Pataki Gábor, Beke László, Tímár Árpád tudománytörténeti esszéit tartalmazza a kötet olyan nagy művészettörténészekről, mint Ipolyi Arnold, Römer Flóris, Pulszky Ferenc, Pasteiner Gyula, Lyka Károly, Fülep Lajos, Popper Leó, Petrovics Elek, Hekler Antal, Éber László, Gerevich Tibor, Hoffmann Edith, Tolnay Károly, Hauser Arnold, Hevesy Iván, Farkas Zoltán, Kállai Ernő, Rabinovszky Máriusz, Lányi Jenő, Genthon István, Péter András, Dercsényi Dezső, Radocsay Dénes, Entz Géza, Csatkai Endre, Biró József, Zádor Anna, Pigler Andor, Kapossy János, Voit Pál, Balogh Jolán, Vayer Lajos, Castiglione László, Kovács Éva, Németh Lajos, Körner Éva, Szabó Júlia.

A közeljövőben megjelenik az „Emberek, és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai” 4. kötete, melyben további esszék találhatók Pulszky Károlyról, Ybl Ervinről, Gombosi Györgyről, Wilde Jánosról, Antal Frigyesről, Felvinczi Takács Zoltánról, Palágyi Menyhértől, Rózsaffy Dezsőről, olyan szerzők tollából, mint Szilágyi János György, Kókai Károly, Fehér Ildikó, Bincsik Mónika, Tátrai Vilmos, Bogdanov Edit, Sisa József és Gellér Katalin.

Az Enigma kapható a nagyobb könyvesboltokban,
előfizethető és régebbi számai megrendelhetők az enigmaterjesztes@gmail.com címen.

ENIGMA